

SLOVENSKO-POLSKÁ KOMISIA
HUMANITNÝCH VIED

VÝVIN A VÝZNAM SLOVENSKO-POLSKÝCH VZŤAHOV

LUFEMA
Bratislava 2003

Recenzenti
Prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.
PhD. Maria Magdalena Nowakowska

Editor
Prof. PhDr. Jozef Hvišč, CSc.

Publikácia vyšla s finančným príspevím
Ministerstva školstva SR

Vydalo: LUFEMA, s. r. o., Bratislava
Výroba: Dolis, spol. s r. o., Bratislava

© Jozef Hvišč

ISBN 80-89058-07-8
EAN 9788089058075

O B S A H

ÚVOD	5
------------	---

I. SÚVISLOSTI LITERÁRNE A JAZYKOVÉ

JOZEF HVIŠČ Polská literatúra u nás (K vývinu literárnej recepcie a vzťahov)	9
--	---

PETER KÁŠA Hľadanie lyrického subjektu (Programové básne Adama Mickiewicza a Janka Kráľa)	50
---	----

ŠTEFAN DRUG Cesty vzájomnosti	65
--	----

MARIA MAGDALENA NOWAKOWSKA Uwagi o przystosowaniu słowackich nazw własnych do języka polskiego i ich tłumaczeniu	93
--	----

HALINA MIECZKOWSKA Typy przeobrażeń fleksyjnych w deklinacji rzeczowników słowackich i polskich	100
---	-----

MARTA PANČÍKOVÁ Poľština v slovenskom jazykovednom výskume	118
---	-----

II. VÝVINOVÉ DETERMINANTY VZŤAHOV

ALENA BARTLOVÁ Slovenská historiografia o vývoji Poľska a Slovensko-poľských vzťahov (po roku 1918)	131
---	-----

LUBICA KÁZMEROVÁ Poľsko-slovenské vzťahy a podmienky ich vývinu v rokoch 1918-1924	148
--	-----

MAROŠ HERTEL

Tajné maďarsko-poľské rokovania

týkajúce sa „oslobodenia“ Slovenska v rokoch 1922-1928 158

MILAN KATUNINEC

Polonofílska koncepcia Karola Sidora 168

JÁN MICHÁLEK

Slovenská polonistická folkloristika v rokoch 1945-1995 186

III. MATERIÁLY A DOKUMENTY

Z ziemi słowackiej (Słowacja w czasopiśmiennictwie

polskim lat 80. i 90. XIX wieku) (Agata Hrklová) 201

Jan Magiera, 1876-1958 (Wspomnienia o ojcu)

(Anna Golonkova) 232

„Dedičstvo“ Hlinkovej ľudovej strany v rokoch 1918-1929

(Alena Bartlová) 256

Pôsobenie Władysława Bobeka v Bratislave podľa údajov

uložených v archíve FiF UK (Jozef Hvišč) 277

Przekłady literatury słowackiej w Polsce do roku 2000

(Zdzisław Niedziela – Rafał Majerek) 282

NA ZÁVER: K otázke významu slovensko-poľských

vzťahov (Jozef Hvišč) 295

Menný register 301

ÚVOD

Jednou z úloh Slovensko-poľskej komisie humanitných vied, ktorá je uvedená v záhlaví tohto zborníka, je knižná realizácia prác zaoberajúcich sa otázkami slovensko-poľských vzťahov. Komisia má interdisciplinárny charakter, preto i obsah tohto zborníka pozostáva z prác širšieho humanitného zamerania. Zaradili sme doň príspevky literárnohistorického, jazykovedného, historického, etnologického a dokumentárneho charakteru, ktoré podávajú obraz vzťahov vo vývinovej, systémovej a heuristickej projekcii.

Zásluhou Slovensko-poľskej komisie humanitných vied doteraz vyšli dve knižné publikácie – *Historické a kultúrne zdroje slovensko-poľských vzťahov* (1999) a *Kontinuita romantizmu* (2001). Publikáčnú aktivitu komisie, zameranú na priebežné hodnotenie organizačnej a výskumnej práce, dokumentuje aj periodikum „Kontakty“, vychádzajúce v slovenskej i poľskej verzii. Prítomný zborník uzatvára prípravnú fázu projektovaného výskumu a otvára fázu smerujúcu k syntetickému hodnoteniu, ktoré si Slovensko-poľská komisia humanitných vied stanovila ako perspektívny výskumný cieľ.

Istá problémová a metodologická nerovnomernosť jednotlivých príspevkov je dôsledkom nerovnomerného stavu výskumu jednotlivých odvetví interdisciplinárneho celku. Najbližšie k syntéze má literárnovedná oblasť polonistického výskumu, o čom svedčí vstupná štúdia tohto zborníka, venovaná problematike prijímania poľskej literatúry na Slovensku. Pravda, otázka recepcie je iba jednou zložkou zamýšľanej syntézy. Ďalšie oblasti výskumu sa zatiaľ črtajú v podobe parciálnych sond do problémových vrstiev vzťahov. V oblasti jazykovedy sú to konfrontačné zretele zhodných a odlišných jazykových systémov, vývin výskumných koncepcií a metodologických postupov, v oblasti etnológie –

vzájomné formy terénneho výskumu, zásady teoretického zovšeobecnenia poznatkov a ich aplikácie v zberateľskej a interpretačnej praxi, v oblasti dejín – prieskum kontaktov, politických koncepcií, medzinárodných súvislostí, doložených archívnymi materiálmi, písomnosťami a dokumentmi. Jedným príspevkom si pripomíname 50. výročie smrti Karola Sidora, významného slovenského politika, novinára, predstaviteľa polonofilskej koncepcie v novodobom vývine slovenskej politiky a kultúry. K tomu pripájame časť dokumentárnej faktografie – ohlasy, rozličné formy kontaktov a spolupráce, obsiahnuté v príspevkoch zaoberajúcich sa vývinom a súčasným stavom polonistického výskumu v jazykovede, historiografii a etnológii. Do tejto časti sme zaradili aj príspevky, ktoré nemajú porovnávací charakter, ale svojou faktografiou tvoria situačné pozadie pre formovanie a vývin slovensko-poľských vzťahov. Problémovú časť zborníka dopĺňujeme textami dokumentárneho a materiálového charakteru.

V pozadí nastolených faktov rezonujú problémy slovensko-poľského pohraničia – tie boli predmetom konferencie venovanej problematike Spiša (Levoča, november 2002) a vyjdú v nasledujúcom zborníku Slovensko-poľskej komisie humanitných vied, preto ich v tejto publikácii osobitne neakcentujeme.

Osobitosť vzťahov je v tom, že nie sú len objektom, ale aj subjektom výskumu – motivujú ho, problémovo a metodicky usmerňujú, vedú k spolupráci na báze vzájomného porovnávania snáh a výsledkov. O to sa usilujeme aj touto publikáciou.

Jozef Hvišč

I.

SÚVISLOSTI LITERÁRNE A JAZYKOVÉ

POLSKÁ LITERATÚRA U NÁS (K VÝVINU LITERÁRNEJ RECEPCIE A VZŤAHOV)

Jozef Hvišč

Slovensko-poľské vzťahy, spojené s konkrétnymi záujmami o poľskú literatúru, kultúru a vedu, sa formovali od začiatku slovenského národného obrodzenia ako prirodzený jav historickej, etnologickej a sociálnej príbuznosti dvoch susediacich národov. Najmä v pohraničných oblastiach – na Orave, Spiši, v Hornom Šariši a v oblasti Javoriny sa prirodzeným spôsobom vytvárali a ďalej rozvíjali kultúry príbuzného charakteru, dané historickým vývinom, sociálnymi podmienkami a potrebami ich príjemcov. Doklady o tom sa nachádzajú v príbuzných motívoch a formách ľudovej slovesnosti, v ľudových piesňach, povestiach, rozprávkach, ba aj v pamiatkach hmotného pôvodu.

Regionálne generovaný vzťah sa mnohorakými spoločenskými cestami šírila do ostatných slovenských a poľských oblastí. Tak sa prvotné fakty vzťahov, determinované územnou blízkosťou a psycho-sociálnou príbuznosťou, stali faktami celonárodného charakteru, faktami slovensko-poľských kultúrnych kontaktov, v ich rámci i kontaktov, vzťahov a súvislostí v literárnej tvorbe.

1. Prvý preklad z poľskej poézie. V starších obdobiach sa ohlasy poľskej literatúry a slovensko-poľských vzťahov dostávali na Slovensko v sprostredkovanej podobe. Úlohu sprostredkovateľa plnili literatúry, ktoré sa v daných kultúrno-politických podmienkach chápali ako historická súčasť slovenskej kultúry. V ranom stredoveku to bola náučná a duchovná spisba v latinčine (kroniky, náboženské texty), v novších obdobiach literatúra písaná v národnom jazyku, hlavne v češtine a maďarčine. Je známe, že v Čechách sa už začiatkom 17. storočia objavilo značné množstvo prekladov z básnickej tvorby dvojazyčného (česko-poľského) autora Bartłomieja Paprockého a čelného predstaviteľa poľskej renesančnej poézie Jana Kochanowského (J. Bečka, 1955,

s. 40-45, 61-63), ktorí k nám priniesli čerstvý závan poľskej renesancie, sprevádzaný myšlienkami humanizmu a reformácie. Možno konštatovať, že ako boli svojou tvorbou prítomní v českom kultúrnom prostredí, tak boli (resp. mohli byť) prítomní aj v slovenskom prostredí, kde sa čeština od 15. storočia používala ako domáci jazyk.

Zásluhou týchto faktov už v roku 1696 vznikol na Slovensku **prvý preklad z poľskej poézie**. Bola to lyricko-reflexívna báseň Jana Kochanowského *Czego chcesz od nas, Panie* z cyklu *Pieśni – Księgi dwoje* (1586), ktorá bola uverejnená v prvom levočskom vydaní *Cithary Sanctorum* v roku 1696. Prekladateľ nie je známy, možno však predpokladať, že ním bol zostavovateľ a vydavateľ spevníka Juraj Tranovský. Preklad Kochanowského básne, upravený na piesňový prednes, prešiel v nasledujúcich storočiach viacerými jazykovými redakciami – od archaizovanej češtiny po modernú slovenčinu, – a dosiahol u nás okolo 140 knižných vydaní, čo možno považovať za svetové unikum.

2. V rámci obrodeneckých snáh. V počiatočnej fáze slovenského národného obrodzenia sa záujmy slovenských dejateľov zameriavali na poľskú vedeckú spisbu, ktorú prijímali ako podnet a vzor svojich vedeckých a literárnych aktivít. Pozitívny rozvoj osvietenského racionalizmu obrátil pozornosť našich kultúrnych dejateľov na kontextové súvislosti spoločenského a kultúrneho diania tak v národných, ako aj v medzinárodných reláciách. Čím viac si predstavitelia formujúcej sa slovenskej osvietenskej kultúry a vedy uvedomovali potreby a možnosti domácej proveniencie, tým viac si uvedomovali aj ich medzinárodnú podmienenosť. Rozvoj osvietenských, v tom i národnoobrodeneckých aktivít, sa uskutočňoval paralelne s rozvojom medziliterárnych a medzikultúrnych vzťahov a súvislostí.

Základnú pocitovú a ideovú energiu tohto formovania Slovákom poskytl Kollárova **konceptia všeslovanskej vzájomnosti**. Keďže Slovensko ako štátny celok v tom období ešte nejestvovalo, národné vedomie Slovákov sa deklarovalo prostredníctvom ideí jednotného Slovanstva. Kollárova

konceptia, vychádzajúca z Herderovej idealizácie Slovanstva, sa v praxi nerozvinula tak, ako si to Kollár predstavoval, treba ju chápať ako náhradu za nejestvujúci národný program. Dôležité je, že ani Kollár, ani ostatní slovenskí obrodenci (Ribay, Bernolák, Šafárik, Palkovič, Rožnay, štúrovci) nastolovaním národnej idey sa neuzatvárali pred svetom, ale ho aktívne akceptovali ako zdroj strategického myslenia i ako priestor interkultúrnej spolupráce.

Zo začiatku prevažoval informatívny aspekt kontaktov. Rozvíjala sa dokumentárna činnosť lexikografického charakteru (Anton Bernolák: *Slovár Slovenskí Česko-Laťinsko-Nemecko-Uherskí*, 1825-1827), inšpirovaná poľským *Słownikiem Języka Polskiego* (vyšiel v rokoch 1807-1814 v šiestich zväzkoch), ktorý zostavil a vydal poľský lexikológ Samuel Bogumił Linde. Práca na lexikografických dielach si vyžadovala systematický súhrn a výskum slovesných textov. Na tomto základe sa v 20. a 30. rokoch v Poľsku i u nás začala rozvíjať folklórno-zberateľská činnosť, ktorej výsledkom boli početné zbierky ľudových piesní slovanských národov, aké vydali poľskí zberatelia Zorian Dołęga-Chodakowski, W. M. Zaleski, K. W. Wójcicki, Pauli Żegota, Jan Czacot, J. Konopka, J. Lipiński, R. Berwiński, O. Kolberg; na Slovensku Ján Kollár, Pavol Jozef Šafárik, Ján B. Benedikti a Michal Chrástek.

Fakty slovanskej (v nej i slovensko-poľskej) spolupatričnosti sa deklarovali na historickom materiáli. Vznikli prvé Šafárikove, Rožnayove a Kollárove práce o vývine poľského jazyka, literatúry, etnológie, dejín. V tejto oblasti dominoval P. J. Šafárik svojím dielom *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826), v ktorom bola publikovaná rozsiahla – u nás prvá – stať o poľskom jazyku a literatúre. Syntetickú súvahu o slovanských literatúrach vytvoril aj Ľudovít Štúr v práci *O poézii slovanskej*, ktorej prvé kapitoly sa formovali v podobe prednášok na bratislavskom lýceu (kompletné knižné vydanie vyšlo v roku 1987).

S bádateľskými aktivitami postupne vznikali preklady

z básnickej tvorby Ignacyho Krasického (prekladali: Samuel Rožnay, Ján Kollár), Adama Mickiewicza (K. Kuzmány, S. Štúr, J. Botto), Juliana Ursyna Niemcewicza (S. Chalupka) a z prozaickej tvorby Michala Czajkowského, ktorú u nás prekladal J. Francisci-Rimavský, J. Kalinčiak, A. H. Kréméry, B. Nosák a najviac A. Trúchly Sytniansky. Súčasne u nás vznikali prvé populárnovedné články, úvahy a informácie o polskej literatúre.

Prvenstvo v prekladateľskej recepcii polskej literatúry na Slovensku patrí Samuelovi Rožnayovi, ktorý v roku 1815 v pražských *Prvotinách pěkných umění* publikoval na pokračovanie preklad heroikomickej básnickej poémy *Myšiada* od poľského osvieteniského básnika Ignacyho Krasického. Časť textu Rožnay preložil aj do nemčiny a spolu s komentárom uverejnil v *Intelligenzblatt zur Wiener allgemeinen Literaturzeitung* (Viedeň 1815). Po ňom Ján Kollár prekladal Krasického bájk, ktoré zaradil do svojej *Čítanky* (1825) a *Šlabikára* (1826) pre potreby študujúcej mládeže v Uhorsku. O Krasického bájk sa zaujímal aj Jonáš Záborský, ktorý pomocou nich vytváral vlastné žánrové varianty (*Báiky*, 1830). Rožnayove a Kollárove preklady možno považovať za **začiatok systematickej recepcie polskej literatúry u nás**, realizovanej tvorivým aktom umeleckého prekladu (J. Hvišč, 1971, s. 49-78). Od nich viedla priama cesta k záujmu o poéziu Adama Mickiewicza, ktorá v nasledujúcich rokoch výrazne ovplyvnila formovanie a vývin slovenského romantického myslenia a tvorby.

V tomto rámci vzťah k Poľsku a polskej literatúre zohrával osobitnú úlohu: pomáhal diferencovať. Vieme, že slovenskí obrodenci spočiatku bezvýhradne pritakávali Kollárovi, no poľská situácia, cársky útlak bratského slovanského národa a najmä varšavské Novembrové povstanie rokov 1830-1831 ich priviedlo k rozlišovaniu Slovanov podľa národných osobitostí a politického postavenia.

„Co o chrabrych Polanech píšete,“ konštatoval P. J. Šafárik v liste J. Kollárovi z 18. jan. 1831 (po vypuknutí Novembrového povstania), „bylo mi docela neočekávané, ba

bolestné.“ Reagoval tým na kritickú mienku J. Kollára o „nesprátnosti“ Poliakov, a pokračoval: „Ja se vám vyznám, že nepřestále k Bohu vzdychám, abych nějak ex machina tomuto nešťatnému národu přispěl – a táto myšlénka mě den i noc zaneprazdňuje.“ Šafárik nazval Poliakov „rytířským kmenem slovanským“, ktorých osud „všichni věčně hořce oplakávatí musíme“.

Takto sa na Slovensku prostredníctvom vzťahu k Poliakom už v samých začiatkoch diferencovala v podstate nereálna koncepcia jednotného Slovanstva, čo v konečnom dôsledku podporovalo vývin národných aktivít, s nimi i pozitívny vzťah k Poľsku a polskej literatúre.

3. Vzťah k poľskému romantizmu. Vo vzťahu k poľskému romantizmu dominoval záujem o tvorbu Adama Mickiewicza. V jeho dielach naši štúrovci nachádzali vzor novej poézie, ktorá znamenitým spôsobom spĺňala Štúrov postulat o spojení „ducha a predmetnosti“.

Vývin tohto vzťahu prebiehal v troch fázach. V prvej prevažoval záujem o Mickiewiczovu *Odu do mládości*. Bolo to v tridsiatych rokoch 19. stor., keď sa formovali a nastoľovali zásady novej poetiky. Apostrofické výzvy Mickiewiczovej *Ódy* mladí štúrovci chápali hlavne v ideovej a tematickej rovine ako deklaráciu romantického programu, ako manifest mladej generácie, teda ako svoj manifest, krédo národnej a politickej aktivity, odeté do účinnej básnickej formy.

Hodno tu pripomenúť, že prvým čitateľom Mickiewiczovej *Ódy na mladosť* na Slovensku bol Ján Kollár, ktorý v roku 1831 mal v rukách jej odpis, pripojený k listu od poľského slavistu Wojciecha Sadowského. Kollár ako predstaviteľ staršej generácie nepochopil jej zmysel. Považoval ju za revolučný leták nepodarenej umeleckej hodnoty a nebezpečného ideologického obsahu (bolo to vypuknutie Novembrového povstania), preto sa ňou bližšie nezaoberal. O jej rozšírenie sa zaslúžili študenti bratislavského lýcea. Text *Ódy* získali pravdepodobne od revolučného romantika Boleslava Vrchovského, ktorý v tých rokoch študoval vo Viedni a sympatizoval s poľským revolučným hnutím. Spo-

čiatku sa Mickiewiczova *Óda* šírila medzi slovenskými romantikmi v originálnej podobe. Často ju recitovali, hodnotili i napodobňovali. Prvý preklad *Ódy* vznikol v roku 1838 a bol uverejnený v Kuzmányho *Hronke*. Takto u nás prebiehala prvá fáza záujmu o tvorbu Adama Mickiewicza.

Po prebojovaní romantických zásad nastúpila potreba literárnej realizácie v podobe konkrétnych diel. Vtedy sa začala druhá – internokontaktná fáza záujmu, naplnená inšpiratívnosťou Mickiewiczových *Ballad i romansów*, ktoré vyšli v jeho knižnom debute *Poezje* v roku 1822. V baladách a romanciach štúrovci našli príklad básnického stvárnenia ľudových a sociálnych ideí prostriedkami zodpovedajúcimi zásadám romantickej poézie. Čo *Oda do mladości* nastolovala v podobe ideovej a tematickej požiadavky („Zestrzelmy myśli w jedno ognisko / I w jedno ognisko duchy!...“ atď.), to sa v Mickiewiczových baladách realizovalo ako vyspelý a účinný básnický útvar, ktorý sa stal vzorom pre slovenských tvorcov romantickej poézie.

Tento proces pokračoval a v prijímaní ďalších Mickiewiczových diel (*Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, *Dziady*, *Konrad Wallenrod*, *Pan Tadeusz*) sa utvárali predpoklady na vývinovú diferenciáciu záujmu o poľskú literatúru, ktorá u nás nastúpila po Štúrovom uzákonení spisovnej slovenčiny.

4. Ľudovosť – historizmus – walenrodizmus. Hlavným inšpiračným zdrojom tak poľskej ako i slovenskej romantickej literatúry bola ľudovosť, v ktorej sa v najvýraznejšej podobe odzrkadľoval etnický svojráz národa, jeho duchovný a fyzický naturel. Filozofické a etické odôvodnenie tejto orientácie štúrovci našli v Herderovej filozofii humanizmu, sformulovanej v jeho diele *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (Berlín 1784), z ktorého vychádzal aj Ján Kollár v rozprave *O literárnej vzájomnosti*. Štúrovci však išli ďalej. Ideu ľudovosti si transformovali do literárnych foriem umeleckého prejavu: kreovali ju, naplňovali prvkami tvorivého literárneho výrazu. V tomto procese ich najviac inšpiroval Adam Mickiewicz svojim básnickým cyk-

lom *Ballady i romance*, ktoré vnímali ako cenný literárny impulz, ako vzor poetického kreovania ľudových výtvorov v kompaktný literárnoumelecký artefakt. Pravda, boli tu aj podnety iných svetových tvorcov romantickej poézie (W. Scott, G. A. Bürger, F. Schiller, A. S. Puškin a iní), Mickiewicz im však bol povahovo i jazykom najbližší a teda aj najprístupnejší.

Ľudovosť Mickiewiczových *Balád a romancí* posilňovala novátorskú náplň slovenskej literatúry v zhode s jej kultúrno-politickými a národnými potrebami. Hrala v slovenskej i poľskej literatúre rozhodujúcu úlohu v zápase „mladých“ proti „starým“, pretože zápas o romantickú estetickú koncepciu sa niesol v znamení ľudovosti.

Po prekonaní záujmu o baladu štúrovci preniesli svoj záujem na Mickiewiczov „román vo veršoch“ (*Konrad Wallenrod* a *Reduta Ordonia*), v ktorom nachádzali väčšiu mieru literárnej kreácie. Tú potom uplatňovali aj vo vlastných básnických skladbách, z ktorých sa zrodil reprezentačný žáner vrcholnej fázy – romantická poéma, akú v slovenskej literatúre predstavuje Sládkovičova *Marína*, *Detvan*, *Mikuláš Šubič Zrinský na Sihoti*, *Štúrov Svätoboj* a *Matúš Trenčiansky*, Bottova *Smrť Jánošíkova* a Chalupkove *Mor ho!*

Súviselo to s pôsobením ďalšieho inšpiračného zdroja, ktorým bol historizmus. Orientačným bodom slovensko-poľských súvislostí v tejto oblasti boli analogické historické témy: počiatky Slovanov, ich boj proti cudzím interventom, poľské šľachtické rody na slovenskom území (Ctiborovci, Komorowskovci, Zápoľský), víťazstvá Jana III. Sobieskeho nad Turkami, príbuzná folklórno-obradová a zvyková kultúra atď. S nimi sa do našej romantickej literatúry dostávali príbuzné veršové, strofické a kompozičné formy (sylobický trinástslabičník s pravidelnou polveršovou prerývkou, synkretická kompozícia, rytmický a strofický vzorec krakowia-ka) a žánrové útvary (historická povesť, orientálna rozprávka, román vo veršoch – epos, romantická óda atď.).

V ideovej vrstve historizmu romantickí básnici a prozaici hľadali historické odôvodnenie slovenskej jednoty, jej pôvod

a vývinovú opodstatnenosť. Utvárali si platformu pre argumentáciu a konkretizáciu romantických snáh a cieľov. Išlo tu, hlavne na Slovensku, o historické odôvodnenie národnej existencie a práva na autochtónny vývin. Vzorom pri literárnom spracovaní historických tém im boli diela poľských autorov – J. U. Niemcewicza, J. B. Zaleského, A. Malczewského, M. Czajkowského, ktorými si doplňovali vzorec Mickiewiczovho národného revolucionizmu. Touto cestou dochádzalo nielen k výrazným literárnym súvislostiam slovenského a poľského romantizmu, ale aj k analogickým ideovopolitickým stratégiám, akou bol napr. walenrodizmus.

Walenrodizmus (názov podľa Mickiewiczovho diela *Konrad Wallenrod*) štúrovci prijali ako poľskú – teda slovanskú – obmenu byronovského individualizmu. Týmto termínom označovali formu individuálnej aktivity v špecifickej politickej a národnej situácii. Mickiewiczov Konrad Wallenrod, ktorý ako Byronov Gyaurov bojuje proti mocenskej tyranii, je dvojtvárnym romantickým hrdinom. Predstiera, že zradil svojich (Litovčanov) a dáva sa do služieb nepriateľov (nemeckých križiakov). Slepý národný bard Wajdelota spieva:

*Ty si otrok: a zbraňou otroka je zrada.
Zostaň ešte a uč sa od Nemcov zápasit' v boji,
Hľad' si ich dôveru získať. Čo ďalej, neskôr ti poviem...*
(Prel. A. Žarnov)

V službách križiakov Konrad získal najvyššiu vojenskú hodnosť a v rozhodujúcom boji Litovčanov s križiackou presilou viedol akcie križiackeho vojska tak, aby bolo na hlavu porazené. Začínal ako zradca, skončil ako národný hrdina. Za zradu – aj prospešnú – sa však trestá, a Konrad zomiera na bojovom poli.

Princíp walenrodizmu – boj proti presile pomocou predstierananej zrady – sa u nás tradoval pri zobrazení Svätopluka, ako je to napr. v Hurbanovej poéme *Osudové Nitry* (1842), v Kalinčiakovej novele *Srbianka* (1847) a stopy tejto ideovej koncepcie možno nájsť aj v príbehoch, ktoré svojimi dôsled-

kami zasahovali do novších slovenských dejín (renegátstvo, odliv národných síl, strata slobody ako dôsledok nesvornosti atď.).

Historizmus sa úspešne uplatňoval v historickej próze. Aj v tejto žánrovej oblasti sa slovenskí romantici (Kalinčiak, Hurban, Francisci) obracali k poľským vzorom. V čase formovania slovenskej historickej prózy jestvoval v poľskej literatúre vyspelý historický román, ktorý zintenzívnil pôsobnosť literatúry v národnoobrodeneckom procese a preto podnetne pôsobil aj u nás okrem iného tým, že upevňoval pozíciu angažovaných typov prózy (v národnom, osvetovom a sociálnom zmysle) a tvoril protiváhu módnym literárnym vzorom, akým bol napr. francúzsky sentimentálny román.

6. Poľské ohlasy v tvorbe a činnosti levočskej mládeže.
„Prečítam som 'Konráda Wallenroda' Mickiewiczovho v preklade od Sv. Štulca. Pokladám to za jeden z najväčších výtvorov poezie Mickiewiczza. Povešť je vzatá z časov ritjerstva, ale pre okolnosti a stav terajší Poľska a Litvi tak nadšene vivedená, že kto ju číta tjež ňou nadchnutí uvidí v spjevajúcom Wajdelotovi samjeho Mickiewiczza pred sebou stáť, akbi celú Litvu i poľskich sinou povzbudzovau k napodobným činom k oslobodzeňu vlasti. Konrád si ju síce celki neoslobodiu, ale ukázau cestu ako zničiť vrahov; a Wajdelota zaspjevau ako povzbudiť drjemajúce síli k pomste.“ Táto výpoveď, uverejnená v levočskom rukopisnom zábavníku *Považja*, je ilustráciou všeobecného vzťahu levočskej mládeže k Mickiewiczovi a poľskej literatúre.

Bol veľmi intenzívny, založený na ideovom vzťahu k Poľsku ako prejav polonofilstva i na tvorivom prijímaní poľskej literatúry prostredníctvom čitateľskej lektúry, prekladov, ponášok, analogických tém a transparentných odkazov na poetické reflexie, používané ako mottá v záhlaviach ich vlastných diel a edičných podujatí.

Východiskovou bázou vzťahu bola všeobecná orientácia slovenského literárneho romantizmu, ktorá sa do Levoče šírila jednak z Viedne, kde v rokoch 1831-1836 pôsobil Alexander Vrchovský, prvý – ako píše Václav Žáček – „slo-

venský polonofil politického a revolučného zamerania a súčasne prvý cieľavedomý organizátor slovenského národného a politického života v duchu odkazu francúzskych revolúcií“ (V. Žáček, 1966, s. 29-30), jednak z bratislavského lýcea, kde sa polonofilstvo naplňovalo konkrétnym literárnym programom. Doklady o priamej väzbe bratislavského a levočského ústavu sú známe. Touto cestou prenikali do prostredia levočskej mládeže aj poľské literárne diela, ktoré sa prijímali ako vzor národnej poézie, schopnej „rozplameniť ducha a sily za ideály čestnej mladosti slovenskej“ (J. M. Hurban, 1955, s. 89). „Rozumie sa,“ píše P. Dobšinský, „že zvlášte spisy a poesie Mickiewiczove rozplamenili nás za idey nimi hlásané“ (P. Dobšinský, 1972, s. 234).

Pravda, malo to svoj vývin. V celkovom rámci levočského polonofilstva možno vymedziť dve vývinové fázy.

Prvá fáza (1832-1843) zahŕňa obdobie levočského Ústavu, vedeného Michalom Hlaváčkom. V tomto období levočská mládež takmer vo všetkom napodobňovala bratislavských štúrovcov. Aj jej polonistické záujmy boli priamo determinované záujmami bratislavských. Podľa ich príkladu poriadali pravidelné zasadnutia, na ktorých sa oboznamovali s významnými literárnymi dielami, prednášali vlastné i preložené literárne práce, cvičili sa v posudzovaní diel, učili sa cudzie jazyky. „Výbornejšie“ práce si zapisovali do rukopisnej *Liber memorialis Societatis Slavicae*, v ktorej sa nachádzajú i básne s poľskou tematikou: Nosákova *Óda na Micińskiego* [na Mickiewicza], Tomesov *Hořekující Polan*, D. Maróthyho *Pomník slobody*, Čajakov *Poliak vystahovalec* a iné. Početné poľské tematické reminiscencie sa vyskytujú v pôvodných básňach J. Francisciho, M. Dohnányho, P. Dobšinského, A. H. Škultétyho a J. Bottu. Prekladateľskú tvorbu levočských štúrovcov reprezentuje *Balladka lidu ukrajinského* od Wacława Zaleského, uverejnená v almanachu *Jitřenka* (1840).

Druhá fáza (1844-1848) levočských záujmov o poľskú literatúru spadá do obdobia po zániku Ústavu, keď si levočská mládež ako náhradu za zakázané prednášky a jazykovo-lite-

rárne cvičenia začala organizovať súkromné hodiny v rámci novoutvorenej Jednoty mládeže slovenskej, vedenej J. Franciscim. Zmena pracovnej náplne viedla levočskú mládež k zmene literárnej realizácie inonárodných ohlasov. Pre toto obdobie je charakteristické vydávanie rukopisných zábavníkov *Živuoť*, *Holubica* s prílohou *Sokol* a *Považja*, v ktorých dominuje transparentná deklarácia polonofilských ideí, realizovaná častými citátmi z diel A. Mickiewicza, A. Malczewského, L. Siemieńskiego a J. Czyńskiego. Časté sú i priame reflexie o poľských dielach, podávané vo forme denníkových zápisov dojmov z čitateľskej alebo prekladateľskej lektúry.

Vzťah levočských štúrovcov k poľskej literatúre a ich polonofilské čítanie možno hodnotiť ako odraz širšej atmosféry prostredia, v ktorom sa pohybovali. Spájali ho s prejavmi protimaďarského odboja. Vo vzdorných postojoch poľských romantikov nachádzali argumentáciu a posilu vlastných národných snáh.

7. Michal Czajkowski – romantická próza. Súvislosti slovenskej a poľskej romantickej prózy sa formovali v tretej vývinovej fáze – vo fáze žánrovej diferenciácie, keď sa próza začala oddeľovať od veršovanej epiky a postupne sa hlásila o slovo historická novela. Ale aká? Slovenská romantická próza nemala za sebou a okolo seba také tvorivé zázemie, ako poézia. Trochu sa opierala o ľudovú povesť, rozprávku a legendu, to však nestačilo. Výraznejšie literárne podnety nachádzala vo veršovanej epike, v historických eposoch Jána Hollého a v preromantických povestiach M. M. Hodžu (*Měč křivdy*), S. Godru (*Katka, Srbka, hraničiarka*), K. Braxatorisa (*Osud aneb Oleg, vývoda ruský*), A. H. Škultétyho (Dmitrij čili porážka Mongolů) a iných. Na báze tejto záujmovej línie prichádzali do styku s veršovanou epikou Adama Mickiewicza (balady, romantické poémy *Konrad Wallenrod*, *Reduta Ordona*) a básnikov ukrajinskej školy (S. Goszczyński, A. Malczewski). Chceli však tvoriť romantickú prózu, pretože ju považovali „za jediný druh poézie, ktorý má najväčšiu budúcnosť spolu i preto, že sa doň najviac zmestí a v ňom sa spisovateľ voľne pohybovať môže bez toho,

že by sa musel na slabiky, rytmus a rýmy viazať“. (J. Kalinčiak, 1965, s. 189). Vtedy natrafili na historické novely poľského prozaika Michała Czajkowského (1804-1886). Ako sa to prejavilo v oblasti vzťahov?

Po porážke Novembrového povstania prevažná časť poľských romantických spisovateľov odišla do emigrácie. Usadili sa hlavne v Paríži a snažili sa aj v nepriaznivých existenčných podmienkach ďalej rozvíjať svoju literárnu a politickú činnosť. Aj M. Czajkowski emigroval do Paríža, kde pôsobil nielen ako spisovateľ, ale aj ako významný činiteľ Konfederácie Narodu Polskiego. Neskôr prešiel do konzervatívneho tábora Adama J. Czartoryského, kde mu bola pridelená organizácia ilegálnych stykov parížskeho centra (tzv. Hotel Lambert) so západnými a južnými Slovanmi. Tým sa dostal do kontaktu s niektorými Čechmi a – cez Viedeň – aj s niektorými Slovákmi (A. Vrchovský, S. Chalupka). Možno predpokladať, že podobných kontaktov s poľskými emisármi bolo viac. Počas stretnutí prinášali so sebou politické brožúry, ale aj správy o predstaviteľoch a spisovateľoch poľskej emigrácie (W. Bobek, 1937, s. 136-140). Tak sa štúrovci dozvedeli o prozaikovi Michałovi Czajkowskom, ktorý v Paríži v krátkom časovom slede vydal zbierku poviedok *Powieści kozackie* (1837) a romány *Wernyhora* (1838) a *Kirdžali* (1839). Všetky tri Czajkowského diela sa bezprostredne po vydaní dostali do Bratislavy. Svedčia o tom zväzky nachádzajúce sa v bratislavskej Lyceálnej knižnici. Na patitule každého z uvedených zväzkov je rukou vpísaná poznámka: „*Nadobudnuto nákladom knihovny za knihovníctví Jana Dr. Ondruše*“. Pod tým je dátum zakúpenia: 27. november 1839.

Czajkowského diela sa stretli v prostredí bratislavských štúrovcov s veľkým záujmom. Dokazujú to výpovede v korešpondencii, v študentských zápisniciach, ohlasy v ich prozaických pokusoch, hlavne však preklady. V nevelkom časovom rozpätí rokov 1841–1875 štúrovci preložili vyše desať Czajkowského noviel, ktoré uverejňovali v periodickej tlači – v Kuzmányho *Tatranke*, v *Slovenskom pozorníku*, v *No-*

vom a starom vlastenskom kalendári, v *Sokole* a v *Orle*. Prekladatelia: Ján Francisci Rimavský, Ján Kalinčiak, August Horislav Krčméry, Andrej Pohronský, Bohuslav Nosák a Andrej Sytniansky (J. Hvišč, 1971, s. 251-252, 274).

Michał Czajkowski patrí k „ukrajinskej škole“ poľského romantizmu a jeho novely tematicky kotvia v prostredí ukrajinského ľudu. Ťažisko jeho rozprávania a opisov spočíva na pestrej kresbe národnej tradície, charakterov a pováh ukrajinských kozákov, vyznačujúcich sa romantickým búrliváctvom v boji i v rodinnom a spoločenskom prostredí. Milujú rodnú zem – Ukrajinu, a kedykoľvek sú ochotní položiť za ňu život v obrannom boji proti nepriateľovi. Tým boli kozáci sympatickí aj slovenským romantickým autorom. No najsympatickejší im boli tým, že sa všemožne snažili (pravda, v literárnom podaní M. Czajkowského) o priateľské spolunažívanie s Poliakmi – Lachmi. „*Póki Lach, Kozak, Litwin razem, potyśmy wielcy i możni*“, vyhlasuje legendárny kozácky ataman Chodkiewicz v povesti *Módlmy się i bijmy*. Czajkowski podával literárnu apoteózu tohto zblíženia, ktorá štúrovcom imponovala ako príklad slovenskej spolupráce, tolerancie a národného horlenia.

Po roku 1848 sa záujem o tvorbu M. Czajkowského oslabil. V porevolučnej situácii, aká nastala po rozpustení slovenských dobrovoľníkov a hlavne po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (1867) nebolo miesta pre sentimentálne idylické obrázky. Hoci čitateľský záujem trval ďalej (svedčia o tom Sytnianskeho preklady publikované v 70. rokoch v *Orle*), slovenskí autori historickej prózy postupne opúšťali priestor vyznačený „kozáckymi povestami“ a viac si všímali realistikú prózu N. V. Gogola a J. I. Kraszewského. Ani Kalinčiak už nechcel „preháňať vec podľa vlastného kopyta“ (J. Kalinčiak, 1965, s. 202) a vrátil sa k Mickiewiczovi. No teraz ho už nezaujímal *Balady a romance* a *Konrad Wallenrod*, ale hlavne „román vo veršoch“ *Pan Tadeusz* a jeho realisticko-humoristické postupy pri zobrazovaní poľskej šľachty, z ktorých si veľa vybral pre seba pri zobrazovaní slovenských zemanov v prózach *Svätý Duch* a *Reštavrácia*.

8. Porevolučný útlm. Po ústupe revolučných udalostí rokov 1848-1849 sa situácia zmenila v neprospech slovensko-poľských vzťahov. Nastal všeobecný útlm politického, kultúrneho a literárneho diania, a to sa odzrkadilo v celkovom ochabnutí štúrovských aktivít, tým i v oslabovaní ich polofilského nadšenia. Znížil sa počet prekladov poľskej literatúry, a tie, ktoré vznikli (napr. preklady Czajkowského poviedok), boli skôr dozvukmi predchádzajúcej fázy než fázy nastávajúcej.

Záujem o poľskú literatúru sa dostal do iných kontakto- vých polôh, určených napospol porevolučnou politickou a spoločenskou situáciou, v ktorej nebolo miesta pre mláde- necké nadšenie a ideály. Pred rezignujúcimi štúrovcami opäť vyvstala potreba všeslovanskej syntézy, ktorú vypracoval Ľudovít Štúr v spise *Slovanstvo a svet budúcnosti*. V literár- nej tvorbe dominovala próza a publicistika. Záujem o Mic- kiewicza ustúpil; z jeho tvorby sa prekladal (fragmentárne) iba *Pan Tadeusz*, ktorý plnil v našej literatúre funkciu epic- kého diela. V tomto období sa intenzívne rozvíjala publicis- tika a literárnokritická polonistika ako prejav kultúrno-poli- tickej argumentácie a polemiky. Boj poľských spisovateľov za národné práva sa u nás predstavoval ako paralela boja Slovákov proti maďarizácii. Dialo sa to na platforme novi- nárskeho článkov, komentárov a kultúrno-politických infor- mácií. Literárne formy vzťahov ustúpili do úzadia.

V prvej polovici storočia – v romantizme – prevažovali tzv. internokontaktové vzťahy, realizované prostredníctvom ideovo-estetických, výrazových a žánrových súvislostí kon- krétnych literárnych diel, v druhej polovici storočia, hlavne však v matičných rokoch (1863-1875), sa ťažisko vzťahov prenásalo na publicistickú prezentáciu aktuálnych problé- mov. Táto činnosť mala vzájomný charakter, o čom svedčí aj rozsiahla aktivita poľských publicistov, autorov početných článkov a kníh o Slovensku (A. Hrkľová, 1999).

Prekladateľská činnosť, modifikovaná potrebami kultúr- no-spoločenských periodík, sa zameriavala na krátke, obsa- hovo aktuálne žánre literatúry faktu. Preklady sa umiestňo-

vali do pravidelnej rubriky, zvanej *Besednica*, ako poučný príbeh zo života, a to viedlo k výberu tendenčne a moralizá- torsky orientovaných poviedok a noviel takých autorov, ako bol W. Kosakiewicz, J. Ch. Zacharjasiewicz, M. Gawalewicz, A. Mieskowski, S. Rossowski. Nešlo o prekladateľskú repre- zentáciu poľskej literatúry, ale o účelové zapĺňanie prázd- ných miest v náplni našej i poľskej časopiseckej publicistiky. Na tomto základe sa koncom 19. storočia začala formovať nová koncepcia slovensko-poľských literárnych a kultúr- nych vzťahov.

9. Poľská tematika v tvorbe Ľudovíta Kubániho. K prvé- mu stretnutiu Ľudovíta Kubániho s poľskou problematikou došlo v rokoch levočského štúdia (1847-1848). „Necelý rok pobytu v tomto prostredí mal veľký význam v jeho živote. Dostal sa do kráľov mládeže zanietenej za idey, ktoré sem na jar roku 1844 pod vedením Jána Francisciho priniesli exulanti z bratislavského ústavu“ (*Dejiny slovenskej literatú- ry II*, 1965, s. 211).

Hoci Kubáni sa v podstate hlásil k snahám a názorom levočskej mládeže, v niektorých jednotlivostiach sa od nich odlišoval. Kubáni bol dieťaťom fázy diferenciácie, a tento postoj sa prejavil aj v jeho vzťahu k poľskej literatúre. V čom konkrétne? 1. Nebol nadšeným vyznávačom Mickiewiczovej poézie; 2. jeho vzťah k revolučným ideálom poľského romantizmu bol zdržanlivý, neskôr aj kritický a odmietavý; 3. činnosť poľských revolučných romantikov považoval za nereálnu. Prejavoval sa v tom jeho príklon k realistickému, racionálnemu chápaniu spoločenskej a literárnej práce. V tomto zmysle Kubániho náhľady korešpondovali s názor- mi poľských publicistov a spisovateľov, ktorí sa po umlčaní krakovského povstania roku 1846 obracali proti ponovemb- rovej emigrácii, teda aj proti tým, ktorí svojou tvorbou spoza hraníc Poľska hlásali nereálne politické programy.

Vieme, že v druhej polovici štyridsiatych rokov sa značná časť poľských emigrantských spisovateľov a ideológov dosta- la na metafyzické pozície towianizmu a mesianizmu. Do- mácích spisovateľov a publicistov, spojených s reálnym pro-

stredím, s reálnymi potrebami a možnosťami poľského obyvateľstva, sa tieto v podstate únikové tendencie takmer nedotkli. Platí to aj o Kubánim. Hoci v priebehu päťdesiatych a šesťdesiatych rokov sa viackrát dostal do styku s mesianistickými myšlienkami Kellnera-Hostinského, Sama Bohdana Hroboňa a iných, zachoval si k poľským literárnym a politickým skutočnostiam vzáčne vyrovnaný a trpezlivý postoj.

Najvýraznejšie sa to prejavilo na jeho dvoch prozaických prácach s poľskou tematikou – *Pseudo-Zámojski* (1861) a *Emigranti* (1870), v ktorých sa poľská tematika prezentuje akoby sprostredkovane, cez prizmu nepriamej prezentácie deja a myšlienok. Ani gróf Zámojski, ani domnelí emisári totiž nereprezentujú poľskú problematiku v pravom zmysle. Sú iba „maskou“ akýchsi „mimopoľských“ kalkúlácií, hraničiacich s podvodom. Podozrivé individuum z Čiech v poviedke *Pseudo-Zámojski* využíva spoločenskú popularitu poľského grófa na príživníctvo a obohatenie sa. Dvaja výletníci v poviedke *Emigranti* sa proti svojej vôli ocitajú pod prehnanou opaterou fanatickej, ale naivnej uhorskej vlastenky, ktorá ich považuje za poľských emisárov (v skutočnosti ide o autora a jeho priateľa básnika Jána Bottu). V obidvoch prípadoch Kubáni vkladá poľskú tematiku do štylizovaného romantického rámca, stavaného na humoristickej zámene osôb. V tomto podaní poľská problematika nadobudla ráz humoristickej paródie.

Kubánimu však nešlo o príbeh, ale o to, čo z neho vyplývalo: o výsledkovú ideovú pointu, ktorú v duchu nastolenej tézy štylizoval ako „uviedenie veci na pravú mieru“. Ako presunutie nezvyčajného, nenormálneho príbehu do racionálnej polohy. Tragikomické jadro jeho diel sa tu stretlo s jadrom reálneho riešenia. Na poviedke *Emigranti* možno názorne ukázať, prečo Kubáni takto postupoval: lebo hľadal riešenie. Riešenie v prospech antiromantickej prítomnosti. Dehonestoval minulosť, aby mohol náležite vyjadriť svoj ideový a povahový príklon k prítomnosti. Svedčí o tom hlavne záver (ideové vyústenie) poviedky, v ktorom Kubáni takto konfrontuje minulosť s jeho prítomnosťou: „Odvtedy

[t.j. od času deja] minulo nie desať, lež až pätnásť rokov. Doby, v ktorých bolo treba emisárov, už sa zmenili – k prospechu drahej vlasti. Bože daj, aby sa pre žiaden národ Uhorska nikdy viac nevratili.“

V básnickej tvorbe bol však Kubáni trochu iný. Väčšia miera subjektivismu viedla ho k ostrejšiemu precíteniu rozporov medzi „duchom a predmetnosťou“, ideou a reálnou skutočnosťou. Hoci formou a podaním bol blízky štúrovskej poézii, najmä A. Sládkovičovi, ideovo a tematicky túto líniu prekonával, otvárajúc tzv. druhú vlnu slovenského romantizmu s priamymi presahmi do realistického kriticismu.

V tomto duchu napísal rozsiahlu básnickú skladbu *Radziwiłłówna, kráľovná poľská* (Minerva, 1868). Zobrazil v nej udalosti po utvorení Lublinskej únie (spojenie Litvy s Poľskom, 1401), ktorá posilnila postavenie Poľska doma i v zahraničí (jedným z výsledkov tohto spojenia bolo víťazstvo spojeného poľsko-litovského vojska nad križiakmi na Grunwaldskom poli roku 1410). Historickými faktami Lublinskej únie Kubáni zdôvodňoval základnú ideu Novej školy, ktorou bolo priateľstvo a konštruktívna spolupráca so susednými národmi, v našom prípade hlavne s Maďarmi. Videl v nej jednu z možností, ako riešiť prehlbujúce sa národné antagonizmy. Hoci v ďalšom vývine politickej situácie Uhorska sa Kubániho predstavy nenaplnili, fakt pozitívneho vzťahu k Poľsku, potvrdený výskytom poľskej tematiky a analogických výrazových foriem, obohatil vývin slovensko-poľských literárnych vzťahov. Do slovenského obrazu poľského kráľovského páru Kubáni vniesol veľa originálnych prvkov. Ostrejšie vyhrotil vzťahy medzi kráľom Zigmuntom II. a šľachtou, medzi Barbarou a kráľovnou Bonou (Z. Niedziela, 1992, s. 63-64). Zaujímavým spôsobom rozvinul opisy zákulisných intríg, úkladov, nezdravých vášní a napätí, dutnajúci pod honosným, zdanlivo bezúhonným kráľovským leskom. Pri výstavbe sujetu vychádzal z historických údajov, s ktorými sa zoznámil v Riegrovom *Náučnom slovníku* (I, s. 485), no v literárnom stvárnení fakty dômyselne dotváral, modeloval podľa zásad veršovanej historickej

epiky. Vytvoril dielo zvláštne svojou adekvátnosťou v čase, ktorý bol preň neadekvátny. Akoby zámerne chcel narušiť porevolučný „čas bez dejín“, v ktorom sa na veľkú romantickú epiku dalo už iba spomínať.

10. Od Mickiewicza k Słowackému. Do slovenskej literatúry, kde dlho vládla tvorba mickiewiczovského typu, diela Juliusza Słowackého začali prenikať až v osemdesiatych rokoch 19. storočia zásluhou J. Kella-Petruškina a P. O. Hviezdoslava. Pred nimi bol Słowacki na Slovensku takmer neznámy. Autor prvej slovenskej syntézy o poľskej literatúre – P. J. Šafárik – ho nespomenul ani jediným slovom. Nepoznal ho ani Kollár, ba ani K. Kuzmány. Generácia štúrovcov, zahľadená do Mickiewiczových diel, Słowackému nevenovala ani minimálnu pozornosť. Prvá koncentrovanejšia zmienka o autorovi *Balladyny* sa u nás objavila až v roku 1873 v encyklopedickom prehľade Pavla Hečku, ktorý v časopise *Orol* takto charakterizoval J. Słowackého:

„Juliusz Słowacki, génius hieroglyfický, to jest taký, ktorý i tajomstvá prírody a ducha vyčítať zná, hrdý a smelý, závodil o prednosť so samým Mickiewiczem, fantastický a plný nadšenia, ktorý orlie kriela rozvil k smelému letu.“

Hoci táto charakteristika bola u nás v minulom storočí vlastne jediná, nebola jediným dôkazom o prítomnosti J. Słowackého v slovenskom literárnom kontexte. Pôsobili tu aj iné skutočnosti, predovšetkým dve: čítanie poľských časopisov a znalosť českých prekladov z tvorby poľského básnika. Nedostatok vlastných poznatkov sa vyrovnával prostredníctvom poľských, českých, azda aj maďarských prameňov. Výsledkom boli preklady Słowackého tzv. orientálnych povestí: *Arab* (1874), *Mních* (1874), *Otec útrapov v El-Arish* (1876), *Jan Bielecki* (1876), *Hugo* (1876) a *Zmija* (1879). Všetky preložil Juraj Kello Petruškin a uverejnil ich v Kalinčiakovom *Orle*. Odtiaľ viedla priama cesta k Hviezdoslavovým prekladom.

P. O. Hviezdoslav zameral svoj záujem na lyrickú tvorbu J. Słowackého, v ktorej obdivoval poetickú krásu jeho reflexií, citových výlevov a výrazovú dokonalosť básnického

podania. Snažil sa Słowackého básne udomáčniť v slovenskej literatúre. Vyzýval prekladateľov a kritikov, aby jeho tvorbe venovali väčšiu pozornosť. Z Krakova si objednával Słowackého diela, zbieral si informácie o jeho živote a tvorbe a so slovníkom v ruke vnikal do poetického a významového sveta J. Słowackého. Z jeho tvorby preložil rozsiahlu poému *Hrob Agamemnona*, baladickú skladbu *Otec zachvátených morom v El-Arish* a reflexívnu báseň *Vo Švajčiarsku* (všetky uverejnil v Slovenských pohľadoch, 1902, neskôr v *Sobraných spisoch XII*, 1931). Do sféry svojich záujmov o poľskú romantickú tvorbu Hviezdoslav začlenil aj lyrickú poéziu Adama Mickiewicza, z ktorej preložil lyricko-reflexívne *Krymské sonety* (I. – XIII.) a básne *Mudrci*, *Preč z mojich očí* a poému *Faris*.

Presun záujmu od Mickiewicza k Słowackému bol súčasťou zmien, ku ktorým došlo v žánrovom systéme literatúry na sklonku 19. storočia. Básnická tvorba pod vplyvom nových vývinových trendov (modernizmus, symbolizmus) sa zbavovala exaltovaných prejavov romantickej epiky a prikláňala sa k autenticite reflexívnej a prírodnej lyriky, ktorá u nás podporovala tvorivý nástup básnickej moderny, smerujúcej k symbolizmu. Jej členovia, grupujúci sa okolo *Prúdov* a *Dennice* (I. Krasko, F. Votruba, J. Slávik Neresnický a i.), vo Hviezdoslavových prekladoch Słowackého lyriky nachádzali vzor moderného básnického výrazu, ktorý úspešne uplatňovali vo vlastnej tvorbe.

A tak spolu s Jurajom Slávikom-Neresnickým môžeme povedať, že „Čoho nedočkala sa poézia Słowackého od vrsťovníkov, slávy a uznania, dostalo sa jej od nového pokolenia“ (Prúdy I, 1909-1910, č. 3). Je hodné chvály, že na oživení záujmu o básnickú tvorbu J. Słowackého sa podieľali aj stúpeneci Slovenskej moderny. Formovala sa nová koncepcia slovensko-poľských literárnych vzťahov.

11. Nová koncepcia vzťahov. Prvé hlasy, signalizujúce novú koncepciu slovensko-poľských literárnych vzťahov, zazneli v časopisoch *Hlas*, *Dennica* a *Prúdy*, ktoré od svojho založenia presadzovali v prostredí slovenskej kultúrnej ve-

rejnosti program objektívneho poznania a rozširovania vzťahov na báze zhodných literárnych a politických záujmov. Chceli tým prekonať konzervatívne myslenie o literatúre, podriadené úzkym skupinovým záujmom. Jeden z prostriedkov prekonávania videli v rozšírení kultúrno-politických aktivít; druhý v objektívnom prístupe k domácim i zahraničným literárnym skutočnostiam, z ktorých chceli vypudiť staromilné prejavy konvenčnej piéty a slovanofilskej idealizácie.

Priamym podnetom na formovanie novej koncepcie slovensko-poľských vzťahov bol poľský článok *Slovensko a Poliaci*, uverejnený v roku 1909 v krakovskom mesačníku *Świat Słowiański*. Autor v ňom kritizoval slabú znalosť a spoluprácu slovenských a poľských publicistov. „Za dlhé roky,“ konštatuje, „verejnosť poľská nemala náležitých informácií o vašom pomere k Maďarom a uhorskej vláde. Bolo to z vašej viny. Žiaden Slovák neobjavil sa nikdy medzi poľskými novinármi, literátmi, politikmi; neprišiel do blízkeho Krakova poreferovať publicistom o veciach slovenských; nenapísal nikdy ani len článok do niektorého poľského časopisu. Ničím ste k nášmu informovaniu neprispeli, a teda je vaša vina, že verejnosť poľská súdi o týchto veciach nesprávne“ (J. Hvišč, 1991, s. 147).

Vecná bezprostrednosť a kritickosť poľského článku nemohla zostať na Slovensku bez ozveny. Príznačné však je, že naň reagovali jedine *Prúdy*, zastupujúce mladú literárnu generáciu. Ostatné časopisy a noviny ho obišli urazeným mlčaním. Zrejme sa im nepozdával ostrý tón na adresu „starých“, ktorí „zatopiac sa v zastaraných názoroch na politiku zovnútornú, stali sa práve tak neužitočnými pre vnútornú“ (ibid., s. 148). Nechuť, resp. nesprávny prístup k spolupráci zo slovenskej strany *Prúdy* pripísali tradičným prejavom „poľsko-maďarského bratříckovania“, stančíkovskej politiky v Haliči a mocenským ambíciám poľských šovinistov. K poľským námietkam pripojili svoje, ktorými však mierili hlavne do radov slovenských národnárov, viniac slovenskú žurnalistiku, že „príliš generalizovala“ a že „pre tóne nevidela jasných stránok...“ (ibid., s. 149).

V tejto podobe poľský článok *Slovensko a Poliaci* a obdobné výzvy mladej slovenskej generácie zahájili u nás snahu o formovanie slovensko-poľských vzťahov na základe vzájomného rešpektu a cielavedomej konštruktívnej spolupráce. Prejavilo sa to na zintenzívnení záujmu o poľskú prózu, ktorá sa stala živým článkom slovenských literárnych snáh. Popri početných časopiseckých prekladoch začali vychádzať **prvé knižné preklady**: u nás preklady z prozaickej tvorby B. Prusa (*Kresby a obrázky*, 1905), H. Sienkiewicza (*Za chlebom*, 1901; *Svätý Peter v Ríme*, 1903, 2. vyd. 1909; *Quo vadis?*, 1911; *Vítěz Bartek*, 1912), K. Przerwu-Tetmajera (*Povesti z Tatier I*, 1911; *Povesti z Tatier II*, 1912; *Zbojnícka chalupa a iné povesti z Tatier*, 1913); v Poľsku preklady z J. Kalinčiaka (*Reštavrácia*, 1874), G. Zechentera-Laskomerského (*Poľovačka na medveďov*, 1870) a M. Kukučina (*Obrázky a novely*, 1900).

Pozitívny zmysel tohto pohybu potvrdili aj práce krakovského slavistu – zakladateľa poľskej slovistiky Romana Zawilińskiego, ktorý v roku 1899 vydal v Krakove knižnú monografiu *Słowacy, ich życie i literatura*. Bola to **prvá zahraničná publikácia** o slovenskej literatúre, kultúre a dejinách.

12. Recepcia a vzťahy po roku 1918. Utvorenie Česko-Slovenskej republiky (1918) zásadne zmenilo situáciu slovenskej literatúry tak vo vzťahu k vlastnému národu, ako aj vo vzťahu k Poľsku. Slovákom sa prvý raz v dejinách otvorili možnosti systematického rozvoja spisovného jazyka, literatúry, kultúry, vedeckého výskumu, zakladali sa nové inštitúcie, redakcie, školy. Pravda, dialo sa to postupným vývinom. Tento vývin pozitívne ovplyvnil oblasť slovensko-poľských vzťahov.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že literárne vzťahy v tomto období nadobudli konštantnú podobu. Pravdou je, že obranné tendencie, ktoré pred rokom 1918 boli silným mobilizačným faktorom národných aktivít Slovákov, po utvorení Č-SR padli. Aktivizačné funkcie prevzali národné inštitúcie (Matica slovenská, SND, Univerzita Komenského, redakcie, vydavateľstvá, kultúrne a vedecké inštitúcie).

Literatúra sa organicky začlenila do tohto procesu. No čím viac sa doň začleňovala, tým viac si uvedomovala svoje limity – osobné i objektívne. K tomu sa pridružili problémy spôsobené generačnou výmenou. Staršia spisovateľská generácia vchádzala do záverečnej tvorivej fázy, v ktorej rozvíjala svoje tradicionalistické chápanie národnej aktivity. Nastupujúca generácia sa síce snažila „otvárať okná do Európy“, zachytiť nové trendy európskej literatúry, ale nemala k tomu ani subjektívny ani objektívny materiál. Štefan Krčméry o tom napísal: „Naši prozaici sa širšie zameraného diela boja, píšú len samé kresbičky a novielki.“ (SP, 1922). To bol vážny fakt, ktorý oslaboval umeleckú autenticitu hlavne epickej románovej tvorby, ktorá v tomto období na medzinárodnom literárnom fóre jasne dominovala.

Nedostatok domácich vzorov si mladí literáti nahrádzali vzormi prevzatými z cudzích literatúr. Hľadali predovšetkým diela, ktoré im boli blízke nielen jazykom, ale aj naturalom. Našli ich v poľskej literatúre, v tvorbe Prusa, Siekiewicza, Reymonta, Zeromského. Túto skutočnosť potvrdzuje fakt, že v krátkom časovom rozpätí rokov 1922–1926 vyšli v slovenskom preklade skoro všetky ich najvýznamnejšie románové diela (*Faraon, Quo vadis?, Križiaci, Sedliaci, Predjari*).

Treba pripomenúť, že oficiálne československo-poľské vzťahy v medzivojnovom období boli negatívne poznačené kontroverziami územnej a zahraničnej politiky pražskej vlády. Jej orientácia na anglickú a francúzsku kultúru bola pre nevyhranený slovenský kontext nevýhodná. Slovenskí spisovatelia sa ocitli v úlohe štatistov, nemohli aktívne zasahovať do kultúrneho a myšlienkového diania západoeurópskeho literárneho priestoru. Organicky sa preto primkávali k slovanským literatúram. A keďže oficiálne miesta túto spoluprácu nepodporovali, Slovinci si začali vytvárať vzťahy individuálne – najmä s Poliakmi – prostredníctvom osobných kontaktov. Tým sa vzťahy rozdelili na menej rozvinuté oficiálne československo-poľské a rozvinutejšie – neoficiálne – slovensko-poľské, ktoré sa od polovice tridsiatych rokov

stali súčasťou slovenského autonómneho hnutia. Činiteľmi tohto faktu neboli len osoby z politickej sféry (A. Hlinka, K. Sidor), ale aj zo sféry literárnej a vedeckej (A. Žarnov, S. Mečiar, F. Hrušovský).

13. Súvislosti literárnej kritiky a vedy. Polonistická literárna kritika a veda vyrastali z novinárskej publicistiky. Hlavným pestovateľom vzťahov v tejto oblasti bol šéfredaktor *Slováka a Slovenskej pravdy* Karol Sidor, ktorý v roku 1925 ako štipendista precestoval takmer celé Poľsko a na všetkých zastávkach sa dôverne oboznamoval s prostredím, kultúrou, literatúrou a nadväzoval kontakty s významnými poľskými osobnosťami a inštitúciami. Svoje poznatky, postoje, pocity vyjadril v knihe reportážnych esejí *Cestou po Poľsku* (1927). „Napísať knihu o Poľsku,“ píše Sidor v úvode knihy, „aký to krásny cieľ a vďačná práca práve na tom poli, ktoré je u nás najviac zanedbané. Na poli vzájomného poznávania sa slavianskych národov“ (s. 6).

V literárnovednej oblasti vzťahov najaktívnejšie pôsobil Stanislav Mečiar, ktorý v rokoch 1932 študoval dejiny poľskej literatúry a literárnu vedu na viacerých poľských univerzitách. Najviac sa zaujímal o komparatívnu biografistiku Juliusza Kleinera, Stanisława Pigoña, o analytickú stylistiku Manfreda Kridla a Zenona Łempického, ktorých teoretické a metodologické podnety prenášal do vlastných slovackistických i polonistických prác. Okrem značného množstva časopiseckých štúdií, článkov a recenzií Mečiar vydal knihu biografických esejí *Poézia a život* (1936) o najvýznamnejších osobnostiach poľskej literatúry. Bola to prvá slovenská knižná práca z odboru literárnej polonistiky. Jej poslanie vyjadril slovami: „Tieto portrétové essaye chcú priblížiť vrcholné zjavy poľskej literatúry, lebo v cudzích literatúrach treba sa nám stykať s tým najlepším, čo z národného stalo sa nadnárodným“ (s. 7).

V činnosti ostatných slovenských polonistov medzivojnového obdobia prevažovali práce literárnokritického a esejistického charakteru. Výraznejší prínos v tejto oblasti znamenali recenzie a články Jozefa Kútника-Šmálova, v ktorých sa

presadzovali súvislosti náboženského charakteru, nadväzujúce na koncepciu slovenskej katolíckej moderny. Obdobné tendencie prenikli aj do literárnohistorických, etnologických a historických prác J. Škultétyho, F. Hrušovského, F. Votrubu, M. Stanu, W. Bobeka a iných, ktorí v dvadsiatych a tridsiatych rokoch medzivojnového obdobia reprezentovali hlavný prúd slovensko-poľských literárnych vzťahov a súvislostí.

14. Preklady. Hlavnú trasu a intenzitu slovenskej recepcie poľskej literatúry a vzťahov vyznačovala prekladateľská tvorba, ktorá na Slovensku zohrávala veľmi dôležitú úlohu tak v prostredí literárnej elity, ako aj v prostredí čitateľov. Na plnú realizáciu slovenského záujmu o poľskú literatúru v minulosti neboli priaznivé podmienky, najmä vydateľské. Poľská literatúra sa recipovala prevážne prostredníctvom časopiseckých prekladov. Pred rokom 1918 u nás vyšlo iba osem knižných prekladov. V medzivojnovom období sa situácia zlepšila a počet prekladov z poľskej poézie, prózy a drámy sa zvýšil na 73 (z nich 4 vyšli aj v druhom vydaní).

Prvé roky po vzniku Č-SR prekladateľskú recepciu rozhodujúcim spôsobom ovplyvnila Matica slovenská, v ktorej v roku 1922 vzniklo Ústredie slovenských ochotníckych divadiel, zamerané na vydávanie prekladovej divadelnej tvorby. Najprekladanejším autorom tejto tvorby bol Alexander Fredro, autor obľúbených komédií, ktorému už pred prvou svetovou vojnou vyšli u nás štyri hry: *Pán Tomáš alebo Čože ma už nikto nepozná?* (1871), *Dámy a husári* (1880; 2. vyd. 1900), *Panenské sľuby alebo Magnetizmus srdca* (1889) a *Hrúza, čo sa robí* (1900). Okrem Fredra sa do predvojnového vydavateľského repertoáru dostali aj hry Michala Baľuckého (*Príbuzní*, 1888; *Pán Tomáš*, 1889; *Rozmaznaný muž*, 1890) a jedna hra Fredrovho syna Jana Aleksandra Fredru (*Kalošne*, 1891). Tento trend pokračoval a už v roku 1919 vyšli v Matici v novom vydaní dve Fredrove veselohry (*Pán Tomáš a Sto dukátov odmena*), v nasledujúcich rokoch ďalšie. Z ostatných poľských autorov divadelného žánru bol u nás knižne sprístupnený M. Baľucki a I.

Maciejowski-Sewer. Niekoľko divadelných hier sa inscenovalo bez knižného vydania: boli dramaturgicky upravené podľa starších vydání alebo preložené pre potreby konkrétnej scénickej realizácie (Žeromski, Szaniawski, Kiedrzyński, Przybyszewski).

Ďalším veľkým stimulom prekladateľskej tvorby boli historické romány Henryka Sienkiewicza. Prvé Sienkiewiczove diela k nám prenikli koncom 19. storočia. Je zaujímavé, že v prvej vlne záujmu sa u nás vydávali jeho poviedky so sociálnou a národnou problematikou (*Za chlebom, Víťaz Bartek, Strážnik majáka*), až potom prišli na rad rozľahlé historické fresky. V medzivojnovom období z jeho diel vyšli *Križiaci*, *Quo vadis?*, *Ohňom a mečom* a dve vydania dobrodružnej knihy pre mládež *V púšti a pralese*.

Veľký literárny a čitateľský úspech Sienkiewiczových diel vyvolával na Slovensku aj záujem o iných predstaviteľov historického žánru – o Prusa, Žeromského a Jeske-Choiňského. Z ostatných žánrov poľskej prózy sa prekladal spoločenský román S. Žeromského, Z. Nałkowskej, G. Morcinka, M. Rodziewiczówny, A. Dygasińskiego, J. Wiktora; dedinský román W. St. Reymonta, folklórne poviedky K. Przerwu-Tetmajera, dobrodružná próza pre deti a mládež S. Barczewského, M. Konopnickej, J. Korczaka, K. Makuszyńskiego, F. A. Ossendowského a H. Zbierzchowského.

Preklady poľskej poézie mali menšiu publicitu, publikovali sa prevažne v časopisoch Slovenské pohľady, Živena, Kultúra, Elán a i. ako súčasť priebežnej intertextuality. Boli to básne K. Wierzyńskiego, J. Kasprowicza, L. Staffa, K. Przerwu-Tetmajera, J. Lechoña, J. Przyboša, J. Tuwima a ďalších. O knižnú prezentáciu poľskej poézie sa ako prvý zaslúžil P. O. Hviezdoslav vydaním XII. zväzku *Sobraných spisov básnických* (1931), v ktorom uverejnil svoje preklady z tvorby Mickiewicza a Słowackého. V Hviezdoslavových stopách pokračoval Andrej Žarnov (1903-1982), tvorca „malej antológie“ poľskej poézie nazvanej *U poľských básnikov* (1936), do ktorej zaradil básne dvanástich predstaviteľov poľskej poézie od A. Mickiewicza po A. Słonimského. V preklada-

teľskej práci A. Źarnov pokračoval aj po roku 1939 (knižne vydal Z. Krasinského, A. Mickiewicza, J. Kasprowicza a K. Wojtyľu).

Źánrovú skladbu slovenských prekladov z poľskej literatúry v rokoch 1918-1939 dokumentujú nasledujúce údaje:

básnická tvorba	– 2 knižné preklady,
zbierky poviedok	– 8
románová tvorba	– 24
reportáže	– 1
detská literatúra	– 4
literatúra pre mládež	– 15
literárnovedná a estetická literatúra	– 7
divadelná tvorba	– 10
iné publikácie	– 2
S p o l u	– 73 knižných prekladov

15. Recepčia poľskej literatúry po roku 1945. Vojnové roky neprerušili vývin slovensko-poľských vzťahov. Popri prejavocho aktívnej politickej spolupráce, ako bolo ilegálne hnutie odporu, kuriérstvo, povstanie, sa u nás rozvíjal aj vzťah k poľskej literatúre a kultúre. Aj za Slovenskej republiky vychádzali knižné a časopisecké preklady z diel Mickiewicza, Prusa, Wiktora, Malewskej, Kossak-Szczuckej, Źawieyského, v časopisoch sa bežne publikovali články o poľských literárnych osobnostiach, recenzie o nových poľských knihách a pod. „Lebo Sidorovým polonofilstvom boli 'nakažení' aj mladí slovenskí literáti, ktorých Sidor vedel uchytiť tak jedinečne vedľa seba v redakcii časopisov. Milo Urban, Andrej Źarnov, Jožo Nižnánsky i Koza-Matejev venovali potom veľké úsilie prekladom poľskej literatúry do slovenčiny“ (P. Čarnogurský, 1993, s. 295-325).

Po roku 1945 časť slovenských polonistov odišla do emigrácie (S. Mečiar, F. Hrušovský, K. Sidor, neskôr A. Źarnov), ale tí, čo zostali (M. Stano, J. Kútnik-Šmálov, R. Źatko, R. Brtáň, P. Čarnogurský), svoje polonofilské čítanie

rozvíjali ďalej, ba pribudli k nim aj noví adepti literárnej polonistiky – J. Bánsky, J. Sedlák, J. Ambruš, P. Bunčák a iní, ktorí pokračovali v snahách svojich predchodcov.

Možno povedať, že až do roku 1948 sa slovensko-poľské literárne vzťahy rozvíjali v tej podobe a intenzite, v akej sa rozvíjali v medzivojnovom a vojnovom období. V rokoch 1946-1948 sa hlavná časť polonistických aktivít sústredila okolo katolíckeho mesačníka *Verbum*, ktorý vychádzal v Košiciach pod redakčným vedením Juraja Šveca-Slavkoviana. S *Verbomom* úzko spolupracovali dvaja hlavní polonisti povojnových rokov – Jozef Kútnik-Šmálov a Jozef Bánsky. Z ich iniciatívy vo vydavateľstve časopisu vyšiel preklad Mickiewiczových *Kníh národa a pútnictva poľského*, Źawieyského dráma *Rázcestie lásky* a Malewskej historický román *Kamene budú volať*. Tieto preklady mali v slovenskej literatúre veľmi pozitívny ohlas. Treba zdôrazniť, že mladí polonisti, formujúci sa v úzkom kontakte s prekladateľskou recepciou poľskej literatúry, tvorili organizačnú základňu pre hodnotenie funkcie a miesta poľskej literatúry v slovenskom literárnom kontexte. Tým spôsobom sa polonisti prezentovali aj ako bádatelia slovenskej literárnej histórie a teórie prekladu.

Najvýraznejšie o tom svedčí výskumná a kritická aktivita J. Kútnika-Šmálova. Literárne sa formoval v prostredí časopisu *Vatra*, ktorý založil a redakčne viedol polonofil Karol Sidor. Źažisko Kútnikovej publicistickej tvorby bolo v literárnej kritike. Recenzoval prakticky všetky nové preklady z poľskej prózy. Parciálne charakteristiky poľských diel začleňoval do širšieho problémového rámca. Takto hodnotil prechod poľského romantizmu k realizmu, náplň poľských medzivojnových časopisov a najviac odborných ambícií prejavil v štúdiu o Mickiewiczovom mesianizme (*Mesianizmus Adama Mickiewicza a jeho vzťah k Rusku*), ktorú uverejnil ako doslov k vlastnému prekladu *Kníh národa a pútnictva poľského* (1947).

Polonistické záujmy ďalej rozvíjal Jozef Bánsky, externý redaktor *Verbumu*, kde popri orientácii na poľský katoliciz-

mus presadzoval duchovné hodnoty poľského romantizmu a slovanstva. J. Bánsky v relatívne priaznivých rokoch 1945-1948 uverejnil vyše 30 článkov, recenzií, úvah a štúdií o poľskej literatúre, literárnej vede a o jej predstaviteľoch. Ako odborný asistent Slovanského seminára Univerzity Komenského sústreďoval sa na prácu koncepčného a metodického charakteru, v ktorej uvažoval o nových možnostiach literárnej komparatistiky, o podnetoch poľskej literárnej vedy, literárnej tvorby i prekladov. Cieľavedome smeroval k ústrednej problematike svojich záujmov, ktorou bol porovnávací výskum poľskej literatúra a slovensko-poľských literárnych vzťahov.

V roku 1948 bol však J. Bánsky z ideologických dôvodov z univerzity preradený do Univerzitnej knižnice a polonistickej práci sa venoval iba sporadicky – prekladal poľskú prózu, písal doslovy a príležitostné články, ktoré uverejňoval hlavne v denníku *Lud* pod pseudonymami Vrch, Vrchovský, Krakus a i., Aj tak až do svojej tragickej smrti (1956) bol naším najuznávanejším znalcom poľskej literatúry.

16. Kontinuita. V prekladateľskej recepcii rokov 1945-1949 sa kontinuovali aktivity rozbehnuté v predvojnovom a vojnovom období. Výberové a hodnotiace hľadiská ešte nepodliehali politickým direktívam. Hoci na viacerých redakčných a vydavateľských postoch došlo k výmene riadiacich subjektov, celková situácia mala pluralitný charakter, v ktorom sa voľne uskutočňovali kontinuujúce sa aktivity starších i začínajúcich prekladateľov-polonistov (M. Stano, M. Babjaková-Bajová, J. Kútnik-Šmálov, J. Bánsky). Prekladateľská činnosť nemala jednotný organizačný základ, ale ani ho nepotrebovala. Pri výbere prekladov organicky prevažovali diela, o ktoré bol medzi čitateľmi spontánny záujem – historické romány Z. Kossak-Szczuckej, M. Rodziewiczowej, H. Malewskej, A. Struga, J. Wiktora, zo starších autorov osvedčené diela B. Prusa, H. Sienkiewicza, S. Żeromského, J. I. Kraszewského, M. Dąbrowskej, Z. Nałkowskej. V prúde spontánneho záujmu vznikli aj cenné preklady z básnickej

tvorba A. Mickiewicza (*Knihy národa poľského a pútnictva poľského*, prel. J. Kútnik a *Poézia*, prel. A. Žarnov), J. Słowackého (*Anielli*, prel. J. Holý), J. Kasprowicza (*Hymny*, prel. A. Žarnov) a Bunčákov výber z novej poľskej poézie *Poľské verše*. Bohato bola zastúpená aj literatúra pre deti a mládež.

Celkové zloženie knižných prekladov v rokoch 1945-1948 je nasledujúce:

básnická tvorba	– 5 knižných prekladov
próza	– 33
dráma	– 3
literatúra pre deti a mládež	– 20
náučná literatúra	– 3

S p o l u – 64 knižných prekladov

V roku 1947 bola uzavretá medzinárodná zmluva o česko-slovensko-poľskej kultúrnej spolupráci. „Bola jedna z kultúrnych dohôd, ktoré obidve krajiny po vojne uzavreli. Československo-poľské kultúrne styky dostali sa vo vzťahu k ostatným socialistickým krajinám na druhé miesto. Na prvom mieste v kultúrnych stykoch obidvoch krajín je Sovietsky zväz“ (*Poľsko a my*, 1964, s. 180). Zmluva, ktorá mala byť bázou slobodného rozvoja vzťahov, stala sa nástrojom selekcie, v ktorej sa preferovali ideologické kritériá.

17. Diskontinuita – päťdesiate roky. Po februárovom nástupom komunistickej moci sa narušil kvalitatívny rozmach povojnovej recepcie poľskej literatúry. Ťažisko prekladateľskej tvorby sa prenieslo na oblasť politickej a spoločenskej prózy, zobrazujúcej ideologické a ekonomické premeny medzivojnového a povojnového Poľska. Determinujúcu úlohu tu zohrala antifašistická a antivojnová tematika, stvárnena v dielach autorov reprezentujúcich socialistický realizmus. Do centra pozornosti sa dostali diela J. Andrzejewského (*Popol a diamant*), A. Rudnického (*Shakespeare, Útek z Jasnej Polany*), M. Rusinka (*Z barikády do údolia hladu, Uhlie*), J. Pytlakowského (*Fundamenty*), Z. Nałkowskej (*Medailó-*

ny), v nasledujúcich rokoch aj preklady zo socrealistických diel K. Brandysa, I. Newerlého, W. Zalewského, J. Putramenta, W. Machejka, W. Żukrowského a i.

Zmenil sa profil recepcie. Pozornosť sa obmedzila na aktuálne ideologické a politické trendy, kreatívna motivácia na deklaratívnu a transparentnú, ktorou sa demonštrovali tematické a ideové tendencie komunistického režimu.

Platí to o všetkých literárnych žánroch. V oblasti dramatickej tvorby sa na prvé miesto dostali hry L. Kruczkowského (*Nemci, Prvý deň slobody*), po nich diela J. Szaniawského, J. Zawieyského, J. Jurandota, J. Lutowského, J. P. Gawlika. V oblasti literatúry pre deti a mládež dominoval K. Makuszyński, J. Brzechwa a H. Bobińska. Podobný obrat nastal aj v poézii, kde sa začala presadzovať novšia básnická tvorba J. Tuwima, L. Staffa, W. Broniewského. Hlavné znaky recepcie (uprednostňovanie ideologických vlastností, jednostranná interpretácia diel, odsúvanie klasickej literatúry) boli determinované domácou kultúrno-literárnou situáciou. Direktívny ideologizmus pôvodnej tvorby negatívne ovplyvnil aj hodnotovú úroveň, pôsobenie a inšpiratívnosť prekladov.

Náznaky ozdravenia ideologickej a kultúrnej práce, ktoré sa ohlasovali (ale nesplnili) po XX. zjazde KSSS, boli podnetom pre zintenzívnenie prekladateľskej práce. Revindikácia záujmu sa uskutočňovala prostredníctvom prekladov staršej poľskej literatúry (hlavne pozitivistickej). Vyšli nové preklady z tvorby E. Orzeszkowej (*Marta, Iskry*), B. Prusa (*Faraon*), H. Sienkiewicza (*Novely, Potopa, Križiaci*), S. Żeromského (*Ludia bez domova, Predjarie, Verná rieka, O vojakovi tulákovi*) a i.

Prekladateľský záujem v dramatickej tvorbe sa preniesol na klasiku poľskej komédie Aleksandra Fredra. V krátkom časovom rozpätí vyšlo osem nových, resp. obnovených prekladov Fredrových komédií: *Dámy a husári, Dostavník, Pán Geldhab, Pán Jowialski, Panenské sľuby, Pomsta, Velký člověk pro malé věci, Som vrah* (J. Sedlák, 1972, s. 141-162). Predmetom oživeného záujmu sa stali aj „naturalistické“ spoločenské sondy Gabriely Zapolskej (*Morálka pani Dul-*

skej, Slečna Maličevska, Štyria, Żubrienka). Medzi tvorcami súčasnej poľskej drámy, prekladanými do slovenčiny, dominoval L. Kruczkowski (*Odplaty, Hriech, Prvý deň slobody* – 2. vyd., *Nemci* – 2. vyd.).

Isté zmeny nastali v oblasti literatúry pre deti a mládež. Znížil sa počet kníh pre predškolskú mládež a ich miesto zaujala extenzívne narastajúca dobrodružná literatúra, science fiction a literatúra faktu (cestopis, biografia, dobrodružná esej) v podaní S. Lema, A. a Cz. Centkiewiczovcov, J. Edigeya, A. Fiedlera, J. Beniasza, L. Wolanowského, J. Broszkiewiczza. Treba však zdôrazniť, že tieto žánre mali v poľskej literatúre veľmi dobrú úroveň, takže s uspokojovaním masového čitateľského záujmu udržiavala sa u nás prostredníctvom prekladov z poľštiny aj dobrá literárna úroveň, poznatková autentickosť a čitateľský vkus.

18. V znamení beletrizovanej eseje – šesťdesiate roky. Šesťdesiate roky slovensko-poľskej recepcie sa niesli v znamení beletrizovanej eseje a tzv. antirománu, ktorý sa stal módnym artiklom. Poľská literatúra, ako v prípade literatúry faktu, nám poskytovala kvalitatívne vyvážený model, ktorý nebol iba formálnym experimentom, ale obsahoval aj nesporné umelecké kvality – komponenty vyspelého kreatívneho a intelektuálneho myslenia (adresnosť, polemika, narušenie konvenčnej epickej schémy, smelé experimentátorstvo s jazykom, štýlom, skladbou atď.), pritom nestrácal zo zreteľa komunikatívnu, čitateľsky príťažlivú funkciu pôsobivého literárneho výrazu. Túto časť poľskej literatúry u nás prezentovali preklady z diel Tadeusza Brezu (*Bronzová brána, Úrad*), Kazimierza Brandysa (*Ako byť milovaná, Listy pani Z.*), Stanisława Dygata (*Disneyland, Cesta*), Jerzyho Andrzejewského (*Milý môj hory preskakuje, Brány do raja*), Tadeusza Konwického (*Moderný snár*), Jerzyho Paradowského (*Kráľ života, Nebo v plameňoch*), Juliana Strykowskiho (*Návrat do Fragala*), Witolda Zalewského (*Pruský múr*), ktoré sa stali „veľkou inšpiráciou“ novej vlny slovenskej prózy šesťdesiatych rokov.

Treba podčiarknuť, že na zintenzívnení a odbornom pre-

hlbení recepcie sa aktívne podieľala literárnovedná polonistika, ktorá sa začiatkom šesťdesiatych rokov prezentovala ako samostatný študijný a výskumný odbor: stala sa súčasťou systematickej univerzitnej výučby na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave i komparatívneho vedeckého výskumu v bývalom Ústave svetovej literatúry a jazykov SAV. Od tej chvíle môžeme hovoriť o odbornej koncentrácii porovnávacieho výskumu slovensko-poľských literárnych vzťahov, kontaktov a prekladateľskej tvorby. Preklady, ich recepcia a literárnovedné hodnotenie, sa stali predmetom koordinovanej bádateľskej práce, čo sa odzrkadľovalo aj na výbere poľských diel, textologickom spracovaní prekladov, kvalite doslovov a poznámkového aparátu, napokon aj na celkovom zintenzívnení metaliterárnych ohlasov v slovenskej tlači, rozhlase a televízii. Všetko to významnou mierou prispelo ku skvalitneniu a poznatkovej kompletizácii poľskej literatúry u nás.

O slovo sa dôrazne prihlásila nová generácia polonistov-prekladateľov – prvých odchovancov polonistického a slavistického štúdia na Filozofickej fakulte UK, pre ktorých sa prekladateľská a výskumná práca s poľskou literatúrou stala vecou pracovnej profesie. Mladí prekladatelia sústredili svoju pozornosť na mladú a strednú generáciu poľskej poézie a prózy. Ich zásluhou u nás vyšli knižné výbery z básnickej tvorby J. Harasymowicza, S. Grochowiaka, Z. Herberta, T. Różewicza, E. Brylla, T. Karpowicza, Z. Bieńkowského; zásluhou starších prekladateľov aj nové výbery z tvorby K. I. Gałczyńskiego, M. Jastruna, J. Przyboša, J. Tuwima, L. Staffa, W. Szymborskej, J. Iwaszkiewicza. Odvážne načreli aj do tvorby poľskej renesancie (J. Kochanowski: *Renesančná lýra*) a romantizmu (J. Słowacki: *Balladyna*; C. K. Norwid: *Nepokoriteľný prameň*). Šesťdesiate roky, najmä ich záverečná fáza, potvrdzujú, že v uvoľnenej politickej klíme by slovenská polonistika v oblasti medziliterárnych vzťahov vedela dosiahnuť oveľa viac.

19. Normalizácia–stagnácia – sedemdesiate a osemdesiate roky. Po invázii spojeneckých vojsk do Česko-Slovenska

sa situácia prudko zmenila nielen na medziliterárnom poli, ale aj v celkovej koncepcii kultúrno-politickej práce, ktorá pod rúskom normalizácie vymazávala z pamäti a sŕdc ľudí všetko, čo sa hlásilo k duchovným hodnotám a tvorivej slobode. Vydávanie kníh (aj prekladových) podliehalo prísnej kontrole, vzťahy sa zredukovali na oficiálne styky, výmena literárnych diel, informácie o autoroch a kultúrnych podujatiach boli tendenčne redukované. Politickí činitelia kontrolovali aj časopisecké články, aby sa v nich neobjavil ani náznak zakázaných poľských mien alebo diel. Dôveryhodné osoby vydavateľstiev a redakcií mali zoznamy poľských autorov, ktorí boli u nás tabu. Podobne boli sledovaní publicisti, kritici a prekladatelia poľskej literatúry. Program konsolidácie bol programom absolútnej kontroly každého každým.

Vývin slovensko-poľskej literárnej recepcie a vzťahov sa dostal do stavu stagnácie. Vydavateľstvá sa koncentrovali na vydávanie detskej a dobrodružnej literatúry, zbavenej aktuálne rezonujúcich ideí, v mnohých prípadoch však aj aktuálne rezonujúcich literárnych hodnôt. Len výnimočne sa podarilo vydať diela trvalejšieho významu. Medzi také možno započítať prozaické diela J. Iwaszkiewicza, M. Kuncewiczowej, J. Kuśniewicza, J. Bocheńskiego, J. Kawalca, T. Nowaka, W. L. Terleckého, E. Stachuru, E. Redlińskiego. Oblasť poézie bola prezentovaná výbermi z tvorby W. Broniewského, J. Tuwima, J. Iwaszkiewicza, M. Pawlikowskej-Jasnorzewskej a K. Baczyńskiego. Vzniknuté medzery sa zaplňali dielami starších autorov (Prus, Sienkiewicz, Reymont, Żeromski, Orzeszkowa, Kaden-Bandrowski, Dąbrowska). Ostatnú edičnú kapacitu zaplnila detektívna, dobrodružná, vedeckofantastická a paraliterárna spisba.

V rokoch 1945-1990 podľa bibliografických údajov na Slovensku vyšlo 728 knižných prekladov, ktorých žánrová skladba je nasledujúca:

poézia	– 40 knižných prekladov
próza	– 246
drama	– 99

literatúra pre deti a mládež	- 284
literárna veda, estetika	- 15
iná literatúra	- 42

Spolu	- 728
-------	-------

Sprísnené kontrolné opatrenia voči poľským autorom a polonistom vyvolali úzkostlivú opatrnosť vydavateľov a redaktorov. Veľkým „rizikom“ bola najmä súčasná poľská próza, reagujúca pozitívne na stupňujúce sa antikomunistické nálady v Poľsku. Počet prekladov z klasickej tvorby si zachoval štandardnú mieru, no ani v tejto oblasti nevznikli nové preklady (vydávali sa prevažne reedície starších prekladov). Pretrvávajúca stagnácia sa maskovala výsledkami uplynulých období.

Z tohto hľadiska najhoršie sa javí obdobie po vypuknutí poľských udalostí roku 1980. Ak dovtedy sa počet recipovaných poľských diel udržiaval aspoň na priemernej úrovni, po roku 1980 sa všetko poľské začalo systematicky eliminovať. Na začiatku osemdesiatych rokov tu ešte pôsobila istá zotrvačnosť (dokončovali sa rozpracované vydania), potom prišiel náhly pokles. V roku 1981 vyšlo na Slovensku 16 knižných prekladov, no v roku 1982 iba 10 a v roku 1985 už iba 7, pričom aj tie patrili do oblasti ideovo neutrálnej dobrodružnej a zábavnej literatúry pre deti a mládež. Beletristická tvorba s aktuálnou tematikou (Miłosz, Mrozek, Gombrowicz, Witkiewicz, Różewicz, disidentská literatúra), ktorá v tomto období patrila medzi vrcholky literárnej Európy, bola z edičných plánov dôsledne vyradovaná. Riadiace miesta udržiavali v kultúrnej verejnosti fámou všeobecného úpadku Poľska a poľskej kultúry (ako dôsledku politických nepokojov) a hermeticky eliminovali všetko (knihy, tlač, informácie), čo by túto fámou mohlo narušiť.

20. Ozdravenie vývinu – deväťdesiate roky. Politické zmeny, ku ktorým došlo po novembri 1989, sa organicky preniesli do oblasti medzinárodných stykov a literárnych vzťahov. S odstránením „železnej opony“ boli odstránené

ideologické direktívy a limity. Vládne inštitúcie, vedecké a univerzitné centrá prestali zasahovať do edičnej, prekladateľskej a publikačnej aktivity polonistov. Z pocitov, ktoré náhle prenikli na povrch slovensko-poľských vzťahov, najsilnejšie sa vynímalo vedomie, čo všetko sa v uplynulých desaťročiach premárnilo. Zakázaní autori poľskej literatúry (Czesław Miłosz, Stanisław Ignacy Witkiewicz, Sławomir Mrozek, katolícki, protirežimoví, emigrační autori) už neboli zakázaní, no ideologická údernosť ich diel stratila silu, akú mala v čase svojho vzniku. Azda preto sa ponovembrová fáza slovensko-poľských vzťahov nenaplnila do tej miery, do akej sa to očakávalo.

Došlo k frontálnej zmene inštitucionálnej a ekonomickej štruktúry medzinárodných, v tom i kultúrnych a literárnych vzťahov. Ťažisko sa prenieslo do oblastí individuálnej spolupráce medzi univerzitami, inštitúciami, podnikateľskými spoločnosťami a zväzmi, ktorých existencia bola podmienená ekonomickou prosperitou. Viedlo to k istej komercionalizácii medziliterárnych vzťahov a vydavateľskej práce, ale tým azda aj k racionalizácii, odstráneniu ideologického formalizmu a slobodnej voľbe kvality.

Pri tvorbe novej výskumnej a organizačnej štruktúry slovenská polonistika nezačínala od nuly. Opierala sa o bohatú tradíciu, osvedčené komunikačné kanály, rozvetvené individuálne styky, o tvorivé skúsenosti osvedčených znalcov, bádateľov a prekladateľov poľskej literatúry. Nový vietor zavial hlavne do oblasti výskumu a vysokoškolského štúdia. Polonistika sa užšie primkla jednak k všeobecnej slavistike, jednak k jazykovednej a literárnovednej slovistiky. Tým sa jej otvoril nový priestor pre aktívnu účasť v živom vedeckom a kultúrnom organizme. Svedčí o tom účasť polonistov na podujatiach Slovenského komitétu slavistov, na konferenciách a sympóziách venovaných významným osobnostiam slovenskej literatúry, na kultúrnych a literárnych podujatiach Slovenskej akadémie vied, univerzít, Matice slovenskej atď.

Prirodzeným dôsledkom zmien bol znížený počet prekla-

dov z poľskej literatúry, zmenil sa však ich význam a pôsobnosť. V kvantitatívnych danostiach recepcie predchádzajúcich desaťročí, podriadenej direktívnym ideologickým kritériám, organicky dochádzalo k prejavom nezáujmu o ideologicky preferovaných autorov, k oslabovaniu umeleckého kreditu recipovanej literatúry. Po novembri 1989 sa prekladateľská tvorba riadila už iba reálnymi potrebami a možnosťami vydavateľskej práce, v ktorej rozhodovali autentické hodnoty literárnoumeleckého a praktického významu.

Umeleckú literatúru ponovembrového obdobia reprezentujú výbery z básní Karola Wojtyły (Ján Pavol II.) *Brehy duše* (1990), poetické pásmo Marka Skwarnického *Krížová cesta* (1992), výber z básní Jana Twardowského *Srdce vytiahnuté z pekla* (1994) a druhý výber z básní K. Wojtyły *V hlbínach jasu* (1994). Ide napospol o diela predstavujúce spirituálnu lyriku, teda ten druh poézie, ktorý v predchádzajúcich rokoch bol z legálneho obehu literatúry vyradený. Došlo k zaujímavému súzvuku poľskej a slovenskej náboženskej exilnej literatúry a možno povedať, že zásluhou poľskej, intelektuálne a tvarovo vyspelejšej spirituálnej lyriky sa táto tvorba aj u nás začala chápať nielen ako výraz náboženskej idey a témy, ale predovšetkým ako osobitný literárny žáner, ktorý má svoju genézu, výrazové prostriedky a aktuálny význam. Na jednej strane tradícia, na druhej strane snaha obohatiť výrazový register a vytvoriť si priestor pre transparentnú komunikáciu s človekom moderného veku. Poľská spirituálna poézia nám ukázala, že na plnenie týchto zámerov tradičné výrazové postupy nestačia, že ich treba zbližovať s občianskou lyrikou – naplniť reálnymi faktami súčasného života. Príkladom tohto postupu môže byť výber z básní (a jedna próza) autorov, ktorých preložil Marián Žiar (vl. Menom Imrich Kružliak) pod názvom *Podaj nám ruku, Európa* (2. vyd. 1995). Z poľskej poézie do tohto výberu I. Kružliak zaradil Ważykovu *Poému pre dospelých*, Slowackého báseň *Uprostred zmätkov Pán Boh udiera* a fragmenty z Wojtyľovho poetického cyklu *Kameňolom*.

V krátkom časovom slede slovenská literárna verejnosť dostala do rúk Wojtyľove básne v pretlmočení troch slovenských prekladateľov, Andreja Žarnova, Vlastimila Kovalčíka a Imricha Kružliaka.

Znížená miera knižnej recepcie sa nahrádzala časopisecskými prekladmi. V rokoch pre vydavateľskú produkciu krajine nepriaznivých sa prekladateľskej prezentácii poľskej literatúry ujali literárne časopisy – *Revue svetovej literatúry*, *Literárny týždenník*, *Romboid*, *Kultúrny život*, *Slovenské pohľady*. Bol to pozitívny fakt: časopisy totiž podávali širší záber aktuálnych literárnych snáh, ktoré prenášali do slovenského literárneho kontextu. Slovom, menej znamenalo viac tak z hľadiska výberu autorských osobností, ako aj z hľadiska kvality a významu preložených diel. Týmto spôsobom – okrem spomenutých vyššie – boli do slovenského kontextu uvedení: Z. Herbert, E. Lipská, U. Koziol, M. Grzeźczak, J. Ficowski, T. Różewicz, J. Harasymowicz, Z. Bieńkowski, A. Sandauer, T. Karpowicz, S. Mrozek, Cz. Miłosz, G. Herling Grudziński, Z. Maliński a ďalší. Zintenzívňujúce sa prúdenie záujmu o poľskú literatúru a kultúru sa prejavilo aj na zintenzívnení publicistickej a literárnovednej recepcie, výskumnej spolupráce, kontaktov a pod. (Úplná evidencia a hodnotenie prekladov vydaných v rokoch 1990-2000 bude predmetom samostatnej štúdie.)

21. Záver. Vývinové peripetie prijímania poľskej literatúry v slovenskom literárnom a kultúrnom kontexte boli determinované potrebami a možnosťami domáceho, prijímajúceho kontextu. Majú svoje kvantitatívne i kvalitatívne rozmery, ktoré spolu súvisia. V kvantite sa vytvárajú možnosti pre uplatnenie kvality. Keď totiž konštatujeme, že v rokoch dominancie socrealistickej literárnej koncepcie sa ťažisko receptívnych kritérií vyvodzovalo z ideologických direktív nadriadených politických orgánov, musíme tiež konštatovať, že s kvantitatívnou hojnosťou prekladov dostalo sa k nám veľa diel, ktoré ani dnes nestratili svoju umeleckú pôsobnosť. V literárnych vzťahoch totiž silne pôsobí fakt medzinárodného definovania hodnôt, ktoré má nadnárodnú a nadre-

žimovú platnosť. Ide o to, že diela cudzej literatúry vstupujú do prijímajúceho kontextu ako ustálená, medzinárodne uznávaná kvalita. Ak totiž preložené dielo nie je medzinárodne uznávané, stráca silu pôsobenia a stáva sa z hľadiska medziliterárnych vzťahov bezpredmetné. No vtedy (keďže nepôsobí) sa stáva bezpredmetné aj pre ideológov.

Tento fakt nám umožňuje hodnotiť literárnu recepciu ako súvislý vývinový celok, ktorý má svoje peripetie, kvalitatívne posuny a presuny, ale i faktografickú výrečnosť, danú množstvom a intenzitou prekladovej tvorby. To nás oprávňuje vytvoriť z nadobudnutých bibliografických údajov súhrnné štatistické závery. A teda: koľko prekladov poľskej literatúry vyšlo na Slovensku v podobe samostatných knižných vydání?

do roku 1918	–	8 knižných vydání
v rokoch 1918 – 1939	–	73
v rokoch 1940 – 1948	–	69
v rokoch 1949 – 1989	–	728
v rokoch 1990 – 2000	–	42
S p o l u		– 920 (+ 5 bez vročenia)

Uvádzam iba údaje týkajúce sa diel, ktoré považujem za literárne (okrem beletrie sú to aj diela patriace do oblasti literárnej vedy, estetiky a dejín kultúry). K tomu treba pripočítať 5 knižných titulov bez uvedenia roku vydania. Druhé a ďalšie vydania diel zaraďujem do súpisu ako samostatné knižné tituly. Niekoľko titulov vyšlo v dvoch až troch knižných zväzkoch (celkove 28 knižných zväzkov) a 42 diel bolo u nás vydaných v cudzích jazykoch (v maďarčine, češtine, nemčine, angličtine). Do kompletného súpisu prekladov azda patrí aj okolo 150 knižných prekladov z neliterárnej (technickej, spoločenskej, prakticko-organizačnej) oblasti, ktoré som do výsledného počtu literárnych prekladov nezaraďil.

Organicky sme dospeli k otázke kvality a perspektívy slovensko-poľskej recepcie a vzťahov. Aké sú?

Štandardná úroveň poznania a interkultúrnych kontaktov nám dovoľuje konštatovať, že sú primerané potrebám a možnostiam súčasného literárneho a kultúrneho pohybu. Svedčí to o dvoch skutočnostiach: o istom „samopohybe“ vzťahov – o ich schopnosti jestvovať aj v relatívne nepriaznivých ideologických a ekonomických podmienkach; a o prirodzenej rezonancii poľskej literatúry a kultúry u nás bez ohľadu na jej prekladateľskú realizáciu. Slovom, poľská literatúra a kultúra sa na Slovensku prijímala a prijíma aj priamo, v originálnej jazykovej a tvarovej podobe. Počet knižných prekladov nedáva skutočnú mieru záujmu a kontaktov slovenských tvorcov s poľskými kultúrnymi zdrojmi – boli väčšie a intenzívnejšie. Pri hodnotení komplexného obrazu recepcie a vzťahov totiž treba brať do ohľadu aj rozsiahlu časopiseckú, literárnokritickú a literárnovednú produkciu. Popri slovesných formách recepcie je tu aj priama pôsobnosť náučnej, poradenskej a inštruktívnej spisby, sú aj texty scénického, transparentného, interpretačného a kultúrno-spoločenského charakteru – divadlo, film, výtvarné umenie, hudobné umenie, zábavné formy, turistika, spoločenské kontakty atď. To všetko je organickou súčasťou slovensko-poľských medziliterárnych a medzikultúrnych kontaktov, vzťahov a tvorivých súvislostí, ktoré sa v tomto procese uskutočňujú, tvoriac predpoklady pre ďalší vývin recepcie a vzťahov bez ohľadu na finančnú či ekonomickú stimuláciu.

Literatúra

- Bánsky, J.: *Slovenské mickiewicziana. (Bibliografia)*. Univerzitná knižnica, Bratislava 1955.
- Bečka, J.: *Slavica v české řeči I*. ČSAV, Praha 1955.
- Bobek, W.: *Mickiewicz w literaturze słowackiej*. Učená společnost Šafárikova, Praha 1931.
- Bobek, W.: *Polonofilstvo a znalost Polska v študentských krúžkoch štúrovcov. Kapitoly o Slovanstve*. Slovák, Bratislava 1937.
- Čarnogurský, P.: *6. október 1938*. Veda SAV, Bratislava 1993.
- Dejiny slovenskej literatúry III*. VEDA SAV, Bratislava 1965

- Dobšinský, P.: *Deje Jednoty mládeže slovenskej do roku 1848*. (Faksimile rukopisu.) MS, Martin 1972.
- Fedor, M.: *Polonica Slovaca. Bibliografia slovensko-poľských literárnych vzťahov v rokoch 1945-1966*. Matica slovenská, Martin 1967.
- Fircáková K., *Poľská literatúra na Slovensku, 1945-1971 (Bibliografia prekladov)*. Univerzitná knižnica, Bratislava 1973; pokr. *Poľská literatúra na Slovensku 1972-1976*. Bratislava 1980.
- Historické a kultúrne korene slovensko-poľských vzťahov*. LUFEMA, Bratislava 2000.
- Hrkľová, A.: *Słowacja w czasopiśmiennictwie 2. połowy dziewiętnastego wieku*. (Rkp. magisterská práca). Kraków 1999.
- Hurban, J. M.: *Ludovít Štúr. Rozpomienky*. Tatran, Bratislava 1955.
- Hvišč J.: *Slovensko-poľské literárne vzťahy, 1815 – 1918*. Veda SAV, Bratislava 1991.
- Hvišč J.: *Vzťahy a súvislosti slovenskej a poľskej literatúry*. Univerzita Komenského, Bratislava 1996.
- Hvišč, J.: *Epické literárne druhy v slovenskom a poľskom romantizme*. Veda SAV, Bratislava 1971.
- Kalinčiak, J.: *Dieľo II. Zlatý fond slovenskej literatúry*. Tatran, Bratislava 1975.
- Kalinčiak, J.: *Vlastný životopis. O literatúre a ľuďoch*. Tatran, Bratislava 1965.
- Magnuszewski, J.: *Mickiewicz wśród Słowaków*. Ossolineum, Wrocław 1956.
- Niedziela, Z.: *Słowacki poemat o Barbarze Radziwiłłównie*. (In:) *Studie porównawcze z literatur słowiańskich*. PAN – Oddział w Krakowie, Wrocław 1992.
- Poliaci a my*. Osveta, Bratislava 1977.
- Sedlák, J.: *Komédie Aleksandra Fredru v slovenskej prekladovej tvorbe a divadelnej kultúre*. (In:) *Vzťahy slovenskej a poľskej literatúry*, VSAV, Bratislava 1972.
- Slovensko-poľské jazykové a literárne vzťahy*. T.R.I.Médium, Bratislava 1997.
- Słowacja i Słowacy. Tom I-II*. Towarzystwo Słowiańskie, Kraków 1937-1938.

- Tvorba Adama Mickiewicza v medzinárodnom kontexte*. Stimul, Bratislava 2000.
- Winczer, P.: *Poetika literárnych smerov v poľskej a slovenskej poézii 20. storočia*. Bratislava 1974.
- Związki kulturalne polsko-słowackie w dziejach*. Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 1995.
- Žáček, V.: *Z revolučných a politických poľsko-slovenských stykov v dobe predmarcovej*. SAV, Bratislava 1966.

HLADANIE LYRICKÉHO SUBJEKTU

PROGRAMOVÉ BÁSNE ADAMA MICKIEWICZA A JANKA KRÁĽA

Peter Káša

S nástupom 19. storočia sa začína meniť aj charakter umenia a literatúry. Celoeurópske romantické hnutie možno považovať aj za akúsi „revoltu – vzburu“ proti nadvláde jedného „jazyka“, monológu, stabilizovanej estetickej hierarchie, uzavretosti a centralizmu. Pod tlakom tejto „liberalizačnej“ vlny sa univerzálny jazyk (zakódovaný v osvietenскеj filozofii a klasicistickej estetike) pluralizuje a nahrádza množstvom rozličných jazykov. Kým klasicizmus možno považovať za typický „konštruktívno–uzavretý“ systém, v romantizme je už zakódovaná „deštruktívna“ rozpadovosť a otvorenosť s plnou emancipáciou slobodného a autonómneho básnického „JA“. Staré formy sa rozbíjajú, texty sa „lámu“, fragmentarizujú a prevrstvujú. Novovznikajúca romantická poetická konštrukcia – básnický výraz, však už neharmonizuje s tradičnými umeleckými štruktúrami. Radikálne sa narúša zaužívaný „mimetický“ umelecký model a výrazne sa problematizujú aj vzťahy medzi „skutočnosťou“ a jeho obrazom, a medzi autorom (básnikom) a lyrickým subjektom. Do popredia sa vysúva individuálny talent, tvorivosť, kreativita a fantázia. Teda hodnoty, ktoré sa svojou podstatou vzpierajú akýmkoľvek schémam a definíciám. Podstata romantizmu je v tom, že „večne len vzniká a nikdy sa nezavŕši“ (Schlegel, 1989, s. 32). Teda, romantické diela nie je možné vnímať len ako hotové a uzavreté tvary, ale skôr ako diela v procese permanentného trvania a štrukturálnej otvorenosti.

V širších i užších súvislostiach to možno aplikovať aj na tvorbu Adama Mickiewicza a Janka Kráľa. Z komparatívneho hľadiska osvetľovali túto problematiku a tvorbu tejto dvojice už viacerí (M. Pišút 1974, J. Števček 1976, Z. Klátik 1977, J. Magnuszewski 1956), ale s našou témou najviac korešpondujú genologicko–konfrontačné analýzy J. Hvišča

(1971, 1985). Obaja básnici patria do prvej skupiny európskej romantickej poézie, ale rovnako sú iniciátormi a kodifikátormi novej romantickej poetiky aj v užšom kontexte vlastných národných literatúr.

* * *

V roku 1822 vychádza vo Wilne (dnes Vilnius) prvý zväzok Mickiewiczových básní s názvom *Poezje*, ktorý obsahuje aj cyklus *Ballady a romanse* s programovou básňou *Romantyczność* (ďalej *Romantickosť*), ako aj autorov teoretický úvod *O poezji romantycznej*, kde sa zdôrazňuje najmä to, že intuícia a imaginácia patria k princípom básnickej tvorivosti, ktorú využívali umelci už v antike či stredoveku. Mickiewiczov program má prísny nadčasový a nadnárodný charakter. Parciálne problémy poľskej poézie a literatúry ho zaujímajú len marginálne. Vo vývine umeleckých foriem zdôrazňuje „poetologický pluralizmus“ a literatúru chápe ako otvorený a dynamický systém, ktorý kreujú talentovaní a slobodní umelci. Oproti normatívnej štylizovanosti stavia autentickú tvorivosť a tajomnú atmosféru, ktoré charakterizujú najmä autentickú ľudovú tvorbu – „poezju gminnú“ (regionálna, neoficiálna, ľudová, „nízka“ tvorba). Tento aktuálny problém sa opäť, ale v inej podobe, otvorí v básni *Romantickosť* a rozvinie vo viacerých baladách. Možno povedať, že vstupom mladého A. Mickiewicza na literárnu scénu sa mení status spisovateľa, ako aj spôsob poetickej reflexie a predstavovania sveta. Poľská literárna história nazýva roky (1822 – 1830) obdobím „vojny romantikov s klasicistami a časom romantického prelomu“.

V súvislosti so začiatkom slovenského romantizmu sa často pripomína, že je netypický a v porovnaní s inými (nie len západoeurópskymi) literatúrami dáva o sebe vedieť akoby oneskorene. V slovenskej literárnohistorickej spisbe sa termíny ako „romantický prelom, spory a napätia či vojna“ klasikov s romantikmi vždy ukazovali ako neproduktívne a nesystémové. Naopak, za adekvátnejšiu a efektívnejšiu sa vždy považovala aplikácia tzv. umiernennej termino-

lógie, ako napr. prechod od/k, začiatky romantizmu, preromantizmus či národný, romantizujúci klasicizmus.

Prvé výraznejšie signály novej romantizujúcej estetiky možno v slovenskom literárnom kontexte zaznamenať okolo roku 1836 („štúrovský“ almanach *Plody*, Kuzmányho *Hronka*, publikujúca aj verše neslovenských romantických básnikov), pričom za paradox možno považovať to, že v tom istom čase vznikajú aj vrcholné diela slovenského klasicizmu, národné eposy J. Hollého, ktoré napriek svojej archaickej formy celkom prirodzeným spôsobom prenikajú do vznikajúceho kultúrneho komunikačného modelu už „romantizujúcich mladostvákov“ ako kultové diela novej národnej ideológie. Kým v poľskej literatúre po nástupe A. Mickiewicza vznikol celý rad „romantických programov“, v slovenskej literatúre absentuje typický iniciačný text, manifest slovenského romantizmu, ako teoretický model, ktorý by presadzoval nový spôsob veršovania.

Túto rolu čiastočne preberajú na seba „nepublikované“ Štúrove prednášky a najmä prvá kniha v novej slovenčine almanach *Nitra II* (1844), ktorému možno pripísať štatút novosti a originality nielen v rovine jazyka, ale aj estetiky. Prirodzene, že programovú rolu mohli splniť najmä básne J. Kráľa v popredí s originálnym „baladizujúcim opusom“ *Zakliata panna vo Váhu a divný Janko* (ďalej iba *Zakliata panna*), aj keď jeho „otvorená vízia“ sveta nekorešpondovala so Štúrovou „zavŕšenou víziou“ slovanskej poézie. Ich cesty, ako je všeobecne známe, sa veľmi rýchle rozchádzajú. Pripomínáme, že v tom čase kulminovalo medzi „mladosťovákmi“ polonofilstvo a Mickiewicz bol najpopulárnejším a najčítanejším básnikom v Bratislave i v Levoči (k tomu najmä Magnuszewski 1956, Hvišč 1991, 1996).

V ďalšej časti sa zameriame na interpretáciu „počiatkov romantizmu“ cez vnútrotextovú analýzu dvoch programových básní *Romantickosť* a *Zakliata panna*. Načrtujeme rozličné podoby autorských stratégií pri prezentácii lyrického subjektu v textoch, kde sa do popredia dostáva variabilita, dynamickosť a túžba vypovedať originálne, ale aj aktuálne, novátorský

a naliehavo. Sice rozličným spôsobom, ale v oboch textoch sa jasne exponuje lyrický subjekt, prostredníctvom ktorého sa autori pokúšajú hľadať optimálny variant výpovede nielen o „užších“ stavoch vlastnej duše, ale aj o „širšom“ stave a možnostiach romantického svetonázoru, nového modelu veršovania a univerzálnych princípov umeleckej (literárnej) reflexie sveta, tvorivosti a básnickej kreativity

* * *

Mickiewiczovu programovú báseň, „divnú baladu ... programovú výpoveď, manifest“ (Zgorzelski 1976, 1992, s. 223) s príznačným názvom *Romantickosť*, ktorú nemožno celkom považovať za baladu napriek tomu, že je kľúčovou časťou cyklu *Balady a romance*, je potrebné vnímať a čítať v širšom kontexte sporov o novú estetiku. Z pohľadu „sémantického gesta“ či zmyslu tejto básne sa dá hovoriť aj o poeticko-symbolickej modifikácii vlastnej úvodnej programovej tézy alebo o obraznom, ale jasne zameranom polemickom diskurze s fundamentalistickými názormi klasicistu a racionalistu Jana Śniadeckého, učiteľa mladého Mickiewicza.

„Je to vyznanie novej viery“ (Zgorzelski 1976, 1992, s. 235) a „balada, ktorá iniciuje romantickú gnozeologickú diskusiu“ (Z. Stefanowska 1976, 1992, s. 228). Do tohoto rámca zapadajú aj názory mladšej generácie poľských literárnych historikov. „Báseň *Romantickosť* najtransparentnejšie poukazuje na polemický charakter celého cyklu vo vzťahu k osvietenenskému obrazu sveta. Je to prezentácia sporu o charakter poznávania sveta medzi mladým romantikom a osvietenským racionalizmom a empirizmom, diskusia, ktorá má kľúčový význam pre formovanie vedomia novej epochy“, hovorí D. Siwicka (1995, s. 16). Podobne aj B. Dopart (1992, s. 77) pripomína, že: „Nie je možné pochybovať o programovom charaktere básne *Romantickosť*“ a pokračuje, že: „...je to text s kľúčom, ktorý smeruje ku konkrétnej osobe a ku konkrétnemu programu ..., pričom v úvode a závere balady pulzuje polemika“.

V básňach Janka Kráľa sa podobné „dilemy a otvorené

spory“ neobjavujú. Možno je to prekvapujúce, ale jeho vstup do literatúry mal „hladký priebeh“, pričom aj svoju romantickú víziu sveta s výrazným rebelantským gestom mohol uplatňovať okamžite a bezproblémovo, dokonca s „požehnaním“ L. Štúra, ktorý sa v prednáškach, krátko po vydaní Kráľových básní v *Nitre II*, vyjadril, že: „*Z ohľadu názornosti musí byť všetko predstavené, básnik musí mať obrazotvornosť, ktorú v obrazoch spredmetní (a taký názorný básnik je náš J. Kráľ)*“ (Štúr 1987, s. 30–31).

Dilemy medzi „rozumom a citom“ sa však v transparentnej podobe objavujú v básni iného, „predromanticko-romantizujúceho“ slovenského básnika Pavla Jozefa Šafárika. Jeho programovú báseň *Zdání Slavomilovo* (1814), ktorá však nezohrala žiadnu rolu pri širšom kreovaní slovenskej romantickej poézie, možno čítať ako veršovaný príbeh, intímne vyznanie, subjektívnu reflexiu alebo formu „filozofického traktátu“ o večnej dileme medzi „vedou a umením“. Báseň vypovedá aj o večnom archetypálnom boji Dobra a Zla, ale aj o zložitých procesoch ľudskej individualizácie – prelínanie strácajúcej sa mladosti (slobody) s nastupujúcou dospelosťou (rozumové obmedzovania). Boj o vlastné „JA“ sa realizuje cez vnútorný zápas ducha s „bielym a tmavým tieňom“, medzi Apolónom a Mudrcom. Slavomilov „sen“ je však aj iniciačným a zasväcovacím textom, prostredníctvom ktorého odhaľuje mladý muž svoju „básnickú potenciu“. Oboch mladých básnikov, študentov, Mickiewicza a Šafárika, trápí gnozeologický problém, dilema o „spôsoboch a možnostiach“ poznávania Pravdy sveta, chápania a odkrývania tajomstiev Bytia. Tento nepokojný „stav ducha“ vystihuje aj J. Patočka (1992, s. 9), keď sa zamýšľa nad príčinami duchovnej krízy moderného (v širšom a univerzálnejšom zmysle slova) človeka: „*Moderní člověk nemá jednotný názor světa. Žije ve dvojím světě, totiž ve svém přirozeně daném okolí a ve světě, který pro něj vytváří moderní přírodověda, založena na zásadě matematické zákonitosti přírodní. Nejednota, která tím prostoupila celý život, je vlastním zdrojem duševní krize*“. Zdá sa, že táto

kríza je prirodzenou súčasťou a možno aj nevyhnutným predpokladom imaginatívnej kreativity a tvorivosti. Kým u Mickiewicza a Šafárika sa to prejavuje v „spore“ s učiteľom – Rozumom, u Kráľa (aj v programovej básni *Zakliata panna*) sa to presúva do roviny konfliktu „najmladšieho syna“ s rodinou, spoločnosťou i s oficiálnou cirkvou.

* * *

Mickiewicz začína svoju báseň ako pokus „rozprávača – lyrického subjektu“ o dialóg s „neznámou a zvláštnou“ dievčinou. Keďže sa mu to nedarí, nasleduje „krátky“ autorský komentár a vzápätí kľúčová časť básne, dlhý monológ, ktorý je vlastne fiktívnym rozhovorom „divnej Karusi“ so svojím mŕtvym milencom:

*Stuchaj, dzieweczko!
– Ona nie słucha –
To dzień biały! to miasteczko!
Przy tobie nie ma żywego ducha.
Co tam wkoło siebie chwytasz?
Kogo wołasz, z kim się witasz?
– Ona nie słucha. –*

*To jak martwa opoka
Nie zwróci w stronę oka,
To strzela wkoło oczyma,
To sie łzami zaleje;
Coś niby chwyta, coś niby trzyma;
Rozplacze się i zaśmieje.*

Tieto úvodné strofy sú zaujímavé aj z aspektu autorskej stratégie – spôsobu vstupu lyrického subjektu „do deja“ a budovania dramatickej situácie. V prvej strofe dominuje štandardný dramatický dialóg „ja – ty“, pričom lyrický subjekt je akoby zámerne ukrývaný, utajovaný a presunutý z priehľadnej polohy „ja“ do neutrálnej „on“. V druhej strofe sa realizuje typická rozprávačská *er – forma*, predstavuje

sa dievčina (Karusia): „ona“ alebo presnejšie „jej“ spôsob správania sa. Po tejto úvodnej situácii sa rola lyrického subjektu (*ich* – *rozprávača*) ešte výraznejšie znižuje a na dlhý čas sa stáva irelevantná. Priestor dostáva postava Karusi, ktorá preberá akoby rolu lyrického subjektu, prezentujúceho sugestívny obraz jej utrápenej a zničenej duše zo žiaľu nad mŕtvym človekom, ktorého hlboko a úprimne milovala. Naplňa sa tu jednak romanticko-baladický princíp „videnia“ neviditeľných a tajomných vecí a javov, ako aj úvodné motto W. Shakespeara: *Zdaje mi się, że widzę... gdzie? / Przed oczyma duszy mojej*, ktorým uviedol svoju *Marínu* aj Andrej Sládkovič: *Zdá sa mi, że widm. – / Kde? – / V oku mojej duše*. Postava Karusi nesie v sebe typické znaky romantického hrdinu – nepochopeného outsidersa a citlivého introverta. Kvôli „svojej pravde“ – rozhovor s duchom počas dňa, priamo na námestí – je vyčlenená z kolektívu a zostáva osamotená:

*Żle mnie, w złych ludzi tłumie,
Płacę, a oni szydzą;
Mówię, nikt nie rozumie;
Widzę, oni nie widzą!*

Po monológu nasleduje opäť krátky komentár „o nej“, aby vzápätí nastal nečakaný a kľúčový obrat v deji – zhromaždený ľud sa pridá na stranu „divnej“ Karusi:

*Tu jego dusza być musi.
Jasio być musi przy swojej Karusi,
On ją kochał za żywota!*

Nečakane sa tak mení aj stratégia rozprávača a postoj lyrického subjektu, ktorý sa stane súčasťou skupiny obyčajných nevzdelaných ľudí a spolu s nimi uverí „magickej sile“ výstupu na námestí a prejaví jasnú zhodu s „kolektívom“ a súcť s nešťastnou dievčinou: „*I ja to słyszę, i ja tak wierzę, / Płacę i mówię pacierze.*“ Lyrickým subjektom sa deklaru-

je romantické „ja“, ktoré videlo, počulo a nakoniec aj uverilo „divnej scéne“. Možno povedať, že až pod tlakom „kolektívneho lyrického subjektu“ – ľudu, sa výraznejšie prezentuje aj individuálny lyrický subjekt, ktorý tým, že prijíma „starú“ ľudovú vieru, naznačuje aj princípy nového romantického básnictva. Až teraz, v poslednej tretine básnickej skladby, sa rozprávač predstavuje v prvej osobe. Vzťah „lyrického subjektu“ k prejavu dievčiny sa mení. Úvodný „nezaujatý“ komentár signalizuje výrazný odstup a „vyčkávaciu“ taktiku, pričom výrazný obrat od „racionálneho k intuitívnemu“ nastáva v momente, keď je subjekt vtiahnutý do víru diania a ocitá sa v „strede ľudového kruhu“. Jeho prebudené romantické gesto a „vysvetlenie“ romantického chápania pravdy a možno aj najvyšší štatút autoštylizácie v texte jasne ukazuje vo finálnej scéne, v polemike s „múdrym starcom“, ktorý sa „*pars pro toto*“ interpretuje ako symbolický obraz sporu medzi „klasicizmom a romantizmom“:

*Czucie i wiara silniej mówi do mnie
Niż mędrca szkiełko i oko.
.....
Nie znasz prawd żywych, nie obaczysz cudu!
Miej serce i patrzaj w serce!*

Obrat od „vedenia k videniu“ nastáva favorizáciou „ľudového – naivného“ myslenia, ktoré je zakódované najmä v baladách. Pochopenie „divného a blúznivého činu“ je zase znakom spontánnosti a neobmedzenej imaginácie, ktoré sú, nielen podľa Mickiewicza, predpokladmi originálnych literárnych kreácií. Báseň *Romantyczność* teda nie je „čistou“ baladou, ale skôr „inštruktívnym textom“, kde sa naznačujú princípy romantickej tvorivosti, pričom tieto znaky sú bytostne prítomné aj v textoch Janka Kráľa.

* * *

Ako sme už vyššie naznačili, v počiatočných fázach sa slovenský romantizmus neprejavuje v tradičných sporoch s kla-

sicistami, ale skôr vo vnútorných sporoch „s jazykom a o jazyk“ a vzniká akoby spontánne. V začiatkovej etape nemá svojich kodifikátorov a neexistuje teoretický model, ktorý by vysvetľoval, zdôvodňoval a bránil novú estetickú koncepciu proti starej. Nové impulzy básnickej tvorivosti vznikajú paralelne so vznikom nového autentického jazyka, cez ktorý sa dekoduje, revitalizuje a reinterpretuje aj estetika ľudovej slovesnosti. Zmena lingvistického systému znamená automaticky aj zmenu umeleckého štýlu. Tušenie veľkých zmien a prelomov uvoľňovalo vo vedomí mnohých jedincov nebyvalú tvorivú energiu. Bola to explózia ideí, obrazov, myšlienok, ktoré sa veľmi často verbalizovali a deklarovali v neukončených a improvizovaných podobách.

Túto skutočnosť priam modelovým spôsobom naplnil a realizoval práve Janko Kráľ, „neposlušné dieťa“ novodobej slovenskej poézie, ktorého Roman Jakobson (1995, s. 531) dokonca nazval „*nejpozoruhodnejším romantickým umelcom Slovanstva*“. Bola to nonkomfortná a slobodomyselná osobnosť, villonovský básnik, ktorý „ako žil, tak aj tvoril“, pričom celá jeho tvorba je vlastne úpornou snahou ukázať jednotu básnickej obraznosti a životnej pravdy. Ak budeme o romantickej estetike štruktúre uvažovať ako o „otvorenej básnickej forme“, ktorá je priamym protikladom „klasicistickej strnulosti a uzavretosti, tak presvedčivo a transparentne to môžeme demonštrovať práve na textoch J. Kráľa (v širších súvislostiach na cykle *Dráma sveta* a v užších na programovej básni *Zakliata panna*). Analogicky by sme mohli uvažovať aj o Mickiewiczom cykle *Dziady* a vyššie analyzovanej básni *Romantickosť*. V oboch prípadoch ide o tvorbu „nového básnického sveta“, a to prostredníctvom nového jazyka (u Kráľa nielen v estetickom zmysle slova) a jedinečnej tematizácie ľudového archetypu, tvorivej autenticity a živelnosti. Ukazuje sa, že to, čo mnohí (J. Vlček, T. Milkin a iní) považovali iba za „nevyzretú formu“, bol ustálený výrazový systém, ktorý treba odkrývať v hlbších štruktúrach básnického sémantického gesta.

Pri J. Kráľovi na to medzi prvými upozornil (okrem M.

Pišúta) R. Jakobson (1995, s. 546), ktorý v polemike so staršími názormi bránil slovenského romantika aj takto: „*Odlíšny jazyk býva príliš často pokladán za koktání, non-konformistická virtuozita se nesprávně vykládá jako neformennost, skvělá variabilita se zaměňuje za nevyzrálou, záměrnou záhodnou neurčitostí se pohrdá...*“ Podobne aj Oskar Čepan (1991, s. 179), uvažujúc o „slovanskom princípe v *Dráme sveta*“, pripomína Kráľov „*neprispôsobivý individualizmus ... a geniálne novátorstvo ...*, ktorý sa podľa vzoru Goetheho *Fausta* a najmä Mickiewiczových *Dziadov* podujal na úlohu *petický sformulovať javy a fakty rozprestrených naprieč dejinami*“, pričom zdôrazňuje najmä básnikovu odvahu „*umelecky zvládnuť 'mnohohlasnosť protikladných videní'*, ... *pričom nejde o romantickú epiku sujetového typu, ale o mozaikový záznam súboja miestami až neúnosne alegorizovaných ideí*“.

Vyššie uvedenú tézu, že báseň *Zakliata panna* by mohla byť programovou básňou slovenského romantizmu, nepriamo potvrdzujú viacerí literárni historici. „*J. Kráľ medzi prvými poslal do almanachu Nitra II osem básní, ktoré sa stali základom novej básnickej reči slovenskej*“, píše M. Pišút (1959, s. 10) a potvrdzuje to aj C. Kraus (1999, s. 43), ktorý pripomína, že Kráľove texty v *Nitre II* sú „*akési 'prototypy' v oblasti tematickej, ideovej, žánrovej i formálnej...*, *viaceré z nich, najmä básne a balady, sa radia medzi reprezentatívne diela slovenského romantizmu*“. Rovnako aj Pavol Vongrej (1998, s. 104) hovorí o „*slovenskom romantizme 'par excellence' najmä v priestore ôsmich balád J. Kráľa s dôrazom na synkretickú baladu Zakliata panna vo Váhu a divný Janko*“.

V medziliterárnych súvislostiach uvažoval o tomto kľúčovom texte, ktorý sa podobne ako Mickiewiczova *Romantickosť* vymyká z tradičného baladického modelu Zlatko Klátik (1977, s. 34), ktorý Kráľovu baladu nazýva „*vyšším, obohateným variantom, v ktorom baladické jadro bolo lyrickými a epickými momentmi nielen opozične popreté, ale súčasne aj dialekticky zachované a rozvinuté*“. Podobne aj Jozef Hvišč (1971, s. 147) vyzdvihuje umelecké kvality *Za-*

kliatej panny, ktorá je výrazná najmä vďaka „členitosti a rôznorodosti debovej modifikácie“.

* * *

Kým u Mickiewicza sa lyrický subjekt viac „utajuje ako predstavuje“, u Kráľa je to už v úvodných veršoch priama prezentácia (možno aj autoštylizácia) prostredníctvom gramatickej formy JA: „Často blúdím, táram sa celý boží deň, / hľadajúc kolenačky aspoň dáky kameň,...“ Tento štrnásťveršový prológ signalizuje jednak duševné poryvy a nepokojnú „tvár“ lyrického subjektu: „Odzadu plameň čierny ako rieka tečie, / spredu ma dač nasilu temer táhá, vlečie“, ale aj otvorený, dynamický a nečakane variabilný „tvar“ celej básne a úvodného prológu: „pokoja mať nemôžeš, všetko kričí: hybaj!“ Zaujímavé je aj to, že popri úvodnej JA-forme, sa objaví aj oslovenie TY: „Ale čo je nemožné, to ani nehľadať“, ale aj tretia podoba lyrického subjektu ako „alter ego“, ONA – duša, „ktorá letí ... a ľahne si pod dáku tam starú svrčinu,...“

Ďalšia časť skladby má výrazne epický charakter, kde lyrický subjekt plní rolu rozprávača „príbehu o Janíčkovi“, ktorý vo vzťahu k poslednému veršu prológu: „a zaspí ako v oleji aspoň za hodinu“ – možno odčítat aj ako snovú spomienku či rekonštrukciu príčin nepokojného stavu – „oprel boľavú hlavičku ... a zadriemal zmorený“. Tento príbeh má zaujímavú kompozíciu a dramatické „vlnenie“, kde sentimentálno-harmonizujúce verše sa prepletajú s drsnou a expresívnou atmosférou zbojníckeho života:

*Či neznáte tie kraje, kde v tichej dolinke
Po lúčičkách pastierik blúdi s ovčičkami*

.....

*Všetci letia na košiar ako dáke vrany:
„Rež, bača, sto hrmených, tie masné barany!“*

Z tohoto dramatického napätia „vyrastá“ hlavná postava, hrdina príbehu a celej básne divný Janko (Janík, Janíček...),

ktorý síce disponuje podobnými charakterovými vlastnosťami ako lyrický subjekt (autor ?) z úvodných veršov, ale jednoznačné stotožnenie je diskutabilné. V tejto časti treba upozorniť na verše, v ktorých sa postava identifikuje s typickými gestami romantických hrdinov – je to tradičná individuálna vzburá, rebélia proti inštitucionalizovanej podobe cirkevného a rodinného života:

*Kto by bol taký planý v tú svätú hodinu,
že by neišiel slúžiť svätým, Hospodinu!
Sám Janík tam na Váhu chodí zarmútený,
ani v nedeľných háboch nie je oblečený,
v čiernom dlhom kepení jako havran dáky*

.....

*Od stola chudobného všetci povstávali,
Bohu všemohúcemu všetci ďakovali,
on ale strhol klobúk, nevravel nikomu,
dverami zahrmotil a odišiel z domu.*

Po tejto dramatickej kolízii sa naratívnosť a dejovosť výrazne utlmuje na úkor „statickejšej“ obraznosti, ktorý znejasňuje príbeh a evokuje tajomnú atmosféru. Výsledkom tejto autorskej sugescie je „iný“ príbeh, balada o zakliatej panne. Je to nová a relatívne samostatná textová štruktúra, ktorá celú skladbu dynamizuje, prehlbuje a rozvíja, ale naznačuje aj možné nadväzovania na predchádzajúce časti textu (prológ, príbeh o Jankovi), ktoré čitateľ môže buď intuitívne vytušiť, alebo racionálne vydedukovať. Možná totožnosť postavy z „balady“ s hrdinom z príbehu sa naznačí až v tragickej pointe baladického textu, kde sa prvýkrát objaví meno hrdinu: „Člup – voda berie, pred sebou hrnie, / mladého Janka zakryje...“ Okrem spoločného mena však autor neponúka žiadne iné identifikačné informácie – kto rozprával baladu, komu a prečo. Nasleduje však epilóg, ktorý je akýmsi dorozprávaním balady cez nového rozprávača, – pastierika „ktorý ide dolinôčkou s trúchlou novinôčkou“. Táto nová – záverečná textová štruktúra môže byť

„pokračovaním“ nielen balady a príbehu o Janíčkovi, ale aj úvodného snového prológu, ktorý sa končí dvojverším:

„... a lahne si pod dáku tam starú svrčinu,
a zaspí ako v oleji aspoň za hodinu.“

Epilóg a celá skladba sa končí takto:

Janík mladuštičský svoj život utratil.
Tam ho voda zniesla k háju zelenému,
by šumotu svrčín načúval tichému.
Hora, voda hučí, vetříček podúva –
Janík pod svrčinou na brehu načúva“.

Dochádza k zvláštnemu a viacvrstevnému prepojeniu tematických, poetologických i žánrových textových vrstiev: sen – smrť – život, reflexívna báseň – baladický príbeh – balada. Tieto textové variácie nazýva Viliam Marčok (2001, s. 152) „textovou montážou“ a Oskar Čepan (1991, s. 179) „mnohohlasnosťou protikladných videní“.

Skladbu možno interpretovať aj takto: lyrický subjekt (autor ?) sníva svoj nepokojný tragický sen cez ľudovú baladu, ktorá je vlastne archetypálnym znakom kolektívneho podvedomia. Hrdina balady zomiera, lebo v súlade so žánrovou podstatou musí, ale Janíček sníva a počúva „večný a nikdy nekončiaci príbeh o svojej nepokojnej duši, zbojníkoch, rebeloch a zakliatých pannách, ktoré zvädzajú tých, ktorí sú (je) „veľmi divný, nikdy nie veselý, hrdý, ukrutný, divý ...“ Prirodzene, že interpretačná škála tejto skladby je omnoho širšia, ale práve v tejto textotvornej produktívnosti a významovej ovorenosti je ukrytý tvorivý potenciál Janka Kráľa.

Ako sme už naznačili, obidva texty – Mickiewiczov a Kráľov – majú programový charakter, lebo naznačujú kontúry nových poetologických tendencií. Namiesto „uzavretej a statickej klasičnosti“ ponúkajú „otvorenú a dynamickú romantickosť“. Navyše sú to aj výsostne dramatické texty

s množstvom postáv, medzi ktorými sa, prirodzene, ukrýva aj autor – lyrický subjekt, ktorý síce masky z tváre postupne strháva, ale skutočná tvár sa nikdy neobjaví. Zdá sa, že hľadanie neodhaliteľného (lyrického subjektu) a s tým spojené „tajomstvo textového labyrintu“ je jedným z princípov individuálneho a problémového čítania aj programových textov slovenského a poľského romantizmu.

Literatúra

- Čepan, O.: *Janko Kráľ a romantický mesianizmus*. (In:) *Janko Kráľ. Zborník statí*. Bratislava 1976, s. 101–193.
- Čepan, O.: *Kráľov slovanský princíp*. Slovenská literatúra, 38, 1991, s. 169–193.
- Jakobson, R.: *Gramatická struktura veršů J. Krále*. (In:) *Poetická funkce*. Praha 1995, s. 531–546.
- Dopart, B.: *Mickiewiczowski romantyzm przedlistopadowy*. Kraków 1992.
- Hvišč, J.: *Epické literárne druhy v slovenskom a poľskom romantizme*. Bratislava 1971, s. 83–116.
- Hvišč, J.: *Dve koncepcie romantizmu (Kráľ a Mickiewicz)*. *Poetika literárnych žánrov*. Bratislava 1985, s. 41–44.
- Hvišč, J.: *Vzťahy a súvislosti slovenskej a poľskej literatúry*. Bratislava 1996, s. 32–54.
- Káša, P.: *P. J. Šafárik romantizujúci*. (In:) *Medzi estetikou a ideológiou (Literárnohistorické a komparatistické štúdie)*. Prešov 2001, s. 86–104.
- Klátik, Z.: *Typ Kráľovej balady*. (In:) *Slovenský a slovanský romantizmus (Typológia epických druhov)*. Bratislava 1977, s. 17–34.
- Kráľ, J.: *Súborné dielo*. Bratislava 1959.
- Kraus, C.: *Slovenská romantická balada*. Bratislava 1966.
- Kraus, C.: *Slovenský literárny romantizmus*. Martin 1999.
- Magnuszewski, J.: *Mickiewicz wśród Słowaków*. Wrocław 1956.
- Marčok, V.: *Slovenskí romantici a folklór*. (In:) *Kontinuita romantizmu (Vývin – súvislosti – vzťahy)*. Bratislava 2001, s. 147–159.
- Mickiewicz, A.: *O poezji romantycznej*. (In:) *Polska krytyka literacka (1800–1918)*. Warszawa 1959, s. 174–188.

- Mickiewicz, A.: *Dziela I, Wiersze*. Warszawa 1993.
- Patočka, J.: *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha 1992.
- Pišút, M.: *Osudy J. Krále a jeho básnického díla*. (In:) *Janko Král*.
Súborné dielo. Bratislava 1959, s. 6–15.
- Schlegel, F.: *Fragmenty*. (In:) *Nemeckí romantici*. Bratislava 1989.
- Siwicka, D.: *Romantyzm (1822–1863)*. Warszawa 1995.
- Stefanowska, Z.: *Między wiedzą a zababonem*. (In:) Makowski,
S.–Szymanis, E.: *Adam Mickiewicz*. Warszawa 1992, s. 225–228.
- Šmatlák, S.: *150 rokov slovenskej lyriky*. Bratislava 1971.
- Šmatlák, S.: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava 1999.
- Števček, J.: *Medzi Máchom a Mickiewiczom*. (In:) *Janko Král*.
Zborník statí. Bratislava 1976, s. 33–71.
- Štúr, L.: *O poézii slovanskej*. Martin 1987.
- Vongrej, P.: *Poézia slovenských romantikov*. Literika, roč. III, č. 2,
1998.
- Zgorzelski, Cz.: *Wyznanie nowej wiary*. (In:) Makowski, S.–Szy-
manis, E.: *Adam Mickiewicz*. Warszawa 1992, s. 223–225.

CESTY VZÁJOMNOSTI

Štefan Drug

1. ZÁUJEM SLOVÁKOV O POLSKÚ LITERATÚRU

Slovenský záujem o poľskú literatúru v medzivojnovom období nebol menší než v predchádzajúcich desaťročiach. Dosiaľ však nie je podrobnejšie zmapovaný – aj preto, že viacerí vtedajší „záujemcovia“ neboli pre totalitný režim prijateľní. Pokúsim sa pripomenúť aspoň niekoľko mien, názorov a faktov, možno príznačných – predovšetkým z dvadsiatych rokov. Napokon, v jednom krátkom príspevku nemožno obsiahnuť a zložitú problematiku ani poriadne naznačiť, nie to vyčerpať.

Bibliografia knižných prekladov z rokov 1919–1938 uvádza z poľskej literatúry vyše sedemdesiat titulov (pozri štúdiu J. Hvišča v tomto zborníku). V tom je však aj oblasť náboženská, historická, etnografická, atď. Zo známych spisovateľov jednoznačne vedie Sienkiewicz (dvanásť diel) a Fredro (sedem) – u svetoznámeho prozaika však čiastočne ide o reedície predvojnových prekladov (druhé vydania), u dramatika takmer úplne (tretie a štvrté vydanie). Z „detského“ Makuszyńského bibliografia zaznamenala štyri preklady, tromi sú zastúpení Konopnická a Prus, dvoma Dygasiński, Nałkowska, Reymont, Tetmajer a Żeromski, jedným Mickiewicz a Słowacki (reedície starších Hviezdoslavových prekladov), Bałucki, Morcinek, Rodziewiczówna, Wiktor. (Mená menej známych autorov neuvádzam.) V súpise však chýba napríklad prvá antológia *U polskich básników*¹ – možno kvôli prekladateľovi Andrejovi Žarnovovi.

Pokiaľ ide o mená, je to možno dosť reprezentatívny výber, pri hlbšom pohľade sa však prejaví jeho kritériá: najpríťažlivejšia a podľa vydavateľov (najmä Matica slovenská a Spolok sv. Vojtecha) aj najpotrebnejšia pre slovenských čitateľov bola tematika historická, vlastenecká, náboženská.

ľudovo-dedinská. V prvých poprevratových rokoch sa to aspoň čiastočne dá pochopiť či vysvetliť, hoci domáca tvorba najmä mladších autorov sa pokúšala obchádzať dovtedajšie národno-obranné, utilitaristické a podobné požiadavky a nadväzoval na príklad spisovateľov slovenskej i zahraničnej moderny.

Ak nazrieme do niektorých medzivojnových časopisov, skôr zistíme diferencovanejší prístup k poľskej literatúre, čo vyplýva už z ich ideovej pestrosti. Mesačník *Vatra*, spočiatku orgán katolíckych študentov (neskôr s ambíciami širšími, celogeneračnými), začal vychádzať v Ružomberku a mal k Poliakom blízko nielen geograficky. Pod viacerými značkami v ňom vychádzali *Listy z Varšavy*: o „poľskom slavianstve“, o poézii Kašubov, o Danilowskom, Kasprovicovi, Berentovi, Micińskom, raz aj o rozdieloch medzi Mickiewiczom a Tolstým. Informácie teda pestré, ale dosť náhodné. Preklady beletrie dodával zväčša krakovský študent histórie a slavistiky František Hrušovský, ktorý občas získaval ukážky priamo od autorov a prekladal ich z rukopisov. Zoznamoval tak čitateľov *Vatry* s veršami a prózami Miłaszewskej, Mariony, Reymonta, Brzozowského, Niedźwieckého atď., nadchýnal sa krakovskými divadlami, najmä predstavením Anczycovej hry o Kościuszkovi. Keby nebola *Vatra* predčasne zanikla (1925), možno by sa František Hrušovský, napriek hlavnému záujmu o dejiny, bol stal prvým slovenským, takmer profesionálnym polonistom. Takisto sa dá len predpokladať, že *Vatra* by sa bola postupne väčšmi zameriavala na mladšiu poľskú literatúru, ako to tesne pred koncom naznačila recenzia diel Juskiewicza a Chmurného od Jozefa Nižnánskeho a ukážky z básní v próze J. Iwaszkiewicza, ku ktorým redakcia pripojila poznámku: „Zo zaujímavej knižičky, ktorú mnohé varšavské noviny prijali pochvalnými kritikami, uverejňujeme niekoľké ukážky v preklade L. Šovej.“

Bývalý redaktor a prispievateľ *Vatry* Karol Sidor už ako redaktor denníka *Slovák* po mesačnej návšteve vydal knižku *Cestou po Poľsku*² (1927). Tento názov naznačuje, že ide predovšetkým o cestopis. Autor sa nevenoval poľskej litera-

túre (hoci vo *Vatre* často uverejňoval vlastné poviedky i úryvky z hier), ani tej, čo sa zaoberala slovenskou problematikou. Vyčítal mu to nepodpísaný recenzent v mesačníku *Slovenské pohľady* (1927).³ Konštatuje nie veľmi uznalivo, že Sidora najväčšmi zaujali historické pamiatky a často s veľkým zápalom odbočuje do dejín, pričom podlieha citom. Rusko-poľské vzťahy vraj opisuje „vždy jednostranne a príliš dôverčivo“, Rusom krivdí a na Poliakoch nenachádza nijaký nedostatok, vidí v nich pre Slovákov iba vzor. Recenzent zdôrazňuje, že práve pre bratský cit by sme mali byť „triezvi a úprimní“.

Slovenské pohľady tu prejavili tradičné rusofilstvo – na rozdiel od katolíckeho mesačníka *Kultúra*, vydávaného Spolkom sv. Vojtecha. Recenzent *Kultúry* vidí v Sidorovi „nadšeného polonofila“ a „propagátora myšlienky poľsko-slovenského zblíženia“, stotožňuje sa s jeho nadšením, lebo s Poliakmi nás okrem „slavianskych citov“ spájalo spoločné utrpenie. K tomu dodáva, že na naše vzťahy v minulosti vplýval najmä slovenský a poľský katolicizmus. A aj to skonkrétnil – Poliáci sa vraj na husitov dívajú rovnako ako Slováci...

Mesačník *Kultúra* sa v prvých ročníkoch venoval literatúre len okrajovo, predsa však pripomenul úmrtie troch veľkých poľských „hviezd“: Žeromského, Reymonta a Kasprowicza, uverejnil aj úryvok zo *Sedliakov* a z *Jánošíka*. V hodnotení prvých dvoch autorov však vôbec vyzdvihoval nie ich umelecké hodnoty, ale politické zameranie. U Žeromského zdôrazňuje „oduševnený nacionalizmus“, vidí v ňom jedného z najvplyvnejších „duševných vodcov národa svojho“, budovateľa obnoveného poľského štátu. U Reymonta pripomenul Nobelovu cenu za *Sedliakov* a oznamuje skorý preklad tejto vynikajúcej dedinskej epopeje (Ignác Grebáč-Orlov).⁴ Nezabudol ani na jeho „milé... nábožné novelky“, lebo v nich vraj ukazuje „akým spôsobom podporoval katolicizmus v Poľsku národnú samobytnosť a slobodu proti ruskej tyranii. V tých krutých časoch prenasledovaný katolicizmus bol pre Poliaka nerozlučiteľný od národnosti.“ Cituje aj Reymontovo heslo proti všetkým nepriateľom: „Poliak som

a katolíci!“ Duch oboch týchto poľských spisovateľov vraj bude žiť ďalej, lebo je aj Slovákom veľmi blízky, – „západným indiferentizmom a lžikultúrou ešte neskazený“.⁵

Približne v čase, keď Kultúra dočasne prestala vychádzať, vybrala sa na turné do Poľska delegácia Spolku slovenských umelcov, doplnená Speváckym zborom slovenských učiteľov. Jej aktívnym členom, ak nie dušou, bol tajomník Matice slovenskej a redaktor Slovenských pohľadov Štefan Krčméry, ktorý v *Národných novinách* (14. 10. 1927) najprv nadšene referoval o manifestáciách bratstva Poliakov a Slovákov v Krakove. Považoval toto mesto za „veľmi kultúrne“, lebo si zachovalo „dušu v sviežosti“, bez čoho nie je mysliteľná umelecká tvorivosť. Odniesol si z neho poučenie, že môže byť protiváhou „amerikanizujúcich prúdov“, ktoré sa na Slovensko valia z Čiech: „...styky s poľským životom a kultúrou môžu nám byť vzácnou korektúrou: budú nás posilňovať v zachovávaní vlastnej duše“.

V slávnostnom prejave *O slovenskej kultúre* (uverejnil ho opäť v *Národných novinách* 30. 10. 1927) vysvetľoval Krčméry poľským poslucháčom osud slovenského národa, ktorý vydržal dejinné príkoria bez šľachty i bez miest, ba z „vyhnatosti do dejín“ vytvoril poéziu tak „zrastenú s rodinou hrudou“ ako máloktorá iná. Vďaka vitalite, spevom, krojom atď. je podľa neho Slovensko v slovanskom svete približne to, čo Provence v latinskom. Nezabudol pripomenúť, že poľská literatúra bola už „v zárodkoch slovenského života“ a neprestala byť ani v poslednom období „živiteľkou“. Predtým sme vraj mali v Hviezdoslavovom podaní iba Mickiewicza a Słowackého, teraz sú v každej obecnej knižnici zväzky Sienkiewicza, Żeromského, Reymonta, Tetmajera. Aj vďaka poľskej literatúre Slovensko už nielen spieva, ale i číta, „duchovne rastie a mocnie“. V závere sa Krčméry, ako sa patrí na podobnom podujatí, nevyhol páťosu a optimizmu: „Srdce nás sem ťahalo. Veď ste vedľa bratov našich Čechov najbližší v Slovanstve. Prišiel mladší brat k staršiemu bratovi, bohatému bratovi, umelcovi veľkému, prišiel mladší, neskúsený, ale rastúci, a vždy brat.“

V Krakove sa Krčméry zbližil so starým priateľom Slovákov Romanom Zawilińským a v nasledujúcich štyroch rokoch si s ním dosť často písal. O jeho príspevkoch do Slovenských pohľadov, o návšteve Martina, ale najmä o doplnenom vydaní jeho knihy *Słowacy, ich życie i literatura* (1899).⁶ Vydanie tejto „vzácnnej knihy“ považoval za „veľmi aktuálne a nadovšetko veľmi potrebné“, lebo by mohlo vykonať ešte významnejšiu „misiu“ než prvé. Ponúkal autorovi všestrannú pomoc, i stať o našej literatúre posledných desaťročí. Prečo mu na nej tak záležalo? V liste zo 7. augusta 1928 uvádza o. i.: „Od Vašej knihy si sľubujeme mnoho dobrého. Zainteresuje kultúru Vašich o nás a našich o Vás. A toto, pravda, najmä pre nás, veľmi treba. Sme pod jednostranným tlakom kultúry českej, účinkami Vášho kultúrneho života treba nám tento tlak vyvažovať, aby sme ako strom z dvoch strán podopretý rást mohli rovno. Mnoho rozmýšľam o tom, ako by sme mohli kultúrne styky poľsko-slovenské rozšíriť a prehĺbiť...“⁷

Prozaik Ladislav Nádaši-Jégé, blízky priateľ Krčméryho, navyše Oravec, nemal taký sentimentálny vzťah k poľskej literatúre, netrápil ho natoľko pocit mladšieho a slabšieho národa, ktorý potrebuje pomoc. Uznával majstrovstvo Żeromského i Reymonta, ale v recenziách *Predjaria*⁸ a *Sedliakov*⁹ mal k týmto dielam aj vážne výhrady. Żeromski vraj pohŕda svojimi postavami, keď hovorí, akoby ich hnali iba pudy. Ukazuje ľudské slabosti aj u dobrých ľudí a nemilosrdne sa im „uškiera“. Opovrhuje všetkým ľudským. Jeho opis „nevzruší väčšmi ako novinárska zvesť“ atď. Román *Predjarie* údajne odložil „s prázdnu dušou, cítiac sa oklamáný“.

Reymontovým *Sedliakom* zasa vyčíta nekonečné dialógy a opisy, zneužíva sa v nich vraj znalosť dediny (menej by bolo bývalo viacej!), autor spravil z dedinskej kurtizány hlavnú hrdinku. Postavy síce akoby „vyrastali zo zeme“, kresby ľudí sú „virtuózne“, ale všetci majú tie isté necnosti – žijú „bezmyšlienkovite“. Jégému sa zdá (keďže pozná sedliakov), že Reymont kreslí svojich hrdinov „pripesimisticky“, lebo ľudia nie sú až takí zlí. Na Borynovi, ktorý zrejme

mal byť všestranným vzorom muža, nevidí nič chvályhodné okrem zafatosti. Jeho správanie by vraj mohol obdivovať na Sienkiewiczových rytieroch, ale u sedliaka je „nezvyčajné“.

Zmienku o Sienkiewiczovi som si dovoľil premiestniť na koniec, aby som pripomenul, čo už pred štvrtstoročím uviedol na poľsko-slovenskej konferencii v Krakove Jozef Hvišč. V priekopníckej porovnávacej štúdii *Sienkiewicz a Jégé* cituje dva výroky, v ktorých Jégé ostro protestuje proti názoru kritikov, že mu popri iných slúžili za vzor Kukučín, Jirásek a Sienkiewicz. Bolo to dávno, nuž aspoň ukážky z nich: „Vzor tvorcu štátu som ja nebral z nijakého románu, ale z dejepisu. Tam ich je dosť, a opravdivejších ako v románoch...“ (1934). „Znám všetkých vedúcich prozaikov svetových literatúr, a ja by som mal cupkať v stopách práve spomínaných pánov?... Ja som nešiel za nikým. Išiel som svojou cestou ako ma moje znalosti a moja povaha viedli... Nikdy som nemal vzor... Chcel som vždy povedať pravdu...“¹⁰ (V liste z 2. 8. 1939.)

Nemienil som zabiehať do tridsiatych rokov, ale pri svojších názoroch Jégého som si spomenul, že dosť príbuzný názor na poklonujúci vzťah k poľskej literatúre mal aj začínajúci kritik, nezhovievavý polemik Alexander Matuška. V hodnotení vianočnej ankety denníka *Slovák* napadol dvoch katolíckych spisovateľov. Marián Dafčík vraj „blúzni o ceste prísne morálnej, slovenskej a náboženskej, ale Sienkiewicza považuje za veľikána a ľutuje, že ho nemáme celého preloženého. A akoby nie! Zeman, šable, Wołodjowski, Zagłobova medovina a jeho nadávky na luteránov! Sienkiewicz je veľký majster v tom, ako treba vidieť na vlastnom národe len čistú bielizeň a na kozákoch len špinavú...“

Zadrel aj do Grebáča-Orlova, ktorý má údajne rád poľskú literatúru. Prečo? Lebo „je pekná, milá a hladká“. Matuška ironizuje, že to sa dá povedať aj o mačke, alebo o prikrývke. A opäť cituje: „Človek pri nej pookreje, obodrí sa a zabaví.“ Podľa kritika – to sa dá aj pri víne, pive, káve. Tvári sa, že nevie, či mal Grebáč na mysli *Tatranského Robinsona* od Gebarského. Pred takýmto primitivizmom

však bráni poľských tvorcov: „Lebo nech sa človek namáha ako chce, veľmi ťažko pookreje, obodrí sa a zabaví napr. u Žeromského, Przybyszewského, Kasprowicza.“ (1932)

Vráťme sa ešte do idylických, z polonistického hľadiska amatérskych dvadsiatych rokov a pozrime sa, ako svoje predstavy o poľsko-slovenskej spolupráci realizoval Štefan Krčméry v *Slovenských pohľadoch*. Najprv sa uspokojuje s uverejňovaním článkov Radzisława Krajewského (o modernej poľskej literatúre, o spisovateľských organizáciách a časopisoch, o pripravovanom zjazde slovanských spisovateľov vo Varšave, o Vseslovanskom umelecko-kultúrnom spolku tiež vo Varšave) a Jerzyho Kurnatowského (o bratstve západných Slovanov). Akoby ho v Poľsku väčšmi zaujímala slovanská problematika než tamojšia literatúra.

V nasledujúcich rokoch už pribudlo zopár prekladov z Tetmajera, Reymonta, Orzeszkovej, Orkana – k článkom či recenziám o nich a k preloženým príspevkom poľských spolupracovníkov. Závažné je, že sa objavilo niekoľko nových mien sľubných prekladateľov: popri Krčmérym (Tetmajer) najmä Mikuláš Stano, Hana Ruppeldtová, Vojtech Smieško. Všetci menovaní, doplnení prvým profesionálnym slovenským polonistom Stanislavom Mečiarom (čoskoro aj druhým – Jánom Sedlákom) a Andrejom Žarnovom (ako cieľavedomým prekladateľom poézie od romantiky po skamandritov) – sa častejšie uplatňovali až za Andreja Mráza, nástupcu Krčméryho. Recepciu poľskej literatúry na Slovensku v tridsiatych rokoch bude treba venovať dôkladnejšiu pozornosť, lebo vtedy sa už od náhodnosti prechádzalo k systematickej a cieľavedomej práci, na ktorej sa zúčastňovalo viacero časopisov, než kedykoľvek predtým.

Zastavme sa však ešte aspoň pri vzťahu troch významných spisovateľov k poľskej literatúre. V danom období síce nič nenapísali, zmienili sa však o nej v neskorších spomienkových prácach.

Prozaik Tido J. Gašpar, najuznávanejší bohém slovenského písomníctva, osobne sa zoznámil vari iba s manželmi Albertiovcami, i to v Bratislave. Stretnutie s „cudovnou“

pani Kazimierou venoval veľa miesta v memoárovej knihe *Zlatá fantázia* (1969). Túto paniu najprv ohúril (s pomocou iných slovenských kumpánov) v kaviarni Astória. Vraj sa nadchýnala ich zábavou „pravých barbarov“. Potom ju šokoval, keď nadržanom zabúchal palicou na neznáme okno a z neho sa vynoril nie rozzúrený spáč, ale usmiaty pán, ktorý celej spoločnosti ponálieval koňak...

Nečudo, že poetka Kazimiera napísala do poľských časopisov o tejto noci i o viacerých slovenských spisovateľoch. O tri roky ju Gašpar pozval do legendárnej bratislavskej krčmy, známej ako Zlatá fantázia. V opise tohto druhého búrlivého večera sa Gašpar priam vyžíva. Nadchýna sa pôvabom poľských žien a najmä pani Albertiovej. „Výborná poetka, veľká priateľka Slovákov a... „cudowna kobieta“ – z tejto trojice bol zložený božský dar roztomilosti pani Kazimiery... Slová pani Kazimiery boli mi čašami opojnosti. Sublimovali všetko, dvíhali do éterickej výšky surovú skutočnosť života, mrzkú skutočnosť i biedu slovenskú a cez túto duševnú rafinériu vlievali do harmónie kozmu... sen o stretnutí sa poľsko-slovenskej duše, túžbe po novom šťastí, po novej kráse sveta...“ Možno to bolo nádherné – ale nikde ani slova o literatúre, o poľských, či slovenských umelcoch.

Gašparovým spoločenským protipólom bol Milo Urban. Uznávanejší spisovateľ, ale skôr samotár než bohém. V knihe *Kade-tade po Halinde* (1992) spomína, ako sa mu v ranej mladosti dostala do ruky zbierka podhalanských poviedok K. Przerwu-Tetmajera v preklade P. Bellu-Horala. Chytila ho „rovno za srdce“ ako Oravca a „spolovice Gurala“. Na rozum zapôsobilo však niečo iné. Tetmajer mu vraj ukázal, „čo všetko sa dá vytĺcť z obyčajného folklóru, ako regionalizmus a jeho zvláštnosti môžu oživiť národnú literatúru, ak ho človek s mierou a citom využíva“. Priznal sa, že práve pod Tetmajerovým vplyvom napísal novelu *Jašek Kutliak spod Bučinky*, ktorá má už znaky neskoršej lyrizovanej prózy.

Hoci Urban mal takúto dobrú skúsenosť, nevyužil poľské štipendium (1929) a rýchlo zutekal do vlasti. Aj keď sa

najmä v Krakove cítil ako doma (hostitelia sa mu tak venovali), historické pamiatky ho nezaujali. Vo Varšave sa mu venoval legendárny priateľ Slovákov Feliks Gwiżdż, vozil ho autom, zašiel s ním do literátskej kaviarne, nič nepomáhalo. Návšteva oravskej dediny vraj preňho „z každej stránky znamenala viac, než návšteva Ríma, Paríža či Varšavy“. Pri-pustil, že je to primitivizmus, zápečníctvo, barbarstvo – ale nemohol ináč.

Naopak, ako ryba vo vode sa v Poľsku cítil Ján Smrek. Dostal sa tam celkom náhodou už v lete 1922: profesor Jerzy Kurnatowski pri návšteve Modry u biskupa Zocha ponúkol vraj mladému básnikovi svoj varšavský byt. Navyše mu napísal hrbu odporúčajúcich listov. Po Varšave ho potom sprevádzal Gwiżdż. Na rozdiel od Urbana sa v kaviarni Kresy a v celej Varšave cítil vynikajúco. Spisovateľov síce tiež nenavštevoval, stačili mu stretnutia v kaviarni. O to väčšmi však kurizoval krásnym a milým Poľkám...

Mal sa ohlásiť u Staffa, v Gdaňsku u Przybyszewského, ale nešiel. Radšej čítal ich knihy a najmä verše Tuwima a Wierzyńskiego. Očarili ho názvy ich zbierok: *Siedma jeseń* a *Vrabce na streche*. V spomienkach *Poézia moja láska* (1968) sa nadchýna: „...aké to tituly! Skoro detské, nič nehovoriace a práve preto slubujúce tým viac. Uvoľniť poéziu! Spoetizovať poéziu! Nech je to konečne hra a hudba... Vrabce na streche – žiadna ideológia, žiadna tendencia, žiadny program. Iba hra – radosť z poézie. Odpútanie sa od problémov – tých starých, ktoré už boli riešené (Polonia restituta), i tých nových (sociálnych), ktoré riešiť neprichodí lyrike.“ Smrek si vo Varšave uvedomil, že nechce byť filozofom, bojovníkom, ale lyrikom. A vraj „intuitívne tušil“, že sa doma teraz uvoľní ešte viac než v básni *Cválajúce dni*, ktorú napísal pred odchodom do Poľska.

Tušil správne. Možno by bol pokračoval v takých veršoch i bez Varšavy, bez Tuwima a Wierzyńskiego. Verme mu však, že Varšava ho utvrdila v správnosti novej cesty (práve mu vychádzala ponuro symbolistická prvotina *Odsúdený k večitej žízni*), že vo Varšave sa dokončil jeho vnútorný prerod na

vitalistu. Priam ideálny dôkaz správneho pôsobenia a transformácie vplyvov, spolupráce dvoch kultúr. A Smrek sa Varšave i odvdáčil. Aj Poľsku a najmä Polkám v *Spomienke na Varšavu*. Na ukážku aspoň zopár strof:

*Ach, táto Varšava, tie poľské panie
a devy, stvorené pre samé milovanie!
To kúzlo vysloviť nemožno temer slovom,
iba ak polúbkom v lesíku Augustovom...*

*Všetko tam lahodne, na gumách stáby chodí,
ešte i tramvaje, drožky a samochody,
do pozdnej polnoci nebýva alej pustá,
bo Polky svieže sú a svieže majú ústa...*

*Ináč deň presedíš v Kresoch pri čiernej káve,
dumajúc s poetmi o starej poľskej sláve;
keď srdce ponúkneš, prijmú ťa s láskou prudkou,
častujú koňakom i medosladkou vudkou...*

*Ach, v poľskom salóne slastné to pobudnutie,
kde poľských paní reč ti mäkko v uši hudie –
pri taktoch mazurky a v dyme papierosky
zasníš o živote, jak krásny je a božský...*

*Zbohom buď, Varšava, ty mesto mnohých slastí,
milenci v Lazienkach blúdici v plnom šťastí!
Zbohom, vy poeti! Zbohom, vy poľské panie,
pozdrav vám posielam z diaľky i spomínanie!*

2. K RECEPCII J. C. HRONSKÉHO V POĽSKU

Z rozličných, najmä politických príčin, neprijímali naši severní susedia Hronského tvorbu v takom rozsahu a s takým pochopením, aké by sme si želali či predstavovali. Ani my doma sme im to však neuľahčovali, skôr naopak. Navyše

v tomto príspevku ide o neúplný obraz poľskej recepcie nášho prozaika, lebo sa mi dosiaľ nepodarilo zohnať kompletnú bibliografiu, ani všetok potrebný materiál (hoci mi pri hľadaní výdatne pomohla krakovská slovákistka Maryla Papierzová, docentka Jagellovskej univerzity).

Ako tretí zväzok II. série Biblioteki Słowianskiej vyšiel *Gajdosz i jego koń* (Varšava 1937) z *Podpolianskych rozprávok*. (Predišli ho len novely I. Vazova a lužických autorov J. Skalu a M. Nowaka.) Nemôžem zodpovednejšie posúdiť kvalitu tohto prvého pretlmočenia, lebo mám k dispozícii iba začiatočnú stranu. Neuvedený prekladateľ si však zjavne nevedel poradiť s názvom poviedky: jeho verzia ochudobňuje originálne znenie (*Gajdošov vojna-kôň*). Ostáva len dúfať, že v samom texte sa neodchýlil od zmyslu, ducha a štýlu Hronského, hoci prvá strana naznačuje aké-také posuny. Autor začína rozprávať: „Nebolo vôbec ľudské...“ a prekladateľ: „Było to bardzo nieludzkie...“ Hronskému sa regiment „motal sem i ta a... Demeter Gajdoš musel sa rozhnevať“, v poľštine sa „błąkał“ (túlal, blúdil) „aż wrzeszczeł wpadł w złość Dymitr Gajdosz“. Oproti stručnejšiemu: „Ak i videl, istá vec... nie ver!“ – preklad potrebuje viacej slovíčok: „a jeśli go nawet widział... Naprawdę, nigdy!“ Poľskí nadporučíci asi nerozkazujú „somárstva“, radšej vydávajú „dziwaczne rozkazy“ (čudácke, výstredné).

Neviem, či táto poviedka vyvolala nejaký ohlas, ale súčasní poľskí slovákisti o preklade vedia. Zaznamenala ho „encyklopedická príručka“ *Literatury zachodniosłowiańskie czasu przełomów 1890–1990*.¹¹ V novom preklade Ewy Kraszewskiej zaradila poviedku do antológie slovenskej krátkej prózy *Ołowiany ptak* (Krakov 1982) zostavovateľka Danuta Abrahamowiczová. Predpokladám, že odtiaľto prebrala opravený názov (opäť nie najvýstižnejší, ale bližší originálu) „*Gajdoszowy koń-wojna*“ prekladateľka a autorka doslovu k *Pisárovi Gráčovi* Joanna Goszczyńska (1989) i autor *Náčrtu dejín slovenskej literatúry* (1995) Zdzisław Niedziela.

Zaujímavejšie je, že Hronský uverejnil v tejto brožúrke

pár slov o sebe a stručne charakterizoval svoju tvorbu. Pristavím sa pri tejto kratučkej autobiografii, lebo možno okrem životopisca G. Maťovčíka ju zatiaľ asi málokto pozná. Začiatok budem zväčša parafrázovať, pretože je v ňom drobné protirečenie, asi vinou prekladu. Hronský vysvetľuje pseudonym a konštatuje, že veľa hrdinov prevzal z „rýdzo slovenského okolia“ Zvolena, ved' Detvu a Podpoľanie poznal už v detstve. Žil však v mestečkách a tak „skutočnú dedinu“ a „dedinský život“ pochopil až ako dospelý. Tejto tematike vraj asi zostane „verný až do smrti“. Prvú i druhú knižku inšpirovala predvojnová, „pokojná, idylická slovenská dedina?“. Ozajstnú podstatu dedinského života mu ukázala až vojna a obdobie po nej. (Ďalej už doslova.)

„Román *Chlieb*... je už predsa celkom horký a tendenčný a *Jozef Mak* ešte smutnejší román. Myslím, že najtendenčnejšia je zbierka Podpoľanske rozprávky. Čo-to sa zrodilo aj v mestskom prostredí a v prostredí medzi dedinou a mestečkom. Z toho vyrástol *Žltý dom v Klokoči...*, *Medové srdce...* i *Prorocko...* a najzaujímavejšia zbierka *Sedem srdc*. Takisto *Tomčíkovci* kolíšu sem i tam. – Vlastne z každodennej redakčnej potreby začalo sa mi rodiť rozprávanie pre mládež, a to poviedky i historické romány; spomedzi nich by som upozornil na rozsiahly román *Sokoliar Tomáš*. – Všetkých mojich vydaných prác bude asi tridsať zväzkov. Málo? Veľa? Neviem. – V posledných rokoch moje pero odpočívalo. Ako tajomník Matice slovenskej bol som zaujatý prácou v tejto inštitúcii a nemohol som sa venovať beletrii. Nedávno, práve pred rokom, pobudol som v Amerike medzi tamojšími Slovákami a o vzťahoch, aké tam vládnu, pomaly pripravujem do tlače svoje postrehy.“

Vydavateľský komentár označil Hronského za jedného z „najvýznamnejších“ súčasných slovenských novelistov a románopiscov a preloženú poviedku za „nepochybne jednu z najlepších“. Odôvodnenie je dlhšie: „Autor tu nesmierne subtilne ukázal, ako vojna ničí osobné šťastie človeka, kriví jeho charakter, pustoší najušľachtilejšie vrstvy jeho duše. Nedokáže ho však pohrúžiť na dno neprávostí, lebo

život riadia vyššie pravdy, vyššie sily – je Boh, odveká viera, ktorá zmiernuje každú bolesť, odstraňuje nenávisť, vedie k odpusteniu a uzmierneniu. Odstraňuje a ničí zlo a ponecháva to, čo je v ľudskej duši najkrajšie a najušľachtilejšie.“

Krátko po tomto preklade vyšli v Krakove prvé dva zväzky *Biblioteki Słowackiej* pod názvom *Słowacja i Słowacy*.¹² Druhý zväzok obsahuje okrem iných prác aj náčrt dejín slovenskej literatúry od bratislavského lektora poľskej literatúry a jazyka – docenta Władysława Bobeka. Autor tento náčrt (v Univerzitnej knižnici ho nemáme!) prepracoval, rozšíril a samostatne vydal ako *Prehľadné dejiny slovenskej literatúry*.¹³

V úvode Bobek menoval Hronského medzi spisovateľmi, ktorí umelecky zrovnoprávnili slovenskú literatúru s českou (s. 11). V poslednej kapitole (o medzivojnovéj spisbe) z prozaikov venuje najväčšiu pozornosť a obdiv Urbanovi. Hronského uvádza medzi inými (Rázus a Jilemnický), ktorí „nemajú toho prenikavého pohľadu a pocitu pre život dedinský; ich umelecká vízia tohto života nie je taká priama, súčasne hlboká a široká, alebo je skalená inými, mimoumeleckými živlami“ (s. 141). Žičlivejší je na nasledujúcej strane, kde jeho poviedky z dedinského prostredia (zaradil medzi ne aj *Sedem srdc*!) považuje za „majstrovsky stavané..., presýtené lyrizmom a humorom typu Kukučínovho“. Výhrady má k *Žltému domu*..., lebo „je písaný ešte štylizovanou manýrou sentimentálno-romantického realizmu.“ *Chlieb* vraj „trpí prevahou drobnomaľby nad celkovou koncepciou“. Zato *Jozef Mak* je „vrcholom“ Hronského tvorby. Podľa Bobeka je to „realistický a zvláštnou náznakovou technikou spracovaný prierez dedinského života s jeho krásou a hnusnosťou, ukázaný na každodenných zážitkoch priemerného sedliaka, zosobňujúceho tisíce“. Hronský sa tu vraj zbavil „módnej teórie literárneho autentizmu“ (použitej v *Chlebe*), „narábajúcej faktom a dal dielo vysokej umeleckej hodnoty, jeden z najlepších slovenských románov“. O *Prorocke doktora Stankovského* iba poznamenal, že čerpá námet „z prostredia veľkomestského, zo života umelcov“ (s. 143). O významnej

časti diela sa vyjadril takisto len „spakruky“: „Hronský získal si tiež zásluhu ako autor kníh pre mládež“ (tamže).

Na Slovensku sme Hronského diela začali opäť vydávať až v roku 1966 (*Jozef Mak*) a Poliaci sa zrejme nechceli miešať do našej „kultúrnej“ politiky. A tak sa po celom tridsaťročí znovu objavuje Hronský v Poľsku – najprv len vo výbere slovenských poviedok *Królewskie wolne miasto* (Varšava 1969, zostavil Andrzej Piotrowski). Edward Madany doň preložil poviedku *Czy Hugala Vahan jest zbojnikiem a czy jego Agata jest głucha*. (Ani tu som nemal možnosť nahliadnuť do prekladu, tak ako som nezískal údaje o ohlase knihy, prípadne Hronského poviedky.)

Začiatkom 70. rokov preložila román *Jozef Mak* prvá profesionálna poľská slovakistka Danuta Abrahamowiczová, ale jej prácu vydavateľa odmietli. (Konkrétne príčiny nepoznám.) Uprednostnili preklad Andrzeja Sieczkowského (PIW, edícia *Romány 20. storočia*, Varšava 1977). V doslove skromne nazvanom *Od tłumacza – Sieczkowski* krátko charakterizoval jednotlivé Hronského diela, zaradil ich do dobových súvislostí a vcelku zasvätené naznačil odlišnosť i príbuzné vlastnosti v porovnaní s inými autormi. Za vrcholný úspech autora považuje pritom práve *Maka*. Podľa Sieczkowského tento Hronského román vytvára dôležitý most medzi realizmom prelomu storočí a súčasnosťou, cesta od Kukučina k modernej próze vedie práve cez *Jozefa Maka*, hoci nielen cez neho. Preniknutý je vraj „naturalizmom, vnútorné pocity hrdinov sú ukázané v somatickej interpretácii (namiesto psychických zážitkov – veľmi diferencované fyziologické pocity)“, ale najmä pokiaľ ide o kompozíciu, fabulu a o štýl je tu „veľa prvkov expresionizmu“.

Hronský sa v Sieczkowského interpretácii odlišuje od vtedajších spisovateľov s dedinskou tematikou „nadčasovosťou až nadnárodnosťou“, jeho *Jozef Mak* má „všeludské vyznenie“. Formou sa blíži k autorom tzv. lyrizovanej prózy, charakteristickej „refrénmi, polobásnickými kadenciami, opakovaniami“, čo spisovateľ uplatňoval „so zvláštnou záľubou a s nemalým fortielom“, podobne ako Ondrejov, Figuli

a Švantner. Takéto umelecké hodnoty sú pre prekladateľa tvrdým orieškom. A ešte ťažšou úlohou je pretlmočiť Hronského štýl „zdanlivo prostý, prirodzený“, v skutočnosti „majstrovský, rozvlnený: od takmer všedného dialógu prechádza do ušľachtilého pátosu“, raz je stroho informatívny, inokedy „lyricky šťavnatý“. Všimol si aj niekoľko spôsobov dialógu: priamy, nepriamy, vnútorný, polopriamy. A ešte náročnejší je jazyk: „...neobyčajne bohatý, jadrný, hýriaci silnými výrazmi a špeciálnymi termínmi, býva veľmi kolokviálny (?)“, no zároveň nepohrda ani prvkami „archaizujúcimi a nárečovými“.

Prekladateľ sa potom vracia k obsahovým hodnotám a vyzdvihuje množstvo vynikajúcich „psychologických postrehov“ (*Mak*, postavy žien, ale aj druhoplánové postavičky dedičanov, kňazov atď.), psychické zážitky hrdinov (najmä lásku, od lyrickej po vášnivú až agresívnu), plastické obrazy slovenského ľudu a prírody. Zdôrazňuje nerozlúčnú jednotu, spätosť ľudí a prírody, najmä zložitej ľudskej psychiky s časťami roka, s premenami a podobami prírody. V závere oceňuje Hronského schopnosť predstaviť bez publicistického poučovania vytrvalosť a tvrdosť slovenského ľudu, ktorý napriek stáročným pohromám, porážkam, tragédiám, prehrám, trápeniam vie sa vždy zvihnúť, vytrvať a pretrvať. Na rozdiel od niektorých našich starších vysvetľovaní pre Sieczkowského vyznieva *Jozef Mak* nie fatalisticky, kapitulantsky, ale optimisticky a víťazne. Na dôkaz cituje posledné slová románu, že najviac vydrží obyčajný Jozef Mak a nie kameň či oceľ.

Ak mali voľakedy prekladateľ a kritici problém s popoľštením *Gajdošovho vojnového koňa*, tuším ani Sieczkowski to celkom nevyšlo s „človekom-miliónom“. Hronského „človek-milión si“ nie je asi celkom to isté čo „tyś jest jeden z miliona“. Archaizujúci či biblizujúci prvok v štýle nezosilní zoslabujúce (pokiaľ to môžem ako „Nepoliak“ posúdiť) „jeden z miliona“. Pravdaže, tým nemienim spochybňovať úroveň celého prekladu, o ktorom sa recenzentka Anna Bluszczová vyjadrila: „*Jozef Mak* si vyžadoval nie

hocijaký prekladateľský kumšt. A musím povedať, že táto kniha sa po poľsky číta ako náš domáci román. Čitateľ absolútne nemá dojem, že je to preklad. Obdivovať treba pritom vernosť originálu a nádhernú poľštinu...“¹⁴ Pokiaľ ide o charakteristiku *Jozefa Maka*, Bluszczová sa stotožňuje so Sieczkowskim.

Nie je tu príležitosť porovnávať originál a preklad. O poľštine je známe, že niekedy potrebuje na vyjadrenie niečoho trochu viacej slov ako slovenčina. Vcelku je možno Sieczkowského preklad naozaj veľmi dobrý (nemohol som si to overiť na iných recenziách), no z porovnania náhodného úryvku sa mi zdá, že Hronského menej slov povie viacej a azda aj presvedčivejšie. V tomto prípade však prekladateľ najprv Hronského výpoveď skrakuje, ale hneď na to akoby ju opravoval či upravoval.

Slovenský text¹⁵ ukazuje Maka na ulici po prepustení z väzenia: „Už ho aj oziaba v nohy, celkom tak ako by oziabalo hocikoho, hoci si zaumienil cez dlhé mesiace, že potom, keď ho vypustia, nebude mu horúčava, ani oziabať ho nebude. Čo, nebudem viac človekom; keď sa mi zachce, koho stretnem, toho zahrdúsim. Len tak – položím mu prsty na krk a bude! Niečo si len tak obzriem, či je dosť mocné, a potom dolámem. Kde zazriem viac ľudí, pôjdem medzi nich, rozložím si lakty a ak mi niekto slovo povie... Niečo musím vykonať. Niečo sa musí stať, lebo ináč by ani boha nebolo na nebi.“

Preklad: „Juž i nogi mu ziębną, a przecież te długie miesiące postanowił sobie, że skoro go wypuszczą, ani na skwar, ani na mróz zważać i narzekać nie będzie. Nie będę już więcej człowiekiem, przemyśliwać w celi. Jeśli tylko mi się zechce, na śmierć zaduszę pierwszego spotkanego przechodnia. Złapię go ręką, ot tak, za szyję, ścisnę – i już po nim. Sprawdzę jeszcze, czym ścisnął dosyć silnie, i jak trzeba będzie, jeszcze go doduszę. Kiedy zaś drogę mi zastąpi więcej ludzi, łokcie rozstawiwszy rozepchnę ich i niech tylko który spróbuje pisać... Koniecznie zrobić coś muszę, koniecznie stać się coś musi, bo inaczej chyba Boga w niebie by nie było.“

A ešte jedna veta o kúsok ďalej: „Vosková Mária sa mi zjavila v cele číslo 18 a ubiedenejšia bola, ako keď je v kostole, a ja som si rozhútal, že doma dobre nebude.“ –

„Woskowa figura Panny Najświętszej zjawiła mi się w celi numer osiemnaście uboższa jakaś, biedniejsza niż ta w kościele, i kiedym się rano obudził, pomyślałem sobie, że w domu coś niedobrego się dzieje.“

Bogusław Sławomir Kunda uverejnil v *Miesięczniku Literackom*¹⁶ nie recenziu prekladu, ale úvahu o románe *Jozef Mak*. Odmietol názor, že by mohlo ísť o historický román, lebo Hronský takýto žáner neuznával a skutočné udalosti považoval iba za pozadie, ktoré má zvýrazniť „pocity hrdinov, uľahčiť nájdenie „čistého“ človeka vo chvíli, keď je len a iba človekom.“ Nepovažuje ho ani za prvú lastovičku existencializmu v slovenskej próze, lebo Mak „nie je sám od prirodzenosti, samota mu nie je neprekročiteľnou situáciou, hoci neraz býval osamotený“, lebo patrí do kolektívu a „od neho závisí v trápeniach i v radoostiach“.

B. S. Kunda nevidí ani v Hronského debute *U nás* pokračovanie predvojnového realizmu, ako ho „čítal“ Krčméri. Vidí v ňom síce všeličo z predchádzajúcich obrazov dediny (pohoda, konflikty sa vyriešia, krivdy napravia, humor), občas sa však humor ako „základná dominanta nálad zobrazeného sveta stráca, hrdinovia sa uzatvárajú do seba a celá literárna výpoveď sa stáva výrazom clivoty za strategiou čistoty dedinského ideálu“. Neskôr v *Medovom srdci* a v *Tomčíkovcoch* ukázal Hronský túto nostalgiu prostredníctvom kontrastu dedinského a mestského prostredia. V *Makovi* je tento kontrast zastretý (prijíma sa napríklad stavba trate, lebo dáva ľuďom prácu) a „výrazom nostalgie je príbeh hlavného hrdinu, ktorý je stále vytrhávaný zo svojho prirodzeného stavu.“

Zaujímavé sú aj ostatné úvahy B. S. Kunda o zvláštnostiach a prednostiach Hronského románu (dorozumievanie sa postáv bez slov pomocou „vcitovania sa“, hrdinovia sú uzavretí do seba a pasívni, aj ich občasná agresivita je sebaobranou, rozprávačov komentár alebo básnický opis je

„ekvivalentom prežívaných emocionálnych stavov“, konflikt je konštruovaný tak, že hrdinovia vystupujú v pároch: dobrý Jozef – zlý Ján, Maruška – Julia atď.) – mám však dojem, že pri týchto zisteniach určitú úlohu zohrala inšpirácia slovenských hronskológov.

Nevyspytateľné sú nielen cesty Pána, ale aj vydavateľskej politiky. Doma i za hranicami uznávaný *Jozef Mak* vyšiel po polsky v náklade 5 290 exemplárov. Naproti tomu román *Na Bukvovom dvore*, považovaný našou kritikou za konvenčný, svedčiaci o úpadku Hronského tvorivých síl, vydal varšavský Czytelnik (1983) v náklade 10 320 exemplárov! Prekladateľ Antoni Kroh zmenil mätúci názov na atraktívnejšiu *Magdalenu*, ale k poľskej verzii nepridal svoj ani cudzí úvod či doslov. Iba na zadnej strane obálky je zopár strohých informácií o Hronského diele. Prvé štyri riadky na výtlaku z Univerzitnej knižnice sú však barbarsky prelepené signatúrou. Z ostatných sa dozvieme, že Hronský ako vynikajúci štylista získal popularitu *Jozefom Makom*. A o *Magdalene* – že dej sa odohráva v medzivojnovom období a autor „krásnym šľavnatým jazykom opisuje históriu lásky dvoch mužov: bohatého gazdu Michala Karcza a sluhu Jana Kłosa k Michalovej žene.“

Bukva je teda premenovaný na „peň“ (Karcz), jeho matka Bukvovka na Karczychu, Planiny na Równie (atď.), Klas len popoľštený na Kłosa a poľský čitateľ dostal namiesto 42 kapitolíek o jednu viacej... (Z pôvodnej 18. vznikli dve: 18. a 19. Ťažko zistiť prečo, lebo v textoch sa nič nezmenilo.) Nazrime úchytom na niektoré strany, aspoň kvôli náhodnej informácii o preklade tohto románu:

„Večer už bol ostarený...“ (105) – „Miało się już pod wieczór...“ (95)

„Už bol teplý júnový večer načatý, keď sa pohol z Petrášova, na východe tisol sa ponad kopce zelenkavopomarančový svit, ktorý veštil, že onedlho bude vychodiť aspoň polovica mesiaca.“ (109)

„Kiedy wyruszył z Petraszowa, był ciepły, czerwcowy wieczór. Na wschodzie spoza wierzchołków gór wylaniała się

zielonkawopomarańczowa poświata, zwiastująca pełnię księżyca.“ (98)

„Nuż, domov nešla, ani nikam nešla, i keď sa v izbe uložila na lavicu, ani len zdriemnuť nevedela, nuž i keď sa mrzela na Katrinu radu, jednak vychytila sa modliť, ale myšlienky jej spretrhali modlitbu, tak neuspokojilo ju ani to i čakala, aby sa skončil tento deň.“ (115)

„No więc nie poszła dzisiaj do domu ani nigdzie indziej, lecz położyła się w izbie na ławie. Sen jednak nie nadchodził. Próbowła się modlić chociaż drażniły ją rady Katarzyny – ale nie była w stanie zebrać myśli, więc przerwała modlitwę i czekała, aby się skończył ów dzień.“ (104)

„Prudko sa zvrátil a ruky sa mu ponáhľali.“ (224) – Zwijał się, a ręce mu się trzęsły.“ (217)

„...zavše bol by hviezdy postrhával z neba“ (264) – „...ze złości drzewa by w lesie wyrwał.“ (240)

Je to rozličné, odlišnosti nie sú veľké, sem-tam iný zmysel nemôže narušiť celkové vyznenie a zvláštnu atmosféru. Spravodlivejšie by bolo podrobné porovnanie a určite by prinieslo smerodajnejší výsledok.

Dosiaľ posledným Hronského dielom, s ktorým sa mohli zoznámiť poľskí čitatelia, je román *Pisár Gráč*. V preklade a s mimoriadne zasväteným a odborne fundovaným doslovom Joanny Goszczyńskiej ho opäť vydal Czytelnik (Varšava 1989, náklad 20 000!). Goszczyńska, zhodne s Jánom Števkem, konštatuje úzku spätosť slovenskej poprevratovej prózy s expresionizmom. Vyvrcholením tejto väzby je práve *Pisár Gráč*. (V prvom čísle Slovenskej literatúry, roč. 1995, uverejnila samostatnú štúdiu o *Zakotvenosti J. C. Hronského v expresionizme*.)

Joanna Goszczyńska pripomína, že Hronský, vojak prvej svetovej vojny, sa vo svojich prvotinách vyhýbal vojnovej tematike a dotkol sa jej až v *Podpolianskych rozprávkach*, pričom *Gajdošov vojna-kôň* v istom zmysle predznamenáva *Pisára Gráča* (v ňom biely kôň symbolizuje vojnu!), dielo o snahe človeka vymaniť sa z vojnovej traumy. Autorka podrobne skúma a presvedčivo formuluje podoby Hronského

vízie zdeformovanej, absurdnej až grotesknej skutočnosti, odrážajúcej sa v Gráčovej psychike i v jeho konaní. Nóvum vidí v tom, že Hronskému bol od začiatku vlastný humor, ale nie výsmech, kritickosť, negácia či agresivnosť, akou (a všetkým iným) obdaril svojho hrdinu.

Nemohla si nevšimnúť zvláštnu kompozíciu: tento román je „jeden veľký polyfonický monológ hrdinu, jeho veľká spoveď, v ktorej sa objavujú aj hlasy iných“, „autentické dialógy“ sa miešajú s dialógmi odohrávajúcimi sa iba v Gráčovej fantázii, takisto s rozhovormi i korešpondenciou s mŕtvymi. Hronský „groteskne deformuje svet“, skladá „mozaiku fragmentárnych obrazov“, vrství na seba rozličné motívy, stále ich mieša i opakuje, prepleta časové roviny. Takýto rozbitý svet však vie sceliť do jednoliateho obrazu postupne „sa integrujúcej osobnosti“ hlavnej postavy. Prekvapujúci by mohol byť optimistický záver románu, pripomínajúci „tradičný happy end“, keby nešlo o ďalšiu „masku, iróniu, paródiu“.

Pre Goszczyńskú je pri grotesknej deformácii sveta logická a nevyhnutná deformácia jazyka. Hronský podľa nej „narúša pravidlá spojitosti textu, nerešpektuje logiku obrazov, hrá sa s formuláciami. Jeho jazykový kód je zašifrovaný. Slovo často mýli, je falošné, tvorí si antitézu.“ Vo využívaní doslovnosti autorka nachádza analógiu so Švejkovým videním sveta.

Pokiaľ ide o filiácie s naturizmom prekladateľka tvrdí, že Hronský v *Gráčovi* síce vychádza z toho istého „vzorca“, ale usiluje sa ho prehodnotiť, obohatiť novými kvalitami. Neuspokojuje sa však s tým a vytvára v slovenskej próze „rozhodné nóvum“, keď opúšťa „dedinský archetyp“ a „kreuje hrdinu s rozdvojeným vedomím“, príznačným pre človeka, ktorého vytvorila nové časy. *Pisár Gráč* sa zreteľne odlišuje od všetkého, čo Hronský dovtedy napísal, ale súčasne v určitom zmysle je to „syntéza jeho tvorivého úsilia a hľadania vlastnej umeleckej koncepcie“. Goszczyńska upozorňuje, že už v 20. rokoch predstavoval Hronský „psychicky zmrzačené“ postavy, osamotencov v dedinskom kolektíve, vyhnancoch a outsiderov. Fyzicky alebo psychicky poznačení

hrdinovia ho fascinovali už v *Chlebe* i v *Makovi* (Chlebko, Jula, Maruša i sám Jozef Mak), už v nich sa prejavila „záľuba v deformácii, patológii, ba až grotesknosti“. Jozef Mak je vraj „svojským prototypom Jozefa Gráča“, o čom sa presvedčila v troch pokračovaniach *Jozefa Maku mladšieho* v Slovenských pohľadoch (1935): v *Gráčovi* sú tie isté postavy a motívy!

Mám dojem, že v Poľsku nie je veľa takýchto „wnikliwych“ analýz diel slovenských spisovateľov, pričom je zjavné, že J. Goszczyńska sa neopierala len o výskumy našich bádateľov. Dokazujú to už stručné, ale výstižné charakteristiky Hronského kníh s mestskou problematikou, konštatovanie, že Hronský reagoval na všetky domáce i cudzie impulzy ako realizmus, impresionizmus, expresionizmus, naturalizmus, unanimizmus i existencializmus. Takisto záverečné konštatovanie, že román *Pisár Gráč* bol „nepochybným impulzom“ pre neskoršie „existenciálne“ hľadania Tatarku a Švantnera, ba aj pre „naračné techniky“ súčasných prozaikov V. Šikulu a R. Slobodu.

Dá sa predpokladať, že autorka takéhoto kvalitného a chápevého doslovu si hravo poradila aj s textom *Pisára Gráča*. Nie som vstave to doložiť, lebo v Univerzitnej knižnici preklad nemajú, z Poľska som ho nestihol zohnať, a ani v jedinej, zato obsiahlej recenzii, čo som mal k dispozícii, o úrovni prekladu niet ani slova. Celá recenzia¹⁷ je venovaná úvahám o románe, inšpirovaným jeho čítaním i doslovom („kompetentný a tu veľmi potrebný“!). Autor priznáva, že Poliaci nevedia o slovenskej literatúre, lebo ju zatiaľ nečítajú knihy českých spisovateľov a vo vedomí priemerného čitateľa prakticky nejestvuje rozdiel medzi českým a slovenským. (Ktovie, či ešte aj teraz?) Pritom preložené Hronského diela presvedčujú, že sa „oplatí“ i „treba“ si tie rozdiely všimnúť!

Z. Bauer sa pri hodnotení románu opiera o myšlienky a zistenia doslovu, rozvíja ich a niekedy s nimi polemizuje. Napríklad s označením Hronského jazyka v *Gráčovi* ako „grotesknej deformácie“. Podľa neho „deformácia skutoč-

nosti“ nie je tu nejakým „pridaným“ poriadkom, ale „prirodzeným dôsledkom psychického otrasu“, tej „choroby z vojny“, ktorou trpí hrdina. Porovnanie Gráča so Švejkom považuje za zaujímavé, mali by sa však radšej hľadať kontrasty a nie analógie, lebo Hronského postava sa bráni ináč než Haškova. Súhlasí však s názorom, že oba romány sú prenikavým dokladom toho, ako literatúra 20. storočia, najmä malých národov, bojuje o „ľudský subjekt, o individualizmus človeka, o jeho právo byť osobou, čiže niekým osobným, neopakovateľným“.

Pozoruhodné je aj Bauerovo konštatovanie, že v mnohých častiach *Pisára Gráča* vycítoval tú istú klímu, aká je v súčasnej poľskej próze tzv. nurtu wiejskiego (dedinského prúdu), najmä v najlepších dielach jeho prominentov Witolda Myśliwského a Mariana Pilota. Podľa neho *Pisár Gráč* zohral vo vývine tvorivej osobnosti Hronského podobnú úlohu, ako po štyridsiatich rokoch v diele Myśliwského a celej skupiny román *Kameň na kameni*. (J. Hvišč porovnáva Hronského s Reymontovým románom *Sedliaci*,¹⁸ a určite by sa paralely s Hronského „predchodcovstvom“ našli aj v iných literatúrach.)

Záver recenzie vyznieva ako uprednostňovanie malých literatúr pred veľkými. Hronský podľa Bauera nebol epigonom nikoho, i keď bol „spisovateľom veľmi otvoreným na európsku literatúru“. Geografická „periférnosť“ sa totiž uňho premenila na „neopakovateľnú hodnotu“. To, čo je v *Gráčovi* (zvykové konkrétna, atmosféra a pod.), ťažko nájsť v románoch odohrávajúcich sa v európskych veľkomestách. Práve v takýchto románoch najlepšie vidieť, aká je Európa „mierna ako baránok“ a súčasne „ukrutná, taká náchylná ponoriť sa do šialenstva, nenávisti, nezmyselného ničenia seba samej. Odtiaľto, zo slovenského mestečka napoly vymysleného, pozerá sa svet. A práve tu, človek zničený, zgniavený ukrutnosťou náhle umiernennej Európy, podoberá sa sceliť vlastný svet a zachrániť sám seba.“

Zostáva mi už len aspoň krátko poinformovať o tom, ako prijímajú Hronského dielo dve nedávne poľské publikácie.

Novšia je skúpejšia: Zdzisław Niedziela v popularizačnej knižočke *Słowacka znana i nieznana (Szkice z dziejów literatury słowackiej)*,¹⁹ si z poprevratových prozaikov najväčšmi cení Urbana (venuje mu štyri strany), ale hodnotenie Hronského sa mu vmestilo na niekoľko riadkov. Bol podľa neho „vyznavačom tradičných kresťanských hodnôt“ a konštatuje ich v *Chlebe* a v *Jozefovi Makovi*, v jeho „najuznávanejších románoch“. V postave Maka „túžil Hronský vytvoriť symbolickú postavu z ľudu“. Tento „človek-milión“ (čiže nie „jeden z milióna“ ako v preklade románu) „zosobňuje základné vlastnosti roľníka: vytrvalosť, nezlomnosť, pracovitosť, dobrotu, spätosť s prírodou – nevelmi uvedomenú, ale organickú“. Z „bohatej novelistiky“ spomína iba poviedku o Gajdošovom koňovi ako „vzrušujúci pokus pochopiť city zvierat“. *Pisár Gráč* mu nestál ani za zmienku. Z Hronského tvorby v emigrácii spomenul iba „vydarený historický román *Mistrz Andreas Bur* a o ňom toľko, že dej sa odohráva začiatkom 19. storočia a „kriesi staré zvyky a miestny kolorit osady so starým zámkom Bojnice“ (s. 78–79). Nášho autora spomína ešte raz (s. 98), keď konštatuje, že popri Urbanových najmä niektoré diela Hronského „uláhčili vznik lyrizovanej prózy z pera mladších kolegov“.

Neporovnateľne viacej informácií o Hronskom je v I. zväzku „encyklopedického sprievodcu“ *Literatury zachodniosłowiańskie czasu przełomów 1890-1900*. V tomto slovníku lužickej a slovenskej literatúry posledného storočia (aký dosiaľ doma nemáme) sa krátkučká charakteristika Hronského vyskytuje v hesle *Literatura słowacka*, v časti o tzv. sociálnej próze: „Ak v sociálnom románe vystupoval jednotlivec, tak iba ako metonymický symbol kolektívu. Takú funkciu plnil v Hronského románe *Jozef Mak*..., preniknutom katastrofickým expresionizmom – titulný hrdina, bedár apokalyptických rozmerov, človek-milión“ (s. 317). Spomína sa aj na s. 319, ale iba v zozname spisovateľov, čo sa prihlasovali k slovenskému štátu. (Treba však pripomenúť, že základný text citovaného slovníka vznikol pred rokom 1989.)

Román *Jozef Mak* má i samostatné heslo! (Okrem neho

už len *Krvavé sonety*, *Nox et solitudo*, *Demokrati a Svätý za dedinou*.) Po informácii o prostredí, o funkcii pohronskej prírody a o hrdinovi (nemanželský syn horalky, dedinský proletár, pastier, drevorubač, furman, „bytosť so vzruchmi a inštinkami takmer animálnymi, namáhavo sa predierajúci životom a životom ťažko skúšaný, jeden človek z milióna“, s. 254), nasleduje typologická charakteristika. Autorka Halina Janaszek-Ivaničková tvrdí, že podľa slovenských interpretov Jozef Mak „narastá do roly symbolu národného osudu Slovákov, gniavených biedou, civilizačnou zaostalosťou a národným útlakom, ale schopným pretrvať akékoľvek zlé časy vďaka vytrvalosti a viere v život“. Poľskému čitateľovi však vraj skôr pripomína hrdinov Marie Dąbrowskej *Ludź z tamtej strony* (1925), „typické postavy z poľského prostredia dedinských tovarichárov a bírešov, v ktorých biologickom živorení, zdanlivo primitívnom, sa skrýva hĺbka psychologických drám a komplikácií.“

Pokiaľ ide o umeleckú stránku románu Ivaničková konštatuje, že v ňom „vedľa seba susedia prvky unanimizmu“ (vtedy vraj na Slovensku módneho) s prvkami „expresionistickej vízie sveta, s pátosom a iracionalizmom jej vlastným“. Unanimizmus sa podľa nej v *Makovi* prejavil tým, že „napriek svojmu vnútornému osamoteniu je ukázaný ako integrálna súčasť dedinského spoločenstva, podliehajúceho ako on rovnakým prírodným a spoločenským zákonom“. Nad týmito zložkami však prevláda „živel lyrický“, a to „v zdanlivo závislej metaforike reči (?), v poetickej stavbe vety, v refrénových opakovaniach celých viet a odsekov“. A práve toto umožňuje zaradiť román k „prameňom slovenskej lyrizovanej prózy, do prúdu naturizmu“. V závere ešte dodáva, že z lexikálneho hľadiska bol Jozef Mak pre prekladateľa mimoriadne náročný, lebo nárečové výrazy a obrazy sa preplietajú s „majstrovskými poetickými metaforami“. Zo Sieczkowského doslovu vyzdvihla, že na rozdiel od slovenských bádateľov si všimol „nadčasový a nadnárodný rozmer diela“, keďže ho traktoval ako „univerzálné rozprávanie o osude obyčajného človeka“ (s. 255).

Hronský si však v tomto slovníku vyslúžil aj jeden z najrozsiahlejších biogramov (s. 223-226). Ako autor je uvedená „Redakcia“, pravdepodobne však je dielom predovšetkým hlavnej redaktorky H. Janaszek-Ivaničkovej. V prvých troch poviedkových zbierkach vidí nielen vplyv domácej realistickej tradície (najmä Kukučín a Vajanský), ale aj „európskej modernistickej a impresionistickej prózy“. Dedinskú problematiku, morálne hodnoty dediny považuje za protiklad mesta skazeného civilizáciou. Ako umelecky najvydarenejšie hodnotí poviedky „podfarbené humorom a iróniou, vynikajúco využívajúce ľudovú stylistiku“. Pri nasledujúcej trojici zbierok (nie je to trochu mechanické a skresľujúce členenie, keď každá knižka je iná?) autorka konštatuje „ešte zreteľnejšiu... dvojitosť“ spisovateľovho rukopisu: „realistický, až faktografický opis vonkajšieho sveta, videnie zla v živote i jeho príčin – a vnútorného sveta pocitov hrdinov, ľudí osamotených, vyobcovaných zo spoločnosti, ktorých život určuje podvedomie, skôr vášne a city než rozum... Hrdinovia sú ľudia pasívni, žijú v nesúlade nielen s celým svetom, s inými ľuďmi, ale aj sami so sebou“. Toto všetko sa však vraj najvýraznejšie prejavilo v románoch.

Hoci autorka už spomenula romány, charakterizuje ešte i jednotlivé zbierky druhej trojice. V *Podpolianskych rozprávkach* Hronský podľa nej prehodnotil „zbojnícke mýty“, siahol po historickej tematike (!) ale „nesnažil sa rekonštruovať realie vtedajšieho života, ukázal len problémy súčasného človeka v minulosti“. Z knihy vyzdvihuje dve poviedky (*Gajdošov vojna-kôň* a *Šimčík a jeho mať*) o ukrutnostiach vojny a jej „deštruktívnom vplyve na psychiku hrdinov, čo napokon vedie k ich vyobcovaniu zo spoločnosti“. Upozorňuje tu aj na zreteľnejšiu „antropomorfizáciu a personifikáciu prírody“. V *Tomčíkovcoch* podľa Ivaničkovej Hronský vidí „svet dospelých očami detí“, ale pokúša sa aj o „návrat do strateného raja detstva“. Tematicky najjednoduchšia zbierka je *Sedem srdc* – o ženách márne hľadajúcich „šťastie v cite“. (Ivaničková neuviedla, že ide o postavy z mesta.)

Prvú dvojicu románov neoceňuje heslo pozitívne, lebo

Žltý dom v Klokoči akoby vraj len pokračoval v miešaní rozličných motívov poviedkových prvotín a nemá „zreteľnejšiu kompozíciu“. Prevažuje v ňom „ľúbostná tematika“. O *Pro-roctve doktora Stankovského* len nedoceňujúce a zavádzajúce vyjadrenie, že „sa krúti v kruhu tých istých problémov“. Vrchol Hronského tvorby vidí autorka v románoch *Chlieb* a *Jozef Mak*. V prvom sa mu podarilo „harmonicky spojiť tradičné prvky s výdobytkami nových literárnych prúdov“. Je to „pochmúrny obraz dediny“ stíhanej vojnou, krízou, nezamestnanosťou, emigráciou, alkoholizmom, atď., ale „osudy hrdinov závisia aj od prírody a jej biologického rytmu“. Naproti tomu v *Makovi* je „lyrickým hrdinom... jednotlivec, obyčajný, sivý, človek-milión“, pasívne sa poddávajúci osudu, hľadajúci hodnoty v znášaní utrpenia a vo vytrvalosti“. Práve viera v „pozitívne hodnoty dedinského života a človeka spätého prácou so zemou, podliehajúceho biologickým imperatívom“ – zdôrazňuje Ivaničková – spája autora s naturizmom.

Heslo prekvapujúco zaznamenáva aj román *Na krížnych cestách*, uverejnený na pokračovanie v Slovenských pohľadoch (1939). Ba venuje mu o dva riadky viac než *Pisárovi Gráčovi*, ktorý má vraj len ten zmysel, že „ešte raz ukázal disharmóniu medzi prírodou a civilizáciou“. Pre autora hesla je asi významnejší román *Na Bukvovom dvore*, lebo „analyzuje často iracionálne pramene ľudského konania“, jeho „prednosťou“ a „novotou“ je zdôraznenie „energie tkvejúcej v človeku a nie pasivity ako dovtedy“. Zato *Andreas Búr Majster* iba „nadväzuje na ľudové povesti“ a o *Svete na Trasovisku* toľko, že je „pamfletom na slovenské povstanie“.

V porovnaní s poslednými spomenutými románmi trochu lepšie obišla tvorba pre deti a mládež, napriek tomu, že biogram neuviedol ani jedno dielo! Hronský tu nadviazal na ľudovú tvorbu, najmä na prvky fantastiky, lebo v nej videl „prejav túžby po poézii a neobyčajnosti“. V poviedkach o zvieratách obišiel dovtedajšie „vzory“, keď preniesol „dôraz na duchovné, morálne hodnoty“. Hodnotenie je všeobecné: „Experimentoval a hľadal novú kompozíciu a štylisti-

ku, spájajúc tradičné prvky s podnetmi moderných literárnych smerov“. Na rozdiel od tvorby pre dospelých v nej vládne „pohoda, pokoj a optimistický pohľad na svet“.

Myslím si, že poľský záujem o Hronského prozaické dielo (i pri neúplnom obraze recepcie) nie je zanedbateľný. Poľské hodnotenia sa v základe zhodujú s našim poznaním a interpretáciou. Rozdiely medzi nimi vyplývajú predovšetkým z inej optiky, menej z nepochopenia. Tá iná optika, opierajúca sa aj o medzinárodné kontexty, je však rozhodne podnetná a inšpirujúca.

Poznámky

- ¹ *U poľských básnikov*. Vybral a prel. Andrej Žarnov. Turč. Sv. Martin 1936.
- ² Sidor, K.: *Cestou po Poľsku*. Trnava 1927.
- ³ Slovenské pohľady 1927, s. 337-338.
- ⁴ W. S. Reymont: *Sedliaci. Spoločenská povest*. 4. zv. Turč. Sv. Martin 1926.
- ⁵ Kultúra 1926, č. 1, s. 17.
- ⁶ R. Zawiliński: *Słowacy, ich życie i literatura*. Warszawa 1899.
- ⁷ Š. Krémery: *Listy*. Bratislava 1985.
- ⁸ Jégé: rec. Predjaria, SP 1926.
- ⁹ Jégé: rec. Sedliakov, SP 1927.
- ¹⁰ J. Hvišč: *Sienkiewicz a Jégé (K druhovej typológii slovenskej a poľskej historickej prózy)*. (In:) *Związki i paralele literatur polskiej i słowackiej*. Ed. M. Bobrownicka. Wrocław 1972, s. 130.
- ¹¹ *Literatury zachodniostowiańskie czasu przełomów, 1890-1990*. Tom I. (Ed. H. Janaszek-Ivaničková.) Katowice 1994.
- ¹² *Słowacja i Słowacy*. Praca zbiorowa pod redakcją Władysława Semkowicza. Tom I – II. Kraków 1937-1938.
- ¹³ Bobek, W.: *Prehľadné dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava 1939, s. 170.
- ¹⁴ Głos Ludu, 1977, č. 144, s. 5.
- ¹⁵ Vyšiel vo vydavateľstve Tatran, Bratislava 1980, s. 143.
- ¹⁶ Kunda, B. S.: *Evryman po słowacku*. Miesięcznik Literacki, 1977, č. 9, s. 127-129.

¹⁷ Bauer, Z.: *Slovo, ktoré zachraňuje*. Nowe Książki, 1990, č. 12, s. 19-20.

¹⁸ Hvišč, J.: *Recepcia Reymontových diel v slovenskej literatúre*. (Preklady – ohlasy – význam). (In:) *Władysław Stanisław Reymont, tradice – současnost – recepcie*. Ostrava 2001, s. 169-179.

¹⁹ Kraków 1995, s. 132.

UWAGI O PRZYSTOSOWANIU SŁOWACKICH NAZW WŁASNYCH DO JĘZYKA POLSKIEGO I ICH TŁUMACZENIU.

Maria Magdalena Nowakowska

Do napisania tego artykułu skłoniły mnie własne doświadczenia związane z tłumaczeniem z języka słowackiego na polski przewodników po Słowacji przeznaczonych dla polskiego odbiorcy. Najwięcej trudności sprawiały mi słowackie nazwy własne. Obawiając się naruszenia zasad ich funkcjonowania w języku polskim, zaczęłam sprawdzać w różnych dostępnych źródłach, w jaki sposób są one używane w polskich przekładach lub w polskich przewodnikach. Efekty tych eksploracji przekroczyły moje oczekiwania. Przede wszystkim dostrzegłam bałagan i wiele niekonsekwencji w przystosowywaniu ich do polszczyzny, tj. w transkrybowaniu, ewentualne wątpliwym tłumaczeniu tych nazw. Aby dokładniej przyjrzeć się zjawisku ograniczyłam materiał do nazw związanych z Tatrami, pasmem górskim rozciągającym się po polskiej i słowackiej stronie. W związku z tym przestudiowałam podstawowe przewodniki po słowackich Tatrach, wydane po polsku,¹ których nie brakuje, albowiem góry te są ulubionym miejscem wypoczynku i eskapad wielu Polaków. Porównałam opisywane trasy wycieczkowe, piesze szlaki i ... się przeraziłam. Będąc turystą wędrującym po górach i mając ze sobą wspomniane przewodniki, z pewnością straciłabym orientację w terenie, gdyż w opisach tras prowadzących przez te same punkty topograficzne używa się przeróżnych nazw, niekiedy nie mających ze sobą nic wspólnego.

Oto przykład: „Wejście od *Schroniska Terye’go* na przełęcz *Czerwoną Ławkę* [...] Razem z drogą nr S7Aa znaki żółte doprowadzają do rozstaju szlaków w *Dolinie Lodowej*. Stąd znakowana żółto ścieżka, przechodzi w poprzek doliny

na jej drugą stronę i wiedzie dość długim zakosem prawie do nieprzyjemnego żlebu opadającego z *Czerwonej Ławki*. Teraz, korzystając z długich łańcuchów, trzeba wspinać się skałami należącymi do masywu twornikowego szczytu *Małego Lodowego* bardzo stromo, aż na samą przełęcz. Z niej na drugą stronę do *Doliny Staroleśnej* prowadzi droga nr S7Bb.⁴² I nic w tym nie byłoby ciekawego, gdyby nie nazwy, które trudno spotkać na trasie, bowiem ich słowackie odpowiedniki wyglądają zupełnie inaczej, tzn. *Schronisko Terye'go* = *Téryho chata*, *przełęcz Czerwona Ławka* = *Priečne sedlo*, *Dolinka Lodowa* = *Malá Studená dolina*, *Mały Lodowy* = *Malý Ladový štít*, *Dolina Staroleśna* = *Veľká Studená dolina*.

Z czego wynikają aż takie różnice?

Tatry, najwyższa grupa górską w Karpatach, mające 52 km długości i 17 km szerokości, leżą na pograniczu Polski i Słowacji. Stąd też zapewne w nazewnictwie ich punktów topograficznych funkcjonują zarówno nazwy polskie, jak i słowackie, tzn. po słowackiej stronie niektóre obiekty mają polskie nazwy, różniące się od słowackich, np. słow. *Kmeťov vodopád* = pol. *Niewcyrńska Siklawa*; słow. *Vyšné Wahlenberhovo pleso* = pol. *Wyżni Wielki Furkotny Staw*; słow. *Šalviový prameň* = pol. *Zimna Studnia*; słow. *Bradavica* = pol. *Staroleśny Szczyt* itd. Sporo nazw jest jednak tłumaczonych i są to często nazwy już utrwalone, np. słow. *Štrbské pleso* = pol. *Szczyrbskie jezioro*, choć w pozostałych przypadkach słow. *pleso* tłumaczone jest jako 'staw' (wyjątek: *Szczyrbskie Pleso* poz. 5, s. 116), słow. *chata Plesnivec* = pol. *Schronisko pod Szarotką* lub *Schronisko Szarotka* (poz. 8, s. 142) itd. Niestety, wiele z badanych nazw przenoszona jest do polszczyzny niekonsekwentnie, w niektórych wydaniach jako tłumaczone, w innych transkrybowane, ale w przeróżny sposób, np. słow. *Liptovsky Hradok* to w polszczyźnie w zależności od wydawnictwa: *Liptowski Hradok* (poz. 6, s. 194)³, *Liptowski Gródek* (poz. 1, s. 142) czy *Hradek Liptowski* (poz. 8, s. 28). Zaskakuje jednak przede wszystkim to, iż nazwy, wydawałoby się utrwalone w polszczyźnie, zapisywa-

ne są w różny sposób, np. powszechnie znany słow. *Liptovský Mikulaš* to w większości *Liptowski Mikulasz*, ale pojawia się też jako *Liptowski Mikuláš* (poz. 8, s. 25), *Ružomberok* to *Ružomberk* (poz. 6, s. 170) lub *Ružomberok* (poz. 1, s. 143), zaś *Stará Lubovňa* to *Stara Lubownia* (poz. 6, s. 206; poz. 8, s. 108), ale też *Stara Lubowla* (poz. 1, s. 132; poz. 3, s. 129), z kolei *Ždiar* to *Ždziar* (poz. 6, s. 130), *Zdziar* (poz. 1, s. 100; poz. 8, s. 147), *Ždziar* (poz. 9, s. 86; poz. 3, s. 98). Skoro w pisowni tych znanych miejscowości występują aż takie różnice, trudno oczekiwać konsekwentnej pisowni w przypadku mniej znanych osad i innych punktów topograficznych.

Wydaje się, że każdy z piszących lub tłumaczących przewodnik radzi sobie, jak może i jak umie. Tym bardziej, że nawet polskie wydawnictwa encyklopedyczne i poprawnościowe mają z tym problem. Wystarczy przytoczyć nazwę najwyższego szczytu Tatr – słow. *Gerlach*, który wg *Encyklopedii Multimedialnej* zapisywany jest jako *Gierlach*⁴, zaś *Nowy słownik ortograficzny PWN* przytacza tę nazwę w wersji *Gerlach*.⁵ Oczywiście różnice w tym przypadku spowodowane są względami fonetycznymi, zaszły w języku polskim, ale efekt jest, niestety, różny.

We współczesnej polszczyźnie nie zaleca się tłumaczenia nazw własnych.⁶ Wyjątek stanowią niektóre, utrwalone w pisowni, np. *Rzym*, *Paryż*, i akceptowane przez normę języka polskiego.⁷ A jeśli nazwę się nie tłumaczy, to powinna obowiązywać transkrypcja i transliteracja obowiązująca w zapisach słowiańskich nazw własnych zawierających swoje znaki łacińskie. W praktyce wygląda to jednak inaczej: „Na zachód biegnie najważniejsza droga 18 (E50), która daje połączenie z *Liptowskim Mikulaszem* (50 km), *Ružomberokiem* (70 km), *Martinem* (114 km) i *Zyliną* (140 km). Za miastem szosa prowadzi na północny wschód przez *Kežmarok* (22 km) do *Starej Lubovni*. Na południowy wschód biegnie droga 18 (E50) przez *Spisz: Lewoczę* (25 km) do *Preszowa* (79 km). W kierunku południowym szosa 67 przecina *Słowacki Raj*, skręca na wschód i dochodzi do *Rožnavy*

(47 km).⁸ Już na pierwszy rzut oka widać niekonsekwencję w zapisie nazw własnych. Część z nich jest transkrybowana, część zgodna z pisownią oryginalną, a jedna tłumaczona. Trzeba zaznaczyć, że takie zapisy są stosowane w przewodnikach na porządku dziennym. A przecież norma polska wyraźnie porządkuje przyswajanie swoistych słowiańskich znaków.⁹ W zgodzie z nią możemy, ale nie musimy, opuścić znaki diakrytyczne nad literami *a, e, i, u, y*. Wariantywna jest również pisownia *š, č, ř, ž, ě, v*, tzn. że zapisujemy je bez zmian lub jako *sz, cz, rz, ž, ie* i *w*. Znaki *t', d', l'* zaś w pisowni polskiej zapisujemy jako *ti, di, li*, a *ň* zastępujemy przez *ni* na końcu wyrazu i przed spółgłoską, zaś przez *ni* na początku wyrazu lub przed samogłoską. Zgodna z tymi zasadami jest zatem pisownia np. *Pawczina Lehota* (poz. 6, s. 180) = słow. *Pavčina Lehota*; *Liptowska Sztiavnica* (poz. 6, s. 171) = *Liptovská Štiavnica*. Natomiast przyswojenia typu: *Zuberzec* (poz. 4, s. 85) = *Zuberec*, *Trzciana* (poz. 1, s. 89) = *Trstená*, należy uznać przynajmniej za wątpliwe, tym bardziej, że przykład drugi zbyt daleko odbiega od oryginału. Obowiązuje też zapis zachowujący utrwalone w ortografii cechy fonetyczne, nawet jeśli nie są one zgodne z polską pisownią. W badanym materiale dotyczy to przede wszystkim zachowania samogłoski *i* po słowackich miękkich spółgłoskach, zwłaszcza *š, ž, č, dž*. W materiale jednak najczęściej nie stosuje się tej zasady, w efekcie czego pojawiają się nazwy, np. *Czymhova* (poz. 6, s. 142) = *Čimhova*, *Zar* (poz. 1, s. 139) = *Žiar*, *Przybilina* (poz. 1, s. 135) = *Pribylina*, *Luczywna* (poz. 6, s. 245), *Łuczywna* (poz. 8, s. 50) = *Lučivná*.

Przy spolszczaniu nazw własnych najważniejsza jest konsekwencja, tzn. jeśli występują co najmniej dwa specyficzne znaki, należy je albo spolszczyć wszystkie, albo zachować pisownię oryginalną. Zatem występujące w materiale formy, np. *Zdziar* (poz. 3, s. 98) = *Ždiar*, *Plaśnia* (poz. 3, s. 137) = *Plašná*, nie są formami zgodnymi z zasadami przyswajania specyficznych znaków słowiańskich do polszczyzny.

Podobne przykłady można by mnożyć, ale wydaje się, że i te małe próbki wystarczą, aby zobrazować, że spolszczanie

nazw słowackich odbywa się bardzo chaotycznie i niekonsekwentnie.

Wątpliwości budzi też szyk członów w nazwach dwu- i wieloczłonowych. Z reguły w takich nazwach występuje rzeczownik określany przez jedną lub więcej przydawek. Jaka zatem powinna być ich kolejność przy przyswajaniu do polszczyzny? W języku słowackim pierwsze występują przydawki przymiotne bez względu na ilość. Inwersja przydawki przymiotnej w języku słowackim jest rzadka i najczęściej używana w stylu artystycznym jako środek archaizacji.¹⁰ Ponadto w terminologii naukowej szyk porzecznikowy ustalił się pod wpływem łaciny, zaś współczesna postpozycja przydawki przymiotnej jest wynikiem dosłownego przekładu z języków obcych. W języku polskim jednak wymagany jest szyk porzecznikowy w przypadku sygnalizowania cechy wyodrębniającej, gatunkującej przedmiot. W przypadku przyswajania nazw słowackich widać i w tym względzie rozchwianie, albowiem niektóre nazwy zachowują szyk słowacki, np. *Spiska Nowa Wieś* (poz. 1, s. 131) = *Spišská Nová Ves*, *Łatana Dolina* (poz. 2, s. 84) = *Lataná dolina*; inne zaś przybierają szyk typowo polski, a więc: *Nowa Wieś Spiska* (poz. 8, s. 57) = *Spišská Nová Ves*, *Cicha Dolina* (poz. 9, s. 122) = *Tichá dolina*. Uwagę zwraca znów brak konsekwencji i to nierzadko w tym samym przewodniku, np. w poz. 9 na str. 114 mamy *Koprową Dolinę* = *Kôprová dolina*, zaś kilka stron dalej na str. 122 dolina ta nosi nazwę *Doliny Koprowej*. A przecież cały czas mamy do czynienia z nazwami własnymi, w których zmiana kolejności członów może wiązać się ze zmianą obiektu.

Pora na wnioski. Trzeba przyznać, co ukazuje materiał, iż w zakresie przyswajania nazw słowackich do polszczyzny i ich tłumaczenia panuje nadzwyczajny bałagan. Widać wyraźnie, że nie są przestrzegane zasady owego przyswajania, a tłumacze lub autorzy przewodników często postępują wg własnych pomysłów, nie zadając sobie trudu, aby sprawdzić, czy i w jaki sposób używane przez nich nazwy funkcjonują w polszczyźnie. Ten sam obiekt jest bowiem nazywany

różnie, np. słow. *Lúčna* to niekiedy *Lúčna* (poz. 5, s. 83), innym razem *Grzeš* (poz. 4, s. 80); słow. *Malý Ladový štít* to raz *Mały Lodowy* (poz. 1, s. 205), kiedy indziej to *Lodowa Kopa* (poz. 8, s. 100). A przecież wszystkie te wydawnictwa przeznaczone są dla polskiego turysty wędrującego po słowackich Tatrach. Czy zatem może on czuć się bezpiecznie w górach? Chyba nie.

Jakie są zatem rozwiązania?

Przede wszystkim należy usystematyzować nazewnictwo tatrzańskie. I niekoniecznie to zadanie należy do tłumaczy i autorów przewodników. Ci jednak powinni w swej działalności, zwłaszcza translatorskiej, korzystać z prac swoich poprzedników, aby ich efekty nie odbiegały aż tak daleko od pierwowzorów, a ponadto powinni zawsze stosować zasadę konsekwentnego zapisu nazwy, czy to tłumaczonej, przy której zawsze powinna znajdować się nazwa oryginalna, czy też przyswojonej (i w tym przypadku również obok powinna znaleźć się nazwa oryginalna), bo przecież reguły tego przyswajania są bardzo proste.

Praca tłumacza nie należy do łatwych, o czym wie każdy, kto choć raz spróbował poświęcić się temu zajęciu. Tłumacz bowiem powinien znać doskonale nie tylko język, na który przekłada, z jego leksyką i gramatyką, ale i funkcjonujące w tym języku nazewnictwo i realia dotyczące zawartości przekładanego tekstu.

Przypisy

¹ Wykaz wykorzystanych przewodników znajduje się na końcu artykułu.

² W nawiasie podaję numer pozycji, pod którą znalazł się przewodnik w załączonym na końcu wykazie, oraz stronę, na której nazwy w danej formie użyto.

³ Zabawa P., *Tatry Słowackie*, seria: *Praktyczny przewodnik*, wyd. Pascal, 2000, s. 205.

⁴ *Encyklopedia Multimedialna PWN 1998*; PWN 1998.

⁵ *Nowy słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, red. E. Polański, Warszawa 2002, s. 200;

⁶ Por. Rzetelska – Feleszko E., *Nazwy własne*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 408.

⁷ *Nowy słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, ... s. LXXXII;

⁸ poz. 5, s. 121-122;

⁹ *Nowy słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji* ..., s. LXXXIII-LXXXIV;

¹⁰ Mistrík J., *Slovosled a vetosled v slovenčine*, Bratislava 1966, s. 32.

Wykorzystane przewodniki

1. Piotr Zabawa, *Tatry Słowackie*, seria: *Praktyczny przewodnik*, wyd. Pascal, 2000 (pisany po polsku);
2. Blažej Kováč, *Tatry Zachodnie (Západné Tatry)*, seria: *Z plecakiem po Słowacji*, wyd. DAJAMA, Bratislava 2001 (tłumaczenie ze słowackiego);
3. Ján Lacika, *Tatry Wysokie (Vysoké Tatry)*, seria: *Z plecakiem po Słowacji*, wyd. DAJAMA, Bratislava 2001 (tłumaczenie ze słowackiego);
4. Wiesław Rusin, *Słowacja na weekend. 9 tras po najpiękniejszych zakątkach Słowacji*, seria: *Przewodnik na weekend*, wyd. Pascal, 2002 (pisany po polsku);
5. Edyta Tomczyk, Elżbieta Jurányi, *Słowacja*, seria: *Polski przewodnik – polscy autorzy*, wyd. Pascal, 2000 (pisany po polsku);
6. Daniel Kollár, Ján Lacika, Roman Malarz, *Tatry słowacko-polskie*, seria: *Regiony bez granic*, wyd. DAJAMA, 1998 (tłumaczenie ze słowackiego);
7. František Kele, Milan Lučanský, *Tatry. Przewodnik*, wyd. Horyzont, Warszawa 2002;
8. Ján Gašpar, *Tatry. Staré pohľadnice rozprávajú. Świadectwo dawnych widokówek*, wyd. Region Poprad, 2002 (tekst dwujęzyczny);
9. Ján Lacika, *Tatry – przewodnik turystyczny*, wyd. DAJAMA, Bratislava 2001.

TYPY PRZEOBRAŹEŃ FLEKSYJNYCH W DEKLINACJI RZECZOWNIKÓW SŁOWACKICH I POLSKICH

Halina Mieczkowska

0. Przedmiot rozważań stanowi problematyka związana z ukazaniem przeobrażeń rozwojowych w przekroju synchronicznym, obejmujących fleksję rzeczowników w ujęciu słowacko-polskim. Opis skupi się więc na ukazaniu właściwych form wariantywnych (obocznych) i równoległych na obecnym etapie rozwoju językowego. Ze względu na rozległość zagadnienia nie będzie to pełna analiza materiałowa, ale raczej zarys teoretyczny przeobrażeń, dających się zaobserwować we fleksji rzeczowników w konfrontowanych językach. Bazę materiałową stanowią głównie teksty objęte normą językową, a więc w pewnym sensie gramatycznie uboższe w odniesieniu do języka mówionego, za to bardziej przejrzyste i w większym stopniu reprezentatywne. Natomiast powodem uzasadniającym wybór aparatu metodologicznego (analiza konfrontatywna) jest możliwość głębszego wniknięcia w system językowy w oparciu o zasadę kontrastu, pozwalająca nie tylko na wykrycie, ale i na zbadanie stopnia nasilenia lub osłabienia cech specyficznych i wspólnych w rozwoju obydwu języków.

1. Płaszczyznę morfologiczną ocenia się jako stosunkowo stabilną, o wysokim stopniu zautomatyzowania. Ujęcie konfrontatywne każe dodatkowo zaznaczyć, że nawet ocena ogólna wykazuje, iż morfologia słowacka w stosunku do polskiej jest znacznie uproszczona, a tym samym bardziej regularna i przejrzysta.

W obydwu badanych językach mechanizmy zmian rozwojowych we fleksji rzeczowników wiążą się przede wszystkim z podstawową dla rzeczowników kategorią morfologiczną, z fleksyjną kategorią przypadku. Natomiast w ramach klasyfikującej kategorii rodzaju

i kategorii liczby (kategoria fleksyjna albo klasyfikująca u rzeczowników typu pluralia i singularia tantum) przeobrażenia są w zasadzie niedostrzegalne, ponieważ zachodzą znacznie wolniej i w minimalnym zakresie. Te trudne do uchwycenia „na pierwszy rzut oka” zmiany zawdzięczamy dwóm nie zawsze zbieżnym, a raczej przeciwstawnym, tendencjom działającym w każdym języku: tendencji rozwojowej języka i tendencji do stabilizacji struktur językowych (określonej też tendencją do normalizacji), wzajemnie powiązanych z podstawową funkcją języka, z funkcją komunikatywną.¹

Zakładając, że kategoria przypadku jest kategorią najistotniejszą, przeprowadzane poniżej rozważania w dużej mierze skupią się właśnie wokół deklinacji rzeczowników.

1.1. Przedstawiony w niniejszym opracowaniu opis, biorący za punkt wyjścia stan rozwoju fleksji rzeczowników w języku słowackim, w ramach kategorii przypadku ograniczony został do problemów izomorfii i allomorfii fleksyjnej i związanego z nimi zjawiska dystrybucji końcówek równoległych (izofunkcyjnych), obejmującego przypadki deklinacyjne najbardziej wyraziste w dynamice rozwoju fleksyjnego oraz do form fleksyjnych (końcówek i postaci tematu) allomorficznych (alternantów jednego morfemu), jako do zagadnień najistotniejszych w aspekcie formalnym i funkcjonalnym systemu deklinacyjnego rzeczowników. Inne zagadnienia, jak homomorfia czy unimorfia, potraktowane zostały bardziej ogólnie, ale też ich udział w przeobrażeniach deklinacyjnych jest odpowiednio mniejszy.

Generalnie należy podkreślić, że obydwa języki doprowadziły do uproszczenia systemu deklinacyjnego rzeczowników, które przejawia się przede wszystkim w ograniczaniu allomorfii i izomorfii, w dążeniu do unimorfii i w nasileniu się homomorfii (też synkretyzmów²) przede wszystkim w liczbie mnogiej. W uogólnieniu, zachodzące zmiany prowadzą do redukcji siatki paradygmatycznej spowodowanej redukcją wzorów odmiany, redukcją liczby przypadków,

zmianą kształtu i zestawu końcówek fleksyjnych oraz dążeniem do jednolitości tematu fleksyjnego.

Wykorzystując zasadę hierarchizacji językowej w ramach wartościowania poszczególnych klas leksykalno-funkcyjnych w zasobie słownictwa, język słowacki doprowadził w obydwu liczbach do wyraźnego zarysowania granicy pomiędzy deklinacją rzeczowników męskich z jednej strony, a żeńskich i nijakich z drugiej, ujednolicając dla większości przypadków w obydwu liczbach samogłoskowy komponent *-o-* w rodzaju męskim i *-a-* w rodzaju żeńskim i nijakim (szczególnie w liczbie mnogiej, która jako niżej frekwentowana łatwiej ulega przeobrażeniom językowym).³ Natomiast język polski zachowuje inny podział rzeczowników na typy i klasy deklinacyjne w liczbie pojedynczej i inny, znacznie uproszczony w stosunku do liczby pojedynczej, w liczbie mnogiej. W liczbie pojedynczej wydziela się dwie zasadnicze klasy deklinacyjne, końcówki charakterystyczne dla rzeczowników męskich i nijakich oraz końcówki charakterystyczne dla rzeczowników żeńskich, podczas gdy w liczbie mnogiej mamy w zasadzie do czynienia z jednolitym dla ogółu wszystkich rzeczowników zestawem końcówek w zależności od przypadku fleksyjnego (por. Laskowski 1991 : 52-54). Powoduje to również wyraźniejszą w polszczyźnie neutralizację kategorii rodzaju w liczbie mnogiej, całkowitą albo w stopniu odpowiednio zależnym od stopnia unifikacji.

Wyższy stopień uproszczenia i regulacji wewnętrznej słowackiego systemu deklinacyjnego rzeczowników w konfrontacji z polszczyzną uwidacznia się także w dążeniu do silnych wzorów paradygmatycznych, np. dla rodzaju męskiego *chlap*, *dub*, jako przedstawicieli poszczególnych klas leksykalno-gramatycznych, czy w bardziej oddalonym od języka prasłowiańskiego zestawie końcówek.⁴ Przejawia się to w rodzaju męskim w podporządkowaniu paradygmatu *husita* // *hrdina* paradygmatowi *chlap*, a w rodzaju żeńskim w tworzeniu nie tylko wyrazistych typów fleksyjnych, ale także i słotwórczo-leksykalnych, co obserwujemy w przechodzeniu rzeczowników z wysoko frekwentowanej grupy

paradygmatycznej z prasłowiańskim rodowodem *kost'* do grupy znacznie rzadszej i młodszej, powstałej już w języku słowackim *dlaň*, oraz w analogicznym ujednoliceniu w liczbie mnogiej paradygmatów rodzaju nijakiego *srđce* i *vysved-čenie*.

Z obserwowaną tendencją unifikacyjną, prowadzącą do uogólnień zewnętrznych i wewnętrznych w siatce paradygmatycznej, idzie w parze tendencja uproszczeniowa, przejawiająca się w redukcji kategorii przypadku. Jej przykładem w poddanym analizie materiale językowym jest zanik kategorii wołacza; w języku słowackim zanik całkowity, mający miejsce znacznie wcześniej, ponieważ w dobie historycznego rozwoju języka,⁵ a w języku polskim tylko częściowy,⁶ prowadzący jednak do stopniowego utożsamiania się V. z N., co tym samym poszerza zakres funkcji N.⁷

Pozornie redukcja wołacza, przypadku poza zdaniem, a więc pozbawionego podstawowej funkcji tekstowej, wydaje się być zjawiskiem naturalnym na tle rysującego się nurtu przeobrażeń fleksyjnych rzeczowników. Dziwi jednak fakt, że w języku słowackim obserwujemy w dobie współczesnej, szczególnie w kategorii nazw własnych osobowych, swoisty renesans form wołacza, ale tworzonych już w oparciu o typową dla języków zachodnich końcówkę *-i*. Wydaje się więc, że przyczyny takiego stanu rzeczy należy szukać głębiej, poza strukturami językowymi, przede wszystkim w motywacji pragmatycznej.

1.2. Najwyrazistszą oznaką rejestrowanych w obydwu językach przeobrażeń, związanych z kształtem systemu deklinacyjnego, jest zjawisko wariantywności językowej form fleksyjnych, przejawiające się w formie izomorfii i allomorfii fleksyjnej. Tutaj pragnę podkreślić, że pod pojęciem izomorfii fleksyjnej rozumiem za R. Laskowskim: „Tożsame funkcjonalnie (tzn. wyrażające tę samą funkcję gramatyczną) końcówki fleksyjne, różniące się fonologicznie w sposób niewyjaśnialny za pomocą reguły morfonologicznej“ (1998 : 144), określane w literaturze przedmiotu mianem końcówek równoległych (izofunkcyjnych). Natomiast

allomorfie odnoszę do wariantów jednego morfemu, przy których wybór postaci końcówki warunkowany jest fonologicznie.

1.2.1. Ze zjawiskiem izomorfii końcówek fleksyjnych w największym zakresie spotykamy się w deklinacji męskiej. W liczbie pojedynczej odnosi się ono przede wszystkim do form G., rzadziej D., a w liczbie mnogiej do form N. i G., jednak do sytuacji zdecydowanie najistotniejszych w obydwu językach należą przede wszystkim przypadki gramatyczne, G. sg. w rodzaju męskonieżywotnym i N. pl. rzeczowników męskosobowych.

W G. sg. największe rozchwianie w zakresie repartycji dwóch występujących tam końcówek równoległych *-u* i *-a* spotykamy w leksemach pochodzenia obcego, gdzie często na określonym etapie adaptacji językowej dochodzi do nakładania się na siebie dwóch kryteriów, kryterium genetycznego i najczęściej kryterium semantycznego. Pomimo dystrybucji zbliżonej w obydwu językach, w języku słowackim daje się zauważyć silniejszą niż w polszczyźnie tendencję do upowszechnienia końcówki *-a*, co świadczy o silniejszej tendencji uproszczeniowej.

Dystrybucją wyrazistszą odznacza się także język słowacki w zakresie końcówek równoległych w D. sg. i G. pl. Końcówka D. sg. *-ovi* charakteryzuje się tam zakresem zdecydowanie wyrazistszym i szerszym niż w polszczyźnie (odnosi się do wszystkich rzeczowników żywotnych oprócz kilku jednosylabowych). Ponadto wchodzi w dystrybucję z L. sg., podczas gdy w polszczyźnie końcówka *-owi* występuje tylko w D., równolegle z końcówką *-u*, ale zarówno u rzeczowników żywotnych, jak i nieżywotnych, w związku z czym jej dystrybucję trudno jest jenoznacznie określić.

Za przypadek interesujący z analizowanego punktu widzenia należy w obydwu konfrontowanych językach uznać N. pl. rzeczowników męskich, a szczegółowiej męskosobowych.⁸ We współczesnym języku słowackim końcówką podstawową, o najwyższej frekwencji, jest w N. pl. rzeczowników męskosobowych końcówka *-i*, dopiero w dalszej kolej-

ności plasują się końcówki *-ovia*, jako rzadka, *-ia*,⁹ natomiast w języku polskim, wydaje mi się, że na pierwsze miejsce należałoby wysunąć końcówkę *-owie* i dopiero tuż za nią, a jeżeli nie, to przynajmniej jako równoważną, traktować końcówkę *-i* // *-y*. Taki stan rzeczy potwierdza tylko spostrzeżenie wcześniejsze, że język słowacki prawdopodobnie zmierza do wytworzenia w przyszłości jednego silnego – centralnego – paradygmatu dla wszystkich rzeczowników męskosobowych, traktując pozostałe jako peryferyjne, podczas gdy w języku polskim ciągle mamy do czynienia z dwoma frekwentowanymi paradygmatami, z paradygmatem z końcówką *-ovia* i z paradygmatem z końcówką *-i* // *-y*.

Ze zjawiskiem izomorfii końcówek fleksyjnych, chociaż w znacznie słabszym stopniu i inaczej w poszczególnych rodzajach, spotykamy się w obydwu poddanych konfrontacji językach także w G. pl. Pomimo, że we wszystkich rodzajach obserwowane wahania są niewielkie, najmniejszy zakres przyjmują w rodzaju żeńskim, gdzie ograniczają się w obydwu językach do końcówek *-í* // *-i* i *-ø*. Natomiast nieco bardziej skomplikowanie rysują się w dwóch rodzajach pozostałych, gdzie w języku polskim poważniejszą pozycję niż w słowackim zajmuje końcówka *-ów*, która różnicuje konfrontowane języki. W języku słowackim końcówka *-ov* staje się wyznacznikiem deklinacji męskiej, z wyjątkiem pojedynczych nazw z końcówkami wariantywnymi typu: *papuči* – *papúč*, *časov* – *čias* oraz nazw miejscowych typu: *Budmerice*, *Dubovec*, podczas gdy we współczesnej polszczyźnie w znacznym stopniu charakteryzuje również rzeczowniki nijakie. Z kolei w języku polskim coraz szersze kręgi zakreśla w klasie rzeczowników męskich miękko tematowych końcówka *-i* // *-y*, charakterystyczna w języku słowackim, obok podstawowej końcówki *-ø*, dla deklinacji żeńskiej i nijakiej, ponieważ w języku słowackim końcówka *-ø* w deklinacji męskiej zastępowana bywa końcówką *-ov*. Powoduje to, że końcówka *-ø* staje się tu tym samym wyznacznikiem tylko deklinacji żeńskiej i nijakiej. Powyższy kształt dystrybucji końcówek G. pl. potwierdza tylko uwagę

wcześniejszą, że język słowacki, inaczej niż polski, podtrzymuje zarysowaną już w liczbie pojedynczej i mnogiej opozycję rzeczowniki męskie: rzeczowniki niemęskie.

Przytoczone powyżej przypadki izomorfii fleksyjnej tworzą dla obydwu języków obraz nieco odmienny, ale też konsekwentny. Ukazują większy stopień uporządkowania oraz uproszczenia, a tym samym wyrazistości wewnątrz- i zewnątrzparadygmatycznej w języku słowackim, dążącym zdecydowanie niż polszczyzna do lansowania silnych typów deklinacyjnych kosztem rozpiętości siatki paradygmatycznej. Przejawia się to m. in. w przywiązywaniu zdecydowanie większej wagi do struktury formalnej paradygmatu i siatki paradygmatycznej, w silniejszym dążeniu do ograniczania izomorfii oraz w tworzeniu końcówek wyrazistych formalnie i funkcjonalnie.

1.2.2. W niewielkim stopniu ze zjawiskiem izomorfii spotykamy się w obydwu językach również w zakresie kategorii rodzaju. Podobnie jak w zakresie kategorii przypadku i tutaj obserwowane wahania wiążą się przede wszystkim ze stabilizacją równoległych form, np.: *gomblík // -ička, zámlok // -ka : golonka // -o, okruhla // -ø*, albo wartości rodzajowych: *ten // ta pec, pečaf, puť : ten // ta darń, gardziel, torbiel; to // ten chlapisko : ten // to chłopisko*. Częściej jednak, niż w słownictwie rodzimym, ze zjawiskiem wariantywności mamy do czynienia w przypadku leksyki zapożyczonej, gdzie wartość rodzajowa może być warunkowana znacznie szerszym wachlarzem czynników, wynikającym m. in. ze sposobu zapożyczenia oraz odmienności systemów języka dawcy i języka biorcy, por.: *manier // -a, moľ // -a, poém // -a : aster // -a, brokuľ // -a, strudleľ // -la*).

Jednak w obydwu językach obserwujemy dążenia wyrównawcze, prowadzące do zaniku form i wartości rodzajowych obocznych, niekiedy poprzez usuwanie z aktualnego kanonu słownictwa (przede wszystkim język słowacki) form drugoplanowych // rzadszych albo poprzez zmianę charakterystyki gramatycznej – drogą tworzenia par homoni-

micznych, co na szerszą skalę dotyczy przede wszystkim zjawiska maskulinizacji w języku polskim, czy przybierania tzw. silnych końcówek rodzajowych. Zauważalna pomiędzy obydwoma językami różnica w warstwie literackiej sprowadza się do faktu, że język słowacki przy ustalaniu (ostatecznej) wartości rodzajowej kieruje się przede wszystkim charakterystyką formalną leksemu – jego budową słotwórczą i fleksyjną, z uwzględnieniem wyrazistości końcówek rodzajowych, związaną z tendencjami ogólnojęzykowymi, natomiast język polski zdecydowanie bardziej charakterystyką semantyczną – w przypadku nazw osobowych płcią desygnatu.

1.2.3. Najsłabszą dynamikę rozwoju, przejawiającą się w najniższym stopniu wariantywności językowej, obserwujemy w ramach morfologicznej kategorii liczby. Przyczyną jest prawdopodobnie funkcjonalnie semantyczny charakter liczby (kwantyfikacja numeryczna zbioru, zob. Laskowski 1998 : 204) i w większości wypadków referencjalne użycie.¹⁰ Ledwie zauważalne w obydwu językach przeobrażenia związane są w większym stopniu ze słownictwem rodzimym. W przypadku leksyki zapożyczonej chodzi w zasadzie tylko o zmianę charakterystyki fleksyjnej z leksemów o paradygmacie zredukowanym na paradygmat pełny, co zdarza się stosunkowo rzadko, np. slc.: *foyer, fórum, kakao* sg. – *fojery* // ndm., *fóra, kakaá* pl. : pol. *forum, foyer, kakao* ndm., gdyż większość leksemów zapożyczonych wprost pozostaje nieodmienna, por.: slc. *tabu, zebu, kakao* : pol. *bengali, kakadu*, częściej w języku polskim, ponieważ znowu silniejszą tendencją adaptacyjną wykazuje się język słowacki.

W zakresie słownictwa rodzimego // powstałego na gruncie rodzimym notowane zmiany odnoszą się do:

– leksemów tylko o liczbie pojedynczej, które wraz ze zmianą // z nabyciem nowego znaczenia, przeobrażają się w leksemy charakteryzujące się opozycją liczby pojedynczej i mnogiej, np. derywaty transpozycyjne na *-osť* : *-ość* o podstawowym znaczeniu nazywania cechy abstrakcyjnej (nomina essendi, NE), dla którego charakterystyczna jest tylko liczba pojedyncza. Jednak wraz ze zmianą znaczenia atrybu-

tywnego na przedmiotowe (nosiciela cechy – nomina attributiva, NATtr.) stają się leksemami, w których kategoria liczby przybiera wartość liczby pojedynczej i mnogiej, por.: *piękność* 1. D. lp. -i blm. 'bycie pięknym' 2. D. lp. -i, M. lm. -i 'coś pięknego – piękna kobieta', 1) niekiedy znacznie częstszej od liczby pojedynczej, np.: *sladkosti* 'wyroby cukiernicze', *netesnosti (na oknách)* 'miejsca nieszczelne...', *známosti* 'znajomości': *nowości*, *zawilości*, *znajomości*, *znakomitości*, 2) a niekiedy wyłącznie liczby mnogiej, np.: *podrobnosti* 'drobiazgi, rzeczy małe, drobne', *vedomosti* : *nieczystości*, *oszczędności* 'odłożone pieniądze', *pyszności* 'bardzo dobre // pyszne rzeczy', *różności* 'różne drobiazgi', ponieważ leksemy: **podrobnost...* : **oszczędność*, **różność* w liczbie pojedynczej nie istnieją, oznacza również, że w ich łańcuchach derywacyjnych pominięte zostało ogniwo pierwsze – utworzenie NE;¹¹

– depluralizacji pozornej,¹² związanej z zastępowaniem pluraliów tantum w odmianie potocznej mówionej języka polskiego, a jeszcze częściej w języku slangowym, singulariami tantum, typu: *spodzień* 'spodnie', *but* 'buty' zamiast: *spodnie*, *buty*;

– pluralizacji faktycznej, związanej z nabywaniem przez leksemy w formie liczby mnogiej formy liczby pojedynczej, por. dotychczasowe: *forsiaki*, *mony*, *bazgroły*, *ciągoty*, *dąsy*, i nowopowstałe, oczywiście nacechowane stylistycznie: *forsiak*, *mon*, *bazgroł*, *ciągo*, *dąs*.

2. Poza wariantywnością, ograniczoną do wariantywności form i końcówek fleksyjnych, istotną rolę we fleksji rzeczowników odgrywa także wariantywność fonologiczna (aspekt morfonologiczny), prowadząca do zjawiska allomorfii fleksyjnej. Pomimo że alternacje morfonologiczne stanowią w klasyfikacji fleksyjnej tylko czynnik dodatkowy, to niemniej jednak zwiększający przejrzystość struktur morfologicznych, a szczególnie morfologicznie złożonych. Zjawisko allomorfii różnicuje obydwa języki nie tylko w zakresie występowania, ale także kształtu form fleksyjnych oraz uporządkowania wewnątrz- i zewnątrzparadygmatycznego. Od-

mienność ujawnia się już na podstawowym poziomie klasyfikacji, ponieważ zjawisko allomorfii w zdecydowanie mniejszym stopniu charakteryzuje język słowacki. Wyraźna różnica uwidacznia się zarówno w zakresie spółgłoskowych alternacji jakościowych, wysoko frekwentowanych w polszczyźnie, o których w języku słowackim J. Ružička pisze, że: „Všetky konsonantické alternácie majú regresívny ráz [...]“ (1972 : 207), jak i samogłoskowych, odnoszących się w języku słowackim przede wszystkim do alternacji iloczynowych, powiązanych z wykorzystaniem cech prozodycznych – iloczynu – w systemie fleksyjnym, chociaż dają się tutaj zaobserwować pewne zaburzenia w działaniu prawa rytmicznego na korzyść wyrazistości i regularności struktur morfologicznych (fleksyjnych i słowotwórczych).¹³

Tylko w znikomym stopniu alternacjom spółgłoskowym w deklinacji rzeczowników polskich odpowiadają tematy alternujące w języku słowackim. W zakresie palatalizacji i depalatalizacji zjawisko alternacji ogranicza się w języku słowackim tylko do spółgłosek *t*, *d*, *n*, *l*. Dodatkowymi czynnikami ograniczającymi są także struktura fonologiczna paradygmatu fleksyjnego (tematu i końcówki) i ogólna tendencja rozwojowa do niezmienności tematu, wykorzystująca często prawo rozwoju analogicznego. Natomiast nieco inaczej przedstawia się sytuacja w zakresie alternacji samogłoskowych – iloczynowych, które język słowacki starannie wykorzystuje do podkreślania przejrzystości struktur fleksyjnych i wzmacniania pozycji paradygmatów (drogą przeciwstawiania paradygmatów z końcówkami długimi paradygmatom z końcówkami krótkimi) albo w celu wyraźnego oddzielenia zawsze stałego korpusu końcówek od form tematycznych czy zachowania paralelności pomiędzy podtypami twardo- i miękkotematowymi, np. końcówki z samogłoską długą jako typowy element fleksyjny rzeczowników twar-dotematowych żeńskich i nijakich w liczbie mnogiej przeciwstawiane końcówkom z długością w formie dyftongu, typowym dla rzeczowników miękkotematowych (*-ám*, *-ách* : *-iam*, *-iach*).

W przeciwieństwie do języka słowackiego, fleksja polska,

dla której jedną z cech znamienych jest polimorfizm, czyli wielopostaciowość wyrazów tekstowych, znana jest z oboczności w budowie fonologicznej tematu. Podobnie jak izomorfia końcówek fleksyjnych, allomorfia, prowadząc do powstawania alternatów tematu podstawowego, czyni język polski językiem o wysokim stopniu fleksyjności, co odzwierciedla jednocześnie dziedzictwo stanu prasłowiańskiego, przejawiające się chociażby w tendencji do zachowania starych wymian.

Na tle polszczyzny należy uznać, że rozwój deklinacji słowackiej godzi w założenia typu fleksyjnego języków, charakteryzujących się brakiem ostro zarysowanych granic pomiędzy elementami realnoznaczeniowymi a gramatycznymi, i zbliża język słowacki do typu języków aglutynacyjnych.

3. Obok zjawiska izomorfii fleksyjnej, ze względu na rodzaj wzajemnych powiązań pomiędzy funkcją a formą fleksyjną – końcówką, do mechanizmów powodujących przeobrażenia w deklinacji rzeczowników należy zaliczyć także zjawiska homomorfii i unimorfii. W przeciwieństwie do izomorfii, zasadzającej się na wariantowości językowej, homomorfia i unimorfia dążą w kierunku przeciwnym, do uporządkowania wewnętrznego paradygmatu i siatki paradygmatycznej drogą wyrazistości formalnej. W deklinacji rzeczowników słowackich i polskich unimorfia jest zjawiskiem rzadkim, dotyczącym kilku pojedynczych przypadków, (np. w jęz. pol. końcówki *-ą* a w jęz. sł. – *ou* właściwej tylko I. sg. f.). Natomiast z homomorfia (synkretyzmem) form przypadkowych, „[...] zjawiskiem stabilizującym paradygmat, nie dopuszczającym do powstawania wariantów” (Książek-Bryłowa 1994 : 154), spotykamy się znacznie częściej, zważywszy na fakt, że poza kategorią przypadku homomorfia może obejmować także formy rodzaju i liczby. U rzeczowników synkretyzm pełny (paradygmat zerowy), obejmujący wszystkie wartości w zakresie kategorii przypadku, występuje właściwie tylko wśród leksemów zapożyczonych. Wśród leksemów rodzimych formy synkretyczne dotyczą przypadków pojedynczych i to przede

wszystkim w liczbie mnogiej, częstszych jednak w języku słowackim, w którym unifikacja końcówek jest zjawiskiem znacznie silniejszym niż w polszczyźnie, np. synkretyzm form L. = D. sg. u rzeczowników męskożywotnych.

W obydwu poddanych konfrontacji językach w dobie współczesnej obserwujemy wśród rzeczowników poza formami synkretyzmu zastanego, wytworzonego w drodze rozwoju historycznego, formy synkretyczne (homomorficzne), szerzące się w ostatnim półwieczu. Odnosi się to przede wszystkim do synkretyzmu A. z G. sg. – konstrukcja dopełnieniowa w bierniku równym dopełniaczowi w liczbie pojedynczej – w polszczyźnie w określonej semantycznie podklasie leksemów męskich nieżywotnych, obejmującej rzeczowniki animizowane typu: nazwy istot pozaziemskich, nadprzyrodzonych (ze świata baśni i fantazji) i nazwy zwłok oraz: nazwy tańców, wirusów, grzybów, pieniędzy; nazwy // marki samochodów, papierosów, alkoholi; nazwy określonych produktów spożywczych i innych przedmiotów konkretnych, por.: *zobaczyć krasnoludka, fiata; zapalić papierosa; zjadł kotleta, naleśnika*. W języku słowackim analizowane zjawisko charakteryzuje się zasięgiem znacznie węższym, odnosząc się poza rzeczownikami żywotnymi tylko do rzeczowników animizowanych, typu: *zbadal trpaslíka, čerta, anjela*. W pozostałych sytuacjach polskiemu synkretyzmowi A. = G. w języku literackim odpowiada brak synkretyzmu, a więc tylko forma A., np.: *našiel dubák, kozák; zjedol rezeň, pstruh, chlieb; zatancoval valčík; zaplatil dolár, forint*, ale w języku potocznym mówionym coraz częściej spotykamy się w A. z formami równymi G.-owi, np.: *zjedol chleba, rezňa; našiel dubáka, kozáka; dostal forinta*. Powyższy synkretyzm odnosi się w przypadku niektórych nazw również do liczby mnogiej, ale to dlatego, że już w N. przybierają one postać typową dla rzeczowników osobowych, często ocenianą jako stylistycznie nacechowaną, por.: *trpaslíci // -kovia, diablíky // -ci, strašialky // -ci, kohútiky // -ci // -kovia : (vidím) trpaslíkov, diablov, strašiakov, dvoch kohútikov // dva -y, slonov // -y* (zabawka).¹⁴

Poza kategorią przypadku homomorfia fleksyjna rozszerza się niekiedy dodatkowo na kategorię liczby ewentualnie rodzaju, np. synkretyzm I. sg. i D. pl. rzeczowników męskich w jęz. sł. (-om) albo synkretyzm form f. = n. w D. (np. -ám // -iam), w L. (-ách // -iach) lub w I. (-ami) pl. w jęz. sł. czy m. = f. = n. w D. pl. w jęz. pol. (-om).

4. Zjawiskiem równie, a może nawet bardziej istotnym od wyżej wzmiankowanych, jest postępująca w sposób powolny, ale systematyczny, afleksyjność. W obydwu językach w słownictwie rodzimym przejawia się ona w postaci synkretyzmów (niepełnych lub prowadzących do całkowitej redukcji form fleksyjnych). Natomiast w znacznie większym stopniu spotykamy się z nią w leksyce zapożyczonej, gdzie większą otwartością systemu fleksyjnego, tzn. wyższym stopniem przystosowania leksemów nieodmiennych do wzorów rodzimych, wykazuje się język słowacki, w którym również znacznie szybciej i łatwiej przebiega także proces asymilacji graficznej zapożyczeń.¹⁵ Jednym z przejawów nieodmienności jest upowszechnienie się w języku polskim zjawiska maskulinizacji. Zważywszy na fakt, że formy fleksyjne wraz z utratą swoich wykładników fleksyjnych w postaci końcówek wymagają, przede wszystkim z punktu widzenia dekodującego, dodatkowych określników leksykalnych, maskulinizacja poszerza nie tylko kanon form nieodmiennych, ale prowadzi do powstawania konstrukcji analitycznych. Te z kolei oznaczają dalszy krok w kierunku analityzmu językowego, a ponadto są wyznacznikiem przeobrażeń w ramach stratyfikacji wewnętrznej języka i zróżnicowania stylistycznego, bowiem stanowią cechę stylów oficjalnych polszczyzny i, jak podkreśla H. Sadkiewicz, nasilanie się omawianego zjawiska zwiększa rozstęp pomiędzy swobodnym językiem mówionym a stylem oficjalnym czy urzędowym.

5. Z narastaniem analityzmu językowego, a tym samym z osłabianiem siatki paradygmatycznej i stopnia fleksyjności języka, wiąże się w deklinacji rzeczowników zastępowanie przypadków syntetycznych (w aspekcie konfrontatywnym przede wszystkim narzędnika i celownika), wyrażających

relacje temporalne, lokatywne, limitatywne itp. konstrukcjami analitycznymi, tzw. wyrażeniami przyimkowymi, które w składni współczesnej, ale znowu głównie tylko języka polskiego, można określić jako prawdziwą inwazję, szczególnie w przypadku przyimka *dla*, np.: *oddać pieniądze dla mamy, kupić zabawkę dla dziecka, poświęcić się dla kariery*; zamiast: *oddać pieniądze mamie, kupić zabawkę dziecku, poświęcić się karierze*; por. też inne przyimki związane z konstrukcjami nieco starszymi: *pracować w nocy, iść przez most, słynny z powodu talentu*; zamiast: *pracować nocą, iść mostem, słynny talentem*.

Ponadto należy podkreślić, że przytoczone przykłady analityzmu językowego, związanego z umacnianiem pozycji leksemu w zdaniu, która decyduje o jego funkcji składniowej, łączą się również z wprowadzaniem do systemu językowego elementów typu pozycyjnego.

6. Obserwowane w obydwu językach przeobrażenia wiążą się z dążeniem do wyrazistości i przejrzystości systemu deklinacyjnego, chociaż w nieco odmienny sposób w każdym języku. Polegają na ograniczaniu i ujednolicaniu szeregu końcówek oraz upraszczaniu struktury siatki paradygmatycznej. W języku słowackim uproszczenia paradygmatyczne sprowadzają się przede wszystkim do ujednolicenia elementu samogłoskowego w końcówkach fleksyjnych poszczególnych typów rodzajowych – wyraźne przeciwstawienie deklinacji męskiej deklinacji żeńskiej i nijakiej. Natomiast ograniczanie korpusu końcówek fleksyjnych przejawia się w zaniku form wołacza, całkowitym w języku słowackim i częściowym, ale systematycznym w polszczyźnie, w szerzeniu się synkretyzmów fleksyjnych (homomorfii), w dążeniu do likwidowania form allomorficznych i w zmianie statusu poszczególnych końcówek równoległych. Z kolei zmiana struktury siatki paradygmatycznej to przeszerzowanie w zakresie przynależności do poszczególnych grup paradygmatycznych (np. *kost – dlaň, dlaň – ulica*), w zakresie klas i (pod)typów deklinacyjnych, np. przesunięcia w ramach rzeczowników twardo- i miękkotematowych prze-

jawiające się w obydwu konfrontowanych językach w postaci wahań w Ms. lp. rzeczowników męskorzeczowych, rodzimych i obcych, z tematem zakończonym na spółgłoskę *-r-*, *-l-*, albo zmiana charakterystyki fleksyjnej w przypadku leksemów zapożyczonych.

Dążenie do uproszczeń w systemie deklinacyjnym wiąże się z tendencją ku fleksji aglutynacyjnej, zdecydowanie silniejszą w języku słowackim, gdzie należy ją uznać za tendencję wyrazistą i stałą, podczas gdy w polszczyźnie przejawia się rzadko i raczej w warstwie potocznej języka. Z aglutynacją łączy się także w języku słowackim zawężanie zjawiska allomorfii fleksyjnej (określanej też mianem fleksji wewnętrznej) i dążenie do niezmienności tematu fleksyjnego, a tym samym do większego stopnia wyrazistości paradygmatu.

Jak widzimy, obserwowane procesy ukazują nie tylko tendencje rozwojowe w badanych systemach deklinacyjnych, ale także mechanizmy kierujące ich działaniem, warunkowane różnorodnymi czynnikami wewnątrzjęzykowymi i pozajęzykowymi, nie zawsze zgodnymi, często krzyżującymi się, ale w efekcie polegającymi na wzajemnym współdziałaniu.

Rozwiązania skrótów

jęz. pol.	– język polski	N. – nominativus
jęz. słc.	– język słowacki	G. – genetivus
lm.	– liczba mnoga	D. – dativus
lp.	– liczba pojedyncza	A. – accusativus
f.	– rodzaj żeński	I. – instrumentalis
m.	– rodzaj męski	L. – locativus
n.	– rodzaj nijaki	V. – vocativus

Przypisy

¹ W swoich rozważaniach nie precyzuję podstawowych pojęć związanych z przeprowadzaną analizą fleksyjną, ponieważ są to

pojęcia stosunkowo powszechne i znane w istniejącej i aktualnej literaturze przedmiotu.

- ² W artykule używam w zasadzie terminu *synkretyzm*, jako bardziej powszechnego i wyrazistego. Natomiast termin *homomorfia fleksyjna* (por. też homonimia) pojawia się zazwyczaj w zestawieniu z innymi zjawiskami, określającymi relację pomiędzy formą fleksyjną a jej funkcją.
- ³ Należy podkreślić, iż element samogłoskowy *-o-* upowszechnił się w literackim języku słowackim (por. też dialekty wschodniosłowackie) również w deklinacji przymiotnikowej, w paradygmatach przymiotników właściwych i przymiotników tradycyjnie klasyfikowanych jako zaimki, oraz liczebnikowej, czyli w całym systemie deklinacyjnym.
- ⁴ Nie wspominam tutaj o pojedynczych typach deklinacyjnych (szczególnie dotyczy to języka słowackiego), w języku współczesnym zamkniętych i nieproduktywnych – martwych, będących tylko pozostałością po systemie prasłowiańskim.
- ⁵ Zob. E. Pauliny, 1990, s. 36-38.
- ⁶ Redukcja systemu deklinacyjnego w zakresie kategorii przypadku nie jest zjawiskiem odosobnionym w słowiańszczyźnie. Przybliża język słowacki do innych języków słowiańskich, które zubożyły swój system fleksyjny, doprowadzając, podobnie jak słowacki, do zaniku kategorii wołacza, np. języki słoweński czy rosyjski. Do zaniku wołacza doprowadziły także i inne języki słowiańskie, np. bułgarski i macedoński, dla których jednak bez bardziej szczegółowych badań trudno jest określić przyczyny i okoliczności zaniku.
- ⁷ Por. na temat przyczyn zaniku wołacza rozważania P. Wojdaka (2000, s. 245), J. Zaleskiego (1970), M. Zarębiny (1984), czy A. Sieczkowskiego (1964).
- ⁸ Deklinacja żeńska i nijaka wykazują się tutaj dystrybucją prostą i wyrazistą poza drobnymi wahaniami, wyrazistszymi w języku słowackim, związanymi z kształtowaniem się całych paradygmatów, a nie tylko form N., jak rozchwianie pomiędzy końcówkami *-i* i *-e* w typach spółgłoskowych *kost'* i *dlaň*, albo: *noc*, *hrst'*, *pevnost'* i *obc*, *pec*, *čelušť*, *päť*.
- ⁹ Por. też interpretację zakresu występowania poszczególnych

końcówek N. pl. masculinów żywotnych, przede wszystkim końcówek *-i*, *-ové*, w języku czeskim (np. M. Krčmová, 1998, s. 170).

²⁰ Pomijam tutaj potencjalne przypadki użycia niereferencjalnego, genrycznego, związane ze zjawiskiem odwrotnym, tzn. ze zmianą ogólnie przypisanej wartości liczby pojedynczej i mnogiej na wartość tylko liczby pojedynczej, por.: *ozval sa v ňom človek: mužczyzna* powinien być żywicielem rodziny, kampania *buraka cukrowego*, walka z *bielinkiem kapustnikiem*; albo w tekstach specjalistycznych, np.: *konkurencia adjektíva a pádu substantíva v prívlastkovej pozícii: system deklinacyjny rzeczownika, słowotwórstwo przymiotnika* itp.

¹³ Por. na temat derywacji i funkcjonowania abstraktów na *-osť*: -ość artykuł H. Mieczkowskiej pt. *Struktury semantyczne abstraktów odprzymiotnikowych* (1995, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 32, s. 195-208).

⁴² Użycie określenia depluralizacja pozorna wynika z faktu, że ze względu na tożsamość znaczenia nowopowstałe leksemy można również potraktować jako homonimy o odmiennym tylko nacechowaniu stylistycznym.

¹³ Szczegółowiej zob. H. Mieczkowska, 2003, s. 190-193.

¹⁴ Bardziej szczegółowy opis powyższego zjawiska zob. H. Mieczkowska, 1995, s. 40-63.

¹⁵ Por. Orwińska-Ruziczka, E.: *Realizacja wyrazów pochodzenia obcego...*

Bibliografia

- Krčmová, M.: [In:] Kořenský, J. (red.), *Český jazyk*, seria *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, Opole 1998.
- Książek, W.-Bryłowa, W.: *Wariantywność fleksji w historii i gwaraach języka polskiego*, Lublin 1994.
- Laskowski, R.: *Deklinacja*. [w:] Urbańczyk S. (red.) *Encyklopedia języka polskiego*, Wrocław 1991, s. 52-54.
- Laskowski, R.: [In:] Grzegorzczkova. R.-Laskowski, R.-Wróbel, H. (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, wyd. 2. 1998.

Mieczkowska, H.: *Studia nad liczebnikiem*, Kraków 1995.

Mieczkowska, H.: *Dynamika rozwoju fleksji nominalnej w ujęciu, typologicznym słowacko-polskim*, Kraków 2003.

Navrátil, L.: *Skloňovanie podstatných mien*, Nitra 1996.

Orwińska-Ruziczka, E.: *Realizacja wyrazów obcego pochodzenia w języku słowackim i polskim*, [In:] *Slovakistika v Polsku. Zborník materiálov z 2. Slovakistickej konferencie*, Kraków 2001, s. 100-103.

Pauliny, E.: *Vývin slovenskej deklinácie*, Bratislava 1990.

Ružička, J.: *Typológia slovenskej morfológie*, [In:] *Studia Academica Slovaca* 1, Bratislava 1972, s. 203-210.

Sieczkowski, A.: *Kategoria gramatyczna wołacza*, „Prace Filologiczne” XVIII, 2, 1964, s. 239-262.

Wojdak, P.: *Z pogranicza odmienności i nieodmienności. Pojęcie niezmorfologizowanej kategorii fleksyjnej i leksemu synkretycznego*, „Polonica” XX, 2000, s. 233-251.

Zaleski, J.: *Panie magister, proszę waści*, *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie*, z. 38, „Prace Językoznawcze” I, 1970, s. 133-143.

Zarębina, M.: *Czy wołacz może być podmiotem*, „Język Polski” LXIV, 1984, s. 324-332.

POLŠTINA V SLOVENSKOM JAZYKOVEDNOM VÝSKUME

Marta Pančíková

Aj keď sa poľština ako odbor začala študovať na Filozofickej fakulte UK až v roku 1958, poľský lektorát tu bol už v roku 1924. Prvým lektorom bol dr. Jerzy Pogonowski z UJ, po ňom prišiel do Bratislavy doc. dr. Władysław Bobek. Tento široko orientovaný slavista a polonista pôsobil v Bratislave celých 10 rokov. Po jeho odchode bola krátka prestávka, ktorú spôsobila vojna, ale neskôr už prichádzali lektori z Poľska pravidelne. Do dnešného dňa sa ich od vojny vystriedalo štrnásť.¹ K dnešnému dňu ukončilo polonistiku okolo 100 absolventov, z ktorých väčšina sa uplatnila ako publicisti, literárni kritici a prekladatelia. Orientácia na jazykovedný výskum nebola veľmi populárna, čo sa odrazilo aj v počte prác, ktorých je v porovnaní s inými vednými odbormi oveľa menej.

Prirodzene, neznamená to, že o poľskú jazykovedu nebol a nie je záujem. Širšie orientovaní slavisti a známe osobnosti jazykovednej slovakistiky, ako napríklad prof. Ján Stanislav, prof. Eugen Pauliny, prof. Šimon Ondruš, prof. Vincent Blanár, prof. Rudolf Krajčovič a iní vo svojich monografických prácach a vysokoškolských učebniciach venovali pozornosť aj poľštine. Do tejto skupiny možno zaradiť aj mnohých súčasných i bývalých pracovníkov JÚLŠ SAV a Slavistického kabinetu, ako sú: prof. Ján Doruľa – venuje sa konfrontačnému skúmaniu starších jazykových vzťahov, prof. Milan Majtán – zaoberá sa onomastikou, dr. Anton Habovštiak – dialektológ, skúma oravské nárečia, prof. Katarína Habovštiaková a dr. Mária Majtánová, ktoré sa vo svojich prácach z historickej jazykovedy tiež dotýkajú poľštiny. Ďalšie mená uvediem ešte pri hodnotení knižných publikácií.

Najviac prác o poľskom jazyku napísal doc. dr. Ferdinand Buffa, ktorý na FFUK prednášal poľské jazykovedné discip-

liny do roku 1978. Publikoval niekoľko praktických príručiek: *Konverzačná príručka poľštiny so stručnou gramatikou a slovníkom*², *Gramatika spisovnej poľštiny*³. Do dnešných dní je to jediná gramatika poľštiny, ktorá vyšla na Slovensku. Vzorom bola poľská učebnica, ktorá vyšla pod redakciou Doroszewského a Wieczorkiewicza⁴. Za prínos môžeme považovať porovnanie poľskej a slovenskej gramatiky. Bohatý porovnávací materiál obsahuje časť venovanú rozvíjajúcim vetným členom. F. Buffa je tiež spoluautorom *Učebnice poľštiny pre samoukov*, ktorú napísal s H. Ivaničkovou⁵ a dvoch slovníkov – *Poľsko-slovenský a slovensko-poľský vreckový slovník*⁶ a *Poľsko-slovenský a slovensko-poľský slovník*⁷. Okrem početných štúdií, ktoré publikoval v jazykovedných časopisoch, napísal aj monografiu *O poľskej a slovenskej frazeológii*⁸, v ktorej podal celkovú charakteristiku poľskej a slovenskej frazeológie na základe porovnania frazeologických jednotiek. Porovnávaním bohatého materiálu (asi 6 000 frazeologických jednotiek) dospel k záveru, že medzi uvedenými jazykmi je značné množstvo zhodných, ale ešte viac rozdielných frazeologických jednotiek. Pri triedení materiálu vychádzal z teórie Jozefa Mlacka, najmä z jeho sémantického delenia frazeologických jednotiek.⁹ Okrem toho vydal práce *Z poľsko-slovenských jazykových vzťahov* (porovnávacia práca zaoberajúca sa fonetikou, fonológiou, tvaroslovím a slovotvorbou) a *Z poľsko – slovenských lexikálnych vzťahov* (konfrontácia poľskej a slovenskej lexiky).¹⁰

V súčasnosti sa porovnávaním poľskej a slovenskej lexiky a slovotvorby zaoberá aj pracovníčka katedry slovanských filológií na Filozofickej fakulte UK – doc. dr. Marta Pančíková. Výsledky svojho výskumu publikuje v slovenských, poľských, českých jazykovedných časopisoch a zborníkoch. Jej kvalifikačné práce¹¹ – doktorská, kandidátska a habilitačná zatiaľ nevyšli knižne (sú uložené v knižnici FFUK).

Porovnávací výskum lexikálnej zásoby slovanských jazykov je nepochybne užitočný a potrebný. Pomáha pri formovaní záverov týkajúcich sa typologického spracovania blízkych jazykových systémov. Podľa V. Blanára¹² patrí

porovnávacia lexikológia slovanských jazykov medzi odvetviami slovanskej jazykovedy, v ktorých sa len postupne vymedzuje predmet bádania a ujasňujú sa základné princípy. Je to z toho dôvodu, že až v posledných desaťročiach sa urobili významné pokroky v teórii a praxi opisov slovnej zásoby.

Aj v 19. storočí sa pocítoval nedostatok prác venovaných lexike. Poľský jazykovedec J. Baudouin de Courtenay¹³ bol presvedčený, že zo všetkých jazykových disciplín sa najmenej urobilo v lexikológii.

V dvadsiatom storočí bola podobná situácia. Väčšina prác, ktoré boli prínosom k skúmaniu systémov slovnej zásoby dvoch slovanských jazykov, vznikla pri vytváraní veľkých lexikografických diel. Zaujímavé výsledky sa dosiahli predovšetkým v konfrontácii češtiny a slovenčiny s ruštinou. Materiály z medzinárodných slavistických zjazdov dokumentujú vývin porovnávacej slovanskej lexikológie. Na IV. medzinárodnom zjazde slavistov bola nastolená úloha lexikálnej typológie slovanských jazykov a odvtedy táto problematika zaujímala čoraz viac slavistov.¹⁴ Na viacerých zasadnutiach lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov sa prerokúvala teória a metodológia porovnávacej slovanskej lexikológie. Materiály boli publikované v osobitných zborníkoch a jazykovedných časopisoch.¹⁵ Dnes už jestvuje pomerne rozsiahly individuálny výskum v oblasti porovnávacej slovanskej jazykovedy, čo predstavuje dobré východisko pre konfrontačnú slovanskú jazykovedu.

Predmetom porovnávacieho výskumu jazykov je jazyková rozmanitosť; vychádza sa teda z existencie viacerých jazykov, obsahujúcich veľa zhôd a rozdielov.¹⁶

Už v Pražskom lingvistickom krúžku sa vymedzilo porovnanie ako postup synchronného štruktúrneho porovnávania jazykov a jazykových útvarov.¹⁷

Pri konfrontačnej analýze sa neskúmajú lexikálne prvky izolovane, ale v ich začlenení do homogénnejších, systémovo organizovaných útvarov.

Keď porovnávame lexikálne jednotky v blízkych príbuzných jazykoch, vidíme, že väčšina sa odlišuje významovou stavbou.

Ťažiskom lexikálnej konfrontácie je porovnanie lexikálnych mikrosystémov. Pri sledovaní zhôd a rozdielov v lexikálnej forme sa pozornosť zameriava na pomenúvaciu štruktúru a vnútornú formu lexikálnych jednotiek, t.j. na morfeematické stvárnenie jednotiek z hľadiska ich utvorenia (odvodené slová, zloženiny, viacslovné pomenovania) a na to, podľa čoho je daný jav pomenovaný.¹⁸

Okrem kvalitatívneho porovnávania možno uplatniť aj porovnanie kvantitatívne, pri ktorom sa využívajú štatistické metódy.

Diferenčné spracovanie lexikálneho systému dvoch jazykov je dôležité nielen pre jazykovedný výskum, ale aj pre didaktickú prax a pre prekladateľské ciele. Je preto potrebné vytvoriť syntetickú lexikológiu slovanských jazykov. Zatiaľ je najrozpracovanejšie porovnanie slovenskej lexiky s ruskou a slovenskej s českou.¹⁹ Menej sú rozpracované iné slovanské jazyky, napríklad poľsko-slovenská jazyková problematika. Viac sa porovnávala poľština a čeština.²⁰

V minulosti sa porovnávaním poľsko-slovenských jazykových javov zaoberali predovšetkým poľskí jazykovedci, ako napríklad Baudouin de Courtenay, Władysław Bobek, Karaś, Małecki, Nitsch, Sobierajski, Stieber a iní.

Po roku 1945 sa slovensko-poľskou problematikou zaoberalo viac jazykovedcov z oboch strán. Vznikli početné štúdie, ktoré boli uverejňované v poľských i slovenských jazykovedných časopisoch a zborníkoch, monografií bolo podstatne menej.

Najviac sa porovnávalo v dialektológii, ktorá je akýmsi mostom spájajúcim dva blízke národy a jazyky. Zo slovenskej strany sa poľsko-slovenskej problematike v dialektológii v minulosti venovali František Pastrnek (písal o poľských nárečiach v okolí Trenčína) a Václav Vážný (písal o oravských nárečiach). V súčasnosti sa orientuje na oravské nárečia A. Habovštiak. Nárečie Pohorelej, v ktorom je veľa poľ-

ských prvkov, skúmal Gejza Horák. Čiastočne sa tejto problematiky vo svojich väčších prácach z dialektológie dotkli aj J. Stanislav, J. Štolc, I. Ripka. Jazykovú interferenciu na Spiši v Poľsku skúmal M. Servátka.²¹ Goralské nárečia ako celok, vnútorne diferencovaný, ale v základnej vývojovej línii jednotný, predstavila J. Dudášová-Kriššáková.²² Predmetom jej monografie je skúmanie fonologickej roviny goralských nárečí na slovenskom a poľskom území. Monografia obsahuje analýzu a výklad základných vývinových zmien, ktoré sa uskutočnili vo vokalickej a konsonantickom systéme vo všetkých skupinách goralských nárečí na Spiši, Orave, Kysuciach a v enklávach na Liptove i Gemeri. Tejto problematike sa venuje aj v druhej monografii *Kapitoly zo slovakistiky*²³, v ktorej okrem slovensko-poľských jazykových kontaktov skúma aj slovensko-ukrajinské. Predmetom jej bádania je fonologický systém.

Väčšina poľsko-slovenských porovnávacích štúdií bola publikovaná v zborníku *Studia Linguistica Polono-Slovaca*. Tento zborník, ktorý vyšiel už päťkrát, významne prispieva k rozvoju skúmania poľsko-slovenskej problematiky. Vznikol na základe dohody o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom L. Štúra SAV a Instytutem Języka Polskiego PAN. Zborník vychádza striedavo v Poľsku a na Slovensku. V zborníku publikujú štúdie z fonetiky, morfológie, onomastiky, dialektológie, frazeológie, lexikológie, slovotvorby, syntaxe a vývinu jazyka z porovnávacieho hľadiska viacerí poľskí a slovenskí autori. Zo slovenskej strany sú to napr.: Buffa, Ferenčíková, Habovštiak, Habovštiaková, Krajčovič, Dudášová-Kriššáková, Krošláková, Majtánová, Majtán, Pančíková, Ripka, Servátka, Skladaná, Žigo.

Najviac príspevkov vo vyššie uvedenom zborníku *Polono-Slovaca* sa týka lexikologickej problematiky, slovotvorby a frazeológie. Ako som už spomenula, okrem F. Buffu sa frazeologickou problematikou zaoberal vo svojej doktorskej práci M. Servátka.²⁴

Slovotvornou a lexikologickou problematikou sa vo viacerých štúdiách zaoberajú F. Buffa a M. Pančíková.²⁵ F. Buffa

vo viacerých štúdiách a článkoch porovnáva cudzie slová, deminutíva, prirovnania a pod. a M. Pančíková sa zaoberá porovnávacou slovotvornou a lexikologickou problematikou, ako napr. zložené slová, slovotvorné formácie s príponou -ovec/-owiec, prechýlené pomenovania, neologizácia, univerbizácia, medzijazyková homonymia, porovnávanie farieb a pranostík a pod.

Syntaktickou problematikou slovensko-česko-poľskou sa zaoberá vo svojej práci Sokolová z Prešovskej univerzity.²⁶

Slovensko-poľská lexikografická tvorba je skromná. Na Slovensku boli vydané dva malé turistické slovníky²⁷ a dvakrát bol vydaný rozsahom väčší slovník²⁸, ktorý má v obidvoch častiach asi po 15 tisíc hesiel. Okrem toho boli na obidvoch stranách vydané dva slovníky s technickou terminológiou²⁹. Veľmi chýba na slovenskej strane rozsiahlejší prekladový slovník, aký už majú Česi a Poliaci. V Krakove v roku 1998 pod red. vedením profesorky M. Honowskej³⁰ vyšiel *Słownik słowacko-polski*.

Z iných prác, ktoré možno zaradiť do jazykovedného okruhu, sú učebnice poľštiny. Prvou z nich je už spomínaná učebnica F. Buffu a H. Ivaničkovej. Na FFUK boli vydané skriptá *Lektorské cvičenia z poľského jazyka* (autori M. Servátka a F. Sowa³¹) a *Poľský jazyk*, ktoré vypracovala M. Pančíková³². Od tej istej autorky sú aj skriptá *Zradné slová v poľštine a slovenčine*³³, venované medzijazykovej homonymii. V roku 1998 vyšla vo vydavateľstve Universitas v Krakove učebnica poľštiny pre Slovákov pod názvom *Z tamtej strany Tatr*³⁴, ktorej autormi sú W. Stefańczyk a M. Pančíková. Učebnica vyšla ako spoločné dielo Instytutu Polonijnego UJ v Krakove a Katedry slovanských filológií FFUK v Bratislave. V súčasnosti sa pripravuje jej druhé vydanie.

Veľký význam pre rozvoj slovenskej jazykovednej polonistiky majú recenzie poľských jazykovedných prác, uverejňované v slovenských časopisoch, hlavne v *Slavica Slovaca*. Autormi týchto recenzií sú J. Bosák (recenzoval prácu S. Gajdu), F. Buffa (recenzoval najmä dialektologické práce),

K. Buzássyová (práce Grzegorzycovej a Puzyninovej), M. Pančíková (nové slovníky, práce Buttlerovej, Satkiewiczovej, Bartnickej, Siatkowskej) a iní.

Na Filozofickej fakulte UK, kde má polonistika dlhoročnú tradíciu, vzniklo aj niekoľko diplomových a doktorských (PhDr.) prác s jazykovednou tematikou.

V posledných rokoch sa vytvorili slavistické katedry s lektorátom a odborom poľštiny v Prešove a Banskej Bystrici³⁴. Je predpoklad, že niektorí absolventi polonistiky budú skúmať aj jazykovednú problematiku.

Okrem uvedených vysokoškolských pracovísk sa výskumom jazyka pohraničných oblastí zaoberá aj Kabinet slovenských jazykov SAV.

Medzi Jagelovskou univerzitou v Krakove a Univerzitou Komenského v Bratislave v rámci vykonávacieho plánu vedecko-výskumnej spolupráce sa realizovala úloha – *spoločný výskum súčasného jazyka*. Výsledky tohto výskumu boli publikované v rôznych konferenčných zborníkoch.

Na záver možno skonštatovať, že v porovnávacom výskume poľštiny a slovenčiny je ešte veľa nepreskúmaného; úlohou mladšej generácie bude zaplniť biele miesta na mape slovenského a poľského jazyka novými prácami.

Poznámky

¹ Boli to títo lektori: Ziemowit Mikolajtyś, Zenon Sobierajski z Poznane, H. Janaszek-Ivaničková z Varšavskej univerzity, K. Krasuski, F. Sowa – obidvaja zo Sliezskej univerzity, K. Kwaśniewska-Mżyk z WSP v Opolu, J. Dutkowski a Z. Marcinów zo Sliezskej univerzity, M. Dalecki z Lodžskej univerzity, A. Markowski a A. Niewiadowski z Varšavskej univerzity a E. Orwińska-Ruziczka z Jagelovskej univerzity, B. Czastka-Szymon zo Sliezskej univerzity a M.M. Nowakowska z Lodžskej univerzity.

² Príručka vyšla v Martine v r. 1957.

³ Gramatika má dve časti. I. časť vyšla vo vydavateľstve SPN v r. 1964 a II. v r. 1967.

⁴ *Gramatyka opisowa języka polskiego z ćwiczeniami*. Pod red.

Doroszewskiego i B. Wieczorkiewicza. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych. I – II tom – Warszawa 1961.

⁵ Vznikla v spoluautorstve s vtedajšou lektorkou H. Janaszek-Ivaničkovou. Vydalo ju SPN v r. 1968, 416 s. a 96 strán prílohy.

⁶ Buffa, F.–IVANIČKOVÁ, H. a kol.: *Poľsko-slovenský a slovensko-poľský vreckový slovník*. Bratislava, SPN 1963.

⁷ Buffa, F.–Stano, M.: *Poľsko-slovenský a slovensko-poľský slovník*. Bratislava, SPN 1975.

⁸ Monografia vyšla v r. 1993 vo vydavateľstve VEDA a má 192 strán.

⁹ Mlacek, J.: *Slovenská frazeológia*. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984, 158 s.

¹⁰ Buffa, F.: *Z poľsko-slovenských jazykových vzťahov*. Konfrontačný náčrt. Prešov, Náuka 1998, 169 s.; Buffa, F.: *Z poľsko-slovenských lexikálnych vzťahov*. Konfrontačný náčrt. Prešov, Náuka 2001, 49 s.

¹¹ Rigorózna práca – *Zložené slová v poľštine a slovenčine*. Bratislava, FFUK 1976, 139 s.; kandidátska dizertačná práca – *Neologizácia v slovenčine a poľštine*. Bratislava, FFUK 1985, 200 s.; habilitačná práca – *Porovnanie poľskej a slovenskej lexiky*. Bratislava, FFUK 1996, 199 s.

¹² Blanár, V.: *Porovnávanie lexiky slovanských jazykov z diachrónneho hľadiska*. Bratislava, Veda 1993, 192 s. (s.9).

¹³ Baudouin de Courtenay, J.: *Szkice językoznawcze*. Tom I. Warszawa 1904, s. 15.

¹⁴ Blanár, V.–Isačenko, A. V.: *Problemy sravnitel'noj leksikologii slavjanskich jazykov*. – In: *Meždunarodnyj sjezd slavistov*. Materialy diskusii. 2. Problemy slavjanskogo jazykoznanija. Moskva, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR 1972, s. 27–29.

¹⁵ Blanár, V.: pozri poznámku č. 12.

¹⁶ Leška, O.–Kurimský, A.: *O konfrontační metodě v jazykovědě*. Československá rusistika, 7, 1962, s. 207–210.

¹⁷ Trnka, B.: *Méthode de comparaison analytique et grammairale comparée historique*. – In: *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*. I. Prague 1929, s. 33–38. (Cit. z Blanára, 1993).

¹⁸ Dolník, J.–Benkovičová, J.–Jarošová, A.: *Porovnávací opis lexikálnej zásoby*. Bratislava, Veda 1993, 189 s. (s. 32).

- ¹⁹ Týmto porovnávacím výskumom sa zaoberajú Benkovičová, Budovičová, Nábělková (skúmajú slovensko-české jazykové vzťahy), Ďurčo, Isačenko, Jarošová, Kollár, Kučerová, Malíková, Seikaninová a iní.
- ²⁰ Sú to najmä Bešta, Damborský, Lotko. V súčasnosti sa objavujú aj články mladšej generácie, ktoré sa venujú porovnávacej problematike (Bogoczová, Dobrotová, Jodasová, Jodas, Madecký, Matysková, Ondrášková, Pösingerová, Raclavská a iní.
- ²¹ Servátka, M. – kandidátska dizertačná práca z r. 1986.
- ²² Dudášová-Kriššáková, J.: *Goralské nárečia*. Bratislava, Veda 1993, 169 s.
- ²³ Dudášová-Kriššáková, J.: *Kapitoly zo slavistiky*. Filozofická fakulta PU, Prešov 2001, 186 s.
- ²⁴ Výsledky z práce boli publikované časopisecky: Servátka, M.: *O niektorých slovenských a poľských frazeologických jednotkách z porovnávacieho hľadiska*. Slovenská reč, 40, 1975, s. 151 – 159.
- ²⁵ Buffa, F.: *K charakteristike dvojslovných názvov v poľštine a slovenčine*. In.: Jazykovedný časopis, 14, 1963, s. 82-87. – *O archaických a zastaraných slovách a tvaroch v poľštine a slovenčine*. In.: Slavistické štúdie jazykovedné. Red. V. Blanár. Bratislava, Vyd. SAV, 1969, s.145-182. – *O zhodách medzi poľštinou a slovenčinou*. In.: Studia Academica Slovaca. 4. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1975, s. 31-40. – *O poľskej a slovenskej frazeológii*. Bratislava, Veda 1993, 192 s.
- Pančíková, M.: *Poľsko-slovenská lexikálna interferencia*. In.: Sborník referátů a sdělení z III. celostátní polonistické konference. Pedagogická fakulta v Ostravě, 1986, s. 106-115. – *Zapożyczenia leksykalne w języku polskim i słowackim*. In.: Poradnik Językowy, 1992, s. 528-539. – *Złożenia hybridalne w języku polskim i słowackim*. In.: Práce z dejín slavistiky. 26. Red. M. Bałowski. Praha UK, 1993, s. 103-108. – *Analytické a syntetické pomenovania*. In.: Slovensko-poľské jazykové a literárne vzťahy. Bratislava, 1997, s. 31-41. – *Adaptácia cudzích slov v slovenčine a poľštine*. In.: XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Bratislava, 1998, s. 143-150. – *Nazewnictwo w Tatrach Wysokich*. In.: Związki kulturalne polsko-słowackie w dziejach. Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, Kraków 1995, s. 235-245.

- Uviedli sme tu len niektoré z prác týchto autorov. Výberová bibliografia bude uvedená v časopise „Kontakty“ 2003, č. 2 (v tlači).
- ²⁶ Sokołová, M.: *K problematice polského a slovenského slovesa. Syntaktické funkcie infinitívu v poľštine a slovenčine*. In.: Varia. 5. Materiály z V. kolokvia mladých jazykovedcov. Bratislava, SJS pri SAV, 1996, s. 59-64.
- ²⁷ Dva z nich sú uvedené v poznámke č. 6 a 7, ďalším je: Capiak, A.: *Poľsko-slovenský a slovensko-poľský turistický slovník*. Bratislava, SPN 1989.
- ²⁸ Buffa, F.–Stano, M.: *Poľsko-slovenský a slovensko-poľský slovník*. Bratislava, SPN 1975 a 1988.
- ²⁹ *Poľsko-slovenský technický slovník*. Red. Ing. S. Šaling, Bratislava, Alfa 1971. Opačnú verziu spracoval poľský kolektív: *Słownik techniczny słowacko-polski*. Red. Murawska. A. a Tabacz-kiewiczowa, Bratislava, Alfa a Wydawnictwa Naukowo-Techniczne 1973.
- ³⁰ Jurczak–Trojan, Z.–Mieczkowska, H.–Orwińska-Ruziczka, E.–Papierz, M.: *Słownik słowacko-polski*. Pod red. M. Honowskiej. Tom I- A – Ō, tom II – P – Ż. Universitas, Kraków 1998.
- ³¹ Vyšli v r. 1981.
- ³² Vyšli v r. 1994.
- ³³ Vyšli v r. 1993.
- ³⁴ Pančíková, M.–Stefańczyk, W.: *Po tamtej stronie Tatr*. Učebnica poľštiny pre Slovákov. Universitas, Kraków 1998, 253 s.
- ³⁵ V Prešove je lektorát poľštiny od roku 1970, v Banskej Bystrici bol otvorený v šk. roku 1997/1998.

II.

**VÝVINOVÉ
DETERMINANTY VZŤAHOV**

SLOVENSKÁ HISTORIOGRAFIA O VÝVOJI POĽSKA A SLOVENSKO-POĽSKÝCH VZŤAHOV (PO ROKU 1918)

Alena Bartlová

Pri hodnotení slovenskej historiografie, ktorá skúmala dejiny Poľska a venovala pozornosť slovensko-poľským vzťahom v období po roku 1918, si treba uvedomiť niekoľko skutočností. Predovšetkým treba mať na zreteli, že rok 1918 zavŕšil v histórii oboch susedných slovanských národov, Slovákov i Poliakov, jednu dejinnú etapu a súčasne otváral ďalšiu. Bol akousi vstupnou bránou do nového, voči predchádzajúcemu rozhodne odlišného obdobia v dejinách oboch stredoeurópskych národov. Poľsko sa po zániku Rakúsko-Uhorska obnovilo ako národný štát, jedna z nástupníckych krajín, vzniklých na pôde bývalej monarchie.

Vo vývoji Slovenska tiež prišlo k zásadným zmenám. Krajina sa vymanila z bývalého Uhorska. Slovenská politická reprezentácia uprednostnila pri voľbe nasledujúcej osudovej línie svojho národa spolužitie s blízkym českým národom vo viacnárodnej samostatnej Česko-Slovenskej republike. Slováci nadobudli po prvý raz vo svojich dejinách kompletne ohraničenie svojho národného územia v roku 1927 v súvislosti s reorganizáciou štátnej správy a so vznikom slovenskej krajiny. Prestali byť iba objektom dejín. Mali možnosť vstupovať do svojej histórie ako dôležitý činiteľ. Ich politickí predstavitelia, ktorí sa zapojili do činnosti celoštátnych masových politických strán, boli nominovaní do dôležitých funkcií v rámci politického systému. Obsadzovali tiež kreslá ministrov a ojedinele sa dostali i na miesta československých ambasádorov. (dr. Štefan Osuský v Paríži, dr. Juraj Slávik vo Varšave)

V napätej politickej situácii rokov 1938–1939 odišlo z pražského ministerstva zahraničných vecí pri delimitácii

štátnej správy na Slovensko 134 dobre zapracovaných, kvalifikovaných úradníkov tohto rezortu.¹ Na Slovensku dostali príležitosť využiť svoje skúsenosti a nadobudnutú prax jednak ako zamestnanci novozriadeného slovenského ministerstva zahraničných vecí a jednak na postoch diplomatických pracovníkov na vyslanectvách a konzulátoch Slovenskej republiky v rôznych krajinách. Rovnako po skončení druhej svetovej vojny sa ďalšia garnitúra slovenských politikov dostala na povojnové československé ministerstvo zahraničných vecí do Prahy (dr. Vladimír Clementis) i do funkcií na vyslanectvách. Napriek tomu treba konštatovať, že Slováci na pôde Č-SR nemali rozhodujúci vplyv na formovanie zahraničnej politickej či ekonomicko-obchodnej línie (zahraničný obchod) v spoločnom česko-slovenskom štáte. V krátkom časovom úseku, počas druhej svetovej vojny, sa síce dostala slovenská politická reprezentácia na dôležité pozície v diplomacii Slovenskej republiky, ich činnosť však bola determinovaná vojnovými medzinárodnými podmienkami, zvláštnymi okolnosťami vzniku a existencie samostatného štátu i ďalšími obmedzeniami, ktoré im nedopriali možnosť preukázať naplno ich schopnosti pri hájení slovenských záujmov. Už sám fakt, že slovenská národne uvedomelá mladá politická reprezentácia mohla po roku 1918 nadobúdať vzdelanie na gymnáziách a vysokých školách v materskom jazyku, prípadne v blízkom českom jazyku (napokon i na vysokých školách v zahraničí), že mala možnosť získať politickú a administratívnu prax na ministerstve zahraničných vecí v Prahe, bol svedectvom neporovnateľných nových podmienok, do ktorých Slovensko vstúpilo na pôde Č-SR. V rámci tejto generácie vyrastala aj skupina mladých ľudí, ktorá sa prioritne orientovala na vývoj slovensko-poľských vzťahov, sledovala a hodnotila udalosti, ktoré súviseli so vzájomnými kontaktami oboch susediacich národov. Je pochopiteľné, že jej pozornosti neušli ani skutočnosti širšieho medzinárodného charakteru, resp. tie, ktoré sa netýkali iba vzájomných kontaktov Slovákov a Poliakov, ale spadali aj do oblasti celostátnych, t. j. česko-slovensko-poľských súvislostí.

Ak chceme sledovať historiografiu slovensko-poľských vzťahov, musíme vopred povedať, že tu nemohlo ísť o hodnotenie vzťahov medzi dvoma štátnymi partnermi, ale o vzájomné kontakty zväčša na úrovni politických strán, osobností, kultúrnych spolkov, ekonomických združení, rôznych druhov škôl, počnúc strednými školami až po univerzity, cirkevných organizácií, športových klubov a pod. Je samozrejmé, že autori rôznych prác či článkov si nekládli (ani nemohli klásť) za cieľ priniesť vedecké analýzy rôznych udalostí, ale sa zamerali iba na sprostredkovanie svojich dojmov, aby čitateľov zoznámili so životom obyvateľov v susednej krajine, s jej prírodnými krásami, s umeleckými pamiatkami, s bohatstvom literatúry, prípadne s politickými zápasmi jednotlivých politických prúdov na území susedov a pod. Na rozdiel od týchto, možno povedať subjektívno-propagačných, či vzdelávacích publikácií venovala historická veda na Slovensku pozornosť:

1. česko-slovensko-poľským vzťahom a v tomto rámci skúmala aj špecifické otázky súvisiace s kontaktmi medzi Slováckmi a Poliackmi;
2. sledovala a hodnotila spoluprácu slovenských a poľských politických, či kultúrnych alebo ekonomických inštitúcií a osobností;
3. zaoberala sa vývojom v Poľsku a životnými podmienkami poľského obyvateľstva;
4. hodnotila vývoj medzinárodnej situácie v stredoeurópskom priestore a v rámci nej venovala pozornosť aj situácii v Poľsku.

Musíme konštatovať, že slovenská historiografia sa nezapodievala príliš často problematikou a históriou Poľska a jeho obyvateľstva. Práce, ktoré sa zamerali týmto smerom, sú skôr ojedinelé. Táto skutočnosť súvisí okrem iného s mladosťou slovenskej historickej vedy (v porovnaní s historickou vedou českou a poľskou) a menej početnou bázou historikov. Konštatovanie malého počtu historických vedeckých prác o poľskej problematike by malo byť výzvou pre sústredenejší výskum poľskej matérie a jej spracovanie do

podoby vedeckých štúdií a monografií. Je pravdepodobné, že prirodzený nárast počtu slovenských bádateľov – historikov, ktorého sme v súčasnosti svedkami, ako aj prajnejšia ekonomická situácia vedeckých pracovísk i katedier histórie, ktorá umožní vysielanie historikov na študijné cesty do zahraničných archívov, pomôže odstrániť aj toto „biele miesto“ slovenskej historickej vedy.

Problemátike Poľska venovali pozornosť po roku 1918 najmä denníky politických strán, ktoré prinášali aktuálne spravodajstvo okrem iného aj o tom, čo sa deje za severnými hranicami Slovenska, resp. zoznamovali slovenskú čitateľskú verejnosť s vývojom a stavom otázok spätých s „bolavou problematikou“ slovenských hraníc. Je pochopiteľné, že tieto informácie boli determinované skutočnosťou, ktorej politickej strane ten-ktorý denník patril, aký politický rozhľad má jeho autor–novinár či náhodný prispievateľ a pod.

Dňa 1. júna 1925 oznámilo predsedníctvo ministerskej rady v Prahe redaktorovi denníka *Slovák*, Karolovi Sidorovi, že mu prideliť na jeho žiadosť novinárske štipendium na financovanie jeho cesty do Poľska a súčasne ho požiadať, aby o tejto ceste napísal knihu v ktorej by venoval mimoriadnu pozornosť historickým pamiatkam a kúpeľným zariadeniam v Poľsku.² Mladý novinár svoju prázdninovú cestu využil na zozbieranie materiálov o mestách Krakov, Lvov, Varšava, o Vilne, Gdaňsku, Poznani i o pútnickom mieste Čenstochovej. V decembri 1926 uzatvoril zmluvu s vydavateľstvom Spolku sv. Vojtecha v Trnave na vydanie práce *Z cesty po Poľsku*, ktorá vyšla tlačou v roku 1927.³ Nešlo v nej iba o popis miest, ktorý bolo možno nájsť v bežných turistických sprievodcovských príručkách, ale predovšetkým o publikované rozhovory so zaujímavými ľuďmi, o hodnotenie ich životných podmienok, životného štýlu, ich vzťahu ku Slovensku a Slovákom. Kniha má poznávaciu hodnotu i dnes, pretože poskytuje možnosť porovnania medzivojnového Poľska s Poľskom súčasným.

Ďalšia monografia, ktorá sa objavila na slovenskom knižnom trhu a venovala sa tentoraz česko-slovensko-poľským

vzťahom pochádzala z pera mladého slovenského intelektuála Jozefa Ciekeru.⁴ Bol absolventom bratislavskej Filozofickej fakulty UK, ktorý sa čoskoro po skončení vysokoškolského štúdia mohol zamestnať na pražskom ministerstve zahraničných vecí a svoje skúsenosti z tejto práce uplatnil po roku 1939 v diplomatických službách Slovenskej republiky.⁵ Ešte ako úradník pražského ministerstva uverejnil knihu *Polámané mosty*, v ktorej nadviazal na svoje články o Poľsku, uverejnené v časopisoch *Politika*, *Kultúra* a iných. Sledoval v nich vývoj česko-slovensko-poľských vzťahov a vyjadril v nich tiež svoju ľútosť nad vzájomnými nedorozumeniami medzi dvoma susednými štátmi. Cieker sa v knihe prejavil (v tom čase) ako stúpenec zahraničnej politiky ministra dr. Edvarda Beneša. Neskôr, ako je známe, svoj obdiv k ministrovi Benešovi stratil. To už bol slovenským veľvyslancom v krajinách bývalej Juhoslávie a v Španielsku, kde napokon zostal aj po vojne v emigrácii do svojej smrti.

Z hľadiska ďalšieho výskumu dejín Poľska a obrazu tejto krajiny v slovenskej literatúre sú pozoruhodné tri syntetické historické práce, ktoré boli publikované počas druhej svetovej vojny. Ide o prácu Františka Bokesa *Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias až po prítomnosť*, monografiu Františka Hrušovského *Slovensko v dejinách strednej Európy* a dielo Jozefa Špirku *Cirkevné dejiny*.⁶ Slovensko-poľské vzťahy ani dejiny Poľska nie sú síce v centre záujmu spomínaných autorov, venujú im okrajovú pozornosť. Napr. J. Špirko vo svojej práci uvítal vznik samostatného Poľska a hodnotil tento štát v prvej polovici 20. storočia ako stredo-európsku baštu či oporný pilier katolicizmu, ako hrádzu proti prenikaniu ruského bolševizmu do strednej Európy a rovnako proti prenikaniu protestantizmu smerom na východ. Vyzdvihol tiež význam medzinárodného katolíckeho kongresu v roku 1937 v Poznani pre širší územný región.⁷

Častou témou, ktorá sa vyskytovala v prácach slovenských historikov aj právnych historikov v súvislosti s Poľskom, boli problémy spojené s určením spoločných slovensko-poľských hraníc. Už v medzivojnovom období venoval

tejto problematike pozornosť Fedor Houdek a Martin Gračo.⁸ Samozrejme každý z nich mal k tejto téme osobitný prístup. Politik a štátnik F. Houdek (bol ministrom vlády Č-SR) polemizoval s názormi maďarskej historickej vedy, ktorá sa snažila uhájiť názor, že predvojnové Uhorsko malo pre svoju existenciu prirodzené zemepisné aj ekonomické podmienky vďaka svojmu rozsiahlemu územiu.

Houdek sa sústredil predovšetkým na bojové a diplomatické operácie, ktoré prebiehali počas rokov 1918–1920 v súvislosti s formovaním južných hraníc Slovenska, nezabudol však sumarizovať ani problémy okolo tvorby hraničnej čiary Slovenska s Poľskom. Naznačil (veľmi stručne) aj vývoj v troch záboroch Poľska, ktoré sa vytvorili na základe rozhodnutia viedenského kongresu v roku 1815 (str. 189 a nasl.). Písal tiež o rokovaní českých a poľských politikov (dr. K. Kramář, D. Głabiński, Skarbek a W. Witos) v máji 1918 v Prahe, ktorí venovali pozornosť ďalšiemu vývoju v tešínskej oblasti. Vecne a s objektívnou presnosťou, čiastočne na základe osobných poznatkov, sledoval Houdek časový harmonogram vytvárania slovensko-poľských hraníc. Pri tejto príležitosti nevynechal ani kampaň boja „za Javorinu“, ktorá prebiehala v rovnakom čase na Slovensku aj v Poľsku, písal o návrhoch, ktoré vypracovali obe „hraničné komisie“, o zainteresovaní sa medzinárodného súdu v Haagu do tejto problematiky i o ďalších udalostiach, ktoré vyústili v roku 1924 do definitívnej dohody o slovensko-poľských hraniciach.

Neskôr venoval severnej hranici Slovenska pozornosť A. Bielovodský.⁹ V historiografii z posledných rokov sa sústreďil na hraničný problém vo svojej monografii *Hra o Slovensko* aj renomovaný slovenský historik Ladislav Deák.¹⁰ Už v úvodnej kapitole, ktorú nazval „poľský pohľad na Slovensko“ konštatoval: „V Poľsku sa do 1. svetovej vojny vo všeobecnosti málo vedelo o Slovensku a záujem poľskej verejnosti o suseda za Karpatami splýval s celkovým pohľadom na uhorské pomery... Po obnovení štátnosti Poľska v jeho politike nastal výrazný posun v hodnotení Československa ako štátu a Slovenska ako jeho súčasť... I keď Slovensko v tom

čase nevystupovalo ako samostatný medzinárodný subjekt, poľská vládna politika mu začala pripisovať veľkú dôležitosť, a to jednak z hľadiska budúceho mocenského usporiadania strednej Európy a aktivizácie poľskej politiky v tomto priestore a jednak nástroja na oslabenie československej štátnosti a medzinárodného postavenia republiky.“¹¹

Je zrejmé, že najväčším problémom pri formovaní československo-poľských hraníc bola tešínska oblasť a až za ňou následne prejavili územné nároky oba susedné štáty o regióny severného Slovenska, čiže o Oravu a Spiš. Vo viacerých prácach dochádzali autori k záveru, že značný podiel na vznikajúcich hraničných napätiach medzi Poľskom a Č-SR mali Dohodové mocnosti. Počas prvej svetovej vojny sa Dohoda jednotne sústredila na boj s Nemeckom a jeho najväčším spojencom Rakúsko – uhorskou monarchiou. Až v záverečnej fáze vojny sa predstavitelia Dohody – v súvislosti so snahou ukončiť urýchlene nepredpokladane dlhú vojnu – začali interesovať väčšmi aj o vnútorné problémy monarchie, čiže aj o vývoj a nálady obyvateľstva v stredoeurópskych utláčaných národov, ktoré si želali národné oslobodenie a vznik samostatných národných štátov. Po vojne, resp. už v jej posledných týždňoch sa jednotný postup Dohodových mocností pomaly vytrácal. Jednotlivým veľmociam šlo skôr o ich budúcu supremáciu v Európe ako o to, ako sa doriešia a ďalej budú vyvíjať osudy nástupníckych štátov, ktoré vznikli na pôde Rakúsko-Uhorska. V zdĺhavom postoji Dohody k aktuálnym (aj hraničným) problémom v stredoeurópskom priestore, v umelom predlžovaní uzatvárania povojnových mierových zmlúv a súčasne aj v nezainteresovanosti do problémov a prvých vážnych konfliktov medzi novovytvorenými štátmi vidia niektorí autori prameň budúceho narastania medzinárodného napätia, labilitu versajlského povojnového mierového systému a jeden zo zárodokov ďalšej svetovej vojny.

Je pochopiteľné, že zápas o hranice medzi nástupníckymi štátmi nebol iba bojom o akúsi symbolickú čiaru na nových mapách povojnového európskeho kontinentu. Išlo tu pred-

všetkým o nadobudnutie či stratu dôležitých ekonomických území, surovinových nálezísk, o strategicky závažné vojenské obranné pozície, o komunikačné uzly, o prístavy, o úrodnú pôdu, ktorá mohla uživiť tisíce ľudí a v neposlednom rade o historické mestá, späť s dejinami krajiny a národa.

Podľa P. Holáska bola prvá zmluva o tešínskom probléme (mal na mysli zmluvu zo dňa 5. nov. 1918, ktorú uzavreli zástupcovia Krajského národného výboru pre Sliezsko s Poľskou Radou narodowou) pre Č-SR nevýhodná a v podstate sa stala kľúčom k vytváraniu politického napätia medzi Česko-Slovenskom a Poľskom v medzivojnovom období.¹² Neúspech československej diplomacie pramenil z absencie jej predchádzajúcich skúseností v tejto oblasti. Holásek konštatoval, že po vojenskom zásahu česko-slovenskej armády v januári 1919 sa ťažisko úpravy hraníc a tým tiež tešínskeho problému prenieslo na pôdu mierovej konferencie do Paríža, kde zohrával dôležitú úlohu česko-slovenský minister zahraničných vecí dr. E. Beneš. Štúdia P. Holáska je postavená na serióznom archívnom výskume rovnako domácich ako zahraničných archívov. Odhaľuje nielen problémy späté s formovaním česko-slovensko-poľských hraníc, ale načiera aj do množstva iných medzinárodných otázok.

Slovensko-poľské vzťahy sú okrajovou témou aj ďalšej zaujímavej štúdie, ktorú napísala V. Slnková.¹³ Autorka sa v nej zaoberá priebehom „tešínskej operácie“ na mierových rokovaníach v Paríži, píše o postojoch Francúzska a iných Dohodových mocností k tomuto problému. Na rozdiel od viacerých predchádzajúcich autorov V. Slnková posunula túto problematiku ďalej. S rovnakou precíznosťou sa zaoberala aj ďalším dôležitým problémom – neutíchajúcim záujmom poľskej stany o územie Spiša a Oravy. Zdôraznila, že hranice medzi bývalým Uhorskom a Haličou patrili vždy medzi najstabilnejšie bezproblémové územie, preto povojnové napätie, nastolenie tohto problému na mierovej konferencii vyvolalo u jej účastníkov prekvapenie. Autorka sledovala riešenie územných sporov medzi Č-SR a Poľskom iba v krátkom období od vzniku oboch nástupníckych krajín po rok 1921.

Postoj Dohodových mocností na mierovej konferencii v Paríži sledujú v svojich prácach aj ďalší autori. Považujem za potrebné upozorniť na prácu právneho historika J. Klimku *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*, ktorá sa dlhý čas pokladala za priam učebnicový výklad danej problematiky.¹⁴ Autor predložil čitateľom sumarizáciu údajov získaných z rôznych predchádzajúcich prác, venoval tiež pozornosť vývoju správy. Dôkladne sledoval vývoj slovenského národa v 19. storočí, v čase vzniku prvých národno-emancipačných programov slovenskej národnej reprezentácie. Vysvetlil geograficko-právny pojem „Okolie“, ktorý sa vyskytol v návrhu Memoranda Š. M. Daxnera z roku 1861 a iné dôležité termíny. Zaoberal sa tiež hraničnými spormi, resp. otázkami formovania hraníc Č-SR a v týchto súvislostiach upozornil aj na rokovania o slovensko-poľských hraniciach (str. 111 a nasl.).

Otázky vzniku hraničných čiar neušli pozornosti ani pracovníck Sloveského národného archívu M. Melníkovéj a E. Vrabčovej, ktorých štúdia sledovala vývoj tejto problematiky v rozsiahlejšej etape, počnúc rokom 1918 do obdobia po druhej svetovej vojne.¹⁵ Nevšedný je najmä záver, ku ktorému došli autorky na základe hodnotenia archiválií k hraničnej téme. Okrem iného v ňom konštatovali: „...rozhodnutia prijaté pri diplomatických stoloch prinášajú často mimoriadne drastické zásahy do osudov jednotlivcov, rodín, ba i celých historicky sa sformovavších komunít a sídel, v ktorých po stáročia žili. Pri každom väčšom sociálno-spoločenskom či medzinárodnom pohybe sa otázky týchto území viac – menej spontánne dostávajú na program dňa. Aj náš pohľad na peripetie formovania severnej hranice Slovenska v 20. storočí potvrdil, že určovanie medzištátnych hraníc na etnickom princípe je prakticky nerealizovateľné, že takéto hranice sa formujú iba v kontexte s celoeurópskym politickým a ekonomickým vývojom, čoho svedkami sme aj v súčasnosti. Pritom dôsledky rozhodnutí, motivovaných politickými a ekonomickými počinmi, sú dočasné, ale územné sú často trvalé“.¹⁶

V štúdií spomínaných autoriek sa nachádzajú okrem bežných dokumentov aj ďalšie, nové pozoruhodné materiály, ktoré vystihujú reakcie obyvateľov hraničných území na udalosti späté s rokovaniami o teritóriu na ktorom žili, s postojmi miestnych samosprávnych orgánov a pod. Rovnako štúdia Melníkovej–Vrabcovej, ako aj práca J. Klimku vysvetľuje nielen skutočnosti, ktoré boli predmetom sporu, ale aj ich diplomatické pozadie, priebeh rokovaní a schôdzok, na ktorých sa stretli delegácie oboch krajín, objasnili tiež štruktúru pracovných komisií, obsadenie oboch delegácií, ktoré rokovali o hraničných problémoch a pod. Ďalšie otvorené otázky, späté s výskumom hraničných, resp. „prihraničných“ oblastí doplní až nasledujúci systematický výskum archiválií, ktoré sa nachádzajú v archívoch oboch ministerstiev zahraničných vecí vo Varšave a v Prahe. Jednou z takýchto nezodpovedaných otázok je aj pôsobenie slovenského katolíckeho duchovného v česko-slovenskej hraničnej subkomisii, ktorá sídlila v Jablunkove, Mariana Blahu. Je zrejmé, že tento mimoriadne vzdelaný katolícky kňaz mal nielen absolútnu dôveru neskoršieho ministra zahraničných vecí dr. E. Beneša, ale aj vynikajúce kontakty s rôznymi európskymi osobnosťami, s ktorými sa mal možnosť zoznámiť počas svojho pôsobenia v rodine poľských kniežat Zamojských, kde plnil funkciu učiteľa a vychovávateľa mladšej kniežacej generácie.

Z ďalšej literatúry je potrebné spomenúť aj prácu J. Šimončíča, publikovanú v roku 1992 v *Slovenskej archivistike*. Ide o neznámy dokument, súkromný záznam predsedu časti delemitačnej komisie dr. Františka Hrušovského, ktorý zachytáva činnosť tejto komisie v roku 1938.¹⁷ Pod názvom *Denník delimitačnej komisie* je tento dokument súčasťou pozostalosti dr. Hrušovského, ktorá sa nachádza v archíve.

Pokiaľ ide o publikované a komentované pramene je zaujímavá tiež práca Karola Sidora *Slovenská politika na pôde pražského snemu*, ktorá vyšla v dvoch častiach v období Slovenského štátu.¹⁸ Autor sa v nej zaoberal najmä postojom Slovenskej ľudovej strany k poľsko – slovenskej spolu-

práci a k spomínaným hraničným otázkam. Z tohto aspektu zaujal autora práce najmä parlamentný prejav Andreja Hlinku zo dňa 21. júna 1922, v ktorom predseda ľudovej strany okrem iného povedal: „Veľmi vážnym činiteľom v snahe zaistiť sa pred neistotou a hroziacou budúcnosťou Československa, je najužšia solidarnosť a spolok s Poľskom. Toto sa však nemôže dosiahnuť inakšie, iba plným dorozumením, odstránením všetkého toho, čo by prekážalo a čo by mohlo budiť nedorozumenie medzi ČSR a Poľskom tak, aby aj obapolné zblíženie prospelo obom štátom“.

Výrazný podiel na objasnení slovensko-poľských vzťahov v medzivojnovom období má zo slovenských historikov L. Deák, ktorý na túto tému publikoval niekoľko štúdií, ako i prácu, ktorá už bola spomenutá (*Hra o Slovensko*). Hodnotil tieto vzťahy – so spoluautorom V. Bystrickým – v širokom kontexte vývoja stredoeurópskych krajín.¹⁹ Cenným prínosom L. Deáka je aj objasnenie spolupráce poľského konzula v Bratislave Wacława Łacińskiego s politikmi Hlinkovej ľudovej strany, najmä s Karolom Sidorom. Táto spolupráca prerástla rozmery oficiálnych „diplomatických“ kontaktov.²⁰

Ďalšou autorkou, ktorá publikovala v slovenskej povojnovej historiografii prvú prácu o slovensko-poľských vzťahoch je Alena Bartlová. Za vstup spomínanej autorky do tejto problematiky možno považovať jej štúdiu *Turíčne manifestácie v Bratislave v predvečer Mníchova*, ktorá vyšla v ročenke Slavín v roku 1968.²¹ Objasnila v nej priebeh a význam jubilejných osláv podpísania Pittsburskej dohody v júni 1938, na ktorých sa zúčastnila aj delegácia amerických Slovákov. Táto delegácia pricestovala loďou do Poľska, kde na pozvanie významných poľských osobností strávila niekoľko dní. Na poľskej pôde ju privítali dve delegácie z Č-SR, jedna vládna, vyslaná z Prahy, a súčasne aj delegácia HSLS, ktorá bola hlavným organizátorom jubilejných osláv.

Ďalšie štúdie, ktoré sumarizovali viacročný výskum A. Bartlovej v poľských archívoch aj archívoch, na pôde vtedajšej Č-SR sledujú vývoj poľsko-slovenských vzťahov, najmä kontaktov rôznych politických strán, osobností, kul-

túrnych spolkov, univerzít a pod.²² Autorka v nich po prvý raz využila veľmi dôležitý archívny prameň a síce pozostalosť Władysława Semkowicza, ktorá sa nachádza v Krakove. V štúdiách A. Bartlovej sa nachádza tiež množstvo medailónikov – portrétov významných osobností slovenského a poľského politického i kultúrno-osvetového života z medzivojnového obdobia, hlavne politikov, ktorí nejakým spôsobom zasiahli do formovania vzťahov medzi dvoma blízkymi slovanskými národmi.

Na A. Bartlovú svojimi štúdiami nadväzuje Ľubica Kázmerová, ktorá sa spolu s Martinom Katunincom venuje hlavne objasneniu úlohy novinára, poslanca a diplomata Karola Sidora v nadväzovaní slovensko-poľských kontaktov.²³ Svoju pozornosť najviac sústredila na K. Sidora, ktorého hodnotí nielen ako významného politika Slovenskej ľudovej strany, ale aj ako osobnosť, ktorá sa významným spôsobom zaslúžila o rozvíjanie kultúrnych vzťahov medzi oboma krajinami. Časťou svojho výskumu sa Ľ. Kázmerová venuje aj problematike slovensko-poľských hraníc.

V slovenskej historiografii jestvuje značné množstvo prác, ktoré sa nezaoberajú iba „vzťahovou problematikou“, ale sledujú historický vývoj v susednom Poľsku na inom materiáli, pričom kladú dôraz na objasnenie niektorej konkrétnej etapy poľských dejín, politických strán, spoločenských skupín a pod. Medzi takéto práce patrí napr. štúdia Štefana Fanu *Poľsko a Zakarpatská Ukrajina v prvej polovici tridsiatych rokov*,²⁴ v ktorej autor hodnotí formovania poľskej zahraničnej politiky k susedným krajinám a v tejto súvislosti rozoberá aj význam česko-slovensko-poľskej dohody z novembra 1921.

Dôkladnú znalosť poľskej problematiky nachádzame aj v prácach Viktora Borodovčáka, ktorý sa venoval hlavne vývoju Poľska v 19. storočí. V roku 1982 publikoval rozsiahlu monografiu pod názvom *Poľský národ a národy Česko-slovenska na dejinnej križovatke*,²⁵ v ktorej sa okrem iného zamýšľal nad tým, prečo sa už po roku 1918 nevytvoril pevnejší blok stredoeurópskych krajín. Borodovčák naznačil, že

veľký podiel na napätí v stredoeurópskom priestore mala rivalita veľmocí, najmä Francúzska a Veľkej Británie, ich nezáujem o ekonomické kontakty so stredoeurópskymi štátmi, kapitálové investície v tomto priestore a pod.

V súčasnosti sa poľskej problematike sústavnejšie venuje historik nitrianskej Pedagogickej fakulty L. Ruman. Zameriaval sa hlavne na májový prevrat v roku 1926 v Poľsku, ktorý skúma z rôznych hľadísk.²⁶ Ten istý autor skúma aj politický systém v medzivojnovom Poľsku a snaží sa ho porovnávať s vývojom v Č-SR.²⁷ Napriek tomu, že štúdie Ľ. Rumana sa zakladajú v prevažnej miere na predchádzajúcej (najmä poľskej ale i západoeurópskej) literatúre, prinášajú originálne závery a poznatky. Hodnotí napr. špecifiká sanačného režimu, poukazuje na rozdielnú politickú, ekonomickú a kultúrno-vzdelanostnú situáciu Poľska na území bývalých záborov, ktoré sa po viac než storočnom odlúčení opäť spojili v roku 1918 do spoločného štátneho útvaru, jedného z nástupníckych stredoeurópskych štátov, vzniklých na pôde bývalej rakúsko-uhorskej monarchie. Zo štúdie Ľ. Rumana je zrejmé, že spomínané rozdelenie Poľska a nadvláda, resp. vývoj v rozdielnych krajinách zanechali nezanedbateľné stopy v nesledujúcom medzivojnovom historickom procese rôznych oblastí poľského štátu. Je zaujímavé, že podľa tohto autora práve najväčšia časť Poľska s hlavným mestom Varšavou bola najmenej pripravená na to, aby sa ujala politického vedenia v medzivojnovom Poľsku. Najlepšia situácia bola v rakúskom zábore. Ruman tvrdil, že jedine Halič dala medzivojnovému Poľsku vyspelých úradníkov, poslancov či národohospodárov. Medzi nich patril napr. I. Daszyński, W. Witos a D. Głabiński a iní.

Ekonomický vývin Poľska sleduje A. Štefániková.²⁸ Vo svojich prácach sa pokúša – a celkom úspešne – o syntetický pohľad na vývoj v Poľsku na začiatku druhej svetovej vojny. Jej štúdie sú založené na dlhodobom archívnom výskume a na rozsiahlej znalosti domácej i zahraničnej literatúry.

V posledných rokoch sa medzi autorov, ktorí sa zaoberajú poľskou problematikou, zaradili aj predstavitelia mlad-

šej generácie historikov, napr. Juraj Marušiak, ktorý sa uviedol do slovensko-poľskej problematiky štúdiou o činnosti kuriérskych spojok, zabezpečujúcich kontakty medzi protifašistickými odbojovými skupinami v rokoch 1939–1945 na Slovensku a v Poľsku.²⁹

Je evidentné, že v posledných rokoch sa zvýšil v slovenskej historickej vede záujem o problematiku slovensko-poľských vzťahov i priamo o dejiny Poľska. Značný podiel na tom majú medzirezortné vedecké komisie: Slovensko-poľská komisia historikov pri Slovenskej akadémii vied, ako aj Slovensko-poľská komisia humanitných vied, ktorá pôsobí pod patronátom Ministerstva školstva Slovenskej republiky v Bratislave a spolupracuje s obdobnou komisiou Ministerstva Edukacji Narodowej i Sportu Poľskej republiky vo Varšave. Od výskumu významných osobností, ktoré v 20. storočí ovplyvnili vzájomné slovensko-poľské kontakty, sa záujem bádateľov organicky prenáša na udalosti, v ktorých sa utvárali podmienky pre pozitívny rozvoj vzájomných kontaktov a spolupráce medzi Slovenskom a Poľskom. Predmetom historického výskumu v tejto oblasti už nie sú iba politické dejiny, ale pribudli aj práce z ekonomickej, kultúrno-osvetovej a filozofickej oblasti. Škoda, že v edičnej realizácii výskumu bolo zabrzdené vydávanie materiálových publikácií, prinášajúcich dokumenty k dejinám a vzájomným vzťahom oboch krajín, ktoré sa začali systematicky vydávať v 60. rokoch najmä v českej historiografii a mali veľmi cenný dopad aj na slovensko-poľskú problematiku. Je potešiteľné, že do historiografie o Poľsku, Poliakov a poľsko-slovenských vzťahoch vstupuje už aj mladšia generácia, ktorá iste bude mať lepšie možnosti výskumu v archívoch susedných krajín a tým aj lepšie príležitosti na plodnú výmenu skúseností s poľskými historikmi.

Poznámky

¹ Slovenský národný archív, Bratislava, Fond Ministerstvo zahraničných vecí SR, kart. 85.

- ² Slovenský národný archív, Bratislava, Pozostalosť Karola Sidora, kart. 1/7
- ³ Sidor, K.: *Cestou po Poľsku*, Trnava 1927.
- ⁴ Cícker, J.: *Polámané mosty*, Bratislava 1938.
- ⁵ Bartlová, A.: *Dr. Jozef Cícker, veľvyslanec Slovenskej republiky*. (In:) *Dr. Jozef Cícker*, Martin 2000, s. 57–69.
- ⁶ Bokes, F.: *Dejiny Slovenska a Slovákov od najstarších čias až po prítomnosť*, Bratislava 1946; Hrušovský, F.: *Slovensko v dejinách strednej Európy*, Bratislava 1939; Špirko, J.: *Cirkevné dejiny*, II. diel, Martin 1943.
- ⁷ Špirko, J.: Cit. dielo, s. 464.
- ⁸ Houdek, F.: *Vznik hraníc Slovenska*, Bratislava 1931; Grečo, M.: *Slováci a revízia hraníc*, Bratislava 1937.
- ⁹ Bielovodský, A.: *Severné hranice slovenské*, Bratislava 1946.
- ¹⁰ Deák, L.: *Hra o Slovensko*, Bratislava 1991.
- ¹¹ Deák, L.: Cit. dielo, s. 19–20.
- ¹² Holásek, P.: *Nadväzovanie diplomatických stykov medzi ČSR a nástupníckymi štátmi v rokoch 1918 – 1922*. Historický časopis, 1983, r. 31, s. 689–710.
- ¹³ Slnková, V.: *Československo na rokovaníach parížskej mierovej konferencie*, (In:) *Studia historica Nitriensia*, Nitra 1993, s. 97–123..
- ¹⁴ Klimko, J.: *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*. Bratislava 1980.
- ¹⁵ Melníková, M.–Vrabcová, E.: *Utváranie severných hraníc Slovenska v 20. storočí*, in *Slovenská archivistika*. Bratislava 1996, r. 31, č. 2., s. 16–25.
- ¹⁶ Tamže, s. 24–25.
- ¹⁷ Šimončíč, J.: *Denník delimitačnej komisie československo – poľskej roku 1938*. (In:) *Slovenská archivistika*, Bratislava 1992, r. 27, č. 2, s. 16–25.
- ¹⁸ Sidor, K.: *Slovenská politika na pôde pražského snemu*, I. diel. Bratislava 1943, s. 200–204.
- ¹⁹ Bystrický, V.–Deák, L.: *Európa na prelome*. Bratislava 1973.
- ²⁰ Deák, L.: *Slovensko v Politike Poľska v rokoch 1933 – 1938*. Historický časopis 1990, r. 38, č. 3, s. 342–363; Deák, L.: *Poľské územné nároky voči Slovensku 1938*. Historický časopis, 1991, r.

39, č.1, s. 12–27; Deák, L., *Zápas o strednú Európu 1933 – 1938*. Bratislava 1986.

²¹ Bartlová, A.: *Turíčne manifestácie v Bratislave v predvečer Mníchova*. (In:) Slavín, r. 4, Bratislava 1968, s. 110–126.

²² Bartlová, A.: *Slovensko–poľské vzťahy v rokoch 1919–1938*. Historický časopis 1972, r. 20, č. 3, s. 363–84; Bartlová, A.: *Postoj buržoázných politických strán na Slovensku k zahraničnej politike Československa (1933 – 1938)*. (In:) *Kolektívna bezpečnosť v minulosti a súčasnosti*. Bratislava 1977, s. 192–202; Bartlová, A.: *Formovanie Hodžovej koncepcie Stredoeurópskej federácie a vzťahy česko–slovensko–poľské*. (In:) *Slezský sborník*, Opava 1996, r. 94, č. 1, s. 59–67; Bartlová, A.: *Slovenský politik dr. Milan Hodža a stredná Európa* (In:) *Od poznania do zrozumenia, Polacy, Czesi, Slowacy w XX wieku*, Rzeszów 1999, s. 89–101.

²³ Kázmerová, L.: *Vzostup a pád Karola Sidora*. Historická revue 1992, r. 3, č.3, s. 27–28; Kázmerová, L.: *Kultúrne a politické aspekty polonofilstva Karola Sidora*. (In:) *Slezský zborník*, Opava 1996, r. 94, č.1, s. 54–58; Katuninec, M.: *Karol Sidor a jeho zahraničnopolitická orientácia na Poľsko*. (In:) *Slovanské štúdie*, 1997, s. 35–47.

²⁴ Fano, Š.: *Poľsko, Zakarpatská Ukrajina v prvej polovici tridsiatych rokov*. (In:) *Slovanské štúdie*, 1973, s. 85–105.

²⁵ Borodovčák, V.: *Poľský národ a národy Československa na dejinnej križovatke*. Bratislava 1982.

²⁶ Ruman, L.: *Poľská armáda a jej postavenie v Poľsku pred Piłsudského prevratom v máji 1926*. (In:) *Archeológia – história – geografia*. Nitra 1991, s. 51–62; Ruman, L.: *Ozbrojená demonštrácia sily J. Piłsudského v máji 1926 v Poľsku*. (In:) *Studia Historica Nitriensia*. Nitra 1993, r.1, s. 75–96; Ruman, L.: *Sanačný režim v Poľsku v prvých rokoch svojej existenci (1926 – 1928)*. (In:) *Studia Historica Nitriensia*. Nitra 1994, r. 2, s. 128–159.

²⁷ Ruman, L.: *Vzťah medzi výkonnou a zákonodárnou mocou v Poľsku v 20-tych rokoch*. (In:) *Studia Historica Nitriensia*. Nitra 1995, r. 3, s. 75–86.

²⁸ Štefániková, A.: *Ekonomické predpoklady uplatňovania sovietskej sféry vplyvu v Poľsku a v Maďarsku*. (In:) *Stredná a juhovýchodná Európa*. Bratislava 1992, s. 4–47; Štefániková, A.:

Poľská otázka v slovenskej spoločnosti v rokoch 1938–1940. (In:) *Historické štúdie* 38, 1997, s. 59–79; Štefániková, A.: *Hospodárska situácia krajín strednej a juhovýchodnej Európy a presadzovanie sovietskeho vplyvu v ich ekonomike (1945–1948)* (In:) *Stredná a juhovýchodná Európa v politike veľmocí*. Bratislava 1994, s. 70–83.

²⁹ Marušiak, J.: *Poľská kuriérska služba a Slovensko v rokoch 1939 – 1945*. *Historický časopis* 44, 1996, č. 4, s. 632–648.

SLOVENSKO-POLSKÉ VZŤAHY A PODMIENKY ICH VÝVINU V ROKOCH 1918–1924

Lubica Kázmerová

Slovensko-poľské vzťahy po 1. svetovej vojne nadobudli svoju dôležitosť už v čase parížskej Mierovej konferencie, keď sa po rozpade Rakúsko-Uhorskej monarchie len začali kryštalizovať spoločensko-politické pomery v jednotlivých štátoch strednej Európy. Poľskí predstavitelia, ktorí sa zúčastnili na povojnových rokovaníach v Paríži prezentovali oficiálnu mienku Varšavy na dianie v stredoeurópskom priestore. Poľská politika v počiatkoch rokovaní neprejavila výhrady voči konštituovaniu sa južného suseda – Česko-Slovenska a Slovensko považovali za jeho súčasť.

Postoje Poľska sa zhodovali v počiatkoch rokovaní s prejavmi slovanskej vzájomnosti a priateľským vzťahom k Slovákom, tak ako tomu bolo aj v záverečnom období prvej svetovej vojny. Články s týmto obsahom, hoci neboli v poľskej tlači časté, neušli pozornosti redaktorov *Národných novín*. Národné noviny sledovali prejavy náklonnosti k Slovákom a podnietili ich k zdôrazňovaniu kontaktov oboch národov, hlavne v kultúrnej oblasti. Počiarkovali záujem a konkrétny prínos poľských vedcov a umelcov pre slovenskú kultúru.¹

Hoci zástupcovia Poľska na Mierovej konferencii potvrdili akceptáciu vzniku Česko-Slovenska svojimi podpismi pod Sait-Germainskou (v roku 1919) a Trianonskou dohodou (v roku 1920), už nasledujúce mesiace a roky ukázali, v súlade s mocenskými ambíciami a zahraničnopolitickou orientáciou poľskej vlády, že v pohľade na budúcnosť Česko-Slovenska a teda tiež Slovenska stanovisko Poľska nemusí byť definitívne.²

Slovensko-poľské vzťahy boli už v prvých rokoch existencie mladej Česko-Slovenskej republiky zaťažené českoslo-

venskými spormi o hranice, nevynímajúc sporné územie severného Slovenska. A práve z územných sporov o oblasti Oravy a Spiša sa vyvinul podstatný objekt vzájomných slovensko-poľských vzťahov rokov 1918 – 1924.

Spory o hranice vyplývali z mocenských záujmov oboch štátov. V poľskej zahraničnej politike súviseli v prvom rade s predstavami o usporiadaní strednej Európy a hegemonnom postavení Poľska. Z geopolitického hľadiska česko-slovenský štát znemožňoval Poľsku svojou polohou uplatnenie mocenských záujmov v oblasti Poddunajska a na Balkáne. Jedným z výsledkov mocenských ambícií česko-slovenského severného suseda mohlo byť aj pripojenie Slovenska k maďarskému štátu.³ Uvedená predstava mala pevnú pozíciu v zahraničnopolitických koncepciách Poľska, ktoré už roku 1919 rozprúdilo akcie spojené s prípadným odtrhnutím Slovenska od Česko-Slovenskej republiky. V tejto súvislosti je známe stretnutie predsedu Slovenskej ľudovej strany (SLS) Andreja Hlinku s najvyšším vojenským a politickým predstaviteľom poľského štátu gen. Jozefom Piłsudskim, ktorý bol naklonený myšlienke spoločnej hranice Maďarska a Poľska. Na jeseň 1919 prijal Piłsudski Hlinku na jeho ceste do Paríža, kde chcel vodca ľudovej strany predostrieť požiadavku autonómie Slovenska. Na stretnutí Piłsudski nabádal Hlinku, aby sa v prípade neúspechu jeho parížskej akcie obrátil na Budapešť, čo mohlo znamenať už spomenuté vkliessenie sa Slovenska do maďarského štátu.⁴ Hlinkovo neúspešné parížske pôsobenie spojené s podporou poľských účastníkov konferencie a následné uväznenie po návrate do Česko-Slovenska neodradilo príslušníkov ľudovej strany aj naďalej hľadať v Poľsku podporu svojho autonomistického úsilia.

* * *

Na parížskej Mierovej konferencii prejavilo Poľsko okrem záujmu o Tešínsko⁵ aj záujem o časti územia severného Slovenska. Poľsko si nárokovalo teritória Kysúc, Oravy a Spiša. Obyvateľstvo na spornom území, ak malo nejaké národné

povedomie, sa hlásilo prevažne k slovenskej a goralskej identite. Oficiálne rokovania predstaviteľov Česko-Slovenskej republiky a Poľska však v otázke hraníc neviedli ku akceptovateľnému výsledku. Neúspech rokovaní vyústil do požiadavky plebiscitu, ktorý sa stal ďalšou z determinánt slovensko-poľských vzťahov v rokoch 1918–1924. I keď poľská strana prejavila záujem o plebiscit ako prvá, v uvedených oblastiach nemala vytvorené zázemie v propoľskom hnutí, ako by sa dalo očakávať. O severné oblasti Slovenska prejavovala záujem už v prvých rokoch 20. storočia inteligencia, ktorá pôsobila v kultúrnom centre južného Poľska v Krakove. Jazykovú a celkovú kultúrnu príbuznosť miestnych obyvateľov v intenciách romantického nacionalizmu považovali „za zdroj autentickej poľskej kultúry neskazenej cudzími vplyvmi.“⁶

Poľskí aktivisti v povojnovom období, ktorých úlohou bolo získavať obyvateľstvo pre poľskú štátnosť, sa na sporom území zamerali na podporovanie vierovyznania Slovákov katolíckym Poľskom, čo pred obyvateľstvom stavali do protikladu s českým „bezbožníctvom.“ Nechýbalo ani ekonomické získavanie prostredníctvom nedostatkových potravinových článkov a iného úzko profilového tovaru, ktorého bol v čase krátko po doznení vojny všeobecný nedostatok. Špecifická situácia nastala v niektorých obciach pri kolkovaní peňazí, keď obyvateľstvo pod vplyvom práve propoľských agitátorov podľahlo ich cieľavedomo vedenému tlaku a časť svojich finančných úspor presunulo do poľských peňažných ústavov.⁷

K nastoleniu otázky plebiscitu došlo na česko-slovensko-poľských rokovaníach v Krakove v júli 1919. Plebiscit podľa poľských predkladateľov sa mal uskutočniť na území Tešínska ležiaceho v blízkosti významných ložísk surovín a industriálnych centier. Plebiscitným územím bola tiež Orava a Spiš. Mierová konferencia akceptovala žiadosť o plebiscit a na jeho uskutočnenie vymenovala medzinárodnú komisiu (27. september 1919). Po upresnení sa mal plebiscit uskutočniť 24. júla 1920 na teritóriu Tešínskeho Sliezka, na Orave

v oblasti Námestova a Trstenej. V regióne Spiša sa plebiscitným územím stala časť okresu Spišskej Novej Vsi a obec Tatranská Javorina.⁸ Situácia na spomenutých územiach nebola jednoduchá. Stupňovalo sa napätie a obavy pred nejasnou budúcnosťou vyvolávali medzi obyvateľstvom mnohé konflikty. Väčšia časť obyvateľov obcí, ktorých sa plebiscit bezprostredne týkal, mala záujem o československú štátnu príslušnosť. Interes tejto skupiny obyvateľstva vyplýval z vedomia slovenskej národnosti.⁹ Menšia časť miestneho obyvateľstva sa dožadovala pripojenia ku Poľsku. Ich ideovým predstaviteľom bol Ferdinand Machaj.¹⁰

Pre uskutočnenie plebiscitu sa vytvorili špeciálne orgány, tak na československej, ako i na poľskej strane. Pre plebiscit na Slovensku zriadili referát pri Úrade Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska v Bratislave, ktorému podliehali ďalšie orgány. Napriek široko koncipovanej príprave sa plebiscit nekonal.

Do problému vstúpila československá delegácia na Mierovej konferencii v Paríži. Súhlasila s rokovaniami s predstaviteľmi Poľskej republiky a 10. júla 1920 v Spaa podpísali dohodu, ktorou obe zúčastnené strany prijali rozhodnutie Rady veľvyslancov o spoločných hraniciach. Zároveň odstúpili od plebiscitu na spomínanom území. Rozhodnutie bolo zverejnené 28. júla 1920.

Podľa verdiktu Rady veľvyslancov 25 tisíc obyvateľov severnej Oravy a Spiša v 25 dedinách sa stalo súčasťou poľského štátu.¹¹ Strata oravských a spišských miest sa citlivo dotkla slovenskej verejnosti. V obciach, ktoré boli pripojené k Poľskej republike opäť dochádzalo k nepokojom. V nich neraz stáli proti sebe susedia, ktorých – ako to už v takýchto zásadných udalostiach býva – rozdelili politické a ekonomické záujmy krajín, zúčastnených na spore. Časť obyvateľov, sklamaných rozhodnutím vlád oboch štátov, hľadala podporu v iných štátnych orgánoch, napr. v parlamente. Často sa dožadovali práve vystahovania do Česko-Slovenska.¹²

Hlboké sklamanie s riešením situácie v severných oblas-

tiach Slovenska prejavila časť príslušníkov Slovenskej ľudovej strany, zahraničnopoliticky orientovanej na Poľsko. Predseda strany, kňaz Andrej Hlinka v liste adresovanom ministrovi zahraničných vecí Česko-Slovenska Edvardovi Benešovi píše: „My veľmi ťažko nesieme ztratu každej duši slovenskej. Obce Oravy a Spiša sú následkom odtrhnutia od Slovenska zabité a všetky sily napínajú, aby boli nazpät' k Slovensku pridelené. Poľsko nemá z nich nič, oni budú pre Poľsko ťarchou večitou, nám ale stratou nenahraditeľnou, pretože nás je tak málo, že nás ztrata každej duše oslabuje.“¹³ Správy od miestnych obyvateľov zo zabratých obcí hovorili o tvrdých metódach polonizácie a zákaze distribúcie slovenských kníh s náboženským obsahom, čo bolo v príkrom rozpore s predchádzajúcou poľskou agitáciou.¹⁴

Posledným nedoriešeným územím hraničiacim s Poľskom, ktorého sa mal neuskutočnený plebiscit týkať, bola Tatranská Javorina. Po celkovo neuspokojivých výsledkoch poľských rokovaní na Mierovej konferencii v Paríži poľská strana akcentovala záujem o pripojenie Tatranskej Javoriny k Poľskej republike. A tak, i keď malebná, ale na prvý pohľad hospodársky ťažko využiteľná vysokohorská oblasť sa stala na niekoľko rokov zdrojom rokovaní predstaviteľov Poľska a Česko-Slovenska. Nevyriešený územný spor zneprijemňoval životné pomery obyvateľstva vyústil aj do mnohých konfliktov, v ktorých musela zasahovať brachiálna moc.

Vytýčenie hranice v oblasti Tatranskej Javoriny sa malo uskutočniť už po stroskotaní plebiscitu. Podľa rozhodnutia z 28. júla 1920 sa územie obce stalo súčasťou Česko-Slovenska. Úlohou vytýčiť priebeh hranice bola poverená delimitačná komisia, s právomocou modifikovať priebeh hranice v prospech jednotlivcov a komunít vo vzťahu k miestnym a špecifickým okolnostiam. Avšak obe zúčastnené strany si inak vykladali rozhodnutie z 28. júla 1920, a to zabránilo fyzickému vytýčeniu hraničnej línie. Podľa česko-slovenskej strany úlohou komisie bolo osadiť chýbajúce hraničné stĺpy a nie predkladať návrhy na zmenu hraníc, ako to chceli čle-

novia poľskej komisie. Rozdiel výkladu viedol k žiadosti, aby verdikt o línii hraníc vydala Konferencia veľvyslancov. Skôr, než veľvyslanci vyslovili požadované stanovisko, uskutočnili sa česko-slovensko – poľské rokovania. E. Beneš a K. Skirmut uzavreli 6. novembra 1921 politickú dohodu. Problém Tatranskej Javoriny sa rozhodli riešiť prostredníctvom priateľskej dohody, na základe čoho vznikli poľská a česko-slovenská „javorinská“ komisia.¹⁵ To všetko sa dialo za súhlasu Konferencie veľvyslancov. Aj keď termín vypracovania nového riešenia otázky Tatranskej Javoriny bol v roku 1922 niekoľko krát predĺžený, k výsledku upokojivému pre obe strany nedospeli. Problém bol predložený Konferencii veľvyslancov, ktorá spor predostrela Rade spoločnosti národov, a tá si vyžiadala posúdenie problému od Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti v Haagu. Rozhodnutie z Haagu potvrdilo skutočnosť, podľa ktorej Tatranská Javorina je zvrchovanou súčasťou česko-slovenského územia. Spor o územie Tatranskej Javoriny po doriešení otázky hraníc uzavrela dohoda medzi Česko-Slovenskom a Poľskom zo 6. mája 1924. Protokoly „O hraničných a komunikačných úľavách v pohraničnom pásme česko-slovensko – poľskom na Spiši „ako znel názov dokumentu, upravovali zvláštny pohraničný styk na tomto území. Pohraničné územie v javorinskej oblasti sa nestalo hneď pokojným územím. Žiadosti o riešenie miestnych konfliktov boli v 20. a 30. rokoch minulého storočia stálou agendou pražského ministerstva zahraničných vecí a jeho poľského oddelenia.

* * *

Popri pôsobení česko-slovensko-poľských politických determinánt poľské politické kruhy a členovia Slovenskej ľudovej strany udržiavali v uvedenom období vzájomné kontakty. Poľská strana videla v ľudákoch opozíciu voči oficiálnej česko-slovenskej politike. Ich úsilie však nedosiahlo konkrétne výsledky. Aj v radoch ľudákov sa ozývala kritika zmien v pohraničných oblastiach. A. Hlinka napriek tomu neustúpil z pozície priateľstva voči Poľsku. Známe sú jeho

vyjadrenia, v ktorých nazýval Poliakov nielen dobrými susedmi, ale aj bratmi. Denník *Slovák* informoval pravidelne, ešte počas vychádzania v Ružomberku, o slovenskom severnom susedovi. Z jeho redaktorov to bol hlavne neskorší šéfredaktor denníka Karol Sidor.¹⁶ Vyjadrenia predsedu strany a redaktorov Slováka našli v v polskej tlači pozitívny ohlas. Poľská spriaznenosť s autonomistickými cieľmi ľudovej strany posilňovala v Andrejovi Hlinkovi vedomie možnosti ovplyvňovania centralistickej politiky pražskej vlády voči Slovensku.

Celkove možno povedať, že vzťah ľudákov k Poliakom a ich politike voči česko-slovenskému štátu charakterizovala aj istá dávka opatrnosti. Vyplývalo to z polskej podpory slovenskej iredenty, ktorá bola promaďarskej orientácie.¹⁷ Hlinkovi boli dobre známe aj mocenské ambície Poľska v strednej Európe, ktoré v období rokov 1918–1924 znemožňovali užšie zbližovanie oboch národov.¹⁸

Najväčší záujem o Slovensko vychádzal v prvej polovici dvadsiatych rokov, podobne ako na začiatku storočia, z Krakova, kde sa najviac vedelo o pomeroch na Slovensku a kde vzhľadom na geografickú polohu „pretrvávali staré predvojnové putá s územím za Karpatami. Navyše krakovské politické skupiny mali najväčší záujem o spoluprácu, ktorá smerovala proti česko-slovenskej štátnosti a za odtrhnutie Slovenska od republiky.“¹⁹ Vedúcou osobnosťou krakovského centra bol profesor Jagellovskej univerzity Władysław Semkowicz, rozporuplná osobnosť v otázke historickej interpretácie slovensko-poľských vzťahov, ktorá by si zaslúžila osobitný výskum zo slovenskej strany.²⁰ Zo Semkowiczovho pera vyšla ucelená koncepcia spolupráce so Slovenskom. Pri jej koncipovaní vychádzal z vlastných výskumov, v ktorých jednostranne potvrdzoval poľský charakter osídlenia severnej časti Kysúc, Oravy a Spiša. So závermi svojich výskumov o charaktere uvedeného územia vystúpil aj na Mierovej konferencii, ale neuspel. Podľa jeho koncepcie celé sledované územie malo pripadnúť poľskému štátu.

V podtexte akcií krakovského centra zaznievalo úsilie

o odtrhnutie slovenského teritória, ku ktorému malo dôjsť v momente, keď sa myšlienka pripojenia k Poľsku stane vlastná miestnemu obyvateľstvu, čiže v čase, ako uviedol Ladislav Deák v práci *Hra o Slovensko*, „po vzájomnej dohode so Slovákmi“²¹, t. j. v čase, keď sa na Slovensku dostanú k moci opozičné politické sily, predstavované ľudákmi. Krakovské centrum podporovalo autonomistické sily preto, aby oslabilo centralistickú moc Prahy.

Zbližovacie akcie medzi Poľskom a Slovenskom v dvadsiatych rokoch mali aj pozitívny prínos. Platí to hlavne pre oblasti, ktoré neboli priamo determinované faktormi a cieľmi tzv. veľkej politiky. Bol to v prvom rade živý záujem poľskej spoločnosti o národný vývin Slovákov. Záujem sa prejavoval v kultúrnej, jazykovej a konfesionalnej oblasti oboch národov, ktoré napriek silnému politickému tlaku zo strany zbližovacích akcií prekračovali úzky politický rámec poľsko-česko-slovenských sporov. V konečnom dôsledku ho prekračovali aj styky v kultúrnej oblasti počtom rozmanitých podujatí, v ktorých sa neakcentovala politika. Vrástal počet turistických akcií v oblasti Vysokých Tatier a horstva Pienin. Kultúrne i turistické podujatia mali svoje počiatky práve v spornej prvej polovici 20. rokov minulého storočia. Prispejú k prekonaniu problémov a k vytvoreniu novej kvality vzájomných vzťahov oboch národov. Intelektuálna rovina vzťahov sa rozvinula prijatím slovenských študentov na Jagellovskej univerzite v Krakove.

Aktivity v oblasti kultúry v ďalších rokoch dali základ prehĺbeniu vzájomných vzťahov. Dialo sa tak prostredníctvom literárnych podujatí, výmennými návštevami spisovateľov, zvýšenou prekladateľskou produkciou, informovaním o Slovensku a hlavne inštitucionalizovaním kontaktov v podobe kultúrnych a spoločenských organizácií.²² Časté boli aj výmenné zázajdy kultúrno-umeleckých súborov. To všetko tvorilo solídne základy slovensko-poľskej spolupráce.²³

Roky 1918–1924 môžeme nazvať rokmi nezhôd, no súčasne i rokmi zbližovacieho procesu, v ktorých sa postupne vyjasňovali vzájomné politické pozície Česko-Slovenska

a Poľska. Zbližovanie sa premietlo do slovensko-poľských kontaktov. Význam týchto kontaktov sa pozitívne prejavil koncom prvej polovice dvadsiatych rokov minulého storočia, keď Poľsko zaujalo negatívny postoj voči slovenskej irredente pôsobiacej na poľskom území.²⁴ Etapu vzájomných vzťahov v tomto období úspešne uzavrela dohoda medzi Česko-Slovenskom a Poľskom v roku 1925.

Poznámky

- ¹ Marušiak, J.: *Obraz Poľska v slovenskej tlači v rokoch 1918-1919*. In: *Historické a kultúrne zdroje slovensko-poľských vzťahov*, Bratislava 2000, s. 135.
- ² Deák, L.: *Hra o Slovensko*. Bratislava 1991, s. 19.
- ³ Hronský, M.: *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*. Bratislava 1998, s. 208-210.
- ⁴ Szklarska-Lohmanowa, A.: *Záujem Poľska o Slovensko v rokoch 1918-1930*. (In:) *Historické štúdie XV*, s. 215-216.
- ⁵ Problémom Tešínska sa podrobne zaoberá dvojica autorov Pavelka, R.–Káňa, O.: *Tešínsko v poľsko-československých vzťahoch 1918-1939*. Ostrava 1970.
- ⁶ Marušiak, J.: c. d., s. 132.
- ⁷ Melníková, M.–Vrabcová, E.: *Utváranie severných hraníc Slovenska v 20. storočí*. (In:) *Slovenská archivistika*, roč. 31, r. 1996, č. 2, s. 19.
- ⁸ Houdek, F.: *Vznik hraníc Slovenska*. Bratislava 1931, s. 314.
- ⁹ Archív Ministerstva ministerstva České republiky (ďalej A MZV ČR), Praha. Fond (ďalej F) – II. Sekce, III. Řada, kr. 127.
- ¹⁰ A MZV ČR Praha. F – II. Sekce, III. Řada, kr. 128.
- ¹¹ A MZV ČR Praha. F – II. Sekce, III. Řada, kr. 131/A.
- ¹² A MZV ČR Praha. F – II. Sekce, III. Řada, kr. 420.
- ¹³ A MZV ČR Praha. F – II. Sekce, III. Řada, kr. 128.
- ¹⁴ Bielovodský, A.: *Severné hranice Slovenska*. Bratislava, bez dát, s.12.
- ¹⁵ A MZV ČR Praha. F – II. Sekce, III. Řada, kr. 128/A.
- ¹⁶ Katuninec, M.: *Karol Sidor a jeho zahraničnopolitická orientácia na Poľsko*. (In:) *Slovanské štúdie* 1/1997, s. 36.

- ¹⁷ Kramer, J.: *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike 1919 – 1928*. Bratislava 1957, s. 50 – 52.
- ¹⁸ Ďurčanský, F.: *Pohľad na slovenskú politickú minulosť*. Bratislava 1943, s. 208-209.
- ¹⁹ Deák, L.: c. d., s. 27.
- ²⁰ Porovnaj citované práce L. Deáka a A.Szklarskej-Lohmanowej.
- ²¹ Deák, L.: c.d.,s. 27
- ²² Hvišč, J.: *Národné vedomie v medziliterárnych súvislostiach*. (In:) *Historické a kultúrne zdroje slovensko-poľských vzťahov*. Bratislava 2000, s. 81-84.
- ²³ Szklarska-Lohmannova, A.: *Záujem poľska o Slovensko v rokoch 1918-1930*. (In:) *Historické štúdie XV*. Bratislava 1970, s. 222-224.
- ²⁴ Deák, L.: c.d., s. 25.

TAJNÉ MAĎARSKO-POLSKÉ ROKOVANIA TÝKAJÚCE SA „OSLOBODENIA“ SLOVENSKA

V ROKOCH 1922–1928

Maroš Hertel

Riešenie „slovenskej otázky“ v karpatskej kotline tvorí osobitnú kapitolu vzájomných československo-poľsko-maďarských vzťahov po skončení prvej svetovej vojny. Spoločná maďarsko-poľská podpora slovenských autonomistických resp. separatistických snáh súvisela v prvom rade s nádejmi na realizáciu vlastných politických a mocenských záujmov v strednej Európe. Spomedzi všetkých nástupníckych štátov bolo Poľsko jedinou krajinou, ktorá mala s povojnovým Maďarskom najmenšie záujmové rozpory. Obe krajiny nemali voči sebe územné nároky, pričom ich spájal záujem o vytvorenie spoločnej hranice.

Vnútropolitická situácia v Maďarsku po páde Kúnovho režimu bola veľmi zložitá. Popri vláde Štefana Fridricha, ktorá sa ujala moci v auguste 1919, totiž vzniklo aj druhé mocenské centrum, sformované okolo najvyššieho veliteľa maďarskej armády Mikuláša Hortyho. Hoci obe tieto centrá mali spoločný cieľ – záchranu územnej integrity Uhorska, rozchádzali sa v spôsobe jej konkrétnej realizácie. Zhodovali sa v potrebe priamej maďarskej vojenskej intervencie voči Č-SR, resp. Slovensku. Problémom ostávalo, do akej miery by sa dal využiť a či vôbec využiť slovenský národný pohyb v Česko-Slovensku na jej zdôvodnenie. Manévrovací priestor maďarskej vlády značne obmedzilo podpísanie mierovej zmluvy medzi čelnými mocnosťami, spojenými a združenými s Rakúskom a samostatnej zmluvy s Česko-Slovenskom 10. septembra 1919 v Saint – Germain en Laye. Táto medzinárodná zmluva uznala vznik samostatného a zvrchovaného Česko-Slovenska, skladajúceho sa z územia Čiech, Moravy, časti Sliezska, Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Ma-

ďarskej vláde tým bol daný jasný signál, že v pripravovanej zmluve sa bude musieť Maďarsko zriecť územia Slovenska a Podkarpatskej Rusi v prospech Č-SR.

Prvé vojenské plány, týkajúce sa znovuobsadenia Slovenska, boli v Maďarsku vypracované koncom roka 1919. Pripravovanej akcie sa mali zúčastniť maďarsko-slovenské légie organizované na poľskom území.¹ K úspešnému prevedeniu plánu bolo potrebné získať poľských politických a vojenských predstaviteľov.

Koncom roka 1919 sa v otázke užšieho spojenectva s Maďarskom chovali Poliáci pomerne rezervovane. Táto rezervovanosť sa prejavovala „len“ podporovaním protičeskej propagandy medzi Slovákmi, šírením idey samourčenia Slovenska a prípravou pôdy na plebiscit. Poľská vláda totiž očakávala, že v prípade úspechu plebiscitu sa Slovensko odtrhne od Čiech a pripojí sa buď k Maďarsku alebo k Poľsku, prípadne dôjde k vyhláseniu samostatného štátu.² Na poľskom území však našla útočisko a podporu slovenská emigrácia reprezentovaná predovšetkým Františkom Jehličkom a Františkom Ungerom, ktorí svoju činnosť koordinovali s maďarskou vládou.

Jehlička s Ungerom utvorili v máji 1920 v Poľsku Slovenskú národnú radu, ktorá mala prevziať moc na Slovensku hneď po jeho obsadení maďarským vojskom. Takmer do roka a do dňa – 25. mája 1921 –, vyhlásil F. Unger (Jehlička bol v tom čase v Amerike, pozn. M. H.) v Poľsku samostatnú Slovenskú republiku. Predsedom vlády sa stal F. Jehlička, pričom Unger zastával post ministra zahraničných vecí.³ Poľsko podľa oficiálneho vyhlásenia predsedu vlády W. Witosa neprejavilo podporu tejto nezávislej Slovenskej republiky. 6. novembra 1921 bola podpísaná československo-poľská dohoda, podľa ktorej sa oba štáty zaviazali k vzájomnému rešpektovaniu územnej celistvosti, k arbitráži v prípade sporov a k zachovaniu neutrality v prípade napadnutia jedného z nich. Č-SR prisľúbilo rozpustenie ukrajinských légii, pokiaľ sa tieto nachádzali na jeho území. Naproti tomu malo Poľsko rozpustiť poľsko-maďarské légie, resp. organizácie nepriateľské voči Č-SR.⁴

Podpísanie spomínanej zmluvy spôsobilo značné rozlade-

nie v maďarských vládnych kruhoch. Podľa inštrukcií z Budapešti sa mal Jehlička venovať výlučne propagandistickej činnosti. Medzitým Slovenská ľudová strana v Česko-Slovensku prešla v boji za autonómiu Slovenska do otvorenej opozície, čo vyvolalo živý ohlas v Maďarsku. Práve skrytá podpora autonomistických snáh mala byť jednou z možností rozbitia Č-SR. Táto varianta sa stala perspektívnou vstupom Vojtecha Tuku – agenta stojaceho v službách maďarskej irredenty – do ľudovej strany v marci 1922. Tuka sa za pomerne krátky čas stal jedným z najvýznamnejších predstaviteľov SLS. Bol nielen šéfredaktorom *Slováka*, ale aj podpredsedom a jednatelom Správneho výboru strany.

Už v prvých Tukových hláseniach do Budapešti (1920) sa objavujú informácie o tom, že sa na Slovensku snažil vybudovať vojenskú organizáciu, ktorá by bola schopná účinne vystúpiť v prípade maďarského resp. maďarsko – poľského útoku proti Č-SR po boku interventov. Oslobodenie „Hornej zeme“ bolo podľa Tukovho názoru možné len v podobe slovenského národného hnutia, a síce kvôli „entente, ktorá by nestrpela z maďarskej strany akciu majúcu charakter dobyvačnej vojny“ a taktiež preto, lebo „Slováci sa boja návratu maďarských vojenských oddielov, ich krajného vlastenectva a krutosti“.⁵ Z týchto dôvodov bolo nutné mať na Slovensku k dispozícii dôstojníkov špecialistov, pod vedením ktorých mali byť organizované miestne brachiálne oddiely. Tieto oddiely mali udržiavať poriadok na oslobodenom území. Tuka súčasne úzko spolupracoval s predstaviteľmi slovenskej vlády v Poľsku – Jehličkom a Ungerom.

Koncom roka 1921 vypracovali Unger s Tukom plán povstania na Slovensku, ktorý bol predložený Budapešti a Varšave. Pripravovanej akcie sa mali zúčastniť sliezske povstalecké oddiely Wojciecha Korfantyho.⁶ 1. marca 1922 sa vo Viedni konala porada za účasti F. Ungera, V. Tuku, E. Tvrdeho a člena maďarského generálneho štábu podplukovníka Sztojakovicsa (Sztójaya). Prítomní sa dohodli, že v prípade úspechu povstania bude stáť na čele samostatného Slovenska V. Tuka. Tuka bol súčasne poverený organizačnými prí-

pravami povstania na Slovensku a Jehlička s Ungerom mali vykonávať organizačnú prácu v Poľsku.⁷

O ďalších prípravách povstania rokoval Tuka s maďarským podplukovníkom Tihamérom Sziménfalvym 3. júna 1922. Z dochovaného záznamu rokovania vyplýva, že Tukova činnosť bola v tejto fáze príprav informatívna. Po nej mala nasledovať prípravná práca a súbežne s ňou mala prebiehať zahraničná propaganda. Tuka pred Sziménfalvym seba vedome prehlásil, že jeho inštrukciami sa riadi Slovenská ľudová strana a súčasne aj dve najvýznamnejšie maďarské politické strany v Č-SR: kresťansko-socialistická a maľoroľnícka. V danej situácii bol nenahraditeľný, pretože „niet takej osoby, ktorá by bola na to vhodná“.⁸ Týmto tvrdením sa Tuka zjavne snažil zakryť tú skutočnosť, že dovtedy na Slovensku nejestvovala žiadna vojensky organizovaná formácia, ktorá by bola schopná efektívne sa podieľať na pripravovanom povstaní. Jediným pozitívom dosiaľ vykonanej práce bolo údajné „spracovanie“ slovenských príslušníkov česko-slovenskej armády prostredníctvom ľudovej strany, ktorý v prípade vojenského konfliktu nemali strieľať na vlastných bratov. Týchto vojakov bolo treba ešte lepšie pripraviť tak, aby boli poslušní slovenskej vláde. Útok na Bratislavu a Komárno očakával Tuka bezpodmienečne zo strany Maďarska.⁹

V záujme riešenia „slovenskej otázky“ sa Jehlička s Ungerom zdržiavali od 15. mája 1922 v Ríme. Tu rokovali s predstaviteľmi talianskych politických strán, ministerstvom zahraničných vecí, s chorvátskymi separatistami a taktiež navštívili sovietske vyslanectvo. Predmetom rokovaní medzi Jehličkom a sovietskymi predstaviteľmi bol zrejme fakt, že mal v úmysle využiť pre svoje ciele medzinárodné robotnícke hnutie a jeho tézu o samourčovanom práve národov.¹⁰

Rokovania v Taliansku považoval Jehlička za také závažné a významné, že navrhol maďarskému ministerstvu zahraničných vecí v riešení slovenskej otázky novú zahranično-politickú líniu. Naproti doterajšej jednostrannej poľskej orientácii sa mala viac využívať orientácia nemecko-sovietska.

Kvôli posilneniu tejto línie chcel Jehlička pôsobiť buď v Ríme alebo vo Švajčiarsku, pričom Unger by naďalej účinkoval v Poľsku. Maďarské ministerstvo zahraničných vecí neprijalo túto Jehličkovu ponuku, pretože „len prostredníctvom poľskej protičeskej politiky mohli najlepšie ovplyvňovať slovenskú otázku.“¹¹ Predstavitelia slovenskej vlády preto aj naďalej sídlili v Poľsku. Ani ďalšie rokovania Jehličku s Ungerom v Nemecku v druhej polovici roka 1922 nevedli k rozšíreniu doterajšej bázy slovenského hnutia za samostatnosť.

Hoci česko-slovenská vláda na základe spoločne uzavretej zmluvy žiadala vypovedanie Jehličku a Ungera z Poľska, poľská vláda uvažovala len o prípadnom znemožnení ich politickej činnosti. K zastaveniu činnosti slovenskej vlády v Poľsku nedošlo kvôli zhoršeniu vzájomných sporov ohľadom Javoriny a v otázke ratifikácie poľsko-československej zmluvy. V tejto dobe naopak došlo k poľsko-maďarskému zblíženiu, ktoré sa prejavilo na podpore plánov povstania na Slovensku.

V auguste 1922 hlásil tajomník maďarského vyslanectva vo Varšave barón Gábor Apor Ministerstvu zahraničných vecí v Budapešti, že jeho zmocnenec rokoval s Józefom Piłsudskim a šéfom poľského generálneho štábu Władysławom Sikorskim. Poľskí predstavitelia boli pripravení dať k dispozícii v prípade povstania na Slovensku oddiely Stzrelec, ktoré sa osvedčili vo vojenských akciách v hornom Sliezku. Podľa Piłsudského sa malo v každom prípade predísť kompromitovaniu Poľska. V prípade úspechu povstania pomôže v uznaní *fait accompli* osobitne v Rumunsku. Apor k tomu dodal, že Poliaci ľahko sľubujú, ale horšie je to s plnením ich sľubov.¹²

Na jeseň 1922 pokračovali ďalšie neoficiálne rokovania týkajúce sa prípravy povstania. V októbri pricestoval do Poľska maďarský podplukovník Pawlas, ktorý vystupoval pod krycím menom Parola. Vo Varšave rokoval s Jehličkom, Ungerom, profesorom Tadeuszom Hilarowiczom, kapitánom poľského generálneho štábu Bulowskim a kapitánom

Janom Wadonom. Pawlas informoval prítomných o pripravách povstania v Budapešti. Maďarská vláda ubezpečila výbor pripravujúci povstanie, že v prípade úspechu celej akcie nenastolí na Slovensku okupačnú správu, ale ponechá slovenskému národnému zhromaždeniu právo proklamovať pripojenie Slovenska k Maďarsku. (!) Povstanie vypukne až vtedy, ak bude zabezpečené, že začne naraz v danej chvíli na viacerých miestach súčasne. Pawlas zároveň žiadal, aby zástupca poľského generálneho štábu prišiel do Budapešti, kde by mu poskytl príslušné informácie.

Kapitán Wadon informoval na základe informácií generálneho štábu o poľských vojenských pripravách. Vojenské oddiely budú použité ako pomoc pre slovenskú stranu proti Čechom. Vojaci ostanú po povstaní v pohraničí s tichým súhlasom vlády. Celú akciu podporoval poľský minister vnútra Antoni Kamiński, ktorý príslušným úradom tajne nariaďil, aby pomáhali slovenskej akcii a nerobili zbytočné problémy pri pašovaní propagandistického materiálu na Slovensko.¹³

Koncom roka 1922 bola maďarská strana nespokojná s poskytovaním poľskej podpory slovenskej akcii. Preto vyzvala Ungera, aby vystupňoval svoju aktivitu. Unger však rokoval s poľskými predstaviteľmi v mene hornouhorských Slovákov a nie maďarskej vlády. Ďalšie rokovania sa odohrali 19. novembra 1922 v Jehličkovom byte vo Varšave. Zúčastnil sa ich aj generál Bolesław Roja, ktorý bol určený za veliteľa poľských oddielov majúcich sa zúčastniť pripravovanej akcie.

V januári 1923 došlo k poľsko-maďarskej dohode o spolupráci v prípade slovenského povstania. Po príchode do Varšavy rokoval Tattay, jeden z vedúcich tajného budapeštianskeho ústredia iredenty, s viacerými predstaviteľmi poľských politických strán a s generálom Bolesławom Rojom. Na rokovaní sa zúčastnil aj Tukov splnomocnenec Karol Stöger, ktorý pozval Roju do Viedne. Roja oznámil, že poľské vojenské kruhy už zahájili prípravy slovenskej akcie. Na tento cieľ vybrali 240 dôstojníkov a rátili s počtom 8 – 10 000

strzelcov. V prípade vypuknutia povstania prichádzali do úvahy dve možnosti:

1. akciu na Slovensku by z poľskej strany podporovali pod heslom práva národov na sebaurčenie;

2. povstanie na základe spoločnej maďarsko – poľsko – slovenskej dohody. V prípade úspechu plánovanej akcie chceli Poliaci získať Tešín a Javorinu.¹⁴

Kvôli komplikovanej vnútro politickej situácii a vplyvom zmenenej zahraničnopolitickej orientácii poľskej vlády nakoniec k realizácii povstania na Slovensku nedošlo. Taktiež Tukom organizovaná a riadená polovojenská organizácia Rodobrana, ktorá sa pravdepodobne mala akcie zúčastniť, bola len v počiatočnom štádiu budovania. V auguste 1923 bola činnosť Rodobranskej na základe výnosu Ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Jozefa Kállaya úradne zastavená.¹⁵ V rokoch 1924–1925 došlo z rozhodnutia Rady veľvyslancov k ukončeniu poľsko – česko – slovenského sporu o Javorinu, ktorá zostala súčasťou Č-SR. Súčasne boli medzi oboma štátmi podpísané tri hlavné dohody: arbitrážno – koncilantná, obchodná a likvidačná, pričom posledná z nich riešila všetky sporné otázky, ktoré vznikli rozdelením územia Tešínska, Spiša a Oravy medzi Poľsko a Č-SR. Aj napriek zlepšeniu vzájomných vzťahov umožnila poľská vláda vydávať na svojom území F. Ungerovi časopis *Wiadomości Slowackie*. Financovaný bol maďarským Ministerstvom zahraničných vecí, pričom uverejňované v ňom články mali silnú protičeskú tendenciu. Unger naďalej udržiaval úzke kontakty s F. Jehličkom, ktorý od roku 1926 pôsobil vo Viedni.

V rokoch 1927–1928 došlo k oživeniu záujmu poľských vojenských kruhov o prípravu plánov povstania na Slovensku a to z iniciatívy Vojtecha Tuku. Styk s Poľskom sa Tuka opäť snažil obnoviť prostredníctvom Ungera a Jehličku. Jehlička následne poveril Ungera, aby predniesol záležitosti na kompetentných miestach vo Varšave.

K celej akcii sa Jehlička staval spočiatku skepticky, pretože vo Varšave predchádzajúcich osem rokov len sľubovali pomoc slovenskej akcii, ale nič konkrétne nepodnikli. Kon-

com januára 1927 však Piłsudski vyslal svojho delegáta na rokovanie do Viedne.¹⁶

Rokovanie sa konalo 30. a 31. januára 1927. Z poľskej strany sa dostavil istý dôstojník generálneho štábu, ktorý rokoval s Tukom a jeho vojenským odborníkom. K Tukovu vojenskému plánu prevratu sa poľský dôstojník vyjadril pozitívne, pričom si dohodli ďalší termín stretnutia vo februári. Na tomto stretnutí sa malo rokovať aj o politických otázkach.¹⁷ S výsledkom porady bol V. Tuka očividne nespokojný. Podľa jeho názoru mal poľský dôstojník príliš nízku hodnotu. Súčasne si nebol istý, či na stretnutie prišiel naozaj s vedomím Piłsudského. S prihliadnutím na tieto okolnosti Tuka oboznámil poľského dôstojníka len s malou časťou plánu povstania na Slovensku.

K novému rokovaniu vo Viedni nakoniec z neznámych dôvodov nedošlo. V marci 1927 dostal Jehlička z Poľska odpoveď, že s predloženými plánmi sympatizujú a v zásade s nimi súhlasia. Tukovho vojenského experta však Poliaci považovali za neschopného. Jehlička preto navrhol maďarskej vláde, aby revolučné plány a ich zmenu prevzala a riadila poľská strana.¹⁸

Tuka, nespokojný s výsledkami rokovania vo Viedni, obišiel Jehličku i Ungera a vyslal svojho vojenského experta plukovníka Petrichevicha priamo do Varšavy. Petrichevich sa priamo k Piłsudskému nedostal, preto rokoval „len“ s vedúcim poľskej výzvednej služby, ktorému odovzal Tukovo memorandum. Memorandum obsahovalo nasledujúce požiadavky:

1. Zriadenie poľských zbrojných a muničných skladov na poľskom území v blízkosti bývalých maďarských hraníc. Z týchto skladov mali byť ozbrojení Slováci, ktorí by za týmto účelom prekročili hranice.

2. Demonštratívny nástup poľských vojsk pozdĺž česko – slovenských hraníc po vypuknutí povstania.

3. Ďalšia porada vo Viedni, na ktorej sa mal s konečnou platnosťou dohodoriť konkrétny spôsob spolupráce.¹⁹

Memorandum sa podľa správy maďarského vyslanca

v Poľsku Belitsku malo stať predmetom podrobného štúdia. Poliáci účasť na opätovnom stretnutí vo Viedni odmietli. Petrichevicha naďalej považovali za neschopného organizovať a uskutočniť pripravovanú akciu. Okrem toho sa údajne vyhýbal rokovaniam o politických otázkach. Nakoniec Belitska došiel k záveru, že „veľký záujem, ktorý majú Poliáci na riešení slovenskej otázky, a ktorý zdôrazňuje aj maršalovo okolie, vyvoláva dojem, že sa obávajú iba účasti na vojenských prípravách, ktoré môžu byť odhalené, ale v prípade vypuknutia akcie by poskytli aktívnu podporu.“²⁰

Kvôli vyjasneniu situácie odcestoval Tuka 2. júna 1927 do Varšavy. Rokovania s poľskými vojenskými predstaviteľmi skončili neúspešne. Tuka sa podľa Jehličkovho názoru vrátil z Varšavy s dojmom, že Poliáci by uvítali, keby sa Slovensko akýmkoľvek spôsobom odtrhlo od Čiech a potom sa orientovalo na Poliakov.²¹

Koncom apríla 1928 vyšiel z poľskej strany návrh na usporiadanie konferencie, na ktorej by sa zúčastnili Jehlička, Tuka, Unger, Hlinka a poľský zástupca. Jehlička o možnosti takejto konferencie rokoval na ministerstve zahraničných vecí v Budapešti, pričom oficiálne maďarské kruhy možnosť konania takejto porady odmietli.²² V nasledujúcom období (do konca roka 1928) boli z poľskej strany podniknuté pokusy nadviazať kontakty s V. Tukom, neviedli však k žiadnemu výsledku. Jedinou konkrétnou formou poľskej pomoci bolo vydávanie Ungerovho a Jehličkovho časopisu *Samostatnosť* na svojom území. K zákazu jeho vydávania napokon došlo v roku 1929.

Neoficiálna pomoc poľských politických predstaviteľov iredentistickému hnutiu bola akciou, ktorá nielenže nebola v záujme Slovenska, ale súčasne škodila vzájomným poľsko-slovenským vzťahom. Ďalším rušivým faktorom boli neustále trenice okolo sporných území; ich výsledkom boli tragické udalosti konca tridsiatych rokov, ktoré v konečnom dôsledku neprospeli ani jednej zo zúčastnených strán.

Poznámky

- ¹ Kovács, E.: *Magyar – lengyel kapcsolatok a két világháború között*, Budapest, 1971, s. 23.
- ² Tamže, s. 24.
- ³ Bližšie, Kramer, J.: *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike*, Bratislava 1957, s. 77 – 86.
- ⁴ Gajanová, A.: *ČSR a středoevropská politika velmocí 1918 – 1938*, Praha 1967, s. 98.
- ⁵ Zbierka mikrofilmov HÚ SAV, kot. 32, hlásenie 168Res/1920.
- ⁶ Kovács, E.: c. d., s. 67.
- ⁷ Bellér, B.: *Az ellenforradalom nemzetiségi politikájának kialakulása*, Budapest 1975, s. 175.
- ⁸ Kramer, J.: c. d., s. 92, bližšie príloha č. 9.
- ⁹ Tamže.
- ¹⁰ Bellér, B.: c. d., s. 175.
- ¹¹ Tamže.
- ¹² Kovács, E.: c. d., s. 68; Kramer, J.: c. d., s. 93; Bellér, B.: c. d., s. 177; Szklarska-Lohmannowa, A.: *Polsko-Czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918 – 1925*, Wrocław 1967, s. 133.
- ¹³ Tamže.
- ¹⁴ Tamže.
- ¹⁵ Bližšie o Rodobranc Čaplovič, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939*, Bratislava 2001, s. 83–94.
- ¹⁶ Kovács, E.: c. d., s. 118; Kramer, J.: c. d., s. 144.
- ¹⁷ Zb. m. HÚ, kot. 57. Hlásenie o konferencii dr. T., dr. J. a U. so zmocnencom poľského ministerského predsedu. 59 Res/pol 1927.
- ¹⁸ Zb. m. HÚ, kot. 57. Dôverné hlásenie dr. F. Jehličku z 25. marca 1927.
- ¹⁹ Kovács, E.: c. d., s. 119.
- ²⁰ Kramer, J.: c. d., s. 147.
- ²¹ Zb. m. HÚ, kot. 52. Dôverné hlásenie Dr. F. Jehličku z 1. júla 1927.
- ²² Zb. m. HÚ, kot. 33, rukopis správy grófa Khuen – Hederváryho.

POLONOFILSKÁ KONCEPCIA KAROLA SIDORA

Milan Katuninec

Medzi slovenských politikov pôsobiacich v prvej polovici 20. storočia, ktorí mali úprimný pozitívny vzťah k poľskému národu, patrili bezosporu Karol Sidor. Tento politický reprezentant Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) vyvíjal rôzne aktivity, zamerané najmä na zintenzívnenie spolupráce Slovákov a Poliakov v oblasti politiky a kultúry. Už od mladosti mu imponovala myšlienka slovanskej vzájomnosti. Z vývoja v Rusku bol sklamaný a politiku nadradenosti triednych záujmov nad národnými nekompromisne odmietal. Spomedzi susedných národov v ňom vzbudzovalo dôveru jedine Poľsko. Nádeje vkladané do Poľska mu umožňovali zaujať pevné stanovisko v otázke svojbytnosti slovenského národa. Politický vývoj v Poľsku však prezentoval príliš jednostranne a neobjektívne a v súvislosti so svojím poľonofilstvom sa často dostával do tvrdých konfrontácií s politickými protivníkmi.

Napriek tomu, že po prvej svetovej vojne mali Česko-Slovensko a Poľsko ako dva novovzniknuté štáty predpoklad na vytvorenie priateľského ovzdušia, pretrvávalo medzi nimi počas celého medzivojnového obdobia napätie. Krátkodobé zlepšenie vzájomných pomerov v polovici dvadsiatych rokov Sidor pôsobil v redakcii *Slováka*, tlačového orgánu ľudovej strany, využil na požiadanie udelenia novinárskeho štipendijného pobytu v Poľsku.¹ Ministerstvo zahraničia mu umožnilo absolvovať krátkodobú študijnú cestu, o ktorej napísal knihu *Cestou po Poľsku* (1927). Zaujímavým a pomerne podrobným spôsobom v nej slovenských čitateľov oboznámil so situáciou v niektorých významných poľských mestách a poskytol im zaujímavé zemepisné, dejepisné a kultúrne informácie. Jeho kniha svojším spôsobom hodnotila minulosť slovensko-poľských vzťahov i aktuálny politický systém.

V Krakove sa Sidor stretol s poľským profesorom histórie Władysławom Semkoviczom, ktorý si získal jeho sympatie aj tým, že prvým trom slovenským študentom, ktorým bolo v akademickom roku 1924/1925 umožnené študovať na Jagellovskej univerzite v Krakove, zabezpečil štipendium. Z jeho iniciatívy vznikol na tejto univerzite aj Spolok Slovákov.² V rozhovore so Semkoviczom sa Sidor sústredil na národné začlenenie goralov. Nesúhlasil s ich začleňovaním do Poľska a svoju argumentáciu opieral o otázku citu: „...tolko Slovákov zo Spiša a Oravy nachodí sa teraz v Amerike a tí najlepšie cítia smútok z toho, že ich miesta nie sú už na území nimi vremlilovaného Slovenska, za slobodu ktorého doláre i krv obetovali“.³ Semkovicz nepriamo naznačoval nárok Poľska i na niektoré ďalšie časti slovenského územia. Sidor si však neuvedomoval, že jeho snaha o poľsko-slovenské zblíženie smeruje aj k tomuto cieľu a že výsledky „zblížovacej akcie“ mali vytvoriť situáciu umožňujúcu „otvorene hovoriť so Slovákmí o spišsko-oravských otázkach“.⁴ Sidor na prvú stranu svojej knihy umiestnil fotografiu Józefa Piłsudského, ktorý v Poľsku uskutočnil v máji 1926 vojenský prevrat. Maršal Piłsudski sa pôvodne angažoval v socialistickom hnutí a v rokoch 1919-1921 pôsobil dočasne vo funkcii náčelníka štátu. V roku 1926 využil zložitú politickú situáciu, zosadil demokraticky zvolenú vládu a prinútil abdikovať aj prezidenta Stanisława Wojciechowského. Sidor ho čitateľom vykreslil ako záchrancu poľského národa, smerujúceho „štátnou loďkou na vlny sociálnej a národnostnej spravodlivosti“.⁵

Spomedzi Poliakov najužšie kontakty Sidor udržiaval s publicistom, prozaikom a politikom Feliksom Gwiżdžom. Už krátko po svojom návrate z Poľska vypracoval podľa dohovoru so Semkoviczom a Gwiżdžom scenár pobytu poľských spisovateľov na Slovensku. Napriek tomu, že im vstup do Česko-Slovenska nebol umožnený,⁶ Sidor sa svojich zámerov nevzdal. Poľsko-slovenskú spoluprácu sa snažil realizovať najmä prejavmi sympatií voči Poliakom prostredníctvom ľudáckej tlače.

Počas svojej ďalšej návštevy Poľska, ktorú absolvoval v prvej polovici roku 1927 i s manželkou Angelou,⁷ sa zoznámil s ďalšími významnými predstaviteľmi poľského kultúrneho života. Jeho záujem sa však orientoval na hlbšie poznanie poľskej politickej scény. Stretol sa s maršálkom poľského sejmu Maciejom Ratajom⁸ a viacerými poľskými poslancami. V októbri Sidor viedol výpravu Spolku slovenských umelcov na výstavu slovenského umenia v Krakove. Cieľom tohto spolku bolo združiť nielen slovenských umelcov, ale i milovníkov slovenského umenia „a tak povzniesť a zveladiť naše mladé, ale mnohoslubné umenie výtvarné, slovesné, hudobné a dramatické tu doma, na svojej vlastnej pôde a propagovať ho v zahraničí“.⁹ Literárno-hudobná akadémia úspešne zorganizovaná v Krakove mala popri svojej umeleckej hodnote význam aj v tom, že sa na nej Slováci prezentovali ako samostatný národ.¹⁰

V novembri 1927 sa Sidor zúčastnil na oslavách poľského štátneho sviatku vo Varšave.¹¹ Túto návštevu využil aj na spoznanie niektorých významných slovenských rodín. Varšavskí Slováci pôsobili s Čechmi v spoločnom spolku Česko-Slovenská beseda. Sidor musel pripustiť, že spoločensky si nažívali dobre, ale poukazujúc na to, že spolok nemá svoje vlastné priestory, kritizoval ich nedostatočnú aktivitu.¹²

Vzhľadom na posilnenie spolupráce medzi Poliakmi a Slovákmi v kultúrnej a umeleckej oblasti mala Sidorova orientácia na Poľsko pozitívny význam z hľadiska vzájomného poznávania sa, za čo dostal od poľského prezidenta Ignacyho Moścického vyznamenanie Polonia Restituta, ktoré mu v Bratislave odovzdal vyslanec Grzybowski.¹³ V propagácii poľskej literárnej tvorby pomáhala Sidorovi jeho manželka, ktorá v Slováku písala aj o tvorbe Feliksa Gwiżdża. Slovenským čitateľom predstavila aj manželku poľského prezidenta Michailinu Mościckú.¹⁴

Sidor, ktorý voči Poľsku nepoužíval ten istý meter ako voči iným krajinám, mohol svoje polonofilstvo na stránkach *Slováka* propagovať bez zábran najmä po roku 1931, keď sa stal jeho šéfredaktorom. Napriek napätiu v československo-

poľských vzťahoch, ktorého jednou z hlavných príčin bola predovšetkým konkurencia v otázke vedúceho postavenia v stredoeurópskom regióne, neustále presadzoval spoluprácu ľudovej strany s poľskými politickými reprezentantmi. HSLS nemala vypracovanú koncepciu svojej zahraničnej politiky. I keď na rozdiel od Sidora si veľká časť ľudákov uvedomovala, že Poľsko nepodporuje autonómne snahy Slovenska z nezištných dôvodov, jeho úsilie o orientáciu na Poľsko si v strane získalo podporu.

Možnosti orientácie ľudovej strany na Poľsko naznačil už šiesty zjazd HSLS, ktorý sa konal v roku 1933 v Žiline. V rezolúcii výkonného výboru strany z 18. mája 1933 sa uvádzalo: „Naše trvalé úspechy na poli medzinárodnom vidíme zabezpečené len v úzkom a úprimnom spriatelení s Poľskom, preto žiadame, aby príslušné kroky v tomto smere boli čím skôr podniknuté“.¹⁵

Politickí protivníci Karola Sidora čakali na každý chybný krok, ktorý by ho usvedčil z vlastizrady. Obviňovali ho, že udržiava styky so zahraničnou iredentou a poberá peniaze zo zahraničia pre svoje politické ciele. Karol Anton Medvecký ho v auguste 1934 nazval separatistom s polonofilskou orientáciou. Sidor sa nikdy netajil tým, že po rodičovskej i po manželkinej línii siahalo jeho príbuzenstvo do Poľska.¹⁶ Medvecký však túto skutočnosť zneužil a Sidorovu matku a manželku nazval Poľkami. V roku 1935, v ktorom sa Sidor stal poslancom pražského parlamentu, komunisti zverejnili list, v ktorom mal Sidor informovať predsedu HSLS Andreja Hlinku o odmietavom stanovisku poľského konzulátu v Bratislave k ďalšiemu poskytovaniu finančnej podpory pre časopis *Slovák*¹⁷ a komunistický poslanec Václav Kopecký nazval Sidora agentom poľského ministra zahraničných vecí Józefa Becka.¹⁸

Sidor na verejnosti vždy prezentoval ochotu postaviť sa zoči voči akémukolvek obvineniu. Keď bratislavský tajomník národno-socialistickej strany Anton Smrček o ňom v roku 1937 vyhlásil, že prijíma od Poliakov peniaze, Sidor Smrčeka zažaloval.¹⁹ Pre nedostatok konkrétnych dôkazov

bol Smrček nútený požiadať Sidora o odpustenie.²⁰ Tým sa ale Sidor podozrenia z prijímania financií zo zahraničia nezbavil. Jeho politickí protivníci ťažili najmä z toho, že ako novinár zarábala veľmi málo, a pritom žil „veľmi luxusne“.

Obvinenia, že Sidor dostáva financie z Poľska sa snažil vyvrátiť predseda HSLS Andrej Hlinka, ktorý tvrdil, že Sidor už v roku 1923 dostal od svojej príbuznej z Ameriky väčší finančný obnos, ktorý si uložil do Ľudovej banky v Ružomberku. Pravdivosť Hlinkových slov chcel vyvrátiť jeho bývalý stranícky kolega Pavol Macháček, ktorý koncom dvadsiatych rokov vystúpil z HSLS. Macháček uviedol, že Sidor od poľského ministra zahraničných vecí dostal aj prepychovú vilu pri Bardejove.

Je dosť pravdepodobné, že Sidor dostával nejaké peniaze z Poľska. Ako šéfredaktor Slováka a jeden z vedúcich predstaviteľov HSLS považoval za svoju povinnosť podieľať sa na získavaní finančných zdrojov, určených na chod strany a jej tlače. V Sidorovej pozostalosti sa však nachádza účet sestry jeho otca z roku 1923, ktorý je dokladom o výmene 8 000 dolárov za 267 600 Kč, tiež „dedičské vysvedčenie“ potvrdzujúce, že Sidor spomínanú vilu zdedil od svojej tety.²¹

O tom, že politický kurz Piłsudského a Becka mal silný vplyv na Sidorove názory, svedčí i jeho vzťah k Židom. Sidor reprezentujúci radikálne krídlo v HSLS, bol už v predchádzajúcom období poznačený náboženskými predsudkami. Výraznejšie sa však u neho prejavovali najmä od roku 1937. Pokúsil sa využiť to, že ideológia sionizmu, začínajúca intenzívne prenikať na Slovensko, propagovala vytvorenie samostatného židovského štátu v Palestíne, ako aj vyjadrenie poľského ministra zahraničia Józefa Becka o tom, že poľská vláda poskytne pomoc Židom, ktorí sa vysťahujú z Poľska. Pod vplyvom týchto skutočností Sidor žiadal česko-slovenského ministra zahraničia Karla Kroftu, aby vo vláde vyvinul iniciatívu vo veci postupného vysťahovania sa židovského obyvateľstva z územia Slovenska a Podkarpatskej Rusi do Palestíny a Birobidžanu.²²

V mnohých svojich článkoch, v ktorých sa venoval zahra-

ničnopolitickej problematike, Sidor vyjadroval ideu, že v zhoršujúcom sa medzinárodnom postavení a narastajúcom nebezpečenstve zo strany Nemecka sa môže Česko-Slovensko oprieť len o svojho severného suseda. Bol presvedčený, že keby Česko-Slovensko bolo napadnuté Nemeckom, Francúzsko a Sovietsky zväz by zasiahli na jeho obranu príliš neskoro.

Vo svojich politických názoroch sa Sidor snažil prezentovať ako pragmatik, považujúci výraz „mať rád“ v politike za veľmi relatívny: „Lepšie by bolo hovoriť o zdravom rozume, o vytrvavej práci za istý smer a byť v tom všetkom charakterný a priamy. Neskákať hore i dolu a nechcieť takú lásku k Čechom alebo Poliakom, ktorá by škodila nášmu slovenskému národu.“²³

Po podpísaní poľsko-nemeckej deklarácie o neútočení 26. januára 1934 sa česko-slovenské vládne kruhy oprávne obávali, že sa v poľskej politike môže výraznejšie posilniť protičesko-slovenské zameranie. Sidor napriek svojmu polonofilstvu zaujal k tejto deklarácii jednoznačne kritické stanovisko. Poukázal pritom na nebezpečenstvo presunutia „dôslednejšieho záujmu“ Hitlera do poddunajského priestoru: „Spojenie Rakúska s Nemeckom znamenalo by otvoriť brány pangermanizmu v Podunaji a to je vec, ktorá sa nedotýka už len štátov ležiacich na brehoch Dunaja, ale dotýka sa vlastne celej Európy... Cítiť Hitlera už nielen v blízkosti sudetských Nemcov, ale v prípade anšlusu – i v blízkosti hlavného mesta Slovenska, nie je pocit príjemný.“²⁴

Sidor predpokladal, že stredná Európa sa stane „operačným bodom tak Sovietskeho zväzu, ako aj rímskeho bloku“.²⁵ Preceňoval však silu Poľska, o ktorom sa vyjadril, že je povolane na veľké činy.²⁶ Podporoval jeho vedúce postavenie vo vytvorení neutrálnej hradby štátov medzi Nemeckom a Sovietskym zväzom a na Poľsko sa obracal aj ako na kresťanský štát, odmietajúci protikresťanské ideológie hitlerizmu a komunizmu: „Nové deje, pred ktorými dnes Európa stojí, dotýkajú sa ešte čohosi vyššieho, než je národ a štát. A v prívale týchto dejov sa ukazuje Poľsko ako bašta a stráž kresťanskej civilizácie v Európe.“²⁷

Keď Česko-Slovensku hrozilo priame nebezpečenstvo zo strany Nemeckej ríše, Karol Sidor spolu s Jozefom Tisom predložili v mene vedenia HSLS poľskému vyslancovi v Prahe Kazimierzovi Pappéemu návrh na utvorenie dualistickej únie medzi Poľskom a Slovenskom, ak by niektoré územie bolo zabrané napadnutím vonkajšieho nepriateľa. Medzi poľskými politikmi, s ktorými Sidor nadviazal osobný kontakt, bolo určite aj veľa takých, ktorí úprimne a bez akýchkoľvek bočných úmyslov pomáhali Slovákom v presadzovaní ich národnej svojbytnosti. Po Mníchovskej konferencii sa však ukázala pravá tvár najvyšších vládnych reprezentantov Poľska, ktorí priateľstvo k slovenskému národu len predstierali. Sidor priletel 19. októbra 1938 do Varšavy, aby bránil slovenské záujmy. Vo svojich rokovaníach neuspel a nepodarilo sa mu Poliakov odradiť od zabratia niekoľkých slovenských obcí na Orave a Spiši.

V danom politickom stave nebolo možné na Slovensku rozhodovať bez toho, aby sa nezohľadňovalo reálne mocenské postavenie Nemecka. No napriek obrovskej Hitlerovej sile dal Sidor vyniknúť svojej tvrdohlavosti, romantizmu a mravným zásadám. Bránil vec slovenského národa a chcel sa dôsledne pridržiavať posledného uznesenia predsedníctva strany a vlády Slovenskej krajiny, podľa ktorého malo Slovensko dospieť k samostatnosti evolučnou cestou. Na tejto platforme zotrval aj počas svojho krátkeho pôsobenia vo funkcii predsedu slovenskej autonómnej vlády a nepodľahol ani tlaku Hitlerových emisárov, ktorí sa v noci z 11. na 12. marca 1939 domáhali, aby Sidor vyhlásil samostatný Slovenský štát. Ešte 13. marca 1939 bol presvedčený, že na zasadnutí snemu, ktoré bolo zvolané na nasledujúci deň, nedôjde k vyhláseniu samostatnosti Slovenska. Čakal aj na podporné stanovisko z Poľska a v tomto zmysle požiadal Jána Esterházyho o vycestovanie do Maďarska a získanie maďarskej vlády pre podobnú reakciu, akú predpokladal od Poľska. Poliaci však neprejavili záujem angažovať sa v prospech Sidorových predstáv a Feliks Gwiżdż sa objavil na Slovensku až po vyhlásení Slovenského štátu.

Nemeckí nacisti si vynútili Sidorov odchod do Vatikánu, kde od leta 1939 pôsobil ako mimoriadny vyslanec, splnomocnený minister a diplomatický zástupca Slovenského štátu. V júli 1939 postihol Sidora črevný katar a tak začiatkom augusta odišiel na zdravotnú dovolenku na Slovensko.²⁸ V knihe *Šesť rokov pri Vatikáne* napísal, že počas svojho krátkeho pobytu na Slovensku vycítil príchod blížiacej sa vojny. Už v tomto období sa podľa neho radikalizovala aj vnútropolitická situácia na Slovensku. Do Ríma sa vrátil 31. augusta 1939 a na druhý deň 1. septembra rozpútalo Nemecko druhú svetovú vojnu napadnutím Poľska. Tohto vojenského ťaženia sa po boku Nemeckej ríše zúčastnila aj Slovenská republika, čo Sidora „veľmi zaboľelo“.²⁹ Po napadnutí Poľska sa vyhrotilo napätie medzi ním a Ministerstvom zahraničných vecí (MZV), o čom svedčia aj záznamy Sidorových rozhovorov s vedúcimi predstaviteľmi ministersva.

Vyslancom Slovenskej republiky v Poľsku bol Ladislav Szathmáry, ktorý patril k najskúsenejším slovenským diplomatom. Szathmáry mal možnosť zblízka pozorovať nástup a rozvoj nacistickej politiky Adolfa Hitlera, pretože začiatkom druhej polovice tridsiatych rokov pôsobil na česko-slovenskom veľvyslanectve v Berlíne. Po napadnutí Poľska sa verejne distancoval od politiky slovenskej vlády a v tejto súvislosti poslal všetkým slovenským diplomatickým zástupiteľstvám telegram, v ktorom bolo oznámené založenie Dočasného slovenského výboru vo Varšave.

Szathmáry požiadal poľskú vládu a jej prostredníctvom všetkých jej spojencov o pomoc v boji slovenského národa proti nacistickému Nemecku a Sidora v telegrame zo 4. septembra 1939 vyzval, aby sa postavil na čelo Dočasného slovenského výboru. Poľský rozhlas, ktorý začal v Katoviciach vysielat po slovensky, vyhlásil večer 2. septembra 1939, že „Slováci uznávajú Sidorovu vládu za legálnu a stavajú sa proti Tisovej vláde“.³⁰

Vzhľadom na Sidorov známy priateľský vzťah k Poliakom, sa MZV obávalo, že je skutočne do tejto akcie zapojený. Preto 4. septembra 1939 pracovníci ministerstva už od

skorého rána zisťovali, aký je postoj slovenského vyslanectva pri Vatikáne k vzniknutej situácii. Sidorovi telefonoval najskôr B. Galvánek, ktorému Sidor naznačil svoj nesúhlas so zákrokom proti Poľsku a informoval sa aj o zaujatí stanoviska ministerstva voči Szathmárymu. Galvánek mu oznámil, že Szathmáry je obvinený z rozkrádania majetku na vyslanectve v Poľsku a na jeho osobu bude vydaný zatykač. Sidor otvorene odmietol takéto praktiky a zdôraznil, že „to vrhá zlé svetlo na nás, keď všetkých, ktorí sa dostali za hranice, vyhlasujeme za podvodníkov“, na čo Galvánek reagoval slovami, že Szathmáry „nie je Slovákom ale obyčajným zradcom“. ³¹ Sidor ministerstvu oznámil, že koncom týždňa bude spolu s biskupom Michalom Buzalkom prijatý u pápeža Pia XII, a že sa Buzalka nasledujúci týždeň vráti na Slovensko. ³² Minister zahraničných vecí Ferdinand Ďurčanský vyzval Sidora, aby sa po spomínanej audiencii taktiež dostavil na Slovensko. Ďurčanský odôvodnil potrebu Sidorovej prítomnosti na Slovensku tým, že „sa bude odhlasovávať zákon o vtelení v minulosti Poľsku odstúpených území“. Túto výzvu vnímal Sidor ako snahu o stiahnutie jeho osoby z Vatikánu. Uvedomoval si, že ministerstvo má obavu z jeho možnej spolupráce so Szathmárym alebo s poľskými politikmi a preto je riskantné „držať ho mimo územia Slovenska“. Napriek Ďurčanského výzve sa nemienil vrátiť a žiadal si písomný príkaz, pričom Ďurčanskému niekoľkokrát zopakoval: „Len pozor, aby ste sa neprenáhľali.“ ³³

Sidor zneistil MZV aj svojou návštevou u poľského veľvyslanca pri Svätej Stolicí, ku ktorej došlo 6. septembra 1939. Poľským veľvyslancom bol v tom čase Kazimierz Pappée. Pri informovaní ministerstva o tejto návšteve sa Sidor o obsahu ich rozhovoru nevyjadril. ³⁴ Pappée vyzval Sidora, aby prebral predsedníctvo Dočasného slovenského výboru vo Varšave. Sidor to odmietol s odôvodnením, že záujem slovenského národa si vyžaduje, aby nerobil „osobné experimenty na účet Slovenska“. ³⁵

Po audiencii u pápeža Pia XII. v Castel Gandolfo, ktorej sa 8. septembra zúčastnil spolu s biskupom Buzalkom, neza-

budol oznámiť MZV, že medzi hlavné témy ich rozhovoru patrila otázka vojnovnej problematiky, a že Pius XII. hovoril obidvom „o hrôzach vojny a o svojom úsilí o mier“. ³⁶

V ďalšej zo správ adresovaných ministerstvu Sidor napísal, že 23. novembra navštívil „vynikajúceho“ kardinála Ermenegilda Pellegrinetta, ktorý sa vyslovil „veľmi sústrastne“ o utrpení slovanských národov, pričom konkrétne spomenul Čechov a Poliakov. S kardinálom, ktorý štyri roky pôsobil v Poľsku, kde dostal aj rád Polonia Restituta, viedol Sidor rozhovor v poľskom jazyku. ³⁷

I keď Karol Sidor ponuku Szathmáryho a poľského veľvyslanca pri Svätej Stolicí neprijal, po celé obdobie svojho pôsobenia vo Vatikáne udržiaval s Poliakmi nadštandardné priateľské vzťahy. Prostredníctvom poľského veľvyslanca „predkladal viacero návrhov o budúcnosti slovensko-česko-poľskej povojnovej spolupráce.“ ³⁸ K. Pappée mu pomohol nadviazať kontakt so zástupcami USA pri Svätej Stolicí a jeho prostredníctvom rokoval aj s generálom Władysławom Sikorskim, ktorý stál na čele poľskej exilovej vlády.

Sikorského vláda začala na sklonku leta 1940 s česko-slovenskou politickou reprezentáciou v Londýne rokovania, súčasťou ktorých bola i otázka povojnového usporiadania strednej Európy. K Poliakmi navrhovanej koncepcii federatívneho usporiadania vzájomných vzťahov po ukončení vojny zaujal odmietavé stanovisko Edvard Beneš, ktorý mal v zahraničnej politike exilovej vlády dominantné postavenie. ³⁹ Beneš bol ochotný uvažovať nanajvýš o konfederácii a spoločný štát jednoznačne odmietal. Zatiaľ čo v poľských vládných kruhoch sa hovorilo, i keď neoficiálne, o eventuality tripartitného poľsko-slovensko-českého zväzku, v česko-slovenských dokumentoch sa viackrát zdôraznilo, že členom budúceho útvaru môže byť Česko-Slovensko len ako celok. ⁴⁰

Okrem Milana Hodžu, Štefana Osuského a Vladimíra Clementisa chýbali v slovenskom exile výraznejšie osobnosti a katolícky prúd v ňom prakticky nemal svoje zastúpenie. M. Hodža, J. Paulíny-Tóth, M. Harminc, L. Szathmáry a ďalší exiloví diplomati a politici sa snažili získať pre úzku spolu-

prácu aj Sidora. Ten napriek svojmu odmietavému vzťahu k národnému socializmu post vyslanca vo Vatikáne neopustil a zotrval v diplomatických službách Slovenskej republiky, čo nechápal ako morálny konflikt, pretože pozíciu vyslanca vo Vatikáne nevnímal ako zastupovanie vlády, ale predovšetkým občanov Slovenska.

Sidora považovali poľské politické kruhy za perspektívneho reprezentanta katolíckej politiky v povojnovom Slovensku. Jeho osoba by im vyhovovala najmä z toho dôvodu, že bol polonofilom a že sa podobne ako Milan Hodža hlásil k myšlienke povojnového vytvorenia stredoeurópskej federácie. Generál Sikorski rokoval so Sidorom aj o poľsko-slovensko-maďarsko-chorvátskej federácii, o čom sa dozvedel i Beneš.⁴¹

Sidor neodmietal ani spolunažívanie Slovákov s Čechmi, ale nechcel pripustiť návrat centralistického Česko-Slovenska a presadzoval rovnoprávne postavenie českého a slovenského národa v spoločnej republike alebo federácii, ktorej členmi by mohli byť aj ďalšie stredoeurópske národy. Jasne si uvedomoval, že Slováci nemôžu pripustiť situáciu, aby ako malý národ zotrvali v nepriateľských vzťahoch so svojimi susedmi.

Sidor viedol rozhovory o možnom povojnovom usporiadaní strednej Európy i s protinacisticky orientovanými politikmi prichádzajúcimi zo Slovenska do Vatikánu. Medzi nich patrila Peter Zatko, ktorý spomína, že ako člen slovenskej obchodno-politickej delegácie sa so Sidorom stretol v decembri 1940. Zhodli sa v názore, že úlohou Slovákov musí byť, pri vhodnej príležitosti, zbaviť sa „nemeckej ochrany“ a nájsť nové riešenie štátoprávneho postavenia Slovenska. Sidor sa pred ním zmienil o svojom starom pláne spolužitia s Poliakmi, ale mal aj širšie kombinácie: Slováci, Česi, Poliaci, Maďari v nejakej kombinácii, federácii.⁴² Počas Sidorových krátkych pobytov na Slovensku dominovala na tajných poradách taktiež otázka povojnového vývoja, v ktorom malo podľa neho Slovensko medzi krajinami strednej Európy získať rovnoprávne postavenie.⁴³

Vo Vatikáne sa zo Sidora, prejavujúceho sa v predchádzajúcom období radikalizmom a nedôverou k sile demokracie, stal politik osvojujúci si myšlienky modernej kresťanskej demokracie. Odmietal deportácie slovenských Židov a vyliečil sa aj z uniformného vnímania kresťanstva. Osvojil si názor, že kresťanstvo vidí v človekovi svojprávnu osobu, ktorú si politik musí získať argumentmi v otvorenom dialógu v rámci pluralitnej demokratickej spoločnosti. V tomto politickom myslení sa upevňoval predovšetkým zásluhou rozhovorov so zástupcom šéfredaktora *L'Osservatore Romano*, univerzitným profesorom Guidom Gonellom a šéfom vatikánskej archívnej služby Alcide de Gasperim, ktorým po nástupe Benita Mussoliniho k moci poskytol Vatikán ochranu.

Po prvom bombardovaní Ríma 19. júla 1943 americkým letectvom sa Sidor rozhodol poslať svoju rodinu späť na Slovensko. Sidorova manželka a jeho šesť detí, z ktorých najstaršia Olga mala 17 rokov a najmladší Peter 7 mesiacov, odišli z Ríma ešte v ten istý mesiac. Sidorova manželka po príchode do Bratislavy zariaďovala rôzne akcie najmä v prospech utečencov z Poľska na Slovensko.⁴⁴ Veľkú statočnosť a odvahu prejavila na prelome rokov 1944-1945, keď vo svojej bratislavskej domácnosti ukrývala poľského novinára aj s manželkou. Od tohto činu ju neodradilo ani to, že bola nemeckou armádou donútená vydať na dva týždne izbu pre dvoch ríšskych dôstojníkov. Zatiaľ, čo sa Poliaci ukrývali na poschodí, Nemci bývali priamo pod nimi.

Odlúčenie od rodiny znášal Sidor veľmi zle a už od roku 1944 sa snažil o jej návrat do Vatikánu. V prospech jej vystahovania niekoľkokrát zakročila i Svätá Stolica, ale bezúspešne.⁴⁵ Problémy okolo odchodu Sidorovej rodiny zo Slovenska sú dôkazom nenávisťného pomeru nemeckých nacistov voči osobe Karola Sidora. Vízum jeho rodina nedostala ani napriek tomu, že Alexander Mach v tejto veci zakročoval ako zástupca predsedu slovenskej vlády aj priamo u Ribbentropa.⁴⁶

Sidor, aby rodine nespôsobil nepríjemností, napísal man-

želke list so šiframi, ktoré jej chcel poslať v šifrovaných telegramoch. Niektoré šifry naznačujú, že jeho predstavám o budúcnosti Slovenska najviac vyhovuje úzke napojenie na Poľsko. Šifrou „Hlava ma prestala bolieť“ malo byť oznámené: „Poliaci majú prísľub od Anglie a Ameriky, že budú mať veľké Poľsko“ a šifrou „Mám sa celkom dobre“ chcel odoslať informáciu: „Poľsko preberá ochranu nad Slovenskom“.⁴⁷

Po skončení druhej svetovej vojny sa Sidor na Slovensko nevrátil. Svoje politické aspirácie „chcel realizovať za predpokladu, že na slovenských hraniciach ako prvé budú iné vojská než jednotky červenej armády“.⁴⁸ Keď Vatikán 29. júna 1945 rozviazal diplomatické styky so Slovenskom, Sidor sa stal exulantom. Svätá Stolica mu umožnila zostať na pôde Vatikánu. Jeho rodina však bola naďalej držaná v rukojemníctve na Slovensku. Sidor sa neúspešne obracal na všetky strany, aby bolo jeho manželke a deťom umožnené vycestovať,⁴⁹ čo sa mu ale oficiálnou cestou vybaviť nepodarilo.

Ako jediné možné východisko sa ponúkal ich ilegálny odchod. Súčasťou americkej armády, ktorá mala do konca roku 1945 opustiť územie Česko-Slovenska, boli aj jednotky poľskej armády generála Andersa, s ktorej veliteľstvom v Ríme bol Sidor v úzkom spojení. Kontakty s poľskými dôstojníkmi si prostredníctvom veľvyslanca Kazimierza Pappeho vytvoril už krátko po vytlačení nemeckých vojsk z Ríma. Spolu s Jozefom Kirschbaumom sa zúčastnil i na rokovaníach s poľským ministrom Poniatowskim a vyslancomi Litvy a Poľska pri Vatikáne.⁵⁰

Manželku Karola Sidora navštívil z poverenia generála Andersa člen poľskej šľachtickej rodiny Wielopolských, bývajúcej vo Veľkých Brestovanoch pri Trnave, kde mala veľkostatok s kaštieľom. Wielopolski ako poľský štátny občan narukoval pred Hitlerovým napadnutím Poľska do poľskej armády a po jej porážke sa mu podarilo presídliť na západ.

Na základe dohody sa Sidorova rodina mala do 1. decembra 1945 prihlásiť v Plzni. Akcia súvisiaca s jej odchodom do

Vatikánu narážala na rôzne neočakávané problémy, takže sa k Sidorovi dostala až po strastiplnej trojtýždňovej ceste nákladným autom. Sidor ťažko niesol odlúčenie od svojich najbližších a v čase ich príchodu do Vatikánu ležal ťažko nemocný, postihnutý dosť silným infarktom.

Pavol Čarnogurský, ktorý celú akciu spoluorganizoval, spájal Sidorov zlý zdravotný stav nielen s obavami o osud rodiny, ale aj s tým, že „ešte horšie doľahla na neho farcha toho, čo sa začalo tak zúfalo vyvíjať okolo Poľska. Toho Poľska, na budúcnosť ktorého sa Sidor toľko spoliehal pri zabezpečení štátoprávných nádejí Slovenska v povojnových pomeroch.“⁵¹

Peniaze pôvodne odkladané pre rodinu sa rozhodol Sidor využiť na podporu emigrantov. Ich domácnosť vďaka jeho manželke bola pre slovenských exulantov oázou víťazného oddychu. Keďže Sidor odmietal radikálne aktivity Ferdinanda Ďurčanského, dostal sa s častou emigrácie do sporu. Politicky sa začal výraznejšie angažovať až po uchopení moci komunistami v Česko-Slovensku.

Na Vianoce 1948 vznikla Slovenská národná rada v zahraničí (SNRvZ). Jej predsedom sa stal Sidor, ktorý bol v danej situácii považovaný aj niektorými francúzskymi politikmi za najvýznamnejšiu osobu spomedzi slovenských emigrantov. Počas cesty delegácie SNRvZ do Paríža, uskutočnenej v dňoch od 14. februára do 3. marca 1949, sa Sidor stretol s predstaviteľmi francúzskej vlády. Rozhovory mal tiež s predstaviteľmi stredoeurópskych emigrácií, medzi ktorými nechýbala ani poľská. Pred odchodom z Paríža navštívil aj bývalého poľského vyslanca v Prahe Grzybowského, s ktorým viedol dlhé rozhovory.⁵²

Sidor si uvedomil, že ovládnutie strednej a východnej Európy komunizmom nebude mať krátke trvanie. Predvídajúc trendy spoločensko-politického vývoja nechcel, aby sa slovenskí emigranti spoliehali na podporu rôznych organizácií, ktoré sa čoskoro unavia. Odmietol „osloboditeľskú legendu“ a vyzval ich, aby sa zapojili do každodennej práce v prostredí, v ktorom žili.

Napriek rozdeleniu Európy na proti sebe stojacé veľmocenské bloky, vyjadril presvedčenie o jej spoločnej demokratickej budúcnosti: „Som istý, že myšlienka federalizovania európskeho kontinentu takým spôsobom, aby všetky národy mali vnútornú slobodu na svojom území (teda aj Slováci) a pritom vytvorili harmóniu v svojich spoločných záujmoch, je najväčším požiadavkom dneška. S obdivom pozeráme na úspech federalizovania krajín v Spojených štátoch amerických a nemôžeme si neželieť podobný stav aj na európskom kontinente, hoci tu situáciu sťažujú dejinné antagonizmy medzi národmi. Ale prekážky sú na to, aby sa prekonávali.“⁵³

V roku 1950 sa Sidor so svojou rodinou presťahoval do Kanady, kde sa opäť zhoršil jeho zdravotný stav a 20. októbra 1953 jeho život plný zvrátov a politických zápasov ukončila predčasná smrť. Na poslednej ceste na cintoríne v Montreále sa s ním prišli rozlúčiť predstavitelia slovenských a inonárodných organizácií, medzi ktorými nechýbali ani zástupcovia poľskej exilovej vlády.⁵⁴

Poznámky

¹ Slovenský národný archív (SNA), fond: *Pozostalosť Karola Sidora*, kartón 1, č. 8. *Sidorove cesty do zahraničia*.

² Orlof, E.: *Polska działalność polityczna, dyplomatyczna i kulturalna w Slowacji w latach 1919-1937*. Rzeszów 1984.

³ Sidor, K.: *Cestou po Polsku*. Trnava, SSV 1927, s. 23.

⁴ Pozri Czajka, W.: *Politické aspekty v Poľsko-Slovenských vzťahoch v rokoch 1927-1938*. In: Historický časopis, r. 35, č. 2, 1987, s. 238.

⁵ Sidor, K.: *Cestou po Polsku*. c. d., s. 110.

⁶ Sidor, K.: *Čakali sme Poliakov v Kralovanoch*. Slovák, r. 8, č. 180-a, 13. augusta 1926, tiež Slovák, r. 8, č. 181, 14. augusta 1926, tiež Orlof, E.: c. d. s. 188-189.

⁷ SNA, fond: *Pozostalosť Karola Sidora*, kartón 1, č. 8. *Sidorove cesty do zahraničia*.

⁸ K.S.: *Maršálek Sejmu poľského*. Slovák, r. 9, č. 143, 28. júna 1927.

⁹ *Spolok slovenských umelcov*. In: *Zlatá kniha Slovenska*. 1918-1928. Bratislava 1929, s. 307.

¹⁰ K.S.: *Spolok Slovenských umelcov znovu za predsedníctva posl. Siváka vstupuje do činnosti*. Slovák, r. 9, č. 145, 1. júla 1927, tiež Sivák, J.: *Po návšteve v Poľsku*. Slovák, r. 9, č. 229, 13. októbra 1927.

¹¹ SNA, fond: *Pozostalosť Karola Sidora*, kartón 1, č. 8. *Sidorove cesty do zahraničia*.

¹² *Listy z Varšavy III.* (Besednica). Slovák, r. 9, č. 258, 18. novembra 1927.

¹³ Kirschbaum, J. M.: *Keď Paríž a Washington chceli uznať slovenský exil*. In: Historický zborník, r. 12, č. 1-2, 2002, s. 93.

¹⁴ Pozri Slovák, r. 8, č. 155-a, 15. júla 1926 a Slovák, r. 8, č. 152-a, 11. júla 1926.

¹⁵ Slovák, r. 15, č. 114, 19. mája 1933.

¹⁶ Sidor, K.: *Moja cesta do Poľska a naspäť*. Slovák, r. 8, č. 167, 29. júla 1926.

¹⁷ Sidor, K.: *Komunistické brigantstvo*. Slovák, r. 17., č. 282, 13. decembra 1935.

¹⁸ Sidor, K.: *Slovenská politika na pôde pražského snemu 2*. Bratislava, Knihotlačiareň Andrej 1943, s. 203.

¹⁹ Slovák, r. 19, č. 132, 13. júna 1937, tiež Sidor, K.: *Otrávené ovzdušie*. Slovák, r. 19, č. 136, 18. júna 1937.

²⁰ Slovák, r. 19, č. 132, 13. júna 1937.

²¹ SNA, fond: *Pozostalosť Karola Sidora*, kartón 4. *Účet na meno Emília Sidorova z 20. septembra 1923, tiež Dedičné vysvedčenie Okresného súdu v Bardejove zo 17. februára 1931*. Bližšie pozri Katuninec, M.: *Karol Sidor a jeho teta z Ameriky*. In: Historická revue, r. 11., č. 2, 2000, s. 16-17.

²² Birobidžan bol autonómnym židovským územím v ZSSR s rozlohou 73.200km² vytvoreným v roku 1931. Bližšie pozri SNA, fond: Policajné riaditeľstvo, kartón 40. *Čsl. spoločnosť pre podporu kolonizačného diela Birobidžanu*.

²³ Sidor, K.: *Rovná cesta-najkratšia cesta*. Slovák, r. 19, č. 231, 10. októbra 1937.

²⁴ Sidor, K.: *Dohoda Poľska s Nemeckom*. Slovák, r. 16, č. 24, 30. januára 1934.

- ²⁵ Slovák, r. 18, č. 171, 29. júla 1936.
- ²⁶ Sidor, K.: *Poľsko pilierom pokoja*. Slovák, r. 18, č. 207, 11. septembra 1936.
- ²⁷ Sidor, K.: *Dzień wolności*. Slovák, r. 18, č. 257, 11. novembra 1936.
- ²⁸ SNA, fond: Ministerstvo zahraničných vecí (MZV), kartón 209. *List Karola Sidora MZV z 24 júla 1939*.
- ²⁹ Sidor, K.: *Šesť rokov pri Vatikáne*. Scranton, Pa, Obrana Pres Inc., s. 68.
- ³⁰ Tamže.
- ³¹ SNA, fond: MZV, kartón 209. *Úradný záznam telefonického rozhovoru Dr. Galvanka s Karolom Sidorom* zo 4. septembra 1939.
- ³² SNA, fond: MZV, kartón 209. *Úradný záznam telefonického rozhovoru dr. Klinovského s Karolom Sidorom* zo 4. septembra 1939.
- ³³ SNA, fond: MZV, kartón 209. *Záznam dr. F. Ďurčanského o telefonickom rozhovore s Karolom Sidorom* zo 4. septembra 1939.
- ³⁴ SNA, fond: MZV, kartón 209. *List Karola Sidora Ministerstvu zahraničných vecí z 10. septembra 1939*.
- ³⁵ Sidor, K.: *Šesť rokov...* c. d. s. 70-71.
- ³⁶ SNA, fond: MZV, kartón 209. *List Karola Sidora Ministerstvu zahraničných vecí z 9. septembra 1939*.
- ³⁷ SNA, fond: MZV, kartón 209. *List Karola Sidora Ministerstvu zahraničných vecí z 25. novembra 1939*.
- ³⁸ Vnuk, F.: *Karol Sidor 1901-1951*. In: Slovakia, r. 21, 1971, 44, s. 186.
- ³⁹ Valenta, J.: *Jednání československé a polské exilové vlády o konfederaci 1939-1943*. In: *Československo-polská jednání o konfederaci 1939-1944 1*. Praha, Historický ústav Armády České republiky 1994, s. 10.
- ⁴⁰ *Záznam E. Beneša o rozhovore s W. Sikorskim* (Londýn 3. februára 1942). In: *Československo-polská jednání o konfederaci 1939-1944 2*. c. d. s. 262-263.
- ⁴¹ Pozri: Špetko, J.: *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí*. Praha, Danubius 1994, s. 132-133.
- ⁴² Teren, Š.: *Národohospodár Peter Zaťko spomína*. Tranoscus, Liptovský Mikuláš 1994, s.138.

- ⁴³ Archív literatúry a umenia Matice Slovenskej, sign. 129 A 7. *List P. Čarnogurského F. Ďurčanskému* z 1. septembra 1968, tiež Teren, Š.: c. d. s. 138.
- ⁴⁴ SNA, fond: *Národný súd*, mikrofilm I. A-1041, fol. 25/117.
- ⁴⁵ Pozri SNA fond: *Pozostalost' Karola Sidora*, kartón 5. Telegramy z 3. novembra 1944, 21. novembra 1944, 28. novembra 1944 a telegram pod číslom 2213.
- ⁴⁶ SNA, fond: *Národný súd*, mikrofilm I. A-1041, fol. 23/117.
- ⁴⁷ SNA, fond: *Pozostalost' Karola Sidora*, kartón 7. *List Karola Sidora Angele Sidorovej*. Bez dátumu s upozornením: „Opatrne dobre ukryť“).
- ⁴⁸ Jablonický, J.: *Národný frond bez frontových bojovníkov*. In: *Historický časopis*, r. 40., č. 1, 1992, s. 96.
- ⁴⁹ SNA, fond: *Pozostalost' Karola Sidora*, kartón 7. z 10. apríla 1945.
- ⁵⁰ Na Sidorov podnet napísal Kirschbaum obširný rukopis *Federalistické tendencie v Strednej Európe*, ktorý mala vydať Zahraničná Matica slovenská.
- ⁵¹ Čarnogurský, P.: *Svedok čias*, Bratislava, USPO 1997, s. 213-214.
- ⁵² Kirschbaum, J., M.: *Keď Paríž a Washington chceli uznať slovenský exil*. c. d. s. 93.
- ⁵³ Sidor, K.: *Šesť rokov...* c. d. s. 292.
- ⁵⁴ Paučo, J.: *Posledná púť Karola Sidora*. In: *Karol Sidor politik, novinár, spisovateľ*. Middletown, Pennsylvania, Literárny almanach Slováka v Amerike 1962, s.147.

SLOVENSKÁ POLONISTICKÁ FOLKLORISTIKA V ROKOCH 1945–1995

Ján Michálek

Aj keď mohla slovensko-poľská spolupráca v oblasti folkloristiky v uvedenom období nadväzovať na niektoré výsledky z predchádzajúcich rokov, treba o nich povedať, že boli do povojnového obdobia (na rozdiel od etnografie) pomerne skromné. Malo to, pochopiteľne, svoje príčiny, ktoré súviseli predovšetkým so stavom rozvoja folkloristiky na Slovensku a do istej miery aj na obidvoch stranách, ako aj s nedostatočnou rozpracovanosťou slavistickej folkloristiky u nás.

Tento stav sa začal po roku 1945 postupne meniť. V rámci národopisných kontaktov najrozličnejšej povahy začala aj folkloristika nadobúdať čoraz výraznejšiu pozíciu. Keďže je v pohľade na poľsko-slovenské vzťahy v národopise neraz ťažko striktné oddeliť etnografickú a folkloristickú zložku (niekedy by to ani nebolo správne), zahrniem do svojho prehľadu a hodnotenia vo viacerých prípadoch i také aktivity, podujatia, diela, ktoré sú zamerané širšie, ako je ich folkloristické vymedzenie. Ďalej treba hneď na začiatku upozorniť, že zo slovenskej strany nedošlo dosiaľ k pokusu zhrnúť, prípadne zhodnotiť folkloristickú polonistiku, takže sa budem opierať predovšetkým o vlastný súbor informácií a poznatkov, založený na jestvujúcich bibliografických súpisoch, ktoré nemusia byť detailne vyčerpávajúce, resp. podobne doložené. Získaná suma materiálu, ktorý celkove v národopise – a platí to aj pre disciplínu folkloristiky – od roku 1945 po súčasnosť prináša už väčšie množstvo poznatkov a výsledkov v rozličných formách spolupráce vo vedeckej i inštitucionálnej oblasti je kvantitatívne i svojou hodnotou pozoruhodná. Jeho hodnotenie a posúdenie má preto význam už aj z tohto dôvodu.

Vo svojom príspevku som si zvolil cestu vyjadriť sa k rastu faktickej, obsahovej stránky slovensko-poľských aktivít od povojnových rokov, zasahujúcich viacej alebo menej tú časť priestoru ľudovej kultúry, ktorá je predmetom štúdia folkloristiky, pričom na niektorých prípadoch chcem poukázať na hlbší dosah konkrétnych podnetov, diel, bádateľov.

Samostatné publikácie a štúdiá, ktoré vyšli od roku 1945 po súčasnosť, majú polonistickú povahu a spadajú do sféry folkloristiky, možno zaradiť najmä do okruhu problematiky ľudovej prózy, ľudových tancov, porovnávacieho štúdia folklóru a teórie folkloristiky. V bližšom žánrovom a tematickom určení ide najmä o ľudové rozprávky a povesti. Spomienkové rozprávanie, poverové a humoristické podania, robotnícky folklór a urbánna etnológia, ako aj poetika folklóru a jazyk folklóru sú zasa najčastejšie prítomné a cítiť ich najmä vtedy, keď máme na mysli ohlasy poľských prác v našej odbornej spisbe, a to či už v priamej podobe citácie alebo v bádateľských inšpiráciách, podnetoch a vplyvoch. Takto poňatý stav materiálu, vykazujúci viaceré kategórie odbornej spisby ako značne zastúpené, predstavuje niekoľko desiatok titulov a ponúka aj viacero zaujímavých pohľadov a zistení.

Zo samostatných publikácií treba najprv vziať do úvahy knižné vydanie ľudových rozprávok západných Slovanov, a teda v tomto rámci rozprávok poľských a slovenských pod názvom *Spievajúca lipka*.¹ Kniha, obsahujúca šesťdesiat dva rozprávok rozličných žánrov (21 poľských, 17 slovenských, 13 českých, 11 lužickosrbských), vyšla vo všetkých západoslovanských jazykoch, okrem toho i v nemčine a v srbochorvátčine, čo treba považovať za veľmi závažnú skutočnosť, najmä ak si uvedomíme, že cesty slovenských rozprávok do iných jazykov nie sú ľahké a časté. Zostavovatelia a upravitelia sa podujali týmto výberom na náročnú úlohu – predstaviť ústnu prozaickú tradíciu západných Slovanov ako istý celok, s jeho spoločnými i špecifickými znakmi. Je známe, že mnohé rozprávkové látky a motívy sú rozšírené u mnohých

– často veľmi vzdialených národov sveta, pričom jestvujú spravidla ich osobitné národné verzie, čo umožňuje hovoriť napr. o slovenskosti týchto rozprávok a pod. Na druhej strane však jestvujú aj rozprávky vlastné jednému národu alebo skupine národov. Pri takomto pohľade je potom rozprávkový fond veľmi diferencovaný, komplikovaný a svojím spôsobom špecifický. Tento výber dokumentuje nadhodené otázky na príklade rozprávkovej tradície západných Slovanov. Stretávame sa tu s príkladmi evidentnej príbuznosti, ale aj špecifických a takrečeno univerzálnych hodnôt ľudskej kultúry.

Avšak pri príprave takej zbierky rozprávok, akú predstavuje publikácia *Spievajúca lipka*, bolo treba veľmi dôsledne riešiť otázku výberu textov, ich úpravy a prekladu. Takémuto výberu nemôže totiž chýbať črta reprezentatívnosti (tematickej, žánrovej a štýlovej). Ako materiálová predloha bol tu k dispozícii súbor na rozličnom stupni redukovaných textov, nerovnakých svojou hodnotou, pohybujúcich sa v rozmedzí od autentických záznamov až po voľné literárne štylizácie. Vyriešiť úspešne tieto východiskové problémy (vrátane prekladu) vyžaduje nutne opustiť bázu autentického podania a citlivo rozohrať struny tvorivého prístupu. Každá rozprávka je totiž iná nielen svojim námetom, ale najmä spomínanou osobitou národnou a neopakovateľnou redakciou i stupňom a formou zvládnutia v podobe konkrétneho zápisu. Práca s rozprávkou je výsostne tvorivá práca, je jej vzdialená akákoľvek schematickosť. Nebrať tieto okolnosti do úvahy znamená urobiť z rozprávky pri prekladaní, jej sprístupňovaní inonárodnému čitateľskému publiku, ale rovnako aj vlastnému, v textovej polohe akúsi bezvýraznú látkovú osnovu, bezfarebný príbeh, zbavený práve toho, v čom je čaro rozprávky.

V našom prípade to možno povedať vari aj tak, že rozprávky západných Slovanov, umiestnené do *Spievajúcej lipky*, sú do určitej miery dotvorené texty, nie sú teda autentickou folklórnou tvorbou skupiny západných Slovanov, lebo sa nezbavujú osobitostí ich rozprávkovej tradície. Pri tzv. upravovaní ľudových rozprávok vládne vo všeobecnosti

značná pestrosť, niekedy až ľubovôľa. Táto kniha ukazuje, že prípravou ľudových rozprávok pre čitateľské vydania sa môžu, ba majú zaoberať v prvom rade príslušní odborníci. Tu je výsledkom ich úsilia súbor rozprávok štyroch slovan-ských národov v takej podobe, že nie sú iba dokladom a reprezentáciou myšlienkových a umeleckých hodnôt rozprávkového fondu, ale aj súborom, ktorý poukazuje na bohatstvo tohto fondu a na to, v čom toto bohatstvo spočíva. Publikácia je príkladom plodnej spolupráce bádateľov viacerých krajín a mala na Slovensku značný odborný i čitateľský ohlas.²

Veľkú hodnotu – opäť nielen odbornú, ale aj čitateľskú – má aj ďalšia publikácia z oblasti ľudovej prózy pod názvom *Povesti o zbojníkoch zo slovenských a poľských Tatier*.³ Je to výber textov, ktoré zo slovenskej strany pripravila (a napísala aj úvodnú štúdiu) Viera Gašpariková. Výber poľských textov vyhotovila Teresa Komorowska. Publikovanie tohto súboru slovenských a poľských povestí spolu ukázalo výhodnosť a produktivnosť takéhoto riešenia už tým, že (spolu so zasväteným komentárom – doslovom) nabáda zainteresovaného čitateľa siahnuť po knihe nielen pre jej lákavú tematickú a regionálnu príťažlivosť, ale aj pre množstvo podnetov na uvažovanie. Som presvedčený a tento druhý príklad to opäť presvedčivo dokazuje, že tento typ publikovania folklórnych materiálov je mimoriadne užitočný, posúva do výskumnej praxe odborné problémy v podobe viacstrannej objektivizácie riešenia a je podnetný a potrebný aj pre aktuálny výskum. Aj táto publikácia upozornila tak na dôležitosť a možnosti foriem publikovania folklóru, ako aj na potrebu a podporu rozvoja porovnávacieho štúdia v tejto oblasti u nás.

K tejto problematike sa spomedzi početných štúdií viaže ešte práca Viery Gašparikovej s názvom *Syntéza o folklóre so zbojníckou tematikou v karpatsko-balkánskej oblasti*,⁴ ktorá je vyústením dlhodobého skúmania folklórnej problematiky mnohých národov a vychádza teda aj z jej rozpracovanosti v Poľsku a na Slovensku. Bez početných analytíc-

kých prác vo viacerých krajinách by sa takéto náročné zovšeobecnenie sotva mohlo zrodiť. A napokon do tejto skupiny prác treba ešte zaradiť ďalšiu porovnávaciu štúdiu Viery Gašparíkovej *Kontakty a diskontakty v ľudovej próze (na príklade slovenských prozaických podaní o zbojníkoch)*, uverejnenú v zborníku *Interetnické vzťahy vo folklóre kar-patskej oblasti*,⁵ ako aj zaujímavú štúdiu s medzinárodne rozšíreným námetom o spiacom vojsku (Hajduk-Nijkowska, J.: *Podanie o śpiacym wojsku w folklorze polskich Karpat*.⁶

Z nášho hľadiska je ďalej mimoriadne pozoruhodný v kategórii folkloristických štúdií rozsiahly text Rudolfa Žatku *Postavy Slovákov v poľských a bieloruských ľudových bábkových hrách vianočných*.⁷ Zaoberá sa v ňom pôsobením slovenských drotárov, olejkárov a šefraníkov, ktorí vstúpili do poľskej a bieloruskej ústnej tradície a ako obľúbené postavy vystupujú v ľudových bábkových hrách vianočných v Poľsku i Bielorusku až do rokov po prvej svetovej vojne. Príslušníci týchto zamestnaní zanechali po sebe stopy v spomienkach ľudu krajín, ktorými prechádzali, resp. kde sa dlhšie a pravidelne zdržiavali. Bohatý materiál poľských „szopiek“ a bieloruských „betlejok“⁸ bol zozbieraný a publikovaný koncom minulého a začiatkom nášho storočia. R. Žatko pre poznanie príslušných materiálov využil svoj študijný pobyt v Poľsku v roku 1959. Najmä na Jagellovskej univerzite v Krakove získal bohatý pramenný materiál, na základe ktorého mohol formulovať cenné poznatky o pozícii a pôsobení Slovákov s uvedenými vandrovnými zamestnaniami v tomto slovanskom prostredí.

A ešte aspoň dva príklady štúdií poľských autorov publikovaných na Slovensku v najdôležitejšom národopisnom periodiku „Slovenský národopis“. Prvá sa vzťahuje na aktuálne otázky jestvovania a významu folklóru v sedemdesiatych rokoch nášho storočia (Burszta, J.: *O folklóre ako súčasť spoločensko-kultúrnom jave*) a druhá pochádza od Adolfa Dygacza (*Poznávacia úloha robotníckych piesní*.¹⁰ V obidvoch prípadoch ide o aktuálne dobové problémy folk-

loristiky a etnografie, ktorých riešenie sa aj v tomto prípade vzájomne kontaktovalo. Na druhej strane za cennú považujeme informáciu Adama Prandu o aktivitách zameraných na poznávanie slovenského folklóru v Poľsku (*V Poľsku o slovenskom folklóre*)¹¹ a vôbec jeho úlohy v obojstrannom sprostredkovaní odborných informácií. Sem možno zaradiť aj ohlas na príspevok J. Bartmińského na sympóziu k problematike vzťahu folklóru a literatúry v tlači.¹²

Spomedzi folkloristických štúdií žiada sa ešte uviesť pozoruhodný príspevok Klimenta Ondrejku *Susedské príbuznosti tanečného folklóru Slovenska a Poľska*.¹³ I keď bol uverejnený v populárnom časopise, jeho autor – vynikajúci znalec ľudovej tanečnej kultúry stredoeurópskych národov – formuloval v ňom závery a poznatky, k akým sa bádateľ prepracúva veľmi zdĺhavo a to aj za priaznivého predpokladu existencie bohatého materiálu. Svojou prácou poukázal na potrebnosť – i na možnosť realizácie – štúdií podobnej povahy.

K cenným príspevkom v oblasti výskumu vzťahov v ľudovej kultúre i vo vede o nej patria aj tie, ktoré spadajú do oblasti dejín vedy. Poukazujú na spoločné tradície i osobitosti vývinu a poznávania toho-ktorého národa, predstaviteľov vedy, jej výsledkov a úspechov. Aj takýchto príspevkov naša vzájomná spolupráca prináša viacero.¹⁴

Osobitne treba ešte aspoň na príkladoch upozorniť na tie poľské národopisné, historické, resp. iné práce, ktoré svojou hodnotou zapôsobili na bádanie v príslušnej problematike na Slovensku. Možno o tom hovoriť v oblasti teórie folkloristiky (napr. práce J. Krzyżanowského, hlavne jeho *Słownik folkloru polskiego*, prof. F. Burstu, prof. D. Simonides a iné), v oblasti štúdia jazyka folklóru (práce prof. Bartmińského), štúdia žánrov folklóru a poetiky folklóru (prof. Simonides, T. Smolińska, D. Czubała a ďalší). Autori týchto prác a ďalšie výsledky ich výskumu zaznamenali na Slovensku nielen vedecký ohlas a uznanie, ale vstúpili do aktívnej spolupráce a do povedomia vo vedeckých kruhoch ako bádatelia s podstatným prínosom do riešenia príslušnej problematiky.

Dlhodobý a intenzívny bol v tomto zmysle bádateľský

kontakt na úseku štúdia zbojníctva a zbojníckeho folklóru. V rokoch po druhej svetovej vojne na Slovensku vzrástla dobová spoločenská aktuálnosť tejto tematiky. Vystúpila do popredia najmä v súvisi s vojnovými rokmi, frontovými udalosťami a povstaleckými pohybmi. V nich sa prehlbovalo historické a sociálne vedomie ľudu. Bola to doba bohatá na vzrušujúce udalosti, prinášajúca množstvo výnimočných činov a zážitkov v každom prostredí. Ľudia teda rozprávali často jednak o veciach dôverne známych, ale aj o veciach a udalostiach sprostredkovaných a vzdialených, niekedy i ťažko pochopiteľných a vymyslených. Vtedy rástla fantázia a rozprávačsky príťažlivá atmosféra sa preniesla do rozprávania o povojnových rokoch, keď sa do príbehov a spomienok čoraz viac vnášali vlastné postoje, náhľady, hodnotenia, pretože s narastajúcim odstupom od udalostí dostávali sa na scénu poznania nové poznatky, objavovali a objasňovali sa dovtedy neznáme súvislosti a v nich sa všeličo dostávalo do nového svetla. Prevaha a uvoľnenosť fantázie v ľudovom rozprávaní ustupovala úsiliu mnohé veci, ktoré sa interpretovali odlišne a rozporne, vyjasňovať a podávať o nich pravdivé svedectvo. V rozprávaní sa objavovali – najmä v niektorých oblastiach – početné prvky a motívy starších vrstiev ľudovej rozprávačskej tradície v kombinácii s početnými povstaleckými udalosťami a príbehmi, ktoré veľmi intenzívne vstupovali do živého folklorizačného procesu. S týmito povstaleckými akciami sa často objavovali v rozprávaní súvislosti medzi činmi Jánošíka, J. M. Hurbana, vo vedomí ľudu sa oživovali spomienky na slovenské povstanie z rokov 1848–1849. Zosilnenú vlnu záujmu o zbojnícku (či širšie odbojovú) tradíciu v ľudovom rozprávaní Andrej Melicherčík, popredný slovenský folklorista, využil na preskúmanie stavu jánošíkovskej tradície v teréne a nastolil tým novú vedeckú interpretáciu tejto problematiky.

Jedno i druhé sa mu podarilo úspešne realizovať. Výskum v teréne Melicherčík uskutočnil vzhľadom na rozsiahlosť terénu v pomerne krátkom čase (koncom štyridsiatych rokov) tak, že doň zapojil študentov Národopisného seminára

Filozofickej fakulty v Bratislave. Tí potom jednotlivo i vo viacerých skupinkách zapisovali pod jeho vedením vo viacerých regiónoch Slovenska (najmä v Liptove, na Kysuciach, na Orave, v Gemeri, na Horehroní a v okolí Polany) všetko, čo sa vtedy v teréne vo vzťahu k zbojníckej tematike dalo zachytiť. Išlo mu pritom hlavne o folklórny, ba užšie slovesný materiál. Pochopiteľne, zaujímal sa aj o historickú problematiku tejto témy, spolupracoval s historikmi a takto sa dostal aj k poľským prácam J. Krzyżanowského *Proces Janosika*¹⁵ a Vladysława Ochmańského *Zbójnictwo góralskie*¹⁶. Tieto práce pozitívne ovplyvnili Melicherčíkovo ponímanie zbojníctva, zbojníckeho folklóru a jeho základné publikácie o ňom (hlavne *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*¹⁷ a *Juraj Jánošík – hrdina protifeudálneho odboja slovenského ľudu*¹⁸), ale aj knihu V. Gašparíkovej *Zbojník Michal Vdovec*¹⁹.

Už vyjdenie *Jánošíkovskej tradície na Slovensku* malo veľký ohlas, ktorý presahoval hranice folkloristiky. Melicherčíkova koncepcia zbojníctva, zbojníckeho folklóru a jánošíkovskej tradície zvlášť sa odlišovala od vtedajších, zakladala sa na princípoch novej vedeckej metodológie, keď predchádzajúcu razantne opustil. Jeho práca sa dávala v tomto smere neraz za vzor. Takto povzbudený potom sústredene dlhšiu dobu pracoval na objasňovaní historickej postavy Juraja Jánošíka, jánošíkovskej tradície vo folklóre, na problematike zbojníctva v širších karpatských súvislostiach, odkiaľ dospel až k porovnávacej štúdiu *Slovensko-ukrajinské vzťahy v zbojníckom folklóre*²⁰ a práci *Kapitán opriškov*²¹. Svojím vstupom do štúdia zbojníctva a jánošíkovskej tradície vo folklóre zásadným spôsobom prispel k jej poznaniu a pozitívne ovplyvnil aj ďalší výskum v tomto smere. Kontakty s poľskou vedou sa v tejto výskumnej oblasti aj naďalej udržiavali.²²

Dôležitým sprostredkujúcim článkom vo vzájomnej informovanosti o stave výskumu a jeho výsledkoch v príslušných vedných disciplínach je publikovanie recenzií, referátov, správ, informácií o zbieraní materiálu, o odborných publikáciách. Najmä recenzie nových vedeckých publikácií –

pričom považujem za samozrejmé, že prináša skutočne nové poznatky, pohľady, bádateľské impulzy, inšpirácie – najmä v medzinárodnom kontexte treba považovať za takú zložku spolupráce, ktorá by nielenže nemala vo vede chýbať, ale mala by byť systematická a podľa možností čo najúplnejšia. Ešte vždy totiž nepôsobia v dostatočnej miere sprostredkujúce technické články informatívneho charakteru, v ktorých či pomocou ktorých by mohol záujemca vo svojom odbore získať spoľahlivý súbor informácií v príbuzných vedných odboroch. Bádateľ je ešte vždy do veľkej miery odkázaný sám na seba, na svoje možnosti a kontakty či mechanizmy.

V tomto smere sa najlepšie uplatnili tí bádatelia, ktorí si vlastnou dôslednosťou vytvorili vlastný mechanizmus získavania informácií v takom rozsahu, že im zabezpečoval aspoň základné fakty o stave výskumu, o jeho najdôležitejších výsledkoch a trendoch v niektorých krajinách, a potom prostredníctvom týchto zdrojov aj v ďalších, kde sa uvedená problematika skúmala. Na Slovensku v uplynulých desaťročiach to bolo o to dôležitejšie, že vedecký pracovník či pedagóg nemal možnosť v dostatočnej miere a ako samozrejmy predpoklad pre plnenie svojej misie pestovať osobné kontakty s jednotlivcami či inštitúciami ani vo vlastnej špecializácii. Ak sa aj napriek tomu dosahovali pozitívne výsledky, bola to viac-menej zásluha niektorých jednotlivcov, kolegiálnej pomoci formou individuálnej spolupráce. Hovorím o tom preto, že na Slovensku sme získavali v uplynulých desaťročiach mnoho informácií o odbornej literatúre v etnografii a folkloristike zo sveta (najmä západného) práve prostredníctvom poľských časopisov, zborníkov, resp. odbornej literatúry, recenzií, informácií, prípadne aj prekladov a vydání, ktoré v Poľsku boli oveľa početnejšie ako u nás. Aj to sa podieľalo na spolupráci, v nejednom prípade aj na objavovaní či formovaní niektorých príbuzných tém či oblastí. Tak napríklad prostredníctvom poľskej literatúry a informácií o výsledkoch poľského výskumu sa na Slovensku podporovala tendencia zvyšovať pozornosť urbánnej etnológii v komplexnom zábere, teda aj s folkloristikou.

V tomto smere – vo folkloristike – podnetne pôsobili výskumy J. Bartmińského z oblasti štúdia jazyka folklóru; u nás sa recenzovali jeho práce²³ o výskume súčasného stavu folklóru, o spomienkovom rozprávaní, ale aj o klasických žánroch folklóru a ďalšie.²⁴

Osobitnú skupinu recenzií, ktoré na slovenskej strane pôsobili ako cenný zdroj informácií, predstavovali poľské odborné periodiká, z nich najmä „Lud“, „Etnografia Polska“, „Prace Etnograficzne“, „Literatura Ludowa“ a iné.²⁵

Závažným zdrojom informácií a podnetov boli v sledovanom období aj rozličné správy o konferenciách, seminároch, výskumoch. Účastníci týchto poľských podujatí referovali o svojich poznatkoch priamo na zasadnutiach svojich pracovísk, z čoho vystupovali do popredia konkrétne impulzy, inšpirácie, zárodky ďalšej spolupráce. Okrem toho sa spravidla publikovali správy, často aj komentované referáty, ktoré boli dobrou informáciou o dianí v poľskej vede. Príklady takýchto písomných referencií o konferenciách a iných poľských vedeckých aktivitách sa vyskytovali v slovenskej odbornej literatúre takmer v celom povojnovom období.²⁶ V súvislosti s tým treba upozorniť aj na *Seminarium ethnologicum* a študentský slovensko-poľský seminár *Poznań – Bratislava* a podobné poľské podujatie.²⁷

Z inštitucionálneho hľadiska medzi najfrekvencovanejšie pracoviská v slovensko-poľských kontaktoch vo folkloristike povojnového obdobia patria katedry v Krakove, Poznani, Opolí, Lodži, Varšave, Vroclave, Katovicich. S niektorými z nich udržiavali slovenské pracoviská a katedry (najmä katedra v Bratislave a Národopisný ústav SAV v Bratislave) dlhodobú systematickú spoluprácu (napr. na Katedre etnológie v Bratislave prednášali prof. Gladysz, prof. J. Burszta, prof. A. Kunachowicz, prof. Z. Dzięgel a ďalší), medzi katedrami v Krakove a Poznani jestvovali a realizovali sa medziuniverzitné dohody o spolupráci, na základe ktorých sa organizovali výmenné pracovné pobyty učiteľov a študentov. Týmto spôsobom sa v spolupráci katedier v Poznani a Bratislave uskutočnilo deväť pracovných stretnutí učiteľov a štu-

dentov viacerých univerzít (z Poznane, Lodže, Krakova, Varšavy, Prahy, Brna, Bratislavy, Záhrebu, Lubľane, Belehradu) pod titulom poľsko-slovenského študentského seminára. Seminár sa striedavo konal v Poľsku a na Slovensku, mal veľmi dobrú úroveň a bol oň medzi študentmi veľký záujem, aktivizoval ich a prinášal cenné ovocie v podobe osobných kontaktov i konkrétnych študijných výsledkov. Iným – ešte výraznejším – príkladom takejto aktivity bola príprava podujatia *Seminarium ethnologicum* – medzinárodného národopisného seminára, spájaného s terénnym výskumom, ktorý sa organizoval v rokoch 1968-1978. Bolo by veľmi užitočné obnoviť činnosť tohto seminára aj v súčasných podmienkach, resp. pripraviť podujatie obdobného charakteru.

Spomedzi predstaviteľov národopisnej vedy sa v povojnovom období najaktívnejšie zapájali do riešenia slovensko-poľských vzťahov v najrozličnejších formách prof. M. Gładysz, prof. J. Burszta, prof. A. Kunachowicz, prof. B. Jaworska, prof. D. Simonides, prof. T. Smolińska, doc. M. Maj, doc. M. Robotycki, dr. J. Bujak a ďalší. Zo slovenskej strany sa polonistickým prvkom v slovenskej etnológii najsústredenejšie venovali R. Žatko, A. Pranda, A. Melicherčík, V. Gašparíková, J. Komarovský, K. Jakubíková, K. Ondrejka, E. Krekovičová, H. Hlešková. Ukazuje sa, že tento osobnostný aspekt je pre rozvoj systematickej spolupráce vo vede veľmi dôležitý.

Krátky prehľad folkloristickej tvorby polonistického zamerania v období po roku 1945 si žiada vysloviť poznatok, že je bohatšia, ako sa na prvý pohľad na práce a príspevky roztrúsené po rozličných časopisoch, zborníkoch a iných periodikách môže zdať. Na druhej strane treba konštatovať, že toto poznanie nijako nemôže viesť k spokojnosti. Sumarizácia jestvujúceho stavu chce byť podkladom pre uvažovanie o ďalších aktivitách v slovensko-poľskej spolupráci.

Poznámky

- ¹ *Spievajúca lipka. Rozprávky západných Slovanov*. Bratislava 1972 (Výber pripravil prof. P. Nedo z Lipska s kolektívom spolupra-

covníkov z Bratislavy, Prahy a Varšavy, slov. znenie pripravila dr. V. Gašparíková).

- ² Svedčia o tom početné recenzie: Vanovičová, Z.: „Slovenský národopis“ 21, 1973, s. 280; Michálek, J.: „Romboid“, 1973, č. 4, s. 74-76; Hirjak, J.: „Družno vpered“ 23, 1973, č. 7, s. 22-23, a iné.
- ³ Bratislava 1979 (publikácia vyšla ako 11. zv. série „*Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry*“).
- ⁴ „Slovenský národopis“ 29, 1981, s. 213-217.
- ⁵ Bratislava, 1980, s. 69-81.
- ⁶ (In:) *Interetnické vzťahy vo folklóre karpatskej oblasti*, Bratislava, 1982, s. 95-105.
- ⁷ „Slovenský národopis“ 10, 1967, s. 3-70.
- ⁸ Poľský termín „szopka“ a bieloruské pomenovanie „betlejka“ v oboch jazykoch označujú „betlehem“ (jednak ako jasličky vystavované v kostoloch, jednak ako prenosné ľudové bábkové divadlo i hru samú).
- ⁹ „Slovenský národopis“ 20, 1972, s. 361-368.
- ¹⁰ „Slovenský národopis“ 9, 1961, s. 396-407.
- ¹¹ „Práca“ 4, 1949, č. 46, s. 4.
- ¹² „Matičné čítanie“ 6, 1973, č. 22, s. 6.
- ¹³ „Rytmus“ 35, 1984, č. 4, s. 10-11.
- ¹⁴ Pozri napr.: Klimaszewska, J.: *Vedecká činnosť Kazimierza Moszyńskiego*. „Slovenský národopis“ 5, 1957, s. 245-256; Žatko, R.: *Kazimierz Moszyński 1887-1956*. „Slovenský národopis“ 7, 1959, s. 513-516; Gašparíková, V.: *In memoriam prof. Juliana Krzyżanowského*. „Slovenský národopis“, 25, 1977, s. 335-336 a iné.
- ¹⁵ Warszawa, 1936.
- ¹⁶ Warszawa, 1950.
- ¹⁷ Warszawa, 1952.
- ¹⁸ Praha, 1956.
- ¹⁹ Bratislava, 1964.
- ²⁰ (In:) *Slovanské štúdie I*, Bratislava, 1957.
- ²¹ Bratislava, 1959.
- ²² Napr. Śliziński, J.: *Kilka słów o Janosiku w folklorze podhalańskim*. „Slovenský národopis“ 11, 1963, s. 35-42.
- ²³ Napr. Leščák, M.-Bartmiński, J.: *O języku folkloru*. „Slovenský národopis“ 23, 1975, s. 163.

- ²⁴ Gašparíková, V.-Simonides, D.: *Współczesny folklor słowny dzieci i nastolatków*. „Slovenský národopis“ 25, 1977, s. 645; Gašparíková, V.-Simonides, D.: *Powstania ślaskie we współczesnych opowiadaniach ludowych*. „Slovenský národopis“ 21, 1977, s. 166-167; Burlasová, S.: *Z pieśni i karabinem. Pieśni partyzanckie i okupacyjne z lat 1939-1945*. „Slovenský národopis“ 23, 1975, s. 644-645 a ďalšie.
- ²⁵ Žatko, R.: (In:) „Lud“ 39, 1952; „Slovenský národopis“ 39, 1953, s. 293-300; Jakubíková, K.: (In:) „Prace etnograficzne“ 6, 1972; „Slovenský národopis“ 22, 1974, s. 535-536; Kosová, M.: (In:) „Literatura Ludowa“ 1, 1957; „Slovenský národopis“ 7, 1959, s. 485-487 a ďalšie.
- ²⁶ Michálek, J.: *Návšteva poľského hosta Mgr. Jana Sadownika*. „Slovenský národopis“ 7, 1959, s. 657; Nosáľová, V.: *Návšteva prof. Dynowského*. „Slovenský národopis“ 8, 1960, s. 378; Botík, J.: *Bilancia dvaďsaťročnej činnosti československej sekcie Medzinárodnej komisie pre štúdium ľudovej kultúry v oblasti Karpát a Balkánu*. „Slovenský národopis“ 28, 1980, s. 385-390 a iné.
- ²⁷ Jakubíková, K.: *Seminarium Ethnologicum* 3, 1970 na Oravskej priehrade. „Slovenský národopis“ 19, 1971, s. 148-148; Podolák, J.: *Seminarium Ethnologicum – medzinárodná terénna prax poslucháčov národopisu*. „Slovenský národopis“ 17, 1969, s. 142-144; Urbancová, V.: *Poľský obóz roku 1962*. „Slovenský národopis“ 11, 1963, s. 143; Námerová, G.: *Druhý medzinárodný seminár poslucháčov národopisu 1975 v Bratislave*. „Slovenský národopis“ 23, 1975, s. 135-136 a iné.

III.

MATERIÁLY A DOKUMENTY

Z ZIEMI SŁOWACKIEJ

SŁOWACJA W CZASOPISMIENNICTWIE POLSKIM LAT 80. i 90. XIX WIEKU

Agata Hrklová

Problem słowacki w czasopiśmiennictwie polskim lat sześćdziesiątych zdominowała tematyka języka (kwestia podobieństwa języka słowackiego do polskiego) oraz odrębności literatury i narodu Słowaków od Czechów. Pojawiło się także sporo artykułów etnograficznych, w których często wzmiankowano także o historii i literaturze tego narodu. Nie sposób pominąć milowego kroku w kierunku utrwalania w świadomości faktu istnienia literatury słowackiej nie tylko XIX-wiecznej. Lata siedemdziesiąte XIX wieku kontynuowały te tendencje (J. Kolbuszewski, 1973, s. 112). Nowością było częstsze pojawianie się tłumaczeń utworów słowackich, próby popularyzacji wiedzy o tej literaturze za pomocą publikacji życiorysów i opisów podróży. Coraz częściej artykuły dotyczyły problemu madziaryzacji, bliskiego ze względu na podobną sytuację Polaków pod zaborami.

Te tendencje skrzystalizowały się w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Wyraźnie wzrosła w tym czasie liczba publikowanych tekstów dotyczących Słowacji (*Historia prasy polskiej*, 1976). Można je usystematyzować w cztery główne grupy: życiorysy, tłumaczenia, reportaże (wraz z opisami podróży) i artykuły o treści różnej.

Pierwszym artykułem opublikowanym w wymienionym okresie był, zamieszczony w „Tygodniku Ilustrowanym” z 1880 roku pt. *Z ziemi słowackiej*, żarliwy list patrioty słowackiego, opisujący walkę Słowaków podejmowaną z madziaryzacją. Poniżej zostało wydrukowane *Wezwanie literackie*, podpisane przez przedstawicieli ówczesnej elity intelektualnej i politycznej (Jána Francisciego, A. Halašę i P. Mudroňa), dotyczące projektu zebrania funduszy i wydania zbioru słowackich pieśni ludowych, które „każdy znawca

uważa za skarb, nie tylko Słowaków, ale zarazem całej słowiańszczyzny" (s. 21).

W tym samym roku w „Tygodniku Powszechnym” pojawił się pierwszy z szeregu życiorysów: Jana Hollého, autorstwa **Agatona Gillera**, podpisującego się pseudonimem B. Sulita. Autor zaczął od przybliżenia czytelnikowi narodu słowackiego przez przypomnienie postaci druciarza. Tego typu wzmianki pojawiły się w tym okresie niezwykle często. Często też w charakterze wstępu do życiorysu bywały zamieszczane rozważania i informacje dotyczące historii literatury słowackiej i języka. Podobnie A. Giller podkreślał podobieństwo języka polskiego i słowackiego: „Gdyby granice polityczne państwa Bolesława Chrobrego, opierające się o Dunaj (a więc obejmujące dzisiejszy kraj słowacki), były się utrzymały – język słowacki byłby uważany za to, czym jest, za gałąź wyrosłą z pnia mowy polskiej” (s. 372). Tylko długoletnie wpływy czeszczyzny spowodowały wg niego istnienie „naleciałości czeskich” i próby wcielenie jej do tej literatury. Wspomina o utwierdzeniu i rozwoju ruchu narodowego w piśmiennictwie słowackim. Za najjaśniejszą gwiazdę na firmamencie słowackim uważa Jána Hollého, którego też życie i twórczość opisuje w artykule bardzo dokładnie.

Dwa lata później, również w „Tygodniku Powszechnym”, ukazał się drugi życiorys pióra tego samego autora pt. *Ludwik Sztur. Wspomnienie*. Jest on bardzo wartościowy ze względu zarówno na wybór przedstawionej postaci, jak i na dokładność opisu. Otwiera tekst stwierdzenie, że „nazwisko Ludwika Sztura należy do najpopularniejszych pomiędzy Słowakami. Oznaczono nim zwrot w literaturze słowackiej od czeszczyzny do języka narodowego” (s. 595). Potem następuje opis jego kształcenia i działalności politycznej, która jest właściwie historią kształtowania się i walki o język narodowy. Wymienia też pierwsze słowackie czasopisma, prace Štúra dotyczące nowej kodyfikacji, postaci J. M. Hurbana i M. M. Hodży, wybitnych twórców słowackich: S. Chalupkę, K. Kuzmányego, J. Kalinčiaka i in. W zakończeniu wspomina ostatnią pracę Štúra *Słowiańszczyzna i czas przyszły*, jako wy-

powieź nieudaną, pisaną w czasie, gdy ogarnęła go „melancholia”. A. Giller nie przecenia talentu literackiego Štúra, pisze także, iż jako polityk nie osiągnął on zamierzonych celów. Pomimo tego „położył niespożyte zasługi przez ustalenie języka piśmiennego” i „odrodzenie w Słowakach świadomości praw swoich”. Artykuł kończy optymistycznym stwierdzeniem, że „przyszłość jest więc dla Słowaków” (s. 610).

Artykuły Gillera zostały poprzedzone publikacją dwóch życiorysów pióra równie znakomitego znawcy słowaczyny, jakim był **Bronisław Grabowski** („Kłosy”, 1881). Pierwszy z nich dotyczył P. J. Šafárika, którego autor zaliczył do literatury czeskiej. Nie odmówił mu wszakże słowackiego pochodzenia, ani też zasług dla słowackiego odrodzenia narodowego, położonych przez wydanie zbioru *Pieśni świeckie ludu słowackiego w Węgrzech*, którym Šafárik dał „poznać światu próbki samorodnej poezji tego nieszczęśliwego, a uczuciowego ludu, co w pieśni swej i melodiach nadzwyczaj do naszego ludu się zbliża” (s. 279). Z przytoczonego zdania możemy się domyślić stosunku autora do Słowaków, widąc też, że i on dostrzegł często podkreślane podobieństwo pieśni ludowych naszych narodów.

Grabowski odnajduje również pewne związki poezji, o czym pisze w drugim tomie „Kłosów”, na marginesie życiorysu J. Botty. W ogóle artykuł ten przynosi wiele informacji o zagadnieniu istnienia i o samej literaturze słowackiej. W kilku zdaniach precyzyjnie skreślił historię narodu od jego dostania się pod panowanie węgierskie, poprzez wspólne życie w „okresie łacińskim”, aż do wprowadzenia języka słowackiego. Opisuje ten okres odrodzenia narodowego. Pisze: „Dzieje powstania jej i rozwoju stanowią swego rodzaju curiosum, wielce charakterystyczne w historii odrodzenia Słowian zachodnich” (s. 68). Do języka i literatury słowackiej nastawiony jest – jak się wydaje – dość sceptycznie. O Słowakach mówi, że „stanowią odłam jedności narodowej (...) wraz z Czechami i Morawianmi”, także „oba języki, słowacki i czeski stanowią [wg niego] dwa krańcowe narzecza jednego i tego samego języka”, a jednocześnie

słowacki ma stanowić „ogniwo pośrednie między czeskim a polskim i ukraińskim“ (s. 68). Istnienia samodzielnej literatury słowackiej nie kwestionuje, podaje nawet powody, dla których jej uprawianie było czy jest w chwili obecnej korzystne, ale równocześnie uważa, że „odrębność literacka Słowaków (...) jest raczej pozorną i przy dobrej woli bynajmniej powolnemu zbliżaniu się i ostatecznemu zjednoczeniu przy szczęśliwych okolicznościach nie przeszkadza“ (s. 69).

Kolejnym życiorysem pióra B. Grabowskiego była biografia Samuela Chalupki w „Tygodniku Ilustrowanym“ (1884). Dla zachowania porządku jednak należy odnotować też dwa tłumaczenia z literatury słowackiej (J. Kolbuszewski, 1972). Pierwsze, autorstwa **S. Tomaszewskiego**, jak wynika z przypisu umieszczonego przy tłumaczeniu, jest opowiadanie Svetozára Hurbana Vajanského pt. *Burza w zaciszu*. Przypis bardzo pochlebnie mówi o autorze nowel, „w których z wielką prawdą i głębokim uznaniem a stylem sobie właściwym oddaje ducha i obyczaje swojego ludu“ (s. 132).

Drugim tekstem jest wiersz Martina Medňanskiego, czyli Dušana Savy Pepkina, pt. *Do braci Polaków*, w tłumaczeniu **Melanii Parczewskiej**, wyrażający poczucie braterstwa z Polakami w Polsce pod zaborami i zawierający słowa otuchy dla uciśnionego słowiańskiego narodu:

„*Ku Wiśle, ku Wiśle
Lećcie moje tony.
Gdzie moich współbraci
Słodka mowa dzwoni (...)*

*Powiedzcie tam dziatwie
Niech ducha nie traci
Powiedzcie jak kocham
Piosnki moich braci (...)*“

Także w roku 1884 w „Tygodniku Ilustrowanym“ pojawił się wspomniany życiorys Samuela Chalupki. B. Grabowski zaliczał go, obok J. Botty i J. Hollego do największych twór-

ców słowackich. Głównym rysem tego tekstu jest zwrócenie uwagi na problem madziaryzacji. Kilkakrotnie pojawiają się zdania w rodzaju: „wychowanie w szkołach publicznych, tak dawniej, jak dziś stanowiło dla młodzieży słowackiej istny czyściec, z którego wielu wychodziło wynarodowionymi lub zgębionymi duchowo“ (s. 65). Także przytoczony utwór *Było i będzie* ma patriotyczną wymowę. Na stronie 67. przytacza wiersz Chalupki *Junak*, również o wymowie symbolicznej. Tytułowy Junak, obrońca ludu słowackiego, bądź też symbol samego ludu (podobnie jak Janosik), napadnięty przez gromadę zbrojnych, zostaje zwyciężony, zabity, ale:

„*A na surmach chłopcy,
Grają w głosy wieszczce,
Były czasy, były,
Da Bóg będa jeszcze!*“ (s. 67)

„Kraj“ petersburski także w roku 1884 wydrukował aż trzy korespondencje ze Słowacji. Pierwsza z nich podpisana **J. Śl. z Trzciany** (Trstená), zatytułowana: *Słowacy, ich zwyczaje i charakter. Mała rewolucja. Rządy Węgrów w Kroacji i Słowacji. Toast Jokaja. Nie ma Słowaków?...*, rozpoczyna się od popularnego stwierdzenia, że „Słowacy w ogóle są najbliższymi nam pobratymcami, tworząc naturalnie łącznik między Polakami i Czechami“. Następnie skupia uwagę na aktualną sytuację tego „cichego i spokojnego“ narodu. Zwraca uwagę na brak szkół i jest to motyw przewodni artykułu, gdyż chodzi w nim o stworzenie Słowakom możliwości nauki w języku ojczystym na terenie Polski (np. w Nowym Targu), w rewanżu za czas, gdy Polacy mogli kształcić się w Trstenej „w otoczeniu (...) jakby swoim własnym, bo słowackim“ (s. 15), gdy w Galicji językiem wykładowym był niemiecki. Wyjaśnia różnice w stosunkach węgiersko-chorwackich (Wielkie Morawy, bitwa pod Bratysławą, polityka tolerancji), przyczyny, dla których brak jest słowackich reprezentantów w sejmie. Podkreśla patriotyzm słowacki w stosunku do węgierskiej ojczyzny (toast Jókaia, w którym

nacisk został położony na fakt, że Słowacy zawsze pierwsi stawali w obronie Węgier). Wspomina rok 1848, który przyczynił się do zachwiania tych uczuć i sytuację po 1867 roku, kiedy rozpoczęto działania madziaryzacyjne i niszczenie słowackości pod pretekstem tępienia „panslawistycznych knowań”.

Ilustracją tych stwierdzeń jest opis sytuacji panującej przed wyborami, czego dotyczy kolejna korespondencja sygnowana inicjałami **J. G. [Jan Grzegorzewski]** *Agitacja przedwyborcza w Węgrzech. Zachowanie się wobec niej Słowaków. Manifest słowacki i jego znaczenie*. Najwięcej miejsca autor poświęcił przytoczeniu po polsku owego manifestu, w którym przedstawiciele elity politycznej stwierdzają, że, opierając się na dotychczasowych doświadczeniach, są pewni, iż nadchodzące wybory będą karykaturą demokracji festiwalem łamania prawa, w czym naród słowacki pełen patriotyzmu i szacunku do prawa odmawia brania udziału. Grzegorzewski w pełni solidaryzuje się z taką postawą i, by przybliżyć wagę dokumentu, komentuje i charakteryzuje podpisane pod manifestem osoby (m. in. Pavla Mudroňa, Jána Franciscięgo, Jána Jesenskiego).

Ostatnia korespondencja, także podpisana **J. Sl.**, dotyczy *Jubileuszu pieśni narodowej*, jaką jest *Hej, Slováci, ešte naša slovenská reč žije* i rozpoczyna się od przytoczenia utworu w całości (alfabetem polskim). Zawiera opis obchodów w Martinie i w Chyżnem (gdzie kapłanem był autor – Samo Tomášik). Znalazł się w tekście także opis pracy i działalności Tomášika w „Orle Tatrzańskim” (pod red. L. Štúra) i „Hronce” (pod red. K. Kuzmányego). Wspomina też w zawaalowany sposób, że jest osnuta na motywie „znanej polskiej pieśni” – *Mazurka Dąbrowskiego*.

Także polskie akcenty podkreśliła **Melania Parczewska** w kolejnym swoim artykule, dotyczącym M. Medňanskiego („Tygodnik Ilustrowany”, 1885). W obszernej dygresji, dotyczącej roku 1848 i atmosfery panującej w tym czasie, która powodowała, że – jak pisał J. Botto – „wszystko, co żyło budziło się – śpiewało” (s. 161), wymieniła wszystkie znaczniejsze

nazwiska twórców tego okresu. Właśnie w tej atmosferze budzenia się do życia narodowego i w polskiej literaturze, którą Medňanský znał bardzo dobrze, upatruje genezy jego twórczości. Wspomina jego liczne tłumaczenia utworów Mickiewicza, Krasickiego, Zaleskiego. By zilustrować jego polskie sympatie, a także podobieństwo języków, cytuje po słowacku jego wiersze *Ku Visle, ku Visle...* i *Moje sú hory...*

W 1885 roku pojawiają się w „Świcie” i „Tygodniku Mód” trzy teksty **Wiktora Czajewskiego**. Pierwszy z nich pt. *Słowacy* dotyczy przede wszystkim twórczości Jána Matúški i Jána Botty. Autor wymienia wiele tytułów ich utworów. Przy nazwisku Matúški wspomina *Nad Tatrou sa blýska*. Chwali w jego utworach „głębokie uczucie, zapał i śpiewność”. U obu twórców podkreśla ogromną rolę patriotyzmu. Spośród dorobku Botty wyróżnił poemat *Śmierć Janosika* (zwraca uwagę na podobieństwo do polskich legend), który streszcza i charakteryzuje postać głównego bohatera. Wspomina o problemie czechosłowakizmu, wymienia nazwiska innych twórców słowackich. Artykuł byłby interesujący, ze względu na dokładne scharakteryzowanie twórczych sylwetek dwu znakomitych poetów, ale niestety napisany jest w sposób bardzo chaotyczny, miejscami niezrozumiały.

Kolejnymi tekstami W. Czajewskiego są: tłumaczenie wiersza Svetozára Hurbana Vajanského *Królewska perła* (dotyczy nadziei na przyszłość Słowacji pokładanych w prostym ludzie) i także artykuł pt. *Słowacy*, ale o zupełnie innej treści i napisany zdecydowanie przystępniej. Pierwsza jego część dotyczy historii narodu (sięga do Państwa Wielkomorawskiego), mowy i literatury. O piśmiennictwie pisze, że w języku słowackim rozwija się od 100 lat, ale włączając do historii literatury słowackiej także literaturę pisaną w języku czeskim. Opierając się na broszurze F. Sasínka, streszcza dzieje odrodzenia słowackiego. W ostatniej części przechodzi do zagadnień związanych z nową literaturą. Chyba nieprzypadkowo uwagę swoją skoncentrował na dwu utworach: *Herodes S. Hurbana Vajanského* i *Radziwiłłówna – kráľovná poľská* L. Kubaniego.

Tego samego roku „Kraj“ petersburski kilkakrotnie znowu publikował korespondencje **Jana Grzegorzewskiego** i **J. St.**, dotyczące Słowacji. Dwukrotnie powodem była wystawa w Peszcie, zorganizowana z okazji 1000-lecia państwa węgierskiego. Pierwszy artykuł, Grzegorzewskiego, zajmuje się przede wszystkim rolą, jaką mają do spełnienia Polacy w konflikcie słowacko-węgierskim. Autor uważa, że opierając się na starej, tradycyjnej już przyjaźni polsko-węgierskiej, polska delegacja powinna się bez obaw upomnieć o prawa „krewnego“ narodu. Apeluje o zwrócenie uwagi na warunki, w jakich żyje tenże naród, na pozamykane szkoły i Maticę, by „nad głowami uciśnionego narodu nie podawali sobie rąk jego przyjaciele i wrogowie“ (s. 9).

Kolejna wzmianka o Słowakach jest żarliwą relacją z zebrań „Živeny“, z okazji 40-lecia „Slovenských pohľadov“. Została ona wykorzystana jako pretekst do opisanego cierpienia i „bohaterskiej niezłomności narodu słowackiego“.

Drugim tekstem, dotyczącym wystawy peszteńskiej jest korespondencja zatytułowana *O kulturze słowackiej z powodu wystawy węgierskiej w Peszcie* (**J. St.**). Punktem wyjścia do rozważań o kulturze słowackiej i stosunku dziejowym Słowaków i Węgrów jest spostrzeżenie, że przedmioty wystawione w dziale etnograficznym noszą nazwy słowiańskie pomadziarczone, co dowodzi, że zarówno przedmioty, jak ich nazwy są pochodzenia słowiańskiego (słowackiego) i zostały zapożyczone przez koczownicze plemię osiadłe „na dziedzictwie Świętopołkowym“. Ale nie tylko. Dowodzi to także, wg autora, zgodnego życia obu tych plemion przez wiele wieków, współdziału pierwiastka słowackiego w tworzeniu państwa węgierskiego. Także teraz nie może być mowy, jak chcą niektórzy, o rozerwaniu go i zniszczeniu przez Słowaków. Dowodzi ich wielkiego patriotyzmu i tego, że dążą tylko do równouprawnienia. Dla poparcia tej tezy przytacza fragment wypowiedzi Mudroňa z „Národných novín“, wezwanie do wspólnego święcenia 1000-lecia państwa we wspólnej ojczyźnie przez równouprawnione narody. Dla kontrastu z tą postawą przypomina działania podejmo-

wane przez stronę węgierską: statystykę szkół z językiem słowackim, których ubyłoby, wspomina organizację gadzinową założoną z funduszy zlikwidowanej Maticy – „Uhersko-krajinský vzdelávací spolok“ i dr.

Tematu likwidacji i konfiskaty majątku Maticy Slovenskiej także dotyczy tekst w numerze 36, opisujący petycję o jej przywrócenie. Skupia uwagę na działalności Živeny – organizacji kobiecej, która została jedyną organizacją narodową Słowaków, a także na zarzutach i utrudnieniach spotykających jej członków i działaczy.

W 1887 roku **Branisław Grabowski** w „Przeglądzie Literackim“ (dodatek do „Kraju“ petersburskiego), w rubryce *Listy o literaturze słowiańskiej*, opublikował artykuł *Literatura słowacka*. Rozpoczął go od stwierdzenia, że „Słowakom prawa do literatury odmawiają nie tylko zakłęci wrogowie, Madziarzy i Niemcy, lecz nawet pobratymcy Czesi“. Następnie wspomina o działaniach rządu Kolomana Tiszy, który urzędowo postanowił zanegować istnienie Słowaków. Opisuje też szczegółowo stosunki słowacko-węgierskie od 1848 roku (wymienia zamykanie szkół i gimnazjów, likwidację Maticy, przymusową migrację słowackich dzieci). Jako czołowych współczesnych pisarzy wymienia Hviezdoslava i Hurbana Vajanskiego. Przytacza liczne tytuły utworów tego ostatniego i treść poematu *Herod*, zachwyca się prostotą, siłą, energią poetycką i gorącym patriotyzmem cyklu *Spod jarzma* i cytuje fragmenty z tego zbioru. Na zakończenie cytuje odczyt Hurbana Vajanskiego pt. *Sztuka i narodowość*. Zapowiada następną część, poświęconą Hviezdoslavovi, której niestety nie znalazłam w żadnym z kolejnych numerów „Kraju“.

Na pilną uwagę zasługuje niewątpliwie artykuł **Jana Grzegorzewskiego** pt. *Ze Słowacji wraz ze studium Dramat ludowy z tej i tamtej strony Tatr* („Ateneum“, 1887). Rozpoczyna go rozmowa ze Słowacką, w wyniku której nasuwa się refleksja: „Są Słowacy, a gdzie Słowaczyna?“ Następnie przytacza w oryginale i tłumaczeniu pieśń *Nitra milá, Nitra*, porównując jej sentymentalny charakter z żywiołową pio-

senką *Hej, Slováci*. Dalej przywołuje wydarzenie z sejmu peszteńskiego, dzielącego słowiańszczyznę na dwa odłamy, a tym samy opóźniające „wzajemność duchową i polityczną między tymi narodami” (s. 483). Cały ten fragment stanowi rodzaj reporterskiego, beletrystycznego wstępu do kolejnego tekstu, noszącego znamiona artykułu naukowego, dotyczącego zagadnień z zakresu komparatystyki. Już sam fakt odnalezienia i zestawienia materiału polskiego ze słowackim jest bardzo istotny, gdyż „lokalizowało ją [literaturę słowacką] w obrębie zjawisk literackich zasługujących na ocenianie za pomocą najnowszego aparatu badawczego” (J. Kolbuszewski, 1973); także istotne jest rozszerzenie zakresu badań na literaturę ludową. Materiałem jest słowackie *Chodenie s Betlehemom na Vianoce*, a polskim *Kołąda krakowska*, spisana w okolicach Kalwarii. Teksty są zestawione obok siebie, co ułatwia dostrzeżenie podobieństw i różnic zarówno w warstwie językowej, jak i tekstowej.

Charakter reportażu ma też po części sprawozdanie z wycieczki do Turčianskiego Sv. Martina, odbytej przez autora (nie podpisanego) z okazji wystawy haftów ludowych i malarstwa Jaroslava Věšina. We wstępie pojawia się uwaga o milczeniu panującym w prasie polskiej na temat Słowaków w ogóle. Autor potępia zignorowanie problemu przez uczestników delegacji polskiej na wystawę peszteńską. „Czyżbyśmy zgadzali się na wyrok Kolomana Tiszy?” – pyta (s. 8). Wymienia prace A. Gillera *Z podróży po kraju Słowackim* i H. Müldnera *Szkice z podróży po Słowacji*, wspomina o druciarzach, odpowiadających na pytanie o narodowość nieodmiennie: „Ja som Slovák”. By dowiedzieć się czy ten naród istnieje, wybiera się w podróż po Słowacji i odkrywa życie narodowe drzemiące pod skorupą węgierskich napisów i oznaczeń, madziaryzacji i strachu przed etykietką „pansława”, tak chętnie przyklejanej działaczom narodowym w Słowacji. Głównym tematem artykułu jest madziaryzacja, kojarząca się autorowi z sytuacją w Wielkopolsce, jej przyczyny i formy walki z nią.

W tym samym 1887 roku pojawia się kolejny artykuł **Wiktora Czajewskiego**, kolejna biografia i znowu mowa w niej jest o Svetożarze Hurbanie Vajanskim, który był z pewnością nie tylko najbardziej znanym, ale – co ważniejsze – popularnym twórcą słowackim tamtego czasu. Jego utwory i życiorysy niewątpliwie przyczyniły się do popularyzacji Słowacji w Polsce. Znalazły w nich bowiem odzwierciedlenie główne problemy słowackie tego okresu, tzn. sytuacja narodu pozbawionego szlachty, która przecież gdzie indziej była zarodkiem inteligencji i przedstawicielem narodu, madziaryzowanego i pozbawionego swoich instytucji, będącego wygnańcem w swojej ojczyźnie, narodu uboższego materialnie, a tak wiele mającego do zaoferowania w warstwie duchowej, narodu, któremu odbierano dzieci, by je wywozić i madziaryzować. Często wspomina się także jego ojca Jozefa Miloslava Hurbana – towarzysza L. Štúra w walce o suwerenność a edukację Svetożara Hurbana Vajanského interpretuje się jako drogę przez węgierskie szkoły do dojrzałości narodowej. Takie przykłady musiały co najmniej zaciekać. Tym bardziej, że pojawiły się w towarzystwie licznych cytatów (fragm. *Herodes, Westchnienie, perła królewska, Pocięcha*) z więcej niż przychylnym komentarzem, który często miał na celu jeszcze bardziej uwidocznić główne problemy twórczości Vajanskiego.

W 1888 roku nazwisko Hurban pojawiło się w prasie dwukrotnie. Pierwszy tekst w „Kraju” związany jest ze śmiercią Jozefa Miloslava Hurbana. **B. Grabowski** opisuje przede wszystkim działalność polityczną wielkiego „obroncy samodzielności Słowaków”. Jak refren powtarzają się informacje o wydarzeniach 1848 roku, działalności L. Štúra, czynności wydawniczej J. M. Hurbana (kontynuowanej potem przez syna – S. H. Vajanského), kolejnych deputacjach do rządu czy cesarza, w których brał udział.

Drugi artykuł jest obszerną recenzją *Suchej latorośli* Vajanskiego pióra **Jana Grzegorzewskiego** (który we wstępie wspomina ojca autora). Recenzję otwiera cytat z *Przelotnych cieniów* (*Letiace tiene*), wydrukowany po sło-

wacku, przy czym zwraca uwagę bezbłędnosć i staranność w doborze czcionki.

Na uwagę zasługuje także fragment, w którym Grzegorzewski streszcza powieść, zachowując jednak główne cechy charakterystyczne jej kompozycji i postaci. O samym autorze napisał tak: „Jest dobrym dziennikarzem, będąc jednym z głównych współpracowników politycznych „Národních novín“ i sam redagując najpoważniejszy organ literacki w języku słowackim „Slovenské pohľady“; znany jako zdolny i pierwszy po Hviezdosławie poeta, a w naszych oczach przede wszystkim jest najlepszym powieściopisarzem i nowelistą“ (s. 326). Podkreśla jego gorący patriotyzm, odzwierciedlający się w utworach, ale także wszechstronne wykształcenie, umiejętność panowania nad słowem. Chwali plastyczność opisu, wyważoność i różnorodność uprawianych form. Następnie dokonuje przeglądu całej dotychczasowej twórczości Vajanskiego, szafując cytatai i niejednokrotnie streszczając ciekawsze utwory.

Wielokrotnie Grzegorzewski w tej obszernej pracy podkreślał realizm przedstawianego narodu, ale i realizm jako metodę pracy twórczej. Porównywał go z innymi twórcami epoki: Sienkiewiczem, Miličevićem czy Zolą i Ibsenem. „O brak realizmu posądzić go nie można, ale realizm to poetycki, artystyczny – nie anatomiczny, nie patologiczny, daleki od zmysłowości Zoli, jak konwencjonalizmu i doktrynerstwa Ibsena“ (s. 330). Chwalił też wybór przedmiotu: „nie spotkać ani walk socjalistycznych, ani doktryn o emancypacji kobiet, ani też o wolności rozvodu: przedmiotem obrazu jest walka w obronie praw ideałów narodowych na tle życia rodzinnego i miłości; albo stosunki codzienne, przejawy życia narodowego i społecznego na kanwie utkanej z politycznej przędzy madziarsko-słowackiej“ (s. 331). Wartość tej pracy polega więc nie tylko na przybliżeniu sylwetki, działalności politycznej i twórczości Vajanskiego, nie tylko na trafnym doborze cytatów, na zwróceniu uwagi na kontekst społeczny i polityczny utworów, ale także na potraktowaniu tych dzieł jako materiału pierwszej jakości do badań

naukowych, na postawieniu Vajanskiego w rzędzie najwybitniejszych twórców europejskich tego okresu.

„Można by sądzić, że od czasu, gdy zdanie ‘Nie ma już Słowaków’ stało się hasłem na Węgrzech, nasze Tatry, bratnim ramieniem obejmujące Słowację, strzegą już tylko samych grobów. Tak nie jest jednakże. Cały szereg wielkich patriotów, ludzi zasłużonych, oddanych społecznej i literackiej pracy, zaprzecza szowinistycznym okrzykom Kolomana Tiszy“ (s. 249). Tymi słowami rozpoczęła **Melania Parczewska** swój artykuł o kobietach Słowacji w „Bluszczu“ z 1889 roku i o roli, jaką odgrywają one w życiu kulturalnym i politycznym sąsiedniego kraju. Myślę, że ten artykuł jest ważny, gdyż dowodzi, iż słowa o tym kraju pojawiały się nie tylko w czasopiśmie naukowych i w tych niejako administracyjnie związanych ze Słowacją, w etnograficznych, ale także w zwykłym tygodniku kobiecym. Autorka zwróciła w nim uwagę nie tylko na bohaterki powieściowe, lecz także wymieniła kilka nazwisk autorek – „talentów skromnych, ale za to pełnych szlachetnych uczuć“ (s. 250). W tym samym roczniku znajdujemy też jej tłumaczenie dwóch utworów A. Hayduka: *Piosenki słowackie! Wy złote ptaszyny i Choć na wielkim bożym świecie tylko stado owiec mam*.

W „Ateneum“ z 1889 roku pojawił się tekst **Mariana Gumpłowicza** [sygn. Meg.], będący niejako esencją opisów poczyniań „liberalnego“ rządu węgierskiego na terenie Słowacji. Na kilkanastu kartkach opisuje stan państwa, w którym – jak podaje – Węgrzy stanowią 1/3 ogółu ludności. Nie zabrakło miejsca na wspomnienie o likwidacji szkół i Maticy i o tym, jak „pieniądze zebrane z wdowich groszów ubogich Słowaków dla podniesienia ich literatury służą obecnie ich madziaryzacji“ (s. 40). Wymienia gazety gadzinowe („Vlast a svet“ i „Slovenské noviny“) i organizacje służące wynaradawianiu. Opisuje sytuację w szkolnictwie i utrudnienia ze strony rządu (np. odbieranie wydzierżawionej ziemi, zakaz domowego przemysłu płóciennego), powodujące masową emigrację Słowaków w poszukiwaniu zarobku i wolności.

Kolejne dwa teksty pochodzą z czasopisma etnograficznego „Wisła” (1890 i 1891). Pierwszy jest relacją **W. Ciszewskiego** z wystawy haftów słowackich. Celem, który przyświecał autorowi, było m.in. wzbudzenie zainteresowania twórczością „najbliższych naszych krewniaków w Słowiańszczyźnie”. W artykule skupia się na porównaniu haftów słowackich z polskimi. Podaje słowackie nazwy haftów i części garderoby. Drugi tekst jest recenzją **Bronisława Grabowskiego** *Slovakých děti* J. Herbena, która zawiera obserwacje dotyczące młodego pokolenia Słowaków i Słowaczek. Grabowski popiera czeskiego autora opracowania, który ostro potępia próby „wszczepiania języka literackiego”, jak nazywa język czeski. Píše, iż „ten pedantyzm unifikacyjny należy do zaklętego koła formułek doktrynerskich, w którym zamknięte umysły czeskie (...) obracają się z bezmyślną uporczywością” (s. 198).

Tytuł artykułu **Tytusa Sopodźki** *Czasopisma słowackie* („Przegląd Powszechny”, 1891) sugeruje bardzo ściśle ograniczony temat. Jak to jednak często było praktykowane, mówi też o innych problemach. We wstępie autor przypominał społeczeństwu polskiemu, kim są Słowacy, kiedy i w jakich okolicznościach doszło u nich do odrodzenia narodowego, bo „choć tylko szczytami Tatrów od nas przenieśli, najmniej oni może ze wszystkich pobratymców znani są naszemu społeczeństwu i dlatego nie od rzeczy będzie naszkicować (...) dawne i obecne ich losy” (s. 115). Zanim jednak powrócił do dawnych losów Słowacji, skupił się na sytuacji w czasopiśmiennictwie. Wymienił „Národného hlásnika”, „Národné noviny”, „Cirkevné listy”, „Kazateľnicu”, „Obzor”, „Dom a školu”, „Priateľ dietok”, „Pútnika svätovojeťského”, dużo miejsca poświęcił „Slovenským pohľadom”, gdzie uwagę jego zwrócił artykuł Jaroslava Vlčka o Antonu Bernoláku. Dało mu to pretekst do rozważań nad dziejami literatury słowackiej. „Piśmiennictwo słowackie zaczęło się rozwijać na wzorach i pod opieką czeskiego” (s. 273), które przywędrowało do Słowacji za przyczyną reformacji, pisał Sopodźko, opierając się na autorytecie

J. Vlčka. Nie można przecenić wagi takich twierdzeń, gdyż były one kamieniami milowymi na drodze do ustalenia się w świadomości polskiej pojęcia literatury słowackiej.

Dwukrotnie był drukowany artykuł **W. Szukiewicza** *Kilka słów o Słowakach*: w „Nowej Reformie” w 1892 roku i w „Dzienniku Poznańskim” w 1894 roku. Za pierwszym razem został poprzedzony przypisem redakcji, zachęcającym do poznania tego 2,5-milionowego narodu, gdyż „w literaturze polskiej zaledwie kilka jest rzeczy odnoszących się do Słowacji”, a „nie godzi się nie znać rzeczy szczepu bratniego” (nr 180). Na wstępie autor przybliżył aktualną sytuację na Słowacji. Znalazły się tam oprócz słów współczucia również słowa krytyki: „Słowacy pod obuchem konsekwentnej madziaryzacji jęczący (...) tak przez ideę narodowościową pochłonięci zostali, że poza nią nie widzą nic więcej (...) Poniżej zobaczymy, jak Słowacy szkodliwą jednostronnością przejści wypaczyli swe zasadnicze pojęcie polityczne”.

Do tego tematu Szukiewicz jednak już nie wrócił, gdyż skupił się na bardzo wartościowym przybliżeniu dziejów Słowacji, poczynając od państwa Sama, poprzez współtworzenie państwa węgierskiego w okresie równouprawnienia narodów węgierskich. Dalsza część jego pracy jest w dużej mierze streszczeniem studium Frania Sasinka – nie traci przez to na wartości i oryginalności. Cenne jest na przykład, że wprowadza konsekwentny podział na państwo węgierskie (Uhorsko), Węgrów – wszystkich mieszkańców Węgier, a Madziarów – jako nazwę jednego z narodów, roszczonego sobie prawo do bycia jedynym. Zapoznaje czytelnika z dziejami narastania konfliktu słowacko-węgierskiego, i wyjaśnia przyczyny, dla których Słowacy w 1848 roku stanęli przeciw Węgrom.

Widać więc, że choć tyle lat upłynęło od spornego momentu w historii Polski i Słowacji, ciągle (tak z jednej, jak i z drugiej strony) odczuwano potrzebę powracania do niego i wyjaśniania go. Zatrzymał się przez moment także przy kwestii języka, tak komentując odnośny fragment w bro-

szurze F. Sasinka: „Cytowany powyżej Sasinek twierdzi, że język ich najbardziej do czeskiego jest zbliżony. Ma on pewnie na myśli język literacki i naukowy, gdyż mowa potoczna, przeciwnie, więcej do języka polskiego jest podobna“ (F. Sasinek, 1875).

W kolejnych numerach W. Szukiewicz opisuje dzieje odrodzenia narodowego (nadmienia o nieprzychylnym temu stanowisku Czech, ale „jak zwykle w takich razach bywa wszystkie przesady i uprzedzenia zbankrutowały“) i współczesne położenie Słowaków. Porusza problemy madziaryzacji szlachty słowackiej, kleru zarówno protestanckiego, jak i katolickiego, likwidacji szkół i Macierzy oraz planowe zubożenie narodu. Wiele miejsca poświęcił na opisanie dwóch najdotkliwszych przykładów wynaradawiania: wywózkę słowackich dzieci po epidemii cholery w 1874 roku i planowane ustanowienie madziarskich „ochronek wiejskich“. Na zakończenie, pisząc, że ostatnią deską ratunku jest dla Słowaków dostęp do prasy i emigracja, dokładnie wyszczególnia czasopisma, podając nawet częstotliwość, z jaką są wydawane, miejsca i nazwiska redaktorów.

Z problemem emigracji słowackiej jest związany artykuł w lwowskim „Przeglądzie Emigracyjnym“ z 1893 roku. Jest to przedruk tekstu z gazety „Polak w Ameryce“, postulującego bliższą współpracę ze słowackimi organizacjami na wychodźstwie (np. z „Jednotą“). Podkreśla się też dotychczasowa nieznajomość tego narodu i łatwość w porozumieniu, wynikająca z podobieństwa języków.

W roku 1892 pojawiły się, oprócz artykułu w „Nowej Reformie“, o którym była mowa, jeszcze dwa inne teksty: **Grabowskiego** w „Wiśle“, pisany czysto z etnograficznego punktu widzenia, i księdza **Badaniego** reportaż czy też opis podróży po Słowacji („Przegląd Powszechny“, 1892). Tekst drugi charakteryzuje nieobecność powszechnej tendencji do popularyzowania, zawiadamiania o istnieniu Słowacji. Obecne jest za to czyste dążenie do prawdy – jak rzeczywiście wygląda ta niewiarygodna madziaryzacja, panslawizm i rusofilizm, jaki to kraj i ludzie. Pyta więc autor w swej

podróży o madziaryzację i wysiedlanie dzieci, o organizację i pisma gadzinowe – Węgrów, o panslawizm – Słowaków. Obserwuje życie codzienne ludzi, wygląd miast i miasteczek (czyni obszerną uwagę, że Żilinę znalazł brudniejszą nawet od Krakowa). Wyłania się z tych obserwacji, rozmów i cytatów obraz kraju poznaczonego cieniami dawnej świetności, narodu gnębionego bardziej niż jakikolwiek inny, narodu młodego „intelektualnie“ (stuletnia literatura, podobnie dziennikarstwo), który – nie znajdując innego wyjścia – ucieka się pod protektorat Moskali i Czechów. Dostrzega i odnotowuje obecność i popularność literatury i pieśni polskich, przytacza nawet fraszkę Krasickiego *Na Michała* po polsku i słowacku, „by się przypatrzeć (...) jak nasi poeci wyglądają w słowackiej szacie“ (s. 345).

Pokróćce przybliży sylwetki dwóch najwybitniejszych twórców tego okresu – P. O. Hviezdoslava i S. H. Vajanskiego, spotyka się także z Medňanskim. W całym artykule widoczna jest konsekwencja w dążeniu do ustalenia faktów i znalezienia ich przyczyn. Często pojawia się refleksja dotycząca roli Polski w konflikcie węgiersko-słowackim: „Madziar dłoń ściska i woła: ‘Węgier, Polak dwa bratanki’, lecz pod warunkiem, że do tego naszego braterstwa słowackich panslawistów nie przyjmujemy. (...) Słowak wznosi kielich za słowiańskie braterstwo i zaklina: Węgrów się strzeżcie, wyrzeknijcie się – jeśli słowiańska krew w was płynie“ (s. 45). W zakończeniu napisał: „Patrz na te ruiny – mówi mi na pół ze łzami słowacki patriota – (...) patrz! Czytaj! To historia naszego kraju! – Kraju, gdzie w otoczeniu najpiękniejszego dzieła rąk Bożych – przyrody, ludzie z wyciśniętym smutkiem na twarzach (...) wzajemnie ranią się i kaleczą“ (s. 351).

Cechy reportażu nosi też sprawozdanie z uroczystości z okazji stulecia urodzin Jána Kollára, autorstwa **W. Szukiewicza** („Dziennik Poznański“, 1893). Już sam tytuł – *Madziarzy wobec uroczystości Kollára* mówi o tym, co zdominowało te obchody. Tekst poświęcony został opisowi trudności, z jakimi spotkali się organizatorzy, pojmowanych jako przykład tego, z czym spotyka się cały naród. Autor zasuge-

rował podobieństwo do sytuacji w Polsce: – „pod zaborem rosyjskim czujemy aż nadto słodczy brutalnej siły”. Te wspólne doświadczenia spowodowały, że „teraz dopiero zrozumielśmy całą doniosłość idei wzajemności słowiańskiej opiewanej przez wieszczego Kollára”.

Tym samym piórem „w zółci maczanym” napisał artykuł wydrukowany w „Ateneum” pt. *Ze Słowackiego okoli*. Zaznaczając, że „posiadamy w literaturze naszej więcej prac o Słowacji niżeli o każdym innym kraju słowiańskim, uwagę swoją skupił głównie na stosunkach wewnętrznych („niech mi wolno będzie zaznaczyć, że mnie zajmują nie stosunki literackie, ale odwrotnie, przede wszystkim narodowe i polityczno-społeczne, toteż im przez cały czas szczególniejszą poświęcałem uwagę”, s. 253). Oprócz własnych obserwacji posiłkował się w tejsze pracy książkami Gillera, Müldnera, Rudolfa Pokornego (*Z potulek po Slovensku*), także pomocne mu były artykuły Grzegorzewskiego *Ze Słowacji* („Ateneum”, 1887). Dzięki temu jednak, że przystankami w jego podróży były domy twórców i działaczy słowackich, miejsca pamięci narodowej, mimowolnie niejako przekazał również wiadomości o dawnym i ówczesnym życiu literackim.

Przekonaliśmy się już, że czasopismem, które często i chętnie drukowało teksty dotyczące Słowacji, był „Kraj” petersburski. Również w 1893 roku trzykrotnie publikował korespondencje spoza Tatr. Taki też nosi tytuł pierwsza z nich (*Poza Tatrami*) **Grzegorza Smólskiego**. Jest ona ukończeniem wielokrotnie powtarzającego się wątku o podobieństwie języków polskiego i słowackiego. „Język ten śmiało zaliczyć można do dialektów polskich. Z czeskim, a nawet z tym słowackim, jakim mówi lud w Trenczyńskim i około Preszburga (Bratysławy) nie ma ta gwara nic wspólnego. Znać na niej trochę wpływu maoruskiego, zresztą jest to najczystszy język polski” (s. 8). Dla wyjaśnienia dodać wypada, że autor te ze względu naukowego niepoprawne wnioski poczynił w okolicach Prešova.

Kolejne dwa listy G. Smólski poświęcił już stosunkom politycznym Słowacji, jej historii i literaturze. Poznał też

prawdopodobnie dzieło F. Sasinka, gdyż przytacza charakterystyczny wywód dotyczący nazwy Tatr (Tatra hora, Mať hora itd.). Nie przekonały go widocznie wywody tegoż na temat literatury słowackiej, bo napisał: „Literatura słowacka! Mój Boże, jest ona tak maluczka, że wszystkie jej plody uniesie jeden silny mężczyzna pod pachą” (s. 6). Ocenia pozytywnie stan jej ówczesny – twórczość Hviezdoslava, Kukučina, Hurbana Vajanskiego. Zwraca uwagę na rozwój dziennikarstwa, pomimo niesprzyjających okoliczności, i starania o uchronienie tożsamości narodowej.

Trzykrotnie w 1893 roku wspomniano o setnej rocznicy urodzin Jána Kollára. O artykule Szukiewicza była już mowa. W „Kraju” pojawił się także obszerny artykuł **J. Tokarzewicza**, podpisany T. J. Hodi, dotyczący życia twórcy „pierwszego programu panslawistycznego”. Pojawiają się w nim wzmianki o ciężkiej sytuacji Słowaków i o słowackim pochodzeniu Kollára. Także „Prawda” wydrukowała jego biografię pióra **Justyna Feliksa Gajslera**. W żadnym z nich autorzy nie wyrażali własnych poglądów dotyczących panslawizmu. Zrobił to natomiast **M. Z. [Marian Zdziechowski]** w recenzji pracy wydanej pod redakcją F. Pastrnka pt. *Ján Kollár, Sborník statí...* (Wiedeń, 1893). Pisał o panslawizmie jako o „dziecięciu niemocy”, ale też jako o gorzkim leku podanemu ginącej Słowacji, na który reakcją było wystąpienie „już nie panslawisty, ale panrusycysty” – L. Štúra. Trucizna, którą podał Kollár (...), na razie przywróciła życie, ale naraziła w następstwie na nową i ciężką chorobę czechoslawizmu” (s. 191). Na zakończenie, za Asnykiem, mówi do Kollára i wszystkich Słowaków: „Idź raczej z tymi, co cierpią i walczą, (...) niż z tym olbrzymem, co krocząc zuchwale, wszystkie ludzkości depcze ideały”.

W roku 1894 ukazał się w „Pamiętniku Towarzystwa Tatrzańskiego” zyciorys Kořistki. Wspominam o nim ze względu na obszerne opisy Tatr słowackich, które są zaczerpnięte z dwóch książek Kořistki, i na nazwisko autora (**St. Eliasza – Radzikowski**), które powtórzy się jeszcze.

Rok 1896 rozpoczęła recenzja pracy wydanej z okazji stu-

lecia założenia „Učeného Tovarištva“. Następnie w dodatku do „Kuriera Lwowskiego“ („Tydzień“), w „Głosie“ i w 1887 roku powtórnie w „Tygodniu“ znajdujemy kolejno trzy artykuły **Leona Wasilewskiego**. Dwa pierwsze właściwie dotyczą tych samych zagadnień (*Słowacy na Węgrzech* i *Stosunki słowackie*). Oba autor rozpoczął od nawiązania do protestów niemadziarskich narodowości, związanych z wystawą z okazji 1000-lecia państwa. W obu też na początku wyjaśnia kwestie podobieństwa języków.

W artykule *Słowacy na Węgrzech* Wasilewski pisze o wątpliwościach, jakie mają niektórzy badacze, nazywając język słowacki narzeczem. W drugim już bez obiekcji stwierdza, że „język słowacki przedstawia ogniwo łączące trzy języki słowiańskie (...) Dzieli się na znaczną ilość gwar“. Literaturze przyznaje 100 lat samodzielnego bytu, dostrzega jednak rolę czeskiego jako języka literackiego. Opisuje odrodzenie narodowe, szczególną uwagę poświęcając pracy L. Štúra i krytyce ze strony J. Kollára, P. J. Šafárika i Czechów, z jaką się spotkała. Doprowadza te kwestie do 1848 roku, po czym charakteryzuje problemy związane z nasilaniem się madziaryzacji i sposobami walki z nią (stawia za przykład Galicję). W artykule umieszczonym w „Głosie“ znacznie rozwinął te zagadnienia. Uszczegółowił informacje dotyczące rozwoju literatury słowackiej, poczynając od postaci Antona Bernoláka, poprzez wydarzenia związane z Wisną Ludów, słowackie dążenia polityczne, aż do obecnej sytuacji. W ostatnim fragmencie powrócił do zagadnienia środków obrony przed madziaryzacją, krytykując inteligencję za niewykorzystanie takich możliwości, jakimi wydawał się szeroki samorząd miejscowy (sądy, administracja lokalna) i wolność prasy.

Te głosy krytyki znalazły się też w trzecim artykule *Sprawa niemadziarskich narodowości Węgier*. Zarzuca Słowakom, ale także Chorwatom, czy Rumunom, że „nie umieli oni rozwinąć agitacji politycznej wśród ludu na wielką skalę, nie umieli skorzystać z istniejącej na Węgrzech dość znacznej wolności prasy, nie potrafili przeciwstawić naduży-

ciom wyborczym solidarności zorganizowanych mas wyborców“ (s. 168). Ten artykuł dotyczy tylko „między innymi“ Słowaków, gdyż głównym jego tematem jest ukazanie położenia różnych narodowości żyjących na Węgrzech na tle historii i dążeń do ujednolicenia państwa pod względem narodowym.

Z roku 1897 pochodzą trzy notki o Słowakach z „Przeglądu Powszechnego“. W dwu pojawiają się wzmianki o madziaryzacji, trzecia, entuzjastycznie rozpoczynająca się od słów: „Jeszcze Słowacczyzna żyje!“, jest relacją ze spotkania Słowaków osiadłych w Wiedniu i założenia tam organizacji „narodowo-zawodowej“.

W 1898 roku po raz pierwszy w związku z problemem słowackim pojawia się nazwisko **Jana Baudouina de Courtenaya**. W „Kraju“ opublikował pod pseudonimem Servus⁶ artykuł *Z Węgier i o Węgrach*, w którym streszcza swoją rozmowę dotyczącą nadużyć wyborczych na Słowacji, odbytą w czasie zwiedzania parlamentu peszteńskiego.

Dwukrotnie, bo w 1898 roku w „Kurierze Warszawskim“ i w 1899 roku w „Tygodniu“ lwowskim (*Z wycieczki do Słowacji*), wyszła praca **Antoniego Sygietyńskiego**, pierwotnie zatytułowana *Święty Marcin Turczański*. Głównym jej tematem jest pobyt w Martinie. We wstępie znajdują się jednak obszernie i szczegółowe informacje dotyczące historii Słowacji od czasów przed utworzeniem państwa Sama, potem Rzeszy Wielkomorawskiej, przez przynależność do Polski, aż do włączenia kraju do Korony św. Stefana. Sygietyński napisał, że edukację swoją o Słowacji uzupełnił, czytając dzieła Müldnera (*Podróż po kraju słowackim*) i Romana Zawilińskiego. Rzeczywiście, erudycja jego jest imponująca; przytacza legendy, cytuje wiersze, zna twórczość wybitnych autorów. Opisuje też rozwój literatury, poczynając od odrodzenia narodowego. W tej także pracy, być może po raz pierwszy w historii stosunków polsko-słowackich, napotykamy na spór wokół postaci Janosika. Woźnica bowiem Sygietyńskiego i jego towarzyszy (Piotr Chmielowski, Stanisław Michalski, Konrad Unruh) – Jasiek Płaza z Zakopanego,

uparcie poszukuje na zamku orawskim śladów „swojego” bohatera i na nic zdają się tłumaczenia, że rozbójnik pochodził z Liptowa. Gdy docierają do Martina, treść artykułu zostaje zdominowana przez mnożące się przykłady niehumanitarnego postępowania władz węgierskich ze Słowakami. „Cała nasza siła musi ześrodkować się w tym, aby lud słowacki nie domagał się cywilizacji (...) A choćbyśmy nie zmadziaryzowali ludu do ostatka, to i tak niewielka strata: Słowaczyna na gnoju i za pługiem nie wadzi nam; wara jednak do słowackości wszystkim, którzy się chcą wznieść ponad pług i motykę!” (s. 92) – cytuje Sygietyński za jednym z dzienników peszteńskich. W trakcie spotkania w Martinie uczestnicy wycieczki mieli okazję wielokrotnie przekonać się zarówno o prawdziwości zarzutów kierowanych pod adresem „liberalnych” Węgrów, o nieprawdziwości plotek o słowackim panslawizmie, o ich gościnności i bezradności wobec polityki Budapesztu. Między innymi pojawiła się kwestia jedności z Czechami i problem nadużyć wyborczych dobitnie zilustrowany przykładami. Jeżeli autor tego artykułu chciał przygotować publiczność do odbioru dzieła Zawilińskiego, publikując właśnie tę pracę w tak żywy sposób, realistycznie opisując Słowację, to myślę, że zadanie to wykonał doskonale.

Monografii **Romana Zawilińskiego** *Słowacy, ich życie i literatura* doczekała się polska slawistyka dopiero w ostatnim roku XIX stulecia (J. Hvišč, 1991, s. 39-41). Praca ta na długie lata pozostała kompendium podstawowym wiedzy o sąsiednim, zatatrzańskim kraju. Zawiliński rozpoczął ją od wyznaczenia granic geograficznych Słowacji i dokładnych obliczeń statystycznych liczby ludności (gdyż ze względu na przekłamania i tendencyjność, na węgierskich źródłach nie mógł się oprzeć). Cała pierwsza część pracy (s. 321-328) poświęcona jest opisowi piękna słowackiej ziemi, ułożonemu w formę podróży po zamkach i ruinach. Opis ozdobił autor nie tylko legendami i opowieściami ludu dotyczącymi zamków, ale i ich poetycką interpretacją, jakiej dokonali twórcy słowaccy, cytując wiersza Stefana z Opatówka

[Stefana Gillera]. Fragmenty z utworów słowackich przytacza w większości w oryginale, stosując pisownię polską, tłumacząc niektóre trudniejsze wyrazy. Kończy tę część słowami wiersza **Stefana Gillera**:

„Tak kraj Słowaków dziwi cudnie!
Kraj głośnych gór, a cichych ludzi!
Kto z Tatr się spuści na południe,
Taka go swojska woń obudzi,
Jak w ukochanej siostry domu.” (s. 328)

Część druga monografii Zawilińskiego nosi tytuł *Chaty i stroje* (s. 452) i jest opisem etnograficznym narodu, kontynuowanym w kolejnym fragmencie *Życie rodzinne* (s. 459). W t. 2 „Biblioteki Warszawskiej” znajdujemy na stronie 111. opis życia społecznego, ale ponadto bardzo dokładne omówienie języka w zestawieniu z materiałem polskim. Na początku przyznaje autor ogromną różnorodność narzeczy, „ale w gruncie rzeczy jest to ten sam język” – pisze (s. 117). Opiera się na pracach słowackich filologów, głównie F. Pastrnka, który wyróżnił trzy główne grupy narzeczy słowackich. Podaje też przykłady z poszczególnych grup (piosenki ludowe). Wnioskuje z nich także o podobieństwie języka słowackiego do polszczyzny. Kolejny rozdział dotyczy stosunków politycznych i kulturalnych. Pisze w nim więc nieco o historii, by czytelnik miał przegląd kształtowania się stosunków słowacko-węgierskich (I. Csapláros, 1973).

Na tym tle wyróżnia się, przytoczony przez Zawilińskiego, głos **Leona Thuna** *Stanowisko Słowaków na Węgrzech* (*Die Stellung der Slovaken in Ungarn*), w którym opowiada się on przeciwko madziaryzacji. Dalszy tekst jest opisem walki Słowaków od 1848 roku, poprzez okres istnienia Maticy (*Maticné obdobje*) do czasów współczesnych. Szczegółowo opisuje działalność L. Štúra i jego zwolenników, kolejne petycje, założenie szkół i Maticy. „Odtąd co roku w dzień 4 sierpnia ściągali do Marcina zastępy patriotów słowackich, aby uczestniczyć w walnym zgromadze-

niu. (...) życie narodowe i literackie, znalazłszy ognisko, poczęło się pięknie rozwijać" (s. 124). Z rokiem 1868 rozwój ten został zahamowany. Zlikwidowano szkoły słowackie i Macierz. Utworzono dwie organizacje: „Górnowęgierskie Towarzystwo Kulturowe” i „Węgiersko-Słowacki Związek do Spraw Kształcenia” (Uhorsko-krajinský vzdelávací spolok slovenský), co nieodparcie kojarzy się Zawilińskiemu z podobnymi działaniami na terenie Polski: „od początkowych liter nazw madziarskich zwane Femke i Emka (F.M.K. i M.K.) jak nasze poznańskie H.K.T.” (s. 125). Dużo miejsca poświęca też sprawie wyborów – głośniejsze w prasie polskiej zajmującej się problemami słowackimi: „Aby nie dopuścić do sejmu żadnego Słowaka, narodowca, używa się wszelkich środków, jak przekupstwa, obietnic, intryg, opilstwa, gróźb i terroryzmu, a nawet jeśli trzeba – bagnatów wojska, przez które wybory węgierskie stały się sławne” (s. 127). Na koniec obszernie opisuje działalność „Živeny” i „Slovenskej muzeálnej spoločnosti” (Słowackie Towarzystwo Muzealne) i rozwój prasy.

Zagadnienie polityki i stosunków narodowościowych jest także tematem głównym artykułu **Jana Baudouina de Courtenaya** *Słowacy a Korona św. Stefana*, drukowanego dwukrotnie: w „Tygodniu” lwowskim i „Dzienniku Poznańskim”. Wersje te różnią się od siebie dość znacznie, jakkolwiek ich wymowa jest podobna. Obie wersje odnoszą się do tekstu o tym samym tytule, drukowanego w czeskim „Slovanským přehledzie” w tłumaczeniu A. Černého, a przedrukowanego potem w „Národních novinách”, za co ich redaktorowi J. Škultétyemu został wytoczony proces.

W „Tygodniu” jest to wersja pełniejsza: „Obecnie ogłaszam sam oryginał polski, zmieniwszy go tylko bardzo nieznacznie” – zaznaczył autor w przypisie. Artykuł rozpoczyna się obszernym cytatem w języku niemieckim ze wspomnianej broszury L. von Thuna, gdyż Baudouin de Courtenay „nie znajduje ani jednego zdania, pod którym nie mógłby się podpisać”. Dokonuje wstępnego opisu sytuacji na Słowacji, w bardzo zawołowany sposób odnosi się do realiów pol-

skich. Pisze mianowicie, że pomimo, iż Węgrzy posiadają liberalne prawo, to „jednak uprzywilejowane tam plemię madziarskie prześcignęło w bezwzględności ucisku narodowościowego tak bismarckowskich ‘hakatyistów’, jak też ‘wozsojediniąuszczich obrusitielej’, skutkiem czego Węgry dzisiejsze sprawiają wrażenie nieustających jatek ludzkich. Nie ćwiartują tam wprawdzie ciał, ale torturują i zabijają wiarę w ideały, zabijają narodowość, język, uczciwość i sumienie” (s. 204). W innym miejscu, wspominając inne narody zamieszkujące Węgry: Chorwatów, Serbów, Rumunów, pisze: „Co jednak dotyczy Słowaków da się *mutatis mutandis* zastosować także do innych narodów” (s. 204). By później ukazać stosunek rządu do poddanych słowackich, cytuje znane przysłowie: „Kása nem étel, Tót nem ember”. Zdanie to wraz z hasłem: „Nie ma Słowaków!” najczęściej pojawiło się w prasie polskiej w związku z K. Tiszą.

W dalszej części B. de Courtenay przywołuje historię XIX-wiecznego kształtowania się konfliktu słowacko-węgierskiego, przy czym najważniejszymi momentami są dla niego: zapędy germanizatorskie Józefa II, Wiosna Ludów, rok 1861 – ogłoszenie memorandum słowackiego. Szczególnie cenne są w tym artykule przytoczenia przemówień L. Štúra i J. M. Hurbana w obronie praw i wolności oraz przedstawienie dużych fragmentów „Žiadosti” i „Memorandum” wraz z dołączonym pismem Štefana Moyzesa do cesarza Franciszka Józefa I. Opisuje też dalsze losy tych dokumentów, stosunek Węgrów do tych pokojowych, rozważnych działań Słowaków. Z całości artykułu wyłania się patriotyzm i lojalność w stosunku do Węgier, ale i przywiązanie do własnego języka i tradycji.

Podobny portret Słowaków odnajdujemy w drugiej wersji tekstu z „Dziennika Poznańskiego”. Tu jednakże autor dużo miejsca poświęcił przyczynom takiego zachowania Węgrów, opierając się tym razem o artykuł Františka Palackiego *Idea státu Rakouského* (Radhošť, III, s. 75). „Czują oni boleśnie swoje osamotnienie wśród ludów Europy. Od kiedy sławny Herder przepowiedział im, że utoną w morzu

tych narodów (...) ocknęli się do nowego życia". Do przygotowywania „środków obrony” pobudzały ich także „uwagi i wyliczenia niektórych statystyków twierdzących, że małżeństwa madziarskie bywają z natury mniej płodne niż np. słowackie” (nr 146). Baudouin de Courtenay zwrócił uwagę i w tym tekście na głosy rozsądku, pojawiające się na Węgrzech (Deák, Sechenyi, Mocsáry), niestety nie słyszane przez resztę społeczeństwa. Przy okazji wzmianki o zjeździe związków „kultúrnych” w Budapeszcie wspomina też o postawie szlachty węgierskiej w ogromnej części pochodzenia słowackiego.

Do konfliktu wokół osoby Jana Baudouina de Courtenaya doszło w czasie święta w Turčianskim Sv. Martinie, pobyt w którym opisywał **Antoni Sygietyński**. Wspominał on, że do Polski nie wrócił B. de Courtenay, gdyż został wezwany przez urzędnika węgierskiego na przesłuchanie. Wybuchła afera, w wyniku której bohater, oskarżony o panslawizm, został zwolniony z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wiernie te wydarzenia zostały opisane w artykule *Na ziemi słowackiej* („Kraj”, 1899) przez osobę będącą przyczyną tego konfliktu – B. de Courtenaya.

W tomie drugim tego czasopisma znajdujemy dwa teksty. Pierwszy to notatka ze zjazdu dziennikarzy słowiańskich w Krakowie, która odnotowuje obecność na nim także przedstawicieli słowackich (S. H. Vajanský i in.), przybyłych nieoficjalnie ze względu na stanowisko władz.

Drugi, podpisany (J.) [**Jan Baudouin de Courtenay** ?], to dokładne streszczenie dyskusji, jaka miała miejsce w rosyjskich czasopismach, dotyczącej języka wszechsłowiańskiego. Mianowicie „Nowoe Wremia” i „Swiet” ogłosiły język rosyjski jedynym możliwym językiem wspólnym dla Słowian. Argumentowały to największą ilością ludzi mówiących tym językiem, jego dojrzałością i obfitością literatury, a także znaczeniem Rosji jako mocarstwa. Na podstawie rozmów z „pewnym (...) profesorem z Pragi” redaktor „Nowoe Wremia” dowodził, że „Słowianie są gotowi przyjąć język rosyjski za język nie tylko literacki, ale i w powszech-

nym użyciu, oczywiście oprócz Polaków, ale „Bóg z nimi!”. Przedstawicielem odmiennych poglądów był „Russkij Trud”: „Jego zdaniem (streszcza autor artykułu) grupa słowiańskich języków, to bynajmniej nie narzecz (...) Języki słowiańskie stoją na równych prawach obok siebie, podobnie jak francuski, hiszpański i włoski”. Charakteryzuje główne języki słowiańskie, pisząc o słowackim, że stanowi jego (czeskiego) odnogę i aczkolwiek piśmiennictwo słowackie nie jest obfite, język ten dąży wyraźnie do samodzielności” (s. 9). Projekty jakiegokolwiek języka wspólnego (czy byłby to staro-cerkiewnosłowiański, rosyjski czy łacina) są więc niedorzeczne. Postuluje za to nauczanie języków pokrewnych, by w ten sposób umożliwić wzajemne porozumiewanie się.

Pod koniec XIX wieku język słowacki był już postrzegany jako równoprawny i na tyle rozwinięty, by być odpowiednim materiałem do komparatystycznych badań językoznawczych. Z wynikami swoich badań zaznajamiał czytelników **Roman Zawiliński** w pracy *O wpływie języka słowackiego na gwary góralskie*, której streszczenie zostało opublikowane w sprawozdaniu z posiedzeń Akademii Umiejętności. Praca ta objęła badania nad zapożyczeniami (analizuje jakość i stopień zapożyczenia), klasyfikując je w kategorii gramatyczne (fonetyka, słowotwórstwo, odmiana, słownictwo).

Hasła K. Tiszy powtórzył **Jan Baudouin de Courtenay** w artykule *Na ziemi słowackiej. Przygody i wrażenia* („Kraj”, 1899), tym razem w kontekście wzmianki o zjeździe związków madziaryzacyjnych (FMK, MK). W tym samym tekście jeszcze raz została przypomniana w zarysie historia Słowacji, jak zawsze ze zwróceniem uwagi na kształtowanie się konfliktu narodowościowego na Węgrzech. Także tu pisze o swoich perypetiach martińskich z 1898 roku i o sposobach wynaradawiania. Wyjątkowo dużo miejsca poświęcił omówieniu postawy Słowaków wobec tych działań. Po raz kolejny obala opinię o panslawizmie słowackim, cytując „Slovenské listy”: „My nie jesteśmy dosyć mocni na to, ażebyśmy przeprowadzali politykę ‘panslawistyczną’; ani też nam nie przyjdzie do głowy czekać fantastycznej pomocy z takich

stron, które są nam dalekie" (nr 5, s. 14). Charakteryzuje ich żądanie równouprawnienia i prasę jako jedyny sposób oddziaływania na społeczeństwo ze względu na młodość literatury. Z innych środków obrony wymienia samokształcenie, Živenę, Dom Narodowy w Martinie, instytucje finansowe (Tatra Banka, Sporiteľňa). Wymienia osoby, które tworzyły (Štúr, Hurban, Daxner i in.), tworzą i podtrzymują (Francisci, Hviezdoslav, Mudroň, S. Hurban Vajanský) „gmach narodowości słowackiej“. Także w tym roczniku „Kraju“, w numerze 28. korespondencja z Trnawy donosiła o nadziejach związanych z nadchodzącymi wyborami.

Stanisław Elias-Radzikowski obszernie przedstawia i komentuje dorobek etnografii słowackiej na łamach „Ludu“. W tekście znalazły się też wzmianki o historii Słowacji i o jej piśmiennictwie. Także i on uznaje niejako prawo Słowacji do dawnej literatury czeskojęzycznej. Uzasadnia to nawet zespołem czynników i wymienia jako takie m.in. wpływy dziejowe i napływy husytów z Czech. Wspomina o odrodzeniu narodowym oraz rozwoju literatury i etnografii – „gnieceniu przez Madziarów bronią się ludoznawstwem i piśmiennictwem, bo to naród ludowy“ (s. 297). Na tę cechę w końcu XIX wieku coraz częściej zwracano uwagę.

W ostatnim artykule z XIX wieku, jaki odnalazłam, pojawia się sylwetka S. Hurbana Vajanskiego („Iris“, 1899). Dużo miejsca autor poświęcił jednak rewizji stosunków polsko-węgierskich: „Węgry (...) stwierdzili dowodnie, że niepodległość pojmują jeno w znaczeniu egoistycznym, a ucisk bezprzykładny, jakiego (...) doznają nasi pobratymcy słowiańscy (...) wywołać musi wśród naszego ogółu serdeczne współczucie dla prześladowanych i gnębionych“ (s. 504). By dać obraz tego ucisku, cytuję *Westchnienie* Vajanskiego, utwór, który kilkakrotnie pojawił się w polskich czasopismach:

*„Z wrzaskiem górą leci
Czarny kruka z daleka
Niesie żer dla dzieci,*

*Dla rodziny swojej
Co tam w gnieździe czeka.*

*Wyje wilk i bieży
Mięsa kawał w pysku
(...) Żer dla wilcząt świeży.
Nikt, nikt nie przyleci
Cóż to za istoty,
W biedzie, bez pomocy?
To słowackie dzieci.“ (s. 506)*

Pojawiły się także w tekście jako punkty stałe wszystkich artykułów traktujących o Słowakach, a napisanych w latach dziewięćdziesiątych. Jest więc wspomnienie o podobnym ucisku w Galicji za sprawą „biurokracji niemieckiej“, o odrodzeniu narodowym i odejściu od języka czeskiego: „Na próżno czescy literaci starali się ruch ów powstrzymać prośbą, groźbą, szyderstwem. Usiłowania Szafarzyków i Kollarów na nic się przydały“ (s. 506), o madziaryzacji i o panslawizmie.

W latach dziewięćdziesiątych problematyka związana ze Słowacją powróciła na łamy głównie czasopism galicyjskich. Tak w pismach warszawskich, jak krakowskich i lwowskich, temat artykułów został zdominowany przez madziaryzację. W tym okresie była ona już wprost porównywana do sytuacji w zaborze rosyjskim (jeżeli artykuł pojawił się w gazecie galicyjskiej) lub pruskim; i tu przede wszystkim trzeba szukać przyczyn wzrostu popularności tego tematu, nie pomijając oczywiście innych, jak: rozwój życia literackiego w Słowacji, autentyczna wartość literacka drukowanych tekstów czy faktyczna sympatia dla słowiańskiego narodu.

Trzeba też zwrócić uwagę na zwiększającą się w tym czasie liczbę roczników krakowskich w porównaniu z lwowskimi, które dominowały w okresach poprzednich. Związane to było ze wzrastającą rolą Krakowa jako ośrodka życia akademickiego. Coraz częściej po obu stronach był eksponowany demokratyzm społeczeństwa słowackiego. Częstokroć pod-

kreślano nieobecność szlachty, której rolę pełniła inteligencja, pochodząca z ludu i dla ludu pracująca. Było to wynikiem pojawienia się idei socjalnej jako mety programu pozytywistów pracy organicznej i pracy u podstaw.

Literatura

- Csapláros, I.: *Stosunki węgiersko-słowackie u schyłku XIX wieku w świetle opinii polskiej* („W tysiąc lat” Artura Gruszeckiego). (In:) *Slawistyczne studia literaturoznawcze poświęcone VII Międzynarodowemu Kongresowi Slawistów*. Ed. J. Śliziński. Wrocław 1973.
- Goszczyńska, J.: *Mit Janosika w folklorze literaturze słowackiej*. Warszawa 2002.
- Historia prasy polskiej, tom 1 i 2*. Ed. J. Łojek. Warszawa 1976.
- Hvišč, J.: *Vzťahy a súvislosti slovenskej a poľskej literatúry*. Bratislava 1996.
- Hvišč, J.: *Slovensko-poľské literárne vzťahy, 1815-1818*. Bratislava 1991.
- Kmicik, Z.: *Zarys historii prasy polskiej w Królestwie Polskim 1864-1904*. (In:) *Zarys historii prasy polskiej*. Ed. J. Łojek. Warszawa 1972.
- Kolbuszewski, J.: *Dzieje kształtowania pojęcia „literatura słowacka” w polskiej krytyce literackiej lat 1848-1918*. (In:) *Slawistyczne studia literaturoznawcze poświęcone VII Międzynarodowemu Kongresowi Slawistów*. Ed. J. Śliziński. Wrocław 1973.
- Kolbuszewski, J.: *Pierwsze przekłady poezji słowackiej*. (In:) *Związki i paralele literatur polskiej i słowackiej*. Ed. M. Bobrownicka. Wrocław 1972.
- Kołodziejczyk, E.: *Bibliografia sławianoznawstwa polskiego*. Kraków 1911.
- Myśliński, J.: *Prasa Galicji w dobie autonomicznej 1867-1918*. (In:) *Zarys historii prasy polskiej*. Ed. J. Łojek. Warszawa 1972.
- Olszewicz, W.: *Słowacja w piśmiennictwie polskim*. Kraków 1937.
- Sasinek, F.: *Die Slowaken*. 2. vyd. Prag 1875.
- Reychman, J.: *Sto lat polsko-słowackich związków literackich*. (In:) *Czechosłowacja wczoraj i dzisiaj*. Ed. S. Korowicz. Katowice 1948.

Słowacja i Słowacy, tom II. Dzieje i literatura. Ed. W. Semkowicz. Kraków 1938.

Spis tytułów prasy polskiej 1865-1918. Ed. A. Garlicka. Warszawa 1978.

Stosunki literackie polsko-czeskie i polsko-słowackie 1890-1939. Ed. J. Śliziński. Wrocław 1978.

Tanty, M.: *Panslawizm – carat – Polacy*. Warszawa 1970.

JAN MAGIERA (1876 – 1958) (WSPOMNIENIE O OJCU)

Anna Golonkova

Po przeczytaniu pamiętnika Ojca i za zachętą mej synowej pragnę przedstawić Jego życie, działalność i cały dorobek. Ojciec zawsze był dla mnie wzorem uczciwości, dobroci, pracowitości i skromności. Był nie tylko dobrym ojcem, mężem, ale i synem. Nam dzieciom poświęcał wiele troski. Gdy byliśmy mali, w lecie brał nas często do lasu. Raz, pamiętam, kiedy w lesie zaskoczył nas deszcz, niósł na rękach obie swoje małe córeczki do domu. Starał się rozbudzić w nas umiłowanie przyrody, a gdy byliśmy starsi również uczucia patriotyczne. Poznawaliśmy różne zakątki Polski, zwiedzaliśmy miasta, a On swym przykładem zachęcał nas do tego.

Ojciec był demokratą najczystszej krwi. Pochodził z ludu podkarpackiego, a urodził się 15 grudnia 1876 r. w Sułkowicach w pow. myślenickim. Nie miał jeszcze sześciu lat, gdy rozpoczął naukę w szkole za zgodą kierownika, który po przeegzaminowaniu Go, zorientował się, że jest On bystry i nadaje się do szkoły. Pochwalił też jego Ojca za to, że ten poprosił o przyjęcie dziecka zanim osiągnie ono wiek szkolny.

Mój dziadek, choć niewykształcony, wiele czytał i był ciekawy świata. Z kuźni sułkowskiej poszedł do pracy przy budowie kolei w Tarnopolu i zaszedł aż do Budapesztu. Dozorował robotników, wypłacał im pensje i pracował w kancelarii. Inżynierami byli przeważnie Niemcy, obok nich Włosi i Czesi. Tam też dziadek osłuchiwał się z ich mową i trochę poduczył.

Pod wpływem swego ojca zrodziła się w moim Ojcu chęć poznania świata, języków obcych, pęd do wiedzy i lektury. Ciasnota domowa nie pozostała bez wpływu na pogłębianie się Jego skromnych wymagań życiowych, zaś oboje rodzice odegrali znaczną rolę w kształtowaniu się rozwoju

duchowego, bowiem i matka przeszła przez życie czyniąc dobrze i mało myśląc o sobie.

W pamięci chłopca z pierwszego roku szkolnego mocno utrwaliły się dwie rzeczy: wychowawcza i dydaktyczna. Szkoła wiejska, choć niższego typu, dawała jednak dobre podstawy wiedzy, ponadto kierowała umysły wychowanków ku sprawom gospodarczym, bowiem uczniowie odwiedzali np. na przykład bartnika lub poznawali sadownictwo.

Pod koniec roku odbywały się egzaminy przed dygnitarzami parafialnymi, gminnymi i rodzicami. Potem kierownik odczytywał z czerwonej księgi ze złotymi literami nazwiska uczniów i wręczał im nagrody. Mój Ojciec swoje nagrody przechowywał jako cenną pamiątkę.

Jego ojciec skierował kroki syna do świata dalszego, tj. do Krakowa.

Z wiejskiej szkoły do miejskiej trzeba było zdać egzamin, a potem poszukać mieszkania. Na początek znalazło się jedno marne w suterenie przy ulicy Krótkiej, zaś po miesiącu kolejne na poddaszu przy ul. Krzywej. Tu było więcej światła i matczyzna gospodyni. Dając lekcje w kamienicy, dostawał Ojciec 1 florena miesięcznie i podwieczerek. Uczył młodszego o rok chłopca, którego rodzice mieli bogaty księgozbiór.

Ojciec tęsknił do rodzinnego domu, a że tęsknota była wzajemna, wnet przyjechał mój dziadek i obaj udali się na odpust do Mogiły. Przy rogatec mogiłskiej wsiedli na umajony wózek. Podobnie umajone były wszystkie furmanki z pątnikami. Nim dojechali do klasztoru Cystersów, ubrania wszystkich poszarzały od pyłu z drogi. Rodziców mógł Ojciec odwiedzić dopiero po dwu miesiącach z okazji odpustu na Wszystkich Świętych w Sułkowicach. Przygodną furmanką z zajazdu „Pod Czarnym Orłem” pojechał z dwoma dawnymi kolegami spotkanymi w drodze. Każdy opowiadał o swoim mieście i szkole. Wszyscy twierdzili, że w Krakowie jest wyższy poziom nauki niż w Wadowicach i Myślenicach.

Koniec roku szkolnego przyniósł Ojcu chlubne świadectwo i książkę pt. „Walki Zulów i Boerów” w nagrodę za pil-

ność. Egzamin do gimnazjum był trudny, np. z polskiego był to rozbiór gramatyczny zdania, a z języka niemieckiego dyktowany tekst trzeba było wprost przetłumaczyć na niemiecki i zapisać gotykiem. Wyniki egzaminu były dobre, wobec czego zwolniono Ojca z etapu ustnego. Potem zaczęły się ośmioletnie studia klasyczne w Gimnazjum Nowodworskiego. Co roku w szkole organizowano majówki, dzięki którym za każdym razem poznawano inne miejscowości (Bielany, Mników, Czerna itd.). Pod koniec roku wydawano sprawozdania, albowiem każda szkoła średnia rozsyłała swe sprawozdania równym sobie szkołom.

Po zdaniu matury Ojciec mój mieszkał w bursie akademickiej w pojezuickim trzypiętrowym gmachu przy Małym Rynku w narożniku ulicy Siennej. Po kasacie zakonu Jezuitów dom ten należał do majątku Uniwersytetu Jagiellońskiego. Bursa dawała dach nad głową, łóżko, stół i światło – o reszcie każdy myślał sam, co zaprawiało do liczenia na własne siły. Mieszkańcami bursy byli późniejsi znani ludzie, np. generał Galica¹, pisarz Orkan², jeden biskup, wielu prałatów i profesorów. W okresie matur tłumnie zbierali się koledzy i tych, co dobrze zdali, odprowadzali do domu, głośno się radując i obdarowując ich laskami i cylindrami – symbolami wolności. Zwyczajem było, że każda 8 klasa wysyłała kolegom z innych ósmych klas kartki z życzeniami pomyślnego zdania egzaminu. Świadectwo dojrzałości wręczano w podniosłej atmosferze, a najlepszemu uczniowi dyrektor wręczał złoty zegarek. Towarzyskie pożegnanie z profesorami odbywało się na komersie³, a w ciągu tygodnia odwiedzano w domach profesorów, dziękując im za trud wychowawczy.

Upodobania językowo-literackie zdecydowały o rozpoczęciu przez Ojca poznawania filologii nowożytnej, polonistyki i germanistyki. Niemczyzna pochłaniała mu za wiele czasu i dlatego zamiast niej wpisał jako przedmioty poboczne grekę i łacinę.

Pierwszy rok studiów obfitował w wiece i pochody i gdyby nie to, że aby być zwolnionym z chesnego trzeba było

wykazać się zdanymi kolokwiami, łatwo można było ten rok zmarnować.

Na drugim roku Ojciec wybrał język polski jako przedmiot główny, a filologię klasyczną jako przedmiot poboczny. Wykłady prowadzone przez znanych profesorów: Baudouina de Courtenaya⁴, Rozwadowskiego⁵, Mańkowskiego⁶ (sanskrycisty) wprowadziły go w studia językoznawcze, zaś dzięki wykładom profesora Zdziechowskiego⁷, znajomościom z kolegami z Czech, wakacyjnym podróżom na słowiańskie południe zajął się Ojciec sławistyką.

Właściwe słowianoznawstwo zaczęło się w 1900 r. Przygotowaniem do niego była poznawanie języka czeskiego, gramatyki rosyjskiej i ruskiej oraz najważniejszych prawideł serbsko-chorwackiego. W czasopiśmie „Podwawelanin“ wydany został artykuł Ojca o Serbach Łużyckich.

Na jubileusz Wszechnicy Jagiellońskiej przyjechali koledzy Czesi, Słoweńcy i Chorwaci. Pod opiekę przydzielono Ojcu pięciu Słoweńców z Pragi. Z dwoma z nich przez długie lata utrzymywał korespondencję. I właśnie Słoweniec Dermota, który zapoczątkował z kolegami w Lublanie wydawnictwo „Nasi zapiski“, zaprosił Ojca do odwiedzenia go w Żelezniku. Wykorzystując napisy nagrobne z tamtejszego cmentarza, napisał Ojciec artykuł o poezji nagrobkowej, przyjęty chętnie do „Wisły“ w Warszawie.

Z kółkiem znajomych Dermoty udał się na wycieczkę na słoweński św. Krzyż i Vintgar (osobliwość w Alpach Słoweńskich). Wspomnienia z tych wycieczek utrwalił w szkicach „Na Ratitowcu“ i „Vintgar“, drukowanych najpierw w odcinkach „Nowej Reformy“, potem w zbiorze „Na jugu słowiańskim“. Wycieczka do Słowenii zapoczątkowała zainteresowanie Słoweńcami, ich dziejami i piśmiennictwem. Ojciec zapisał się do towarzystwa oświatowego „Družba Svetego Mahorja“. Często zamieszczał notatki o Słoweńcach i Chorwatach w dziennikach krakowskich, w piotrogrodzkim „Kraju“ i później, jako sprawozdawca literacki, w miesięczniku „Przegląd Powszechny“.

Listy od profesora Zdziechowskiego do prezesa „Matice

Hrvatskiej" przyczyniły się do poznania starszej generacji i znalazły odzwierciedlenie w korespondencji do dzienników krakowskich.

Głębiej słowianoznawstwem mógł Ojciec zająć się dopiero po ukończeniu studium zawodowego i zdaniu egzaminu nauczycielskiego w lutym 1902 r., dającego pełne uprawnienia polonisty i półpełne filologa klasycznego. Z pisanych w tym czasie prac seminaryjnych zapamiętał tę, która dotyczyła zjawiska rzeczowników dwurodzajowych w języku polskim w zależności od zakończenia (na przykład *góra-pagórek-pogórze*). Na seminarium literackim zaś zajmował się twórczością Stanisława Herakliusza Lubomirskiego.

Pracę pedagogiczną rozpoczął wraz z kolegami, z którymi był bardzo żyty, w Gimnazjum św. Jacka. Wspólnie kupowali miejsca w łoży w teatrze i na klasyczne przedstawienia zabierali ze sobą jednego lub dwóch uczniów. Młode grono nauczycielskie dzięki składkom nabywało nowości literackie, a zgromadzone w ten sposób książki pod koniec roku szkolnego losowało między sobą. Każdy nauczyciel musiał przepracować trzy lata na prowincji, więc od 1. 09. 1903 r. objął Ojciec placówkę w Nowym Sączu. Do przysięgi służbowej stanął w pożyczonym fraku. Tamtejsza dyrekcja miała ambicję, by szkoła się rozrastała, a grono nauczycielskie składało się z najlepszych. Wspólnotę nauczycielską pociągały odczyty, referaty i dyskusje.

Po trzech latach sumiennej pracy i po pierwszej przeprowadzanej maturze w 1906 r. odczuł Ojciec pełne zadowolenie, gdy przewodniczący i komisja stwierdzili, że tak przygotowanej drugiej całej klasy łatwo się nie znajdzie. Praca pozaszkolna też wymagała czasu. Co tydzień „Nowa Reforma”⁸ przysyłała paczkę gazet czeskich, które służyły za podstawę do pisania artykułów czy sprawozdań. Ponadto Ojciec często wyjeżdżał z odczytami na wezwania TSL⁹, jeździł też na wycieczki z kolegami lub uczniami, brał czynny udział w ćwiczeniach sokolskich¹⁰, w lecie grywał w tenisa, w karnawale uczestniczył w zabawach tanecznych. Dużo czasu potrzebował też na czytanie, bowiem biblioteka szkolna była

bogata, a ponadto potrzeby polonisty zaspokajała księgarnia, z której każdą nowość mógł wziąć do przeczytania.

W tym czasie zorganizowano w Starym Sączu Seminarium Nauczycielskie Męskie. Pedagogów tamtejszych zebrało w kole TNSW¹¹, przemianowanym na Koło Sądeckie. W jego ramach na przemian odbywały się zebrania naukowe i towarzyskie. Wieczery były wspólne: w Nowym Sączu było dobre piwo, a w Starym Sączu pstrągi i wino. Tokaj mieszany ze szczywą z Łomnicy czy Głębokiego był specjałem od gaszenia pragnienia i wzmocnienia sił. Tamtejszy dyrektor ułatwiał wyjazdy naukowe, finansował wycieczki z młodzieżą, dzięki czemu poznał Ojciec z uczniami m.in. Lubownię, Preszów, Lewoczę, Podgrodzie Spiskie, Podolieniec.

Wówczas to powstało towarzystwo „Beskid“, które później stało się osobnym kołem Towarzystwa Tatrzańskiego. Ono to właśnie zorganizowało wycieczkę w Tatry w 1904 r., którą poprowadził profesor Król. Udział w niej wzięło 10 uczniów i tyluż nauczycieli. Na Zawracie leżał zlodowaciały śnieg i profesor Król sam wyrąbywał korytarze w śniegu, przenosił plecaki i czuwał nad przejściem każdego z uczestników. Ciężkie warunki spowodowały, że nie zdążono przed wieczorem do Morskiego Oka, wobec czego trzeba było zanoć w chacie poniżej Siklawy. Przy Morskim Oku był dłuższy odpoczynek i nocleg w schronisku. Drugiego dnia wszyscy myli się w jeziorze i ogrzewali gorącą herbatą, a potem wyruszyli przez Wrota Chałubińskiego do Doliny Ciemnosmerekczyńskiej i dalej przez oślizgłą po deszczu Walentkową i Liliowe na halę Gąsienicową.

W lipcu 1905 r. profesor Król, Ojciec i trójka uczniów zdobyli Łomnicę. Wyruszyli z Białki Tatrzańskiej przez Jaworzyńskie Lasy koło Hawrania i Murania, Zielonego Stawu, a z Łomnicy skierowali się na Popradskie Pleso i dalej przez Rysy ku Morskiemu Oku. Był to wyczyn wręcz alpinistyczny, bowiem tę trasę pokonali jako pierwsi.

Wycieczki w Beskidzie Sądeckim prowadził systematycznie profesor Sosnowski, który dzięki nim zebrał piękny

materiał dla „Przewodnika po Beskidzie Zachodnim”. Z uczniów zaś wyrosli autorzy przewodników po Szczawnicy i Pieninach, którzy doprowadzili do zbudowania schroniska na Przehybie i nadali mu imię właśnie prof. Sosnowskiego (spalili je Niemcy w 1944 roku).

Praca pedagogiczna nie odrywała jednak Ojca od zagadnień słowiańskich. Stale otrzymywał z redakcji „Nowej Reformy” paczkę prasy czeskiej, którą systematycznie przeglądał i referował. Były tam między innymi „Národní Listy”, „Hlas Národa”, „Samostatnost”, „Věkov”. Nie pozwalały o sobie zapomnieć również sprawy ukraińskie choćby dlatego, że w Nowym Sączu uczyło się sporo ukraińskiej młodzieży.

Ubocznym zainteresowaniem darzył Ojciec ludoznawstwo. Z pomocą uczniów zebrał garść zapisków o zwyczajach ludowych, które wykorzystał w „Wiśle”.

Po trzech latach Nowy Sącz pożegnał odchodzących z awansem kilku profesorów. Pożegnanie miało charakter społeczny, albowiem podnosił rangę szkoły i dyrektora fakt, że odchodzący nauczyciele szli uczyć w stolicy. Trzech z nich zaś odchodziło do pracy w nowo utworzonym gimnazjum w Krakowie, by stać się tam pedagogiczną elitą.

Ojciec z żalem opuszczał Nowy Sącz – tu przeżywał z radością własne sukcesy twórcze w sferze wychowawczej, miał swobodę w pracy, jej organizowaniu, wielu przyjaciół, cieszył się dobrym zdrowiem i pięknem przyrody. W dużym mieście trzeba było natomiast większego wysiłku, by coś osiągnąć. Nazwisko już Ojciec miał, skoro już w 1912 r. był wymieniony w Encyklopedii Orgelbranda. Chciał służyć nauce, ale odciągały go od niej inne zajęcia. TSL znało już Ojca jako prelegenta oświatowego z Sącza, gimnazjum żeńskie prosiło, aby wziął u nich kilka godzin tygodniowo, „Świat Słowiański” chętnie drukował jego artykuły. Tak więc mniej było czasu na naukowe opracowania gwary sułkowskiej. Ponadto Ojciec uczestniczył w pracach Towarzystwa Ludoznawczego¹² i częstych posiedzeniach koła ZNSW.

Pojawił się też nowy kierunek pracy wychowawczej: utworzono zespół recenzentów książek dla czytelników szkolnych i oświatowych. „Miesięcznik Oświatowy” TSL jako „Przewodnik” stanowił forum ich pracy, która miała duże znaczenie społeczne.

W V Gimnazjum uczył Ojciec od 1906 do 1916 r. Najmilszym jego zajęciem było prowadzenie biblioteki dla uczniów. Stworzył tam księgozbiór według swego pomysłu, a przy odbiorze książek sam kontrolował jej stan, bowiem był bardzo uczulony na brak poszanowania książek. Przy okazji zadawał uczniom pytania z zakresu przeczytanego dzieła, zachęcał do robienia notatek z lektury, np. wypisywaniu złotych myśli, podkreślał, że wartość fabuły podnoszą piękne opisy przyrody, zwracał uwagę na dominanty w rozdziałach, które powinny mieć krótką formę: „Krótkość jest niepoślednią pisarza zasługą, lecz by krótko napisać trzeba myśleć długo.”

Warunki pracy w V Gimnazjum były dobre. Władze go nie krępowały, dużo było pomocy naukowych dzięki łatwemu dostępowi do Biblioteki Akademii Umiejętności i Biblioteki Jagiellońskiej, TSL i wielu prywatnych zbiorów.

W pokoiku przy bibliotece mógł się zamknąć i poprawiać zeszyty szkolne.

W 1907 r. Ojciec ożenił się i od tej chwili więcej energii poświęcał rodzinie. Uświadomił sobie, że jako kawaler mógł dać więcej z siebie, natomiast żonaty i mający dzieci był cenniejszy jako wychowawca. Wakacje w 1914 r. spędzał z rodziną w Krościenku, a ponieważ koleję jechały transporty wojskowe, powrócił do Krakowa furmanką. Przez kilka dni przysposabiał mieszkanie i gromadził żywność na wypadek oblężenia miasta. Nakaz wojskowy wyznaczył zabezpieczenie w żywność na trzy miesiące. Z pozwoleniem na pobyt dla całej rodziny powrócił nad Dunajec. Pobyt tam przedłużał się z powodu zajęcia przez wojsko szkoły w Krakowie. Kiedy linia bojowa cofała się od Kraśnika ku zachodowi i kiedy na drodze do Krościenka pojawiły się tabory, poczuł lęk o dzieci, z których najmłodsze jeszcze nie chodziło, wobec czego

przeniósł się z rodziną do Nowego Targu, czekając, jaki obrót przyjmie bitwa pod Limanową. Uchodźcy krakowscy co dzień wychodzili na rynek po nowinki i nasłuchiwali, czy nie słychać strzałów. Droga do Krakowa nadal była zamknięta. Dopiero rok 1915 przyniósł pewną zmianę, gdyż dyrektor V Gimnazjum odzyskał szkołę. Ojciec dostał przepustkę tylko dla siebie, więc rodzina musiała zostać w Nowym Targu. Po przełamaniu frontu pod Gorlicami udało się uzyskać przepustkę dla całej rodziny. Ja sama z pobytu w Nowym Targu zapamiętałam pobyt w hotelu, a potem w wynajętym pokoju, gdzie było przeraźliwie zimno i że za ścianą słychać było śpiewy legionowe. Z końcem stycznia wreszcie wróciliśmy do Krakowa, a Ojciec wyjechał po nas do Kalwarii.

Nauka w gimnazjum się normalizowała i tylko w gronie pedagogicznym następowały ciągle zmiany, gdyż co parę tygodni odbywał się przegląd wyznaczonych do wojska roczników. Ponieważ obejmował on także i Ojca, dyrektor wysłał do władz prośbę o zwolnienie go ze służby wojskowej, motywując ją, iż jest on niezbędny w szkolnictwie, ale zwolnienia odmówiono.

Przypadek sprawił, że wiosną 1916 r. władza wojskowa zorganizowała w powiecie pińczowskim kursy nauczycielskie i Ojcu zaproponowano wykłady z języka polskiego i piśmiennictwa. Komenda powiatowa dopomogła w uzyskaniu paszportu z policji i obiecała zwolnienie z wojska.

Uczestnikami tegoż kursu byli nauczyciele – wychowankowie szkoły rosyjskiej, którzy mieli się dokształcić z przedmiotów, których szkoła rosyjska nie prowadziła. Kurs prowadził inspektor szkolny (okupacyjny), opiekę urzędową sprawował komendant powiatu, względnie starosta (cywilny, lecz w mundurze). Panowała tam swoboda. Uczestnicy kursu mogli wystawić w szopie strażackiej „Warszawiankę”¹³, a na próbach do niej śpiewali pieśni patriotyczne. Pod koniec kursu zapowiedział się na lekcjach z wizytacją komendant. U Ojca trafił na omawianie obrazowania¹⁴ twórczości poetyckiej Ujejskiego i jego wiersza „Maraton”,

będącego poematem duchowo polskim, choć mającym treść grecką (Persowie to Rosjanie, Grekami – Polacy). Sala słuchała w natężeniu, generał z uwagą. Ojciec obawiał się, że wykład miał charakter zbyt patriotyczny, jednak gość podziękował za pracę obywatelską i kulturalną i napomknął, że rząd okupacyjny zamierza jesienią otworzyć pierwsze klasy gimnazjum i że na stanowisku kierowniczym widziałby chętnie osobę Ojca. Tę propozycję przedstawił też wyższej władzy. W pierwszych dniach września rozpoczęła się korespondencja władzy okupacyjnej z radą szkolną krajową w sprawie przydziału Ojca na teren okupacyjny. Wedle postanowienia Wojskowego Zarządu Gubernialnego objął On stanowisko kierownicze w Seminarium Nauczycielskim Żeńskim w Piotrkowie Trybunalskim, które należało zorganizować od podstaw.

Inspektor tamtejszy znalazł już Ojca jako interesującego się szkolnictwem i literaturą pedagogiczną z artykułów w czasopiśmie „Szkoła”. W Piotrkowie spotkał Ojciec kilku swych dawnych kolegów gimnazjalnych. Musiał też pojechać do Lublina, aby przedstawić się władzy zwierzchniej i zabrać wskazówki służbowe. Tam zlecono mu wciągać do współpracy miejscowych nauczycieli i tworzyć konglomerat polskości z żywiołu „galicyjnego” i „królewskiego”. Kancelaria musiała mieć godło okupacyjne, ale klasy i szkoła miały mieć charakter polski. Na lokal przeznaczono parterowe sale dawnego gimnazjum żeńskiego, nad którymi mieściło się jeszcze prywatne gimnazjum żeńskie. Takie sąsiedztwo było dla obu stron niewygodne. Rząd szybko to zrozumiał i postarał się o opróżnienie zajmowanego przez wojsko sąsiedniego, też dawniej szkolnego, budynku, dokąd przeniesiono gimnazjum żeńskie, zaś seminarium zajęło cały gmach. Pierwsze lata były trudne, zwłaszcza ciężki był pierwszy rok. Pasywiści¹⁵ stanęli wrogo wobec seminarium, „austriacka” szkoła była bojkotowana, nauczyciele skazani byli tylko na swoje towarzystwo, przez co lepiej się mogli poznać.

Organizowano spotkania, na których przedstawiano różne referaty, co niedzielę w mieszkaniu kolejno każdego

przy herbatce wspólne czytano literaturę lub urządzano spacer. Przeciwnicy szkoły byli z góry uprzedzeni, choć nie mieli podstaw. Szkoła miała trudności ze znalezieniem katechety, a gdy wreszcie się trafił, trzymał się na uboczu i z daleka wszystko obserwował. Dopiero po półroczu wyznał, że podpatrywał działalność szkoły i przekonał się, że duch i nauka są wzorowo polskie. Zaprosił wtedy do siebie grono nauczycielskie na „święcone” i to był początek przełamywania lodów i pierwsze zwycięstwo.

Toczyły się wydarzenia polityczne i szkoła z publicznej stała się państwową. Gdy konkurencyjne prywatne kursy pedagogiczne organizowały egzaminy końcowe, poprosiły ministerstwo o wyznaczenie delegata, a ministerstwo wyznaczyło na swojego delegata właśnie dyrektora seminarium, czyli Ojca. Wywołało to konsternację wśród pasywistów, którzy nie chcieli „Austriaka”. Usiłowano zmienić osobę delegata, zresztą Ojciec sam tego pragnął, ale Ministerstwo decyzji nie zmieniło.

Ojciec jako delegat chciał być tylko sprawozdawcą, lecz widząc wystraszoną kandydatkę na egzaminie, niemogącą odpowiedzieć nauczycielce, wdał się w akcję pomocniczą i dodatkowymi pytaniami doprowadził do dobrego wyniku. Atmosfera się zaczęła zmieniać i nawet kierowniczka zwróciła się do Ojca, by ten sam zadawał pytania. Ojciec rozpoczął od banalnych pytań i przeszedł do coraz trudniejszych, by ośmielić i wzbudzić zaufanie we własne siły kandydatek. Wynik końcowy jego polityki był pomyślny.

Po wakacjach zaczął się napływ do seminarium. Szkoła stała się popularna, a do grona nauczycielskiego chętnie wstępowały siły miejscowe. Ojciec jako kierownik cieszył się teraz zaufaniem zarówno u osób postronnych, jak i u władz. Powierzono mu prowadzenie egzaminów dojrzałości w Łodzi, Koluszkach, Bełchatowie i Sulejowie, przewodniczenie przy maturach nauczycielskich w Łodzi i Tomaszowie. W czasie wakacyjnym był prelegentem na kursach nauczycielskich, brał udział w konferencjach poświęconych programowi naukowemu dla seminarium. W szkole odbywa-

ły się publiczne zebrania popularno-naukowe, np. niedzielne wykłady powszechne, wykłady Uniwersytetu Jagiellońskiego, zebrania TNSW, wreszcie odczyty Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego.

Ojca wciągnięto teraz do zarządu Towarzystwa Krajoznawczego, był przedstawicielem oddziału na zjeździe kół w Bydgoszczy, brał udział w pracach szkolnych w Radzie Miejskiej i Powiatowej. I choć było nam w Piotrkowie dobrze, jednak tęskniliśmy do Krakowa i myśleliśmy o powrocie, zwłaszcza, że ja zdawałam maturę i chciałam studiować w Krakowie, a brat uczęszczał na Politechnikę we Lwowie. W 1928 r. zwolniło się miejsce dyrektora w gimnazjum VII im. A. Mickiewicza i minister podpisał na nie nominację Ojca.

Jak zmieniło się w Piotrkowie nastawienie do dyrektora, przybysza w Galicji, zobaczyć można było, gdy z żalem go żegnano. Nawet potentat finansowy, poważny obywatel, którego ze szkołą ani z osobami dyrektora nie łączyło nic, przyszedł niespodziewanie do kancelarii i otwarcie powiedział, że pragnie, by Ojciec pozostał i nawet chciał ofiarować większą sumę pieniędzy. Ojciec wytłumaczył mu jednak pobudki, które skłoniły go do decyzji opuszczenia sympatycznego miasta. Zakończenie roku i pożegnanie było bardzo uroczyste. Panowała rodzinna atmosfera, było dużo kwiatów i podziękowań ze łzami w oczach za dwunastoletni trud Ojca dla społeczeństwa. Sam Ojciec też się rozczulił, bo wszyscy koledzy, młodzież i rodzice byli bardzo mili. Spodziewano się, że następczynią zostanie któraś z wychowawczyń i tradycja szkoły będzie kontynuowana i pielęgnowana. Stało się jednak inaczej i nowym dyrektorem została nowa osoba nie obeznana z pracą w szkole nauczycielskiej, która usunęła, uznając za „niepotrzebne szpargały”, sprawozdania z prac szkolnych, zaś zebrane troskliwie pieniądze na budowę internatu na placu podarowanym przez miasto gdzieś się rozeszły.

Kraków chciał, by nowy dyrektor przybył już na czas matur do nowej uczelni, ale Łódź sprzeciwiła się temu

i zwolniła Ojca od sierpnia. Okazało się, że było to dobre dla Ojca, bo w lipcu dostał wyższą kategorię służbową. Ten życzliwy stosunek kuratorium łódzkiego Ojciec wspominał z uznaniem.

Gimnazjum VII w Krakowie mieściło się przy ruchliwej ul. Starowiślniej 48 w wynajętym domu nieodpowiednim dla szkoły. Gdy Ojciec prosił naczelnika w kuratorium o skromną pomoc pieniężną na wyposażenie kancelarii, otrzymał odpowiedź: „Po co pan się starał o to miejsce, przecież pan wiedział, jaki to lokal.“ Ojciec podziękował za wyjaśnienie i skoro nie mógł liczyć na wsparcie rządowe, zwrócił się o wspomnienie do komitetu rodzicielskiego. Z jego pomocą wymalowano ściany kancelarii i wyposażono w potrzebne meble. W Komitecie znalazł Ojciec zrozumienie i pomoc. Dzięki temu zakupiono instrumenty dla kółka muzycznego, maszynę do pisania do kancelarii, ufundowano sztandar szkolny i zaczęto budowę sali gimnastycznej, bo dotychczas młodzież na lekcje gimnastyki musiała chodzić do „Sokoła“, „YMCA-i“¹⁶ czy Gimnazjum św. Jacka. Wiele było przykrości w związku z tą budową, która się przeciągała, a koszty rosły. Zaczął się rozdzwiek między komitetem a budowniczym, który wycofał się z budowy, dostarczając do kuratorium fałszywych oskarżeń. Inni budowniczowie, ojcowie uczniów doprowadzili budowę do końca, jednak ciągle napotymano na utrudnienia i to ze strony kuratorium. Wiosną 1932 r. władze oświatowe zmusiły do odejścia na emeryturę starszych pedagogów. Był to szal rugowania dobrych, ale apolitycznych pracowników z zajmowanych stanowisk. Odejść musieli dyrektorzy gimnazjów: I, IV, V, VI, VII, VIII i X. Tak więc miał odejść i Ojciec. Widocznie chciano zniszczyć i jego „niepolityczne“ dzieło, bo z woli kuratora magistrat przysłał inżyniera budowlanego, który zdyskwalifikował wybudowaną salę gimnastyczną, orzekając, że jest ona za słaba do ćwiczeń gimnastycznych. Jeśli komisje lekarskie na polecenie kuratora bez skrupułów negowały stan zdrowotny dyrektorów, to tym bardziej inżynier mógł podpisać żadaną opinię o martwym przedmiocie, czyli to, że sala

nie odpowiada warunkom bezpieczeństwa. W rozmowie z Ojcem ów inżynier wyznał, że tak mu kazano napisać. Przepadło więc marzenie Ojca, że wychowankowie będą mieli salę do ćwiczeń, zebrań uroczystych, popisów itd. Najgorsze było to, że jego praca została podważona nie przez zaborcę czy okupanta, ale przez swoich! (...) Z gimnazjum odszedł Ojciec z urzędowym świadectwem, że z powodu zdrowia nie nadaje się do służby państwowej. Członkowie komisji, która tak orzekła, w ciągu paru lat zakończyli życie, a Ojciec nadal cieszył się dobrym zdrowiem.

Będąc na emeryturze, zajął się Ojciec dziennikarstwem. Początki tej pracy sięgały jeszcze czasów studiów na uniwersytecie. W „Nowej Reformie“ robił wyciągi i sprawozdania z prasy ruskiej, zapępiał rubrykę „Listów Słowiańskich“ ze świata czeskiego i południowego, oprócz korespondencji dawał notatki i artykuły, pracował także w redakcji „Głosu Narodu“¹⁷, pisał do miesięcznika „Świat Słowiański“ i do „Przeglądu Powszechnego“¹⁸.

Jeszcze w 1906 r. uczestniczył w zjeździe dziennikarzy południowosłowiańskich. Z Belgradu przysyłano mu tygodnik „Słowansky Jug“, organ młodych jugosłowiańskich zapaleńców pragnących zjednoczenia Słowenów, Serbów i Chorwatów oraz Bułgarów w jedną całość polityczną. Z Belgradu zjazd przeniesiono do Sofii i tam Ojciec był jedynym Polakiem między Jugosłowianami. Uwagi z tych wycieczek utrwalił na stronicach dzienników krakowskich „Nowa Reforma“ i „Czas“¹⁹ oraz w zbiorce szkiców *Na jugu słowiańskim*.

Na kolejny zjazd zaproszono dziennikarzy nie tylko z południa, ale i z północy słowiańskiej. Wtedy to z powodu napiętej sytuacji politycznej związek dziennikarzy polskich ogłosił, że udziału nie weźmie, ale kto chce, może pojechać prywatnie. Indywidualnie pojechało kilku Polaków ze Lwowa, Poznania i Krakowa, a ich obecność miała duże znaczenie. Z dziennikarską legitymacją „Świata Słowiańskiego“ i „Nowej Reformy“ w 1912 r. pojechał i Ojciec na umiłowany Jug. Zaborczy rząd wydał bilet wolnej jazdy po Bośni.

Sam kraj Ojciec już znał, ale teraz chodziło o poznanie polskich kolonii w banialuckim obwodzie.

Wojna światowa osłabiła tempo współpracy czeskiej i w ogóle słowiańskiej, a cenzura wojenna skreślała nawet takie sprawozdania z prasy. Przesiedlenie się do Piotrkowa dało możliwość szerzenia słowianoznawstwa. Tamtejszy „Dziennik Narodowy” drukował notatki i dłuższe artykuły Ojca, podobnie jak i „Kurier Łódzki” czy tygodnik „Prawda”²⁰. Ojciec cieszył się też, że obie redakcje nakłonił do wzajemnej wymiany wydawnictw z pismami czeskimi z Pragi i zagrzebskim „Obzorem” i „Pokretem”. Można więc było stwierdzić, że i inni Słowianie zajmują się sprawami Polski i odwrotnie.

Sporo rzeczy wychodziło samodzielnie, przeważnie nakładem Towarzystwa Słowiańskiego w Krakowie: *Od Białej Góry do Republiki Czechosłowackiej* w 1929 r., *Rzeczy polskie w słowackich almanachach* w 1931 r., *Z dziejów czeskiego polonoznawstwa* w 1931 r., *Józef Škultéty* w 1934 r. W 1929 r. wyszła nakładem księgarni F. Hoesicka w Warszawie największa praca Ojca *Literatura czeska i słowacka, obraz piśmiennictwa*, przeznaczona nie dla fachowców, lecz dla szerokich kręgów czytelniczych. Uderza w niej konsekwencja w ocenie dzieł literackich według obranego przez siebie kryterium, którym była przydatność utworu w walce narodowo-wyzwoleńczej, a nie walory estetyczne. Praca ta doczekała się omówień lub wzmianek w czasopismach słowiańskich, m.in. w takich pismach jak: „Slavia”, „Archiv für Slavische Philologie”, „Slovenské pohľady”.

Dla pełnego obrazu trzeba wspomnieć i o działalności przekładowej Ojca w ostatnich latach dwudziestolecia międzywojennego. Jej rezultatem było tłumaczenie powieści słowackiej Józefa Braneckiego *Frater Johannes*, która ukazała się w 1936 r. w Krakowie jako III tom „Biblioteki Słowackiej”.

Po drugiej wojnie światowej Ojciec prowadził przez szereg lat lektorat języka słowackiego na Uniwersytecie Jagiellońskim i równocześnie przygotowywał obszerny słow-

nik słowacko-polski. Niestety, pracy tej nie zdołał już w pełni ukończyć. Zabrała mu ona kilka ostatnich lat życia. Był to czyn naukowy zmuśny i doniosły. Brak słownika odczuwali przede wszystkim pracownicy zajmujący się filologiami zachodniosłowiańskimi. Gotowy słownik trzy lata przeleżał w zbiorach Studium Słowiańskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego, czekając beznadziejnie na swoją kolejkę w wydawnictwie instytucji pozbawionej chwilowo odpowiednich funduszy. Potem słownik ten, oparty na tradycyjnym przedwojennym słowniku słowackim, musiał ulec nowelizacji. Ówczesny język słowacki, wzbogacony znacznie po odzyskaniu przez ten kraj niepodległości i wzbogaceniu życia kulturalnego, przestał być ubogi i zachwaszczony obcymi naleciałościami. Słownik musiał więc zostać uzupełniony, czego podjął się sławista Antoni Brosz.

Zagadnienia słowianoznawstwa nie wyczerpują publicystycznej działalności Ojca. Nie można zapominać o jego pracach polonistycznych dotyczących Anczyca, Reja, Stanisława Herakliusza Lubomirskiego, poezji Kallimacha, rymiki Krasińskiego, lwowskiego zbieracza słoweńskich pieśni ludowych Emila Korytki itd. Trzeba również wspomnieć o stałej współpracy z „Pamiętnikiem Słowiańskim”, zaś osobną pozycję stanowi bibliografia górska, zamieszczona w „Wierchach”. Wspomnieć także trzeba, że Ojciec był długoletnim bibliotekarzem i członkiem Zarządu Okręgu Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego.

Swym zamiłowaniem do świata antycznego dał wyraz rozprawą *De moribus et indole Graecorum secundum Herodotum*, natomiast echem studiów germanistycznych było obszerne omówienie *Polenlieder Deutscher Dichter* w wydaniu Leonharda.

Artykuły, notatki zawsze opracowane sumiennie, oparte na gruntownej znajomości przedmiotu, sygnowane były najczęściej skromnie kryptonimem *mg* lub *J. M.*

Ważnym czynem obywatelskim było odwiedzenie, zbadania i opisanie osad polskich w Bośni, które powstały w następstwie aneksji Bośni i Hercegowiny przez Austro-Węgry

i wysyłania tam osadników polskich z byłej Galicji. Ojciec pierwszy zajął się ich losem, opisał ich położenie gospodarcze, zbadał język i obyczaje i wskazał na konieczność powrotu do kraju tego wartościowego żywiołu rolniczego.

W „Tygodniku Powszechnym” z dnia 19. 06. 1955 r. można znaleźć opis uroczystości, która odbyła się w Studium Słowiańskim Uniwersytetu Jagiellońskiego z okazji jubileuszu działalności naukowej, pedagogicznej i publicystycznej zasłużonego pracownika na niwie filologii polskiej, klasycznej i słowiańskiej, czyli mego Ojca. Sam jubilat, jak zawsze skromny, trzymający się na uboczu mimo pełnienia poważnych obowiązków społecznych i narodowych, nie pokazał się na uroczystości ku Jego czci. Z okazji 80-lecia urodzin Ojca ukazał się w słoweńskiej gazecie „Lud” artykuł o jego dorobku.

Po śmierci Ojca 19. 03. 1958 r. w biuletynie „Slovenského vydavateľstva krásnej literatúry” ukazało się wspomnienie wraz ze zdjęciem Ojca, zaś kierownictwo Katedry Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego urządziło uroczyste zebranie poświęcone pamięci Ojca, zasłużonego badacza słowiańszczyzny. W wydanym przez Polską Akademię Nauk *Słowniku Biograficznym* w tomie XIX jedna stronica poświęcona jest Ojcu. Jest tam jego cały pracowity życiorys, bibliografia Jego prac, obejmująca ponad tysiąc pozycji, podkreślony został tam też fakt, iż Ojciec był członkiem Zarządu Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Czechosłowackiej, odznaczonym orderem „Białego Lwa”.

W 1961 r. w „Slavii Occidentalis” ukazało się wspomnienie o Ojcu pióra prof. Tadeusza Grabowskiego, w którym opisano Jego działalność słowianoznawczą i słowianofilską. Z kolei w „Pamiętniku Słowiańskim” w t. X w „Notatkach naukowych i literackich” prof. Maria Bobrowska daje pobieżny przegląd prac Ojca, zauważając w zakończeniu ważność dorobku słowianoznawczego, rzeczowość i solidność zawartych w Jego pismach informacji budzących wielkie uznanie. Działalność Ojca przypadła na lata trudne, niesprzyjające kierunkowi zainteresowań, tym bardziej więc podkreś-

lić należy wartość Jego trudu, z jakim pracował na polu polskiej sławistyki.

Na tych kartkach, opierając się w dużej mierze na pamiętniku Ojca doprowadzonym do II wojny światowej, przedstawiłam Go przede wszystkim jako niestrudzonego pracownika nauki. Teraz chciałabym dorzucić jednak parę słów bardziej osobistych. Ojciec był cichym, skromnym, pogodnego usposobienia, lubiącym żartować człowiekiem, najlepszym mężem i ojcem. Wpajał w nas patriotyzm, umiłowanie ziemi ojczystej. Uczył nas oszczędności i sam oszczędzając potrafił zdobyć się na zbudowanie domu w Krakowie by zabezpieczyć rodzinę. Pracował jeszcze w Piotrkowie, gdy budowę rozpoczęto, i co tydzień jeździł kontrolować wykonane prace. Powróciwszy w 1928 r. do Krakowa, zamieszkaliśmy już w świeżo wykonanym domu.

Ojciec był głęboko wierzący i każdy tydzień rozpoczynał mszą św. w kościele Mariackim, dokąd rano udawał się pieszo.

Złożony chorobą troszczył się o żonę i polecał ją naszej opiece. Smutna była myśl, że Jego praca pójdzie w zapomnienie, toteż chętnie zabrałam się do pisania tego tekstu i, siedząc tak przy biurku, jakbym czuła Jego obecność. Przynajmniej w tak nikły sposób mogę się odwdziżyć Mu za wszystko, co dla nas zrobił.

Przypisy

(Opracowała M. M. Nowakowska)

¹ GALICA ANDRZEJ (1873–1945), generał, literat, inżynier; od 1913 w Związku Strzeleckim; w czasie I wojny światowej w Legionach Polskich; w okresie międzywojennym m.in. dowódca brygady strzelców podhalańskich; w 1931 przeniesiony w stan spoczynku; w latach 1928–1935 poseł na sejm, 1935–1939 senator z listy OZN; autor utworów dramatycznych, gł. o tematyce regionalno-podhalańskiej, m.in. *Janosik* (1923).

² ORKAN WŁADYSŁAW, właśc. Franciszek Smreczyński, pier-

wotnie Smaczarz (1875–1930), pisarz; pochodził z rodziny chłopskiej, całe życie był związany z Górcami; podczas I wojny światowej oficer Legionów Polskich (*Drogą Czwartaków* 1916). W powieściach *Komornicy* (1900) i *W roztokach* (t. 1–2 1903) zawarł przejmujący obraz nędzy i zacoferania ówczesnej wsi podgórskiej, autentyczny w odtwarzaniu obyczajów, form obrzędowych, języka (trafna stylizacja gwarowa); inercji chłopskiego bytowania przeciwstawił postacie samotnych chłopskich marzycieli-reformatorów (również w dramacie *Franek Rakoczy* 1908); bliski naturalizmowi w sposobie ukazywania wsi (także w opowiadaniach, m.in. w zbiorach *Nowele* 1898, *Nad urwiskiem* 1900) zbliżał się w dalszej twórczości ku modernistycznemu symbolizmowi, np. w powieści *Drzewiej* (1912), stylizowanej baśniowo wizji przeszłości Podhala; ponadto liryka refleksyjna i społeczna (poemat *Nad grobem Matki* 1896, zbiory *Z tej smutnej ziemi* 1903, *Pieśni czasu* 1915), powieści historyczne (*Pomór* 1910, *Kostka Napierski* 1925), publicystyka (*Listy ze wsi*, t. 1–2 1925–27); *Dzieła* (t. 1–14 1960–72).

³ komers – uroczysty bankiet, uczta, przyjęcie, zebranie towarzyskie korporacji studenckiej.

⁴ BAUDOUIN DE COURTENAY JAN NIECISŁAW (1845–1929), językoznawca polski, pochodzenia francuskiego; prof. uniwersytetów w Kazaniu (1875), Dorpacie, Krakowie (1894–98), Petersburgu, Warszawie (od 1918); twórca kazańskiej szkoły językoznawczej, prekursor praskiej szkoły fonologicznej; od 1887 członek Akademii Umiejętności, od 1897 Petersburskiej Akademii Nauk i in.; inicjator i wydawca „Prac Filologicznych”, współzałożyciel (1925) Polskiego Towarzystwa Językoznawczego; czynny w życiu politycznym, obrońca mniejszości narodowych, w 1922 r. wysunięty przez nie jako kandydat na prezydenta państwa. Liczne prace z teorii języka, historii i dialektologii języków słowiańskich, językoznawstwa porównawczego, indoeuropeistyki, m.in. *O dźwięcznie-polskim języku do XIV stulecia* (1870), *Opyt fonetiki riezjańskich górow* (1875), *O ogólnych przyczynach zmian językowych* (1891), *Próba teorii alternacji fonetycznych* (1894), *Zarys historii języka polskiego* (1922).

⁵ ROZWADOWSKI JAN MICHAŁ (1867–1935), językoznawca,

indoeuropeista; od 1899 prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego; od 1903 członek Akademii Umiejętności; od 1920 wiceprezes, 1925–29 prezes Polskiej Akademii Umiejętności; członek wielu zagranicznych akademii nauk i towarzystw naukowych; twórca i organizator językoznawstwa polskiego; liczne prace z zakresu polonistyki, sławistyki, celologii, indoeuropeistyki, językoznawstwa ogólnego, komparatystyki, semazjologii, akcentologii, onomastyki: *Wortbildung und Wortbedeutung* (1904), *Stosunek języka polskiego do innych słowiańskich* (1915), *O zjawiskach i rozwoju języka* (1921), *Studia nad nazwami wód słowiańskich* (1948); *Wybór pism* (t. 1–3 1959–61).

⁶ MAŃKOWSKI LEON (1853–1909), indianista; od 1893 prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego; prace na temat literatury indyjskiej, powieści sanskr., m.in. *Der Auszug aus dem Pañcatantra in Ksemendras Brhatkathamajari* (1892), *Kadambari* (1901).

⁷ ZDZIECHOWSKI MARIAN (1861–1938), sławista, filozof kultury, publicysta; od 1899 prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1919–31 – uniwersytetu w Wilnie (1925–27 rektor, 1938 profesor honorowy tamże); od 1909 członek Akademii Umiejętności; działacz tzw. ruchu słowiańskiego; odwoływał się do filozoficzno-religijnych koncepcji W. S. Sołowjowa, nawiązywał też do polskiego mesjanizmu romantycznego i współczesnych kierunków w myśli katolickiej; analizował źródła kryzysu kultury europejskiej, wskazywał na szczególne zagrożenie ze strony komunizmu i faszyzmu, głosił poglądy katastroficzne; *Mesjanści i słowianofilia* (1888), *Byron i jego wiek* (t. 1–2 1894–97), *U opoki mesjanizmu* (1912), *Wizja Krasińskiego* (1912), *Pesymizm, romantyzm a podstawy chrześcijaństwa* (t. 1–2 1914), *Europa, Rosja, Azja* (1923), zbiory szkiców publicyst. *W obliczu końca* (1937, wyd. 2 zmienione 1938), *Widmo przyszłości* (1939).

⁸ „NOWA REFORMA”, dziennik informacyjno-polityczny, wydawany w latach 1881–1928 w Krakowie (1881 pod nazwą „Reforma”); powstał przy finansowym poparciu rodziny Pawlikowskich z Medyki; początkowo redagowali go: A. Asnyk, T. Romanowicz i M. Pawlikowski, następnie m.in. M. Konopiński (1894–1928); „Nowa Reforma” reprezentowała kierunek liberalno-demokratyczny; podczas I wojny światowej związana

z Naczelnyim Komitetem Narodowym, w okresie międzywojennym własność koncernu IKC.

⁹ TSL – TOWARZYSTWO SZKOŁY LUDOWEJ organizacja oświatowa powstała 1891 r. w Galicji; jej inicjatorem i pierwszym prezesem był A. Asnyk; w pierwszym okresie działalności (do 1918) TSL zakładało i utrzymywało szkoły elementarne i średnie, szkoły zawodowe, seminaria nauczycielskie, kursy dokształcające, bursy i ochronki; szerzyło oświatę wśród dorosłych: organizowało domy ludowe, biblioteki, czytelnie i kursy dla analfabetów, wydawało i rozpowszechniało wśród ludu popularną literaturę, organizowało wiejskie koła śpiewacze i teatry amatorskie; w niepodległej Polsce koncentrowało swoją działalność na oświacie pozaszkolnej (m.in. niedzielne uniwersytety ludowe); odegrało ważną rolę na terenach południowo-wschodnich, przyczyniając się do kultywowania kultury polskiej i propagując zarazem postawy wolne od nacjonalizmu; istniało do 1939 r.

¹⁰ „SOKÓŁ” – POLSKIE TOWARZYSTWO GIMNASTYCZNE „Sokół”, stowarzyszenie gimnastyczne i społeczno-wychowawcze, założone w 1867 r. we Lwowie; od 1885 r.; działał w zaborze pruskim, od 1905 r. nielegalnie w Królestwie Polskim; powstały także gniazda wśród Polaków w Niemczech i USA; przed 1914 r. opanowany przez Narodową Demokrację, przybrał charakter organizacji paramilitarnej; w 1919 r. organizacje Sokółów z 3 zaborów połączyły się; siedziba władz naczelnych w Warszawie; w 1933 r. liczył ok. 90 tys. członków; organ prasowy: „Przewodnik Gimnastyczny – Sokół”; gł. działacze: J. Millert, I. Krówczyński, J. Dobrzański, T. Żuliński; w Polsce istniał do IX 1939; w 1989 r. reaktywowany (obecnie 20 gniazd).

¹¹ TNSW – TOWARZYSTWO NAUCZYCIELI SZKÓŁ WYŻSZYCH; organizacja działająca w latach 1884-1919; jej kontynuacją było Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych, które funkcjonowało w latach 1919-1939.

¹² TOWARZYSTWO LUDOZNAWCZE – stowarzyszenie naukowe, założone w 1895 r. we Lwowie; jednym z gł. jego założycieli i pierwszym prezesem był A. Kalina; wielkie zasługi dla Towarzystwa położyli A. Fiszer oraz J. Gajek; reaktywowane po II wojnie światowej jako Polskie Towarzystwo Ludoznawcze,

obecnie z siedzibą we Wrocławiu; popularyzuje wiedzę o kulturze różnych ludów i osiągnięciach etnografii; zrzesza 1217 członków (dane z 1993 r.); organ „Lud”, wydaje także: „Literaturę Ludową”, „Łódzkie Studia Etnograficzne” oraz „Prace i Materiały Etnograficzne”, „Prace Etnologiczne”, *Atlas polskich strojów ludowych*.

¹³ „WARSZAWIANKA” – sztuka Stanisława Wyspiańskiego o charakterze patriotycznym; dramat dziejów powstania listopadowego z 1830 r.; I wyd. i wystawienie w 1898 r.

¹⁴ UJEJSKI KORNEL (1823-97), poeta i publicysta; od 1839 r. czynny w życiu literackim Lwowa (związany z kręgiem „Dziennika Mód Paryskich”); w latach 1847-48 w Paryżu; 1877-89 poseł do Rady Państwa w Wiedniu (był przeciwnikiem stańczyków); uznany za „ostatniego wajdelotę” wielkiej poezji romantycznej; w wierszu *Maraton* (1847, wyd. pełne 1906) dał apoteozę walki o wolność, w cyklu liryków *Skargi Jeremiego* (1847, ze słynnym *Chorałem*) zawarł tragiczną wizję nieszczęść narodu, spowodowanych przez perfidię zaborców (chłopów z powstania J. Szeli uznał za „ślepy miecz” polityki austriackiej); liryki społeczne i refleksyjno-nastrojowe (*Melodie biblijne* 1852, próby transpozycji wrażeń muzycznych na język poezji, m.in. *Tłumaczenia Szopena*), poematy historyczne; szkice literackie *Listy spod Lwowa* („Dziennik Literacki” 1860), mowy; *Pisma wybrane* (t. 1-2 1955), *Poezje wybrane* (1975), *Poezje nieznane* (1993).

¹⁵ PASYWIŚCI, orientacja polityków prorosyjskich podczas I wojny światowej w Królestwie Polskim; zajmowali bierną postawę wobec prób wciągnięcia ich do współpracy z okupacyjnymi władzami niemieckimi i austriackimi; w 1915 r. powołali Międzypartyjne Koło Polityczne; do pasywistów zaliczano m.in.: Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe., Stronnictwo Polityki Realnej, Polskie Zjednoczenie Postępowe, Grupę Pracy Narodowej; współpracowali z Radą Regencyjną i Komitetem Narodowym Polskim w Paryżu; po rewolucji lutowej w 1917 r. w Rosji zmienili orientację polityczną na mocarstwa zachodnie; działacze: ks. Z. Lubomirski, J. Świeżyński i in.

¹⁶ YMCA – YOUNG MEN'S CHRISTIAN ASSOCIATION, Chrześcijańskie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej, chrześci-

jańska organizacja kulturalno-oświatowa, założona w 1844 r. w Londynie przez G. Williamsa, rozwinięta zwłaszcza w środowiskach protestanckich krajów anglosaskich; jej celem jest edukacja młodzieży pracującej zawodowo w duchu braterstwa i przyjaźni; program edukacji kładzie nacisk na wszechstronny rozwój osobowości ludzkiej, co przedstawiono symbolicznie w godle organizacji (czerwony trójkąt, którego boki oznaczają ciało, rozum i ducha); YMCA prowadzi działalność klubową, kulturalną i sportową wśród młodzieży, organizuje też imprezy dla żołnierzy, więźniów i uchodźców; w Polsce założona w 1923 r., zlikwidowana w 1949 r., reaktywowana w 1989 r.

¹⁷ „GŁOS NARODU“, dziennik polityczno-społeczno-literacki, wydawany w latach 1893–1939 w Krakowie; założyciel J. Rogosz; redagowany przez m.in. K. Ehrenberga, A. Beauprégo; pismo związane z kurią biskupią, reprezentowało orientację chrześcijańsko-demokratyczną.

¹⁸ „PRZEGLĄD Powszechny“, miesięcznik katolicki, wydawany w latach 1884–1936 w Krakowie, 1936–39, 1947–53 i od 1982 w Warszawie przez Towarzystwo Jezusowe; tematyka religijna, teologiczna, kulturalna, artystyczna, polityczna, historyczna (teksty naukowe, eseistyka, publicystyka); informacje z życia Kościoła i zakonu; redagowali księża: M. Morawski (1884–1901), J. Pawelski (1902–18), J. Urban (1918–34), J. Rostworowski (1935–36), E. Kosibowicz (1936–39), S. Opiela (1982–92), J. Boleski (1992–95), W. Oszejca (od 1995).

¹⁹ „CZAS“, dziennik informacyjno-polityczny wydawany w latach 1848–1934 w Krakowie, 1935–39 w Warszawie; organ konserwatystów, gł. krakowskich; redagowany m.in. przez P. Popiela (1848–51), L. Siemieńskiego, A. Szukiewicza, S. Koźmiana, S. Tarnowskiego, E. Estreichera (jako kierownik działu literackiego od 1898 skupił wokół pisma najwybitniejszych pisarzy), R. Starzewskiego (od 1905), A. Beauprégo (od 1920), J. Moszyńskiego (od 1937); z „Czasem“ współpracowali m.in. S. Wyspiański, K. Tetmajer.

²⁰ „PRAWDA“, tygodnik społeczno-polityczny i literacki, wydawany w latach 1881–1915 w Warszawie; założyciel i redaktor (do 1902) A. Świętochowski (gl. publicysta i felietonista); czołowy

organ pozytywistów warszawskich, od 1905 organ ugrupowań politycznych inteligencji liberalno-demokratycznej (Związek Postępowo-Demokratyczny, Polskie Zjednoczenie Postępowe); z „Prawdą“ współpracowali wybitni publicyści, uczeni, literaci i krytycy różnych generacji, m.in.: W. Smoleński, W. Spasowicz, J. Kotarbiński, L. Krzywicki, W.S. Reymont, S. Żeromski, W. Sieroszewski, K. Tetmajer, L. Staff.

Poznámka editora: Považujem si za milú povinnosť uviesť, že text spomienok na významného poľského slavistu, slovaku a prekladateľa slovenskej prózy – prof. dr. Jana Magieru nám poskytol na publikovanie Pavol Stano, synovec známeho slovenského polonistu a prekladateľa poľskej literatúry Mikuláša Stana. „Pripájam text spomienok na otca,“ píše v sprievodnom liste Pavol Stano, „ktoré napísala a nám dala k dispozícii dcéra prof. Jana Magieru, slavistu z Krakova. Jeho vzťah s mojím strýkom Mikulášom sa preniesol aj do ďalších generácií. V Krakove žije dnes rodina jeho syna Adama Magieru, už nebohého, s ktorou máme stále kontakt. Stretli sme sa tiež niekoľkokrát s rodinou dcéry Anny Golonkovej, – autorky týchto spomienok. (...) Ak by sa Vám naskytla primeraná príležitosť, bol by som rád, i v ich záujme, keby sa Vám podarilo osobnosť prof. Magieru v príslušných kruhoch pripomenúť.“ Toľko Pavol Stano. Som rád, že príležitosť sa naskytla a že cenné spomienky pani Golonkovej na jej vzácného Otca môžeme sprístupniť slovenskej verejnosti.

„DEDIČSTVO“ HLINKOVEJ ĽUDOVEJ STRANY

V ROKOCH 1918 – 1929

Alena Bartlová

Pod pojmom „dedičstvo“ chápem v tejto štúdii pohľad na zložitý vývoj v Slovenskej ľudovej strane, jej vnútrostranícke súboje o rozhodujúci vplyv na činnosť tejto strany, tiež o miesto tohto politického prúdu v širokospektrálnej sfére politických strán na medzivojnovom Slovensku. Pri tvorbe štúdie som prioritne využila výsledky svojho bádania vo varšavskom Archywm Akt Nowych (ide najmä o fond „Ministerstvo zahraničných vecí“). Snažila som sa zachytiť ako Slovenskú ľudovú stranu vnímali poľskí diplomati, akreditovaní v ČSR, pôsobiaci predovšetkým priamo na Slovensku. Poľské archíválie som doplnila a konfrontovala s pramenovou bázou, ktorú mi poskytli archívne fondy v slovenských a českých archívoch, dobová tlač a predchádzajúca literatúra k danej téme.

Na porade katolíckeho duchovenstva a aktívnych laikov katolíckej cirkvi 19. dec. 1918 v Žiline sa obnovila Slovenská ľudová strana (vznikla pred prvou svetovou vojnou v roku 1913, ale pre mimoriadnu situáciu nemohla rozvinúť činnosť). Túto schôdzu zvolal ružomerský farár Andrej Hlinka. Zišlo sa na nej okolo 300 osôb.¹ Už na tomto prvom straníckom zhromaždení sa prejavili vnútorné nedorozumenia. Podľa vtedajšieho ministra pre správu Slovenska dr. V. Šrobára, ktorý priebeh schôdze zachytil, problém spočíval v tom, že: „...Maďarónski kňazi chceli sa dostať do výboru. To prekazili Juriga, dr. Bražný a dr. Mičura“. Zrejme menovaní, ale predovšetkým sám zvolávateľ schôdze, Andrej Hlinka, mal zásluhu na tom, že účastníci schôdze prijali záverečné rozhodnutie v tom zmysle, že: „1. Slovenskí katolíci neuznávajú nijakých právomocí cirkevných alebo svetských, ktoré sú na území Maďarska a žiadajú si byť podria-

dení bezprostredne Sv. Stolicí. 2. Žiadajú odstránenie bývalými uhorskými kráľmi Slovákom natisnutých biskupov, ako i maďarónskych kňazov a žiadajú čím prv slovenských biskupov so súhlasom pápeža. 3. Žiadajú demokratickú zmenu patronátov. Má sa utvoriť všeobecná Slov. Katolícka Rada, ktorá by v súhlase s Rímom správu slov. katolíkov vykonávala“.²

Záujmom predsedu ľudovej strany bolo, vytvoriť čo najmasovejšie politické hnutie, a to za akúkoľvek cenu a akýmkoľvek spôsobom. V pluralitnom politickom systéme, aký sa vytvoril v spoločnom štáte slovenského a českého národa, mala totiž šancu presadiť svoj program a získať čo najväčší podiel na politickej moci iba strana, ktorá si vedela získať najväčšiu bázu prívržencov. Podiel na politickej moci bol najschodnejšou cestou k tomu, aby politická strana mohla vplyvať na vývoj v krajine a presadiť svoje politické koncepcie. Meradlom úspešnosti politických strán boli voľby do Národného zhromaždenia, do obcí a neskôr, už po roku 1928, aj do krajinského zastupiteľstva. Hlinka zo začiatku neváhal zapojiť do svojho politického prúdu aj tých duchovných a niektorých laikov z radov veriacich katolíckej cirkvi, ktorí poriadne neovládali v prvých rokoch po prevrate slovenský jazyk. Svoje stanovisko zdôvodňoval tým, že: „Ja im porozumiem. Výchova, minulosť, tradície, záujem, a nie snád vždy osobný, ale ich veriacich ich viedla do protivného tábora (...) každý sa nechce vystaviť večným urážkam a upodziejovaniam ako my. My Slováci sme semeno martýrov.“³ S jeho veľkorysým postojom sa nestotožňovali niektorí ešte predvojnoví zakladatelia slovenského katolíckeho politického prúdu, najmä tí, ktorí boli neraz perzekvovaní uhorskou štátnou mocou.

Cieľom ľudovej strany a motívom jej pôsobnosti bola obhajoba záujmov katolíckej cirkvi (ako inštitúcie a ideovo-duchovnej organizácie). Duchovenstvo katolíckej cirkvi si uvedomovalo, že môže i cez činnosť konfesijného politického prúdu ovplyvňovať napr. prijímanie dôležitých zákonov na pôde parlamentu, ktoré priamo súviseli s činnosťou

cirkvi, s financovaním duchovenstva zo štátneho rozpočtu, novoprijímané zákony vytvárali tiež podmienky pre zabezpečenie školstva a pod.

Po obnovení ľudovej strany sa jej prirodzeným centrom stal Ružomberok. Tu bol farárom Andrej Hlinka, bývali tu aj iní politickí činitelia a tlačili sa tu noviny *Slovák*. Vedenie strany zavčas pochopilo politický význam Bratislavy, kde sa sústreďovali všetky dôležité celoslovenské inštitúcie, sídlila tu univerzita, začal sa rozvíjať kultúrno-spoločenský život. Preto sa 25. marca 1921 presídlila do Bratislavy redakcia *Slováka* a v roku 1922 aj hlavný sekretariát ľudovej strany. Od toho času začali funkcionári ľudovej strany budovať svoju organizačnú sieť na pevnejších vzájomných väzbách. Vzrástol počet členov (v roku 1918 mali 2 115 členov, v roku 1922 už 14 803 členov) aj prívržencov, ktorí sa organizovali napr. v kresťanských odborových združeniach.⁴ Činnosť celej organizačnej siete riadil hlavný sekretariát. V dvadsiatych rokoch sa na jeho čele vystriedali F. Unger, J. Hamaj a P. Macháček. Popri predsedníctve pôsobil v ľudovej strane aj ďalší rozhodujúci orgán (od pracovného zjazdu strany, ktorý sa konal 5. nov. 1920 v Ružomberku) – Politický klub katolíckeho duchovenstva slovenskej ľudovej strany, na čelo ktorého bol od začiatku menovaný dr. J. Tiso,⁵ ktorého duchovenstvo jednoznačne už v tomto čase vytipovalo za kandidáta na predsednícku funkciu po A. Hlinkovi. Tiso si dôveru katolíckych kňazov získal okrem iného tým, že svojím vzdelaním, získaným vo viedenskom Pázmáneu i neskorším samoštúdiom prerástol bežnú úroveň slovenského duchovenstva, ďalej tým, že pôsobil v decembri 1918 v miestnej slovenskej národnej rade v Nitre, kde po obnovení ľudovej strany v roku 1918 tiež budoval jej organizácie. Treba povedať, že Andrej Hlinka k tomuto svojmu nástupcovi neprechovával taký úprimný vzťah, ako napr. ku Karolovi Sidorovi, ku katolíckym duchovným dr. Jánovi Budayovi či Ignácovi Grebáčovi-Orlovovi, alebo ružomerským bratom Karolovi a Antonovi Mederlyovcom. Ich vzájomný vzťah bol síce korektný, ale nikdy nie priateľský či srdečný.

Napätie medzi zakladajúcimi členmi, ktorí stáli pri zrode ľudovej strany sa dočasne odstránilo, aj keď problémy, ako ukázal nasledujúci vývoj, zlikvidované zrejme neboli. Svedčí o tom informácia, ktorú poslalo z Prahy poľské vyslanectvo 7. okt. 1920 svojmu varšavskému ministerstvu zahraničných vecí.⁶ Autor – náčelník kancelárie vyslanectva Wacław Łaciński – upozornil na opätovný tlak promaďarsky orientovaného duchovenstva v ľudovej strane. Táto skupina katolíckych kňazov sa údajne bála odísť do Maďarska, lebo tam vládol teror. Snažia sa (na rozdiel od štyroch biskupov a viacerých duchovných, ktorí emigrovali hneď po vzniku Č-SR do Maďarska) pôsobiť aj naďalej na Slovensku a zapojiť sa aj do činnosti ľudovej strany, ktorú však chcú uspôsobiť podľa svojich predstáv. Vyslanectvo zdôrazňovalo, že iba predseda ľudovej strany svojou autoritou dokázal integrovať viaceré prúdy a skupiny vo vlastnej strane a zabrániť jej štiepeniu.

Zrejme aj zjednocovacia taktika A. Hlinku prispela k tomu, že poľské vyslanectvo v správe z 21. jan. 1922 už mohlo konštatovať, že Slovenská ľudová strana bola v tomto čase najmasivejšou stranou na Slovensku.⁷ Opierala sa najmä o vidiek, o chudobnejšie vrstvy slovenských roľníkov. Medzi jej prívržencov patrili roľnícke ženy, ktoré sa síce nehlásili medzi členov, ale strana mala v nich stabilnú oporu. V programe – podľa spomínanej informácie – dominovala požiadavka autonómie Slovenska, pričom predstavy o tom, čo je autonómia a čo by ňou Slovensko, resp. slovenské obyvateľstvo získalo, sa v ľudovej strane rôznili. Vyslanectvo ďalej konštatovalo, že ľudová strana prerušila koncom roku 1921 užšiu spoluprácu s obdobnou katolíckou konfesijnou stranou v Čechách (Československá lidová strana), ktorá bola provládna. Ľudová strana sa po rozchode s lidovou stranou zaradila medzi protivládne opozičné prúdy. Časť politikov ľudovej strany mala – podľa spomínanej správy – spojenie s protičesko-slovenskou iredentou v Poľsku, ktorá vydávala tamojší časopis „Slovák“, ale táto skupina nemala veľa prívržencov v slovenskom prostredí.

Dobré kontakty s predstaviteľmi správnych inštitúcií na

Slovensku si vytvorili poľské konzuláty v Bratislave a v Košiciach. Pomohli im preniknúť do centra slovenskej spoločnosti a získavať mnohé dôverné informácie o vývoji slovenskej ekonomiky a o politickej situácii. Získavali si rôzne „nekonvenčné“ hodnotenia významných osobností, ktoré im umožňovali nazrieť „pod pokrievku“ života cirkví a pod. Napr. košický župan dr. Ruhmann zasvätil viackrát konzula v Košiciach do problémov politických strán a vzťahov medzi poprednými politickými (aj cirkevnými) osobnosťami vo svojom regióne.⁸ Naznačil v nich okrem iného pokusy o vytvorenie bloku opozičných politických strán, ktorý sa rysoval najmä vo východoslovenských okresoch, kde opozičné strany nadväzovali spoluprácu vo väčšej miere. Tieto skutočnosti nadobudli mimoriadny význam najmä v predvolebnej kampani v roku 1923. Išlo o voľby do župných zastupiteľstiev, ktoré sa konali 30. sept. 1923.⁹ Bolo zrejmé, že najväčšími rivalmi pri získavaní hlasov voličov na východnom Slovensku boli: ľudová strana, slovenskí agráристи a komunisti.¹⁰ Ľudová strana vďaka neúnavnej práci svojich funkcionárov sa dostala práve v tomto predvolebnom období na čelo najmasovejších politických strán, ktoré si vybudovali organizačnú sieť na Slovensku. Dokázala „osloviť“ viacej než 400 000 voličov. V rebríčku popularity za ňou v týchto voľbách nasledovali slovenskí agráристи a tretie miesto zaujala KSČ. Ľudová strana získala v týchto voľbách rozhodujúce pozície najmä v Liptove, na Spiši, na Považí, vo zvolenskom a peziňskom volebnom okrese. Zo všetkých – približne 600 poslanceckých miest v župných zastupiteľstvách – získala viac ako tretinu, čo pri širokej škále kandidujúcich politických subjektov bol úspech, ktorý vysoko ocenili aj poľskí diplomati, akreditovaní na Slovensku.¹¹ Jednou z dôležitých príčin volebného úspechu rovnako ľudovej strany ako slovenských komunistov bolo rozčarovanie slovenského obyvateľstva s vývojom povojnovej situácie na Slovensku, najmä s nárastom ekonomicko-sociálnych problémov, so zánikom priemyselných závodov, a tým i s rastom nezamestnanosti, beznádeje a biedy.

Ľudová strana svojím volebným úspechom však neupútal iba pozornosť Poliakov. O jej volebný úspech a o príčiny tohto úspechu sa v nezvyklej miere začali zaujímať aj v Prahe, kde sa na rôznych politických fórach i v tlači pertraktovala otázka možného vstupu hlinkovcov do vlády¹² ako jednej z ciest „upokojenia revoltujúceho Slovenska“. Andrej Hlinka situáciu ešte nepokladal celkom za zrelú pre takýto vážny politický krok. Nezabúdaj však pripomínať, že jeho strana sa neuspokojí iba s dajakými bezvýznamnými ministerskými kreslami. Ak pôjde do vlády, musí mať ministerské kreslá „vyfutrované autonómiou Slovenska“, pod čím nepochybne myslel prevzatie významného podielu politickej moci na Slovensku do rúk svojich stúpcov. S týmto cieľom zahájila jeho strana nákladnú a aktívnu predvolebnú kampaň už rok pred parlamentnými voľbami, o ktorých sa predpokladalo, že budú prebiehať v roku 1925.

Na pomoc, ako aj pri iných dôležitých príležitostiach, prišla ľudovej strane v predvolebnej kampani aj hierarchia katolíckej cirkvi. Na zjazde slovenských biskupov, ktorý sa zišiel 26. nov. 1924 v Žiline vznikol podnet pre vznik pastierskeho listu, ktorý katolícke duchovenstvo na celom území Slovenska čítalo na bohoslužbách v nedeľu 28. dec. 1924.¹³ Za iniciátora tohto pastierskeho listu sa v dôverných kruhoch označoval košický biskup Augustín Fischer-Colbrie. Dokument, podpísaný všetkými slovenskými katolíckymi biskupmi a grécko-katolíckym biskupom z Mukačeva prudko napádal všetkých nositeľov liberalistických a antireligijných tendencií, najmä funkcionárov ľavicových politických strán. Odvolávali sa pritom na príklad holandských, nemeckých a švajčiarskych katolíkov. Pastiersky list zakazoval duchovenstvu krstiť, sobášiť a pochovávať sociálnych demokratov a komunistov. Veriacim zakazoval akúkoľvek činnosť v ľavicových stranách, v ich odborových organizáciách či iných spolkoch. Predovšetkým nemali prejavovať občiansku dôveru a odovzdať hlas protikresťanským stranám. Tieto „zákazy“ sa vzťahovali aj na rodinných príslušníkov osôb angažovaných v ľavicových politických prúdoch. Táto ne-

zvyklá iniciatíva sa v liste zdôvodňovala napr. otázkou: „Či pastieri môžu nedbalo čakať až vlci úplne zničia stádo? (...) Aký majú úmysel s kresťanstvom, osvedčujú tým, že ho vytískajú z každej ustanovizne súkromného a verejného života. Odcirkevníť a zlaicizovať všetko: to je ich heslom. Čo to znamená po slovensky, keď nie zosvetáriť a spohanštiť? Radi by Cirkev pozbavili všetkého vplyvu a orabovať i z posledného haliera, aby potom ako pokazená slúžka a opustená žobráčka hľadala útulok v katakombách. Kto nepočul o rozluke [cirkvi od štátu, pozn. A. B.] a o sekularizácii [ide o parcelovanie cirkevného majetku podľa zákona o pozemkovej reforme, pozn. A. B.]?“¹⁴

Pastiersky list – nielen podľa informácie košického konzulátu, ale aj ďalších poľských diplomatických zástupcov v Č-SR – vyvolal veľkú ozvenu v lavicových politických stranách, ku ktorým sa pripojili aj denníky ďalších politických prúdov. Vo februári 1925 sa týmto pastierskym listom zaoberal aj parlament. Socialistické strany ho chápali ako výzvu k obnoveniu aktivity za odluku cirkvi od štátu, čo bolo problematické najmä preto, že v polovici 20. rokov dozrievala príprava medzištátnej zmluvy medzi Č-SR a Vatikánom, na ktorej mal Vatikán veľký záujem. Prajný ohlas voči pastierskemu listu slovenského biskupského zboru prejavili svojím vyhlásením, publikovaným v tlači, aj českí a moravskí biskupi.¹⁵ „Uzmierenie“ oboch do boja vyhrotených táborov si želalo nielen duchovenstvo katolíckej cirkvi, ale aj iných konfesíí, pretože sa slubne vyvíjali aj prípravy dlho očakávaného tzv. kongruového zákona, ktorým sa k lepšiemu mali upraviť mzdy duchovných. Vznikli obavy, či sa napätím, vyvolaným pastierskym listom, tieto prípravy neodložia na dlhší čas.

Do predvolebnej kampane sa snažili zasiahnuť aj americkí krajanovia. Poslali finančnú subvenciu na agitačné aktivity slovenským evanjelikom. Peniaze získala Slovenská národná strana. Poľské vyslanectvo v Prahe však napriek tomu nepredpokladalo, že by tento politický smer mohol výrazne zasiahnuť do boja o poslanecké hlasy na Slovensku.¹⁶

Pastiersky list a mimoriadna aktivita funkcionárov ľudovej strany zrejme pomohli HSLS v predvolebnej kampani získavať priazeň voličov. Parlamentné voľby v novembri 1925 sa stali významným medzníkom nielen v dejinách ľudovej strany, ale slovenského politického života vôbec. Na Slovensku získala prevahu jednoznačne protivládna opozícia, čiže ľudová strana, KSČ a maďarské menšinové politické prúdy. Voľby boli svedectvom sklamaní obyvateľstva na Slovensku a jeho nespokojnosťou so súčasnou situáciou. Ani druhé miesto, ktoré svojimi 248 034 voličskými hlasmi obsadili v slovenskom prostredí provládni agrárci, nemohlo zatieniť úspech opozičných strán.

Ľudová strana šla do týchto volieb prvý raz pod názvom Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLS), aby sa výrazne odlíšila od prívržencov ľudovej strany, ktorí si pod vedením dr. M. Mičuru vytvorili samostatnú frakciu celoštátneho katolíckeho hnutia a šli do parlamentných volieb na Slovensku ako rivali ľudákov. Bol to jeden zo série predvolebných „trikov“, ktoré zorganizovali konkurenčné vládne politické strany a ich predstavitelia¹⁷ s cieľom oslabiť pozície HSLS na Slovensku. Ľudová strana získala v parlamentných voľbách 15. nov. 1925 až 489 111 hlasov, čiže zaokrúhlene 34% všetkých odovzdaných volebných lístkov.¹⁸ Jej pozícia v porovnaní s voľbami do župných zastupiteľstiev v roku 1923 vzrástla asi o 70 000 voličských hlasov.

Andrej Hlinka po voľbách poďakoval voličom za ich dôveru v publikovanom ohlase, v ktorom zdôraznil, že nepochyboval o víťazstve svojej strany, pretože: „My išli sme do volieb sami. Ako Slováci. My sme stranou slovenskou. My máme svoj slovenský program, ktorý neopustíme, ani nezradíme... Strana naša je majákom Národu Slovenskému. Maják tento bude svietiť, dokiaľ žiť bude i národ. Kto nás v borbe podporil, národ mu to nezabudne.“¹⁹

Úspech vo voľbách rozvíril vnútrostranícku situáciu v HSLS. Časť vedenia už pred voľbami – zrejme zatiaľ iba nezáväzne a tajne – rokovala s vládnymi činiteľmi o možnej povolebnej spolupráci ľudovej strany s inými najmasovejší-

mi stranami na pôde vlády. Z jediného zachovaného prameňa o týchto rokovaníach vyplýva, že dotýčným funkcionárom šlo prioritne o to, aby získali úmerný podiel na politickej moci, čiže obsadenie významných kresiel vo vláde ale predovšetkým v štátnej administratíve na Slovensku. Po získaní dostatočného počtu voličských hlasov – čo vopred predpokladali – si nárokovali obsadiť svojimi stúpenkami dve ministerské kreslá v pražskej vláde, post ministra s plnou mocou pre správu Slovenska (centrálna administratívno-politická inštitúcia na Slovensku) a miesta štyroch zo šiestich županov.²⁰ Tieto žiadosti výstižne symbolizovalo ľudovou stranou preferované agitačné heslo: „Slovensko Slovákom“, ktoré sa dalo dešifrovať tak, že HSLS ako najmasovejšia strana na Slovensku má prioritné právo prevziať osud Slovenska a jeho ďalší vývoj do svojich rúk.

Je zrejmé, že celoštátne politické strany neboli pripravené na to, aby sa po voľbách podelili s víťazmi vo voľbách o posty, ktoré mali už obsadené svojimi ľuďmi. Výsledky volieb na Slovensku ich však postavili pred alternatívu: buď sa dohodnú s HSLS, alebo musia prijať medzi seba ďalšie významné opozičné prúdy, čiže komunistov alebo maďarské menšinové politické strany. Zrejme sa im v tejto horúcej situácii zdalo predsa len najvýhodnejšie rokovať s ľudovou stranou, rokovania čo možno najviac preťahovať a medzitým hľadať také riešenia, aby uspokojili HSLS a pritom im nevzdali rozhodujúce pozície na Slovensku.

HSLS ako najmasovejšia politická strana na Slovensku čakala na pozvanie do vlády. A. Hlinka chcel túto perspektívu urýchliť a preto odcestoval do Prahy, aby bol „po ruke“, keby chcel nominovaný ministerský predseda (ako bolo bežným zvykom) hovoriť s ním o podmienkach vstupu do vlády. Lenže pozvanie ani ponuka k rokovaní neprichádzali a urazený predseda HSLS sa pobral po štyroch dňoch márneho čakania späť na svoju ružomerskú faru.²¹ Jeho stúpenki – funkcionári HSLS medzitým zorganizovali poradu novozvolených poslancov a senátorov, ktorá sa zišla v Trnave v dňoch 27. – 28. nov. 1925 s cieľom stanoviť plán aktuál-

nej stratégie a nového programu ľudovej strany.²² Na túto schôdzku prizvali aj ďalších funkcionárov. Počas prvého rokovacieho dňa svoju neúčast ospravedlnil dr. V. Tuka. Svoju absenciu zdôvodnil tým, že už dávnejšie mal dohodnuté stretnutie s významným českým politikom, s ktorým mali hovoriť o možnostiach spoluúčasti HSLS na vláde.

Na trnavskom zhromaždení i pri nasledujúcich akciách HSLS vyšli na povrch vážne rozpory vo vnútri ľudovej strany. Na príčine bola práve perspektíva spoluúčasti vo vláde. Zdá sa, že záujem o spoluvládnutie HSLS prejavovala najmä staršia generácia, predovšetkým tí funkcionári ľudovej strany, ktorí mali nádej, že sa im podarí získať niektorú z naplánovaných lukratívnych funkcií vo vláde alebo v štátnej administratíve na Slovensku. Predseda Hlinka bol po neúspešnom pobyte v Prahe mimoriadne opatrný. Chcel prenechať definitívne rozhodnutie o tomto závažnom kroku na vyšších cirkevných hodnostároch. V Ríme bol práve český prímás, arcibiskup dr. František Kordač, ktorý tam zrejme referoval o situácii katolíkov v Č-SR. Hlinka veril, že dostane od neho urýchlene telegram s presnými inštrukciami ako sa v danej situácii zachovať.²³ Očakávaný telegram však neprichádzal. Na čele funkcionárov, ktorí vytrvalo podporovali vstup HSLS do vlády boli dr. J. Buday, dr. F. Juriga, dr. M. Gažík a dr. J. Tiso. Svoje odmietavé stanovisko voči vstupu do vlády prejavila iná skupina funkcionárov v ktorej boli okrem iného Hvozdk, F. Tománek a mladší, radikálnejší politici. Výmena názorov na tento problém bola veľmi ostrá. Hlinka sa snažil atmosféru mierniť, čo sa mu darilo iba s veľkou námahou. Bolo zrejmé, že víťazstvo vo voľbách sa stalo predzvesťou rastu vnútrostraníckeho napätia a množiacich sa rozporov vo vnútri ľudovej strany.²⁴

Účastníci trnavského zhromaždenia prijali na záver schôdze *Ohlas*, ktorý publikovali v tlači a jeho text zachytil aj poľský konzulát v Bratislave.²⁵ Vypracoval ho dr. Juriga. Písalo sa v ňom, že Slováci, ktorí dali svoj hlas ľudovej strane uznávajú, že jediným štátom, v ktorom chcú žiť je Č-SR, ale súčasne žiadajú aby slovenský jazyk bol jediným jazy-

kom v slovenských školách, v úradoch a v celospoločenskom živote na Slovensku, aby vládol v celej spoločnosti duch národný a kresťanský, aby mali obyvatelia zabezpečenú prácu, aby sa znížili dane, aby na Slovensku na všetkých postoch dostávali prácu predovšetkým samotní Slováci a súčasne aby štát vytvoril podmienky pre slovenských sezónnych robotníkov, najmä poľnohospodárov, aby si našli prácu v zahraničí. V *Ohlase* tiež žiadali, aby na Slovensko prichádzali v paritnej miere štátne investície a štátne objednávky, aby sa s konečnou platnosťou urýchlene vyriešila dlhodobá obchádzaná otázka železničných taríf (t. j. aby boli prepravné tarify na slovenských železniciach znížené na úroveň českých železníc, čím by boli zrovnoprávnení slovenskí výrobcovia) a napokon žiadali amnestiu pre politických väzňov. Dokument mal ústretový charakter, podával ruku k spolupráci s vládnymi koalíčnými stranami. Ihneď po skončení trnavskej porady ľudová strana zorganizovala v Bratislave verejné zhromaždenie. Zišlo sa pri príležitosti menín predsedu strany. A. Hlinka na tomto zhromaždení prečítal spomínaný *Ohlas* a dal ho „odsúblasť“ zhromaždeným prívržencom svojej strany.

Medzitým sa začali rozhovory o vstupe ľudovej strany do vlády. Na prekvapenie vedenia HSLS – dr. Milan Hodža nejavil priveľký záujem o ich spoluúčasť vo vládnej koalícii. Opatrnícky postoj Milana Hodžu a vôbec vládnej koalície je možné vysvetliť iba obavami z toho, čo prinesie povolebná budúcnosť na Slovensku. Agrárna strana, rovnako ako sociálni demokrati či po roku 1918 exportované československé politické strany, mali v podstate už obsadené posty županov i významné úradnícke a lukratívne ekonomické rozhodujúce posty na Slovensku. Nemienili odovzdať vládu na Slovensku do rúk ľudovej strany a tým sa o tieto pozície podeliť.

Denník *Slovák* publikoval požiadavky poslancov a senátorov HSLS, zhrnuté v záverečnom *Ohlase* z trnavského stretnutia a zdôraznil, že ak vláda bude tieto požiadavky akceptovať, a predovšetkým ak zabezpečí pre HSLS vedenie

ministerstva pre správu Slovenska (o postoch županov sa už nehovorilo), môže počítať s podporou a spoluprácou HSLS. To bol príslub ochoty vstupu ľudovej strany k vstupu do vlády. Jeden z priamych účastníkov týchto udalostí, predstaviteľ mladej generácie HSLS – A. Mach vo svojich spomienkach v tejto súvislosti uviedol, že motívom ku kooperácii s vládou bola pre mnohých činiteľov HSLS skutočne predovšetkým vidina županských, riaditeľských či aspoň referentských funkcií v štátnej správe.²⁶ Vedenie HSLS si väčšmi uvedomovalo skutočnosť, že stranícky aparát sa volebnou kampaňou finančne úplne vyčerpal a zadlžil. Od vstupu do vlády očakávali okrem iného aj prísun peňazí. Po trnavskej porade a bratislavskom verejnom zhromaždení si v Prahe i v štátnych inštitúciách na Slovensku uvedomili, že ľudová strana naštartovala s omnoho väčšou razantnosťou zápas o svoj podiel na politickej moci.

Perspektíva zapojenia opozičnej HSLS do vlády nenechala ľahostajných ani poľských diplomatov. Vyslanectvo v Prahe po zhodnotení situácie a možných perspektív nasledujúceho vývoja na Slovensku upozorňovalo, že je potrebné, aby sa poľské ministerstvo zahraničných vecí viac zainteresovalo do problematiky a aby ukázalo Slovákom [t. j. Hlinkovej slovenskej ľudovej strane – pozn. A.B.], že poľský národ je na ich strane a nevydá slovenský národ len tak lacno „na lup čechizácii“ bez zainteresovania sa do ich osudu.²⁷

Iniciatívy pri riešení otázky vstupu HSLS do vlády sa ujali dve strany: Československá národnodemokratická strana na čele s dr. K. Kramárom a časť Československej ľudovej strany. Na pôde parlamentu sa v decembri 1925 v mene týchto strán vyjadrili ich poslanci v tom zmysle, že Slovensko má právo na celokrajinskú (zemskú) správu, ktorá môže byť akýmsi zábleskom autonómie Slovenska. Slovenský sociálny demokrat, dr. I. Dérer, nachádzal východisko vo vzniku slovenského parlamentného výboru, čiže inštitúcie, ktorá by združovala poslancov a senátorov zo Slovenska a ktorá by sa primárne mala vyjadrovať k aktuálnym

problémom Slovenska.²⁸ Delegácia ľudovej strany, ktorú určilo ešte trnavské zhromaždenie (boli v nej A. Hlinka, dr. J. Buday, dr. F. Juriga, dr. V. Ravasz) sa zúčastnila rokovaní s ministerským predsedom A. Švehlom, ktorému odovzdala svoje požiadavky, sformulované ešte v Trnave. Švehla bol prístupný k ďalšiemu rokovaniu, žiadal však od ľudovej strany, aby zmiernila v tlači a na verejných zhromaždeniach ostrie protivládnej kritiky a podporovala vládne iniciatívy. Za to jej predbežne sľúbil iba toľko, že vláda nepredloží žiaden návrh zákona, s ktorým by nesúhlasila cirkevná hierarchia či duchovenstvo.

Katolícke duchovenstvo zo Slovenska sa zišlo na dôvernú poradu 26. jan. 1926 v Topoľčanoch a rokovalo aj o vstupe HSLS do vlády. Zasadaniu predsedal biskup Michal Bubnič. Pri hlasovaní sa väčšina zúčastnených vyjadrila za to, aby ľudová strana pôsobila vo vláde.²⁹

Prajný vietor v rokovaní s delegáciou ľudovej strany zavial až po demisii Švehlovho vládneho kabinetu (17. marca 1926) a po nástupe tzv. úradníckej vlády na čele s Janom Černým, ktorý prejavil omnoho väčšiu ústretovosť voči požiadavkám ľudovej strany. Černého vláda pôsobila do 12. okt. 1926. Vystriedala ju vláda opäť na čele s agrárnikom Antonínom Švehlom. Rokovania s ľudovou stranou sa už dostávali do konečného štádia. Zrejme predovšetkým preto, že vládne strany, predovšetkým agrárici našli spôsob, ako prijať riešenie, ktorého súčasťou mal byť zánik ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, aj existencia žúp na Slovensku. Podľa novej koncepcie štátnej správy mal vzniknúť na Slovensku centrálny administratívny orgán – krajinský úrad na čele s krajinským prezidentom a s poradným orgánom – krajinským zastupiteľstvom, do ktorého by poslancov čiastočne volili politické strany a čiastočne by členov zastupiteľstva menovalo ministerstvo vnútra podľa návrhov rôznych organizácií. Zákon o reorganizácii štátnej správy (č. 125/ 1927) prijala poslanecká snemovňa 1. júla 1927 a senát ho odsúhlasil 14. júla 1927. Prijatím tejto zákonnej normy sa úplne poštátnila a ďaleko viacej scentra-

lizovala samospráva. Vládne strany reorganizáciou správy docielili to, že na štátnu správu, ovládanú profesionálnymi byrokratmi a riadenú z Prahy ministerstvom vnútra, nemali žiaden vplyv politické subjekty. Nezískala ho ani ľudová strana a to i napriek tomu, že mala právo obsadiť post prezidenta krajinského úradu a najväčší počet miest poslancov krajinského zastupiteľstva. Krajinský úrad sa síce stal právnickou osobou (právnym subjektom), ale jeho pôsobnosť zákon ohraničil iba na riešenie sociálnych, ekonomických, zdravotníckych a kultúrnych problémov. Zatiaľ čo riešenie všetkých politických otázok si ponechala v plnej kompetencii vláda, čiže ministerstvo vnútra.³⁰

Ľudová strana už v priebehu roku 1926 zintenzívnila rokovania s vládou. Minister Dr. M. Hodža už tentoraz neváhal rokovať s politikmi HSLS (rokoval osobitne s A. Hlinkom a osobitne aj s dr. F. Jurigom s F. Tománkom). Podľa konfidenských informácií, ktoré dostalo ministerstvo vnútra a prezidentská kancelária o týchto rozhovoroch, sa Hodža snažil presvedčiť funkcionárov HSLS o tom, že vstup HSLS do vlády by mohol znamenať nové nasmerovanie dlhodobej perspektívy politického vývinu v celom štáte. Netajil sa tiež tým, že i preňho by posilnenie slovenskej časti vládnej zostavy znamenalo v danej situácii úspech, pretože sa pred ním – podľa jeho vyjadrenia – črtá možnosť kandidovať v blízkyh prezidentských voľbách na tento najvyšší post v štáte. Funkcionárom HSLS mal podľa informácie sľúbiť, že v prípade jeho zvolenia do tejto výnamnej funkcie by zabezpečil pre Slovensko do 5 rokov samostatný slovenský snem a realizáciu aj ďalších požiadaviek, ktoré obsahovala ľudovou stranou preferovaná Pittsburská dohoda z roku 1918.³¹ Hodžove aktivity po jeho nástupe do funkcie premiéra československej vlády v roku 1935 naznačujú, že správa konfidenta, určená pre ministerstvo vnútra o rozhovore ministra Hodžu s predstaviteľmi HSLS, mohla byť pravdivá a že Hodža to s riešením slovenskej otázky aj formou autonómie Slovenska mohol myslieť vážne.

V rámci koalických dohovorov podporili konfesijné stra-

ny (aj HSLS) návrh agrárnikov na zvýšenie colných poplatkov, určených na dovážané poľnohospodárske plodiny a tovary do Č-SR a za to získali ich podporu pri presadení tzv. kongruového zákona, ktorým sa upravili platy duchovenstva. Prijatie týchto zákonov bolo predzvesťou spolupráce agrárnej strany s Československou ľudovou stranou a HSLS na pôde budúcej vládnej koalície.

Napriek ochote ľudovej strany k určitým ústupkom v ich požiadavkách, rokovania jej predstaviteľov s reprezentantmi vládnych strán sa vliekli po celý rok 1926. Až 15. dec. 1926 vláda ponúkla ľudovej strane definitívne dve ministerké kreslá (ministerstvo zdravotníctva a ministerstvo unifikácie správy), ako aj perspektívne obsadenie postu krajinského prezidenta, samozrejme za okolností, že sa uskutoční reorganizácia správy. O ministerstve s plnou mocou a o obsadzovaní postov županov sa už vôbec nehovorilo. Od parlamentných volieb prešiel už rok a vedenie ľudovej strany bolo už značne nervózne z toho, že svojim voličom nemôže predložiť viditeľné výhody, získané za to, že sa ich zásluhou stala HSLS najmasovejšou stranou na Slovensku. Prvou lastovičkou „úspechu“ bolo pridelenie funkcie podpredsedu poslaneckej snemovne, ktorú získal v decembri 1926 dr. J. Buday. HSLS po dlhých, pre ňu nie veľmi úspešných rokovaniach vstúpila 15. januára 1927 do vlády. Kreslo ministra zdravotníctva obsadil dr. Jozef Tiso a na kreslo ministra pre zjednotenie zákonodárstva a štátnej správy vybral z troch navrhovaných kandidátov ministerský predseda a prezident dr. Marka Gažíka. Noví ministri skladali sľub do rúk prezidenta dňa 17. jan. 1927.³² Dekrétom zo dňa 29. júna 1928 menoval prezident republiky do funkcie krajinského prezidenta ľudovou stranou navrhnutého žilinského tabulárneho sudcu dr. Jána Drobného, ktorý nemal ani vo vlastnom politickom prúde priveľkú autoritu a jeho administratívne a právne poznatky do tých čias neprekročili rubikon okresného terénu. Súčasne dostal od prezidenta dekrét aj vládny radca, agrárnik Jozef Országh, ktorý bol poverený funkciou krajinského viceprezidenta. Napriek tomu, že Országhovi

chýbal vysokoškolský diplom, získal od roku 1918 v pôsobení vo vysokých funkciách v štátnej správe bohaté skúsenosti a tým sa stal reálne rozhodujúcou osobnosťou v činnosti krajinského úradu.

Vstup do vlády a dvojročné zotrvanie HSLS (do decembra 1929) vo vládnej koalícii priniesli pre jej členov a prívržencov rozčarovanie a sklamanie. Napokon dvojročný pobyt na čele akejkoľvek inštitúcie zrejme ani nemôže priniesť pre politickú stranu a jej prívržencov priveľké výsledky. Hádám za najväčší vklad pôsobenia ľudovej strany vo vláde možno chápať jej aktivitu v súvislosti s tzv. akciou lorda Rothermera, ktorá bola namierená proti existencii slovensko-maďarských hraníc. Anglický lord podporil intrigy maďarských revizionistických kruhov, namierené proti Č-SR a Slovensku a obhajoval právo Maďarska na pôvodné predvojnové „veľké Uhorsko“. Impulzom k rozsiahlej aktivite ľudovej strany proti tejto rothermerovskej kampani bolo zasadanie poslancov a senátorov HSLS 17. aug. 1927 v Ružomberku, ktoré rozprúdilo organizované verejné zhromaždenia, ktoré sa konali po celom Slovensku.³³ Svedok tých čias, Martin Čulen, vo svojich spomienkach naznačil, že pod tlakom pôsobnosti HSLS vo vláde sa začala meniť aj štruktúra zamestnancov štátnej administratívy na Slovensku, „čo znervózňovalo potomkov tých výsadných slovenských rodov, ktoré s neľúbosťou pozorovali, že na vedúce miesta v štáte sa dostávajú už aj iní, než oni a ich deti“. Pre ľudovú stranu bol nezanedbateľný aj prísun finančných prostriedkov „zo štátnej kasy“, s pomocou ktorých (prichádzali priamo zo Živnobanky) sa staval okrem iného kultúrny katolícky dom v Ružomberku, kde bola umiestená aj ružomerská katolícka fara.

Medzi negatíva, ktoré pravdepodobne prevýšili klady vstupu HSLS do vlády, treba zaradiť predovšetkým vnútrostranícke rozpory, ktoré vyvolala účasť ľudovej strany vo vládnej koalícii. Súčasťou týchto napätých vzťahov bol medziiným odchod (či vylúčenie) z HSLS jej zakladajúcich funkcionárov, ako bol napr. dr. F. Juriga a F. Tománek,

odchod z funkcií F. Skyčáka a ďalších. Vnútrostranícke napätie nadobudlo novú ostrosť najmä v súvislosti s prebiehajúcim politickým procesom proti šéfredaktorovi Slováka a významnému funkcionárovi HSLS dr. V. Tukovi v priebehu roku 1929, ktorý A. Hlinka charakterizoval ako boj slovenských evanjelikov proti slovenským katolíkom.³⁴ Nemala pravdu. Hoci vtedajšia justícia nemala dostatok dôkazov proti dr. V. Tukovi, neskorší výskum archívneho materiálu, ktorý sa nachádza v Budapešti ukázal, že dr. V. Tuka bol významným ohnivkom špionážnej antičesko-slovenskej siete. Napokon dr. Tuka nebol ani človek, ktorý by sa choval čestne voči svojmu ochrancovi – A. Hlinkovi, lebo zneužíval jeho neprítomnosť v roku 1926 (A. Hlinka sa zúčastnil eucharistického kongresu v USA) na intrigy a podkopávanie Hlinkovej autority.

Hlinka si uvedomoval, že účasť jeho strany vo vláde nepriniesla očakávaný úspech. V tlači zdôvodnil odchod HSLS z vládnej koalície (v októbri 1929) a pri tejto príležitosti uviedol, že pri rokovaníach (pred vstupom do vlády) ich vládne strany „lanárili“ priveľkými sľubmi, ktoré vonkoncom nedodrжали.³⁵ Sľubovali im okrem iného výhodnejšie ministerské kreslá, a síce post ministra hospodárstva alebo železníc. Podľa prísľubov mal ministerský predseda vytvárať podmienky, aby sa na Slovensku v úradoch prijímali prednostne Slováci. Nesplnili sa ani sľubované cirkevné školy a otvorenou otázkou zostalo aj zvýšenie plátov učiteľov v cirkevných školách, finančné vyrovnanie dôchodkov pensionovaných duchovných a učiteľov na cirkevných školách s inými penzistami – štátnymi zamestnancami. Takýchto podlížností, sľubených a nerealizovaných dohodnutých problémov, zostalo príliš veľa a preto Hlinka pokladal odchod z vládnej koalície za prirodzený politický krok. Jeho strana však pobytom vo vláde a rôznymi aférami, ktoré sa odhalili na záver spolupôsobnosti HSLS vo vládnej koalícii, stratila dôveru približne 85 000 občanov – voličov, čo sa prejavilo v parlamentných voľbách v roku 1929. HSLS sa opäť ocitla v tábore opozičných politických strán. Andrej Hlinka so

svojimi najbližšími spolupracovníkmi hľadal východisko z tejto situácie v aktivizácii svojho hnutia, v nových riešeniach, ktoré by odpovedali na aktuálne požiadavky dobovej situácie na Slovensku (začali sa prejavovať prvé príznaky svetovej hospodárskej krízy), ktoré by prispeli k zjednoteniu strany, rozdelenej na viaceré prúdy.

Slovenská ľudová strana prekonala v rokoch 1918–1929 dynamický vývin, ktorý poznačil jednak celospoločenský život v mladom česko-slovenskom štáte, do ktorého sa prenášali vplyvy aj zo zahraničia, predovšetkým priamo z Vatikánu, a napokon nemohol ostať imúnny ani voči spolupôsobeniu ostatných politických strán a osobností na slovenskej politickej scéne. V tomto desaťročí ešte držal „uzdu“ vedenia ľudovej strany jej zakladateľ a predseda Andrej Hlinka a to i napriek tomu, že sa už uňho začali prejavovať náznaky ťažkej, nevyliciteľnej choroby (rakovina), s ktorou bojoval v priebehu nasledujúcich rokov. Napokon už predvojnový politický zápas, splietaný s neustálym prenasledovaním a dlhoročným väzením i tvrdý politický boj po roku 1918, nemohli v živote ružomerského farára Andreja Hlinku ostať bez následkov. Ľudová strana síce vošla do slovenských dejín predovšetkým ako reprezentant a „bojovník“ za požiadavku autonómie Slovenska, čiže politického zrovnoprávnenia slovenského a českého národa v štátoprávnej sfére, bolo to však predovšetkým katolícke vierovyznanie, ktoré spájalo sociálne heterogénnu členskú základňu a množstvo jej prívržencov. Akýmsi lakmusovým papierom či politickou skúškou bol pre ľudovú stranu jej vstup do československej vlády v roku 1927 a krátkodobé dvojročné pôsobenie v nej. Treba konštatovať, že vedenie HSLS sa z poznatkov, nadobudnutých počas týchto dvoch rokov, poučilo a v nasledujúcom desaťročí nevstúpilo do vlády, pretože opäť nemalo zaručené od koalíčných partnerov splnenie svojich podmienok a cieľov a uvedomovalo si, že spolupúčasť vo vláde za takýchto okolností mohla znamenať len ďalšie rozčarovanie prívržencov a voličov.

Roky 1929–1930 sa stali prelomovými rokmi nielen v ži-

vote HSLS ale aj iných politických subjektov na Slovensku. Politická garnitúra, čiže mladá politická generácia, ktorá medzitým dorástla a významne sa pretláčala do slovenského politického života, už bola iná ako tá, ktorá doňho vstupovala v prevratových mesiacoch roku 1918. Aj celá slovenská spoločnosť bola na počiatku tridsiatych rokov bohatšia o nové poznatky i materiálne. Výskum ľudovej strany, jej osobností, v nasledujúcom desaťročí bude predmetom osobitnej štúdie.

Poznámky

- ¹ Šrobár V.: Osvobodené Slovensko, Praha 1928, str. 402.
- ² Medvecký, K. A.: Slovenský prevrat, III. Díl, Trnava 1930, str. 199.
- ³ Slovák – týždenník, 29. 3. 1919, r. 1, č. 2.
- ⁴ Archív ministerstva zahraničných vecí, Praha, Fond Politické veci II, 278, Správa zo zjazdu ľudovej strany, ktorý sa konal 3. 8. 1922 v Žiline.
- ⁵ Slovák, 9. 11. 1920, r. 2, č. 241.
- ⁶ AAN, Varšava, WW /oddiel pre východnú problematiku/, č. fascikla 5469
- ⁷ AAN, Varšava, WW, č. f. 5440.
- ⁸ AAN, fond Ministerstvo zahraničných vecí, Oddelenie D IV, Konzulát Košice. Viaceré informácie.
- ⁹ Slovenský denník 14. 10. 1923. r. 6, č. 235.
- ¹⁰ AAN, fond Ministerstvo zahraničných vecí, Konzulát Košice, fascikel č. 1, informácia zo dňa 26. 6. 1923, 7. 9. 1923 a 18. 9. 1923. Informácie do Varšavy písal vicekonzul K. Galas.
- ¹¹ Tamže, súhrnná štvrťročná informácia zo dňa 15. 10. 1923
- ¹² Napr. poslanec Igor Hrušovský v dôvernom liste adresovanom prezidentovi T. G. Masarykovi zo dňa 20. 10. 1923 oznámil, že medzi koalíčnymi vládnymi stranami a medzi slovenskými ľuďmi prebiehajú rokovania o vstupe ľudovej strany do vlády. Archív prezidentskej kancelárie, Praha, T 12/21, Slovensko.
- ¹³ AAN, Ministerstvo zahraničných vecí, Konzulát Košice, č. 23, informácia z 20. 1. 1925.

¹⁴ Tamže, doslovný slovenský text listu ako príloha informácie konzulátu. Zdá sa, že je to jediný zachovalý kompletný text tohto pastierskeho listu.

¹⁵ Slovák, 17. 1. 1925, r. 7, č. 13.

¹⁶ AAN, Ministerstvo zahraničných vecí, WW, Vyslanectvo Praha, fasc. 5446, Informácia z 19. 8. 1925.

¹⁷ Do volebných príprav HSLS zasvätený košický konzulát upozornil varšavské ministerstvo zahraničných vecí na to, že nemá zmyslu dáko výrazne podporovať v predvolebnej kampani poľské menšinové hnutie, pretože nemá v súboji o hlasy voličov s ľudovou stranou šancu získať výrazné pozície ani na Spiši ani v oravských lokalitách. Popritom konzulát upozornil na vznik bloku maďarských menšinových opozičných strán, ktoré sa môžu stať výraznými súpermi HSLS. Súčasne konzulát písal o akcii, zorganizovanej s finančnou dotáciou vládnych činiteľov. Na Slovensku sa odrazu, práve pred voľbami, zrodil nový denník, Slovenský národ, ktorého redaktorom sa stal „odštiepenec“ od HSLS, bývalý redaktor Slováka Jur Koza – Matejov. AAN, ministerstvo zahraničných vecí, Konzulát Košice /2, informácie z 14. 2. 1925 a z 18. 2. 1925 a z 10. 5. 1925.

¹⁸ Statistický přehled republiky Československé, Praha 1930, str. 261.

¹⁹ Slovák – týždenník, 22. 11. 1925, r. 6, č. 47.

²⁰ AAN, Ministerstvo zahraničných vecí, Konzulát Košice, č. 2 informácia z 26. 10. 1925. Aj Andrej Hlinka sa mal na pôde konzulátu vyjadriť v tom zmysle, že pokladá za svoju morálnu povinnosť, aby jeho strana vstúpila po voľbách do vlády.

²¹ AAN, Ministerstvo zahraničných vecí WW, Konzulát Bratislava/2 informácia z 3. 12. 1925.

²² Státní ústřední archiv, Praha (ďalej SUA), fond Ministerstvo spravedlivosti, kart. 3.

²³ AAN, Ministerstvo zahraničných vecí, Konzulát Bratislava / 2, informácia z 3. 12. 1925.

²⁴ Tamže, informácia zo dňa 23. 11. 1925.

²⁵ Tamže.

²⁶ Vnuk F., Mať svoj štát, znamená život. Politická biografie A. Macha, Bratislava 1991, str. 52.

²⁷ AAN, Ministerstvo zahraničných vecí, WW, Praha, kart. 5446, informácia z 23. 11. 1925.

²⁸ Slovák, 21. 1. 1926, r. 8, č. 16.

²⁹ Státní ústřední archiv, Praha, Fond Predsedníctvo ministerskej rady-S, kart. 107, informácia zo dňa 28. 1. 1926.

³⁰ Peňko K., Prehľad prác organizačnej verejnej správy na Slovensku podľa zákona č. 125/1927 do 1. 1. 1930, Československá ročenka za rok 1931, Bratislava 1932, str. 20 a n.

³¹ Státní ústřední archiv, Praha, fond MV – prez., 1925 – 30, XL 27, 225 – 472 – 3.

³² Archív kancelárie prezidenta republiky, Praha, č. 576 / 22

³³ Státní ústřední archiv, Praha, Fond Predsedníctvo ministerskej rady – Slovensko, kart. 107., tiež *Gazdovské noviny*, 2. 9. 1927, r. 9, č. 36, AAN, Ministerstvo zahraničných vecí, Vyslanectvo v Prahe, č. 5421, informácia zo dňa 27. 10. 1927.

³⁴ AAN, Ministerstvo zahraničných vecí, Fond konzulát Bratislava, č. 3, informácia z 9. 10. 1929.

³⁵ AAN, Ministerstvo zahraničných vecí, Konzulát Bratislava, č. 3, informácia zo dňa 9. 10. 1929.

PÔSOBENIE WŁADYSŁAWA BOBEKA V BRATISLAVE PODĽA ÚDAJOV V ARCHÍVE FIF UK

Jozef Hvišč

V ktorom roku Władysław Bobek, lektor poľského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, prišiel do Bratislavy? Túto zdanlivo banálnu otázku si kladiem preto, lebo autori biografických článkov o Bobekovi nie sú pri dátovaní jeho bratislavského pôsobenia jednotní.

Prvý článok o Bobekovi bol u nás publikovaný v roku 1946 v podobe oneskoreného nekrologu¹ (Bobek zomrel v júni 1942 v Oświęcimie). Autorom článku bol Jozef Bánsky, ktorý študoval a po ukočení štúdia pôsobil na Filozofickej fakulte UK v rokoch, keď spomienky na obľúbeného poľského lektora boli medzi pracovníkmi fakulty ešte veľmi živé, takže jeho údaje o živote a výskumnej práci W. Bobeka (k článku bola pripojená aj bibliografia) sa mohli považovať za veľmi vierohodné. **Bánsky uvádza rok príchodu 1936.**

Tento údaj uvádzajú aj ďalší povojnoví bádatelia: Milan Kudělka v slovníku českých a slovenských slavistov,² Pavol Winczer v slovníku poľských spisovateľov,³ a nesprávny údaj sa vyskytuje aj v reprezentatívnej *Encyklopédii Slovenska*.⁴

Na polonistickej konferencii 10.–12. októbra 1967 v Smoleniciach v referáte Anny Laťákovvej *Władysław Bobek a slovenská literatúra* bol dátum Bobekovho príchodu do Bratislavy **stanovený na rok 1928**. Laťáková prvá nahliadla do písomností W. Bobeka, uložených v archíve Filozofickej fakulty a svoje tvrdenie doložila textom Bobekovho vlastného životopisu, ktorý v jej preklade (poľský originál je t. č. neprístupný) znie:

„Narodil som sa 1. júna 1902 vo Wrzawach, okres Tarnobrzeg, woj. Lwów. Po skončení obecnej školy vo Wrzawach išiel som na gymnázium v Mielcu, kde som v júni r. 1921 zložil skúšku dospelosti. V tom istom roku som sa zapísal na

Filozofickú fakultu Jagiellońskiej univerzity v Krakove a navštevoval som prednášky jazyka poľského u prof. Łosia i Nitscha, prednášky lingvistické u prof. Rozwadowského, Kallenbacha i Windakiewicza, prednášky o filozofii u prof. Heinricha, Garbowského i Rubczyńskiego. Zúčastňoval som sa na seminároch prof. Chrzanowského, Łosia, Nitscha i Rozwadowského. Navštevoval som lektoráty bulharčiny, češtiny, slovenčiny, ruštiny. Roku 1925 som zložil štátnu skúšku z polonistiky ako hlavného predmetu a z histórie ako predmetu vedľajšieho, ako aj skúšku z pedagogiky. Roku 1926 bol som promován na doktora filozofie na Univerzite Jagiellońskiej na základe svojej práce „*Argenida W. Potockiego w stosunku do swego oryginału*“. Od roku 1925/1926 bol som učiteľom jazyka poľského a histórie na štátnom gymnáziu w Katowiciach. Letné prázdniny v r. 1926/1927 som strávil na univerzitách v Dijone a Nancy. Katowice 25. januára 1928. Bobek Władysław.“⁵

Uvedený životopis je zrejme súčasťou Bobekovej žiadosti o prijatie za lektora. Dátum v závere životopisu jasne napovedá, že sa o toto miesto uchádzal v januári 1928 a už v školskom roku 1928/1929 začal pracovať na fakulte ako lektor poľštiny a prednášateľ poľskej literatúry. Pribeh a náplň jeho prednášok zdokumentovala Marta Pančíková v referáte prednesenom na sympóziu *Władysław Bobek v slovenskej kultúre*, ktoré sa uskutočnilo v Literárnomednom ústave SAV v Bratislave 16. septembra 1992. Referát M. Pančíkovej je širšej čitateľskej verejnosti neznámy (vyšiel iba v Poľsku),⁶ preto si považujeme za povinnosť oboznámiť s ním i čitateľov tejto publikácie.

„Pri podrobnom štúdiu archívnych dokumentov FiF UK z rokov 1922-1939, – píše M. Pančíková, – som zistila, že v letnom semestri 1928/1929 (od februára do 30. júna 1929) Władysław Bobek viedol lektorát poľského jazyka. Potvrďuje to *Súpis prednášok a cvičení za rok 1928/1929*, kde je uvedený: „Dr. Bobek, lektor poľského jazyka pre začiatocníkov. Téma: Rozbor a analýza vybraných textov prózy, lektúra pre študentov, – 2 hodiny podľa dohody.

Cvičenia z poľského jazyka pre pokročilých: interpretácia vybraných textov z beletristiky, – 1 hod. podľa dohody. Gramatika poľského jazyka, – 1 hod. podľa dohody“ (s. 31).“

Vo výkaze pracovníkov fakulty na rok 1929/1930 M. Pančíková objavila nasledujúci záznam: „Prof. Dr. Władysław Bobek, lektor poľského jazyka, gymnaziálny profesor v Katowiciach (Poľsko), Bratislava, ul. Prayova 42 B, IV. poschodie“. Podobné údaje našla aj vo výkazoch na roky 1930/1931 (s. 24) a 1931/1932 (s. 29). V zázname z roku 1932/1933 je nová adresa Bobekovho podnájmu: „ul. Šulekova č. 30“ (s. 30).

Od roku 1934 sa pri jeho mene objavoval pedagogický titul docenta: „Docent Jagelonskej univerzity“ (s. 106), ktorý Bobek získal v Krakove v roku 1934. Zmieňuje sa o tom aj jeho synovec Władysław Tadeusz Bobek: „Pismem tego resortu [ide o Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego] z dnia 3 stycznia 1934, skierowanym do Rektora UJ w Krakowie informowano o zatwierdzeniu habilitacji i przyznaniu tytułu docenta.“⁷ Ďalšie záznamy, potvrdzujúce jeho pracovné pôsobenie na Filozofickej fakulte UK, sú v rokoch 1934/1935 v LS (s. 44), 1935/1936 v ZS (s. 106) i v LS (s. 45), 1936/1937 v ZS (s. 110) i v LS (s. 46), 1937/1938 v ZS (s. 111) i v LS (s. 48) a napokon 1938/1939 už iba v ZS (s. 117).

„Z archívnych materiálov som sa tiež dozvedela“, – píše M. Pančíková, – „že W. Bobek viedol 2 hod. lektorských cvičení poľského jazyka pre začiatocníkov a taktiež 2 hod. pre pokročilých. Týka sa to aj prednášok z dejín poľskej literatúry, ktoré sa realizovali v rokoch 1929/1930 v ZS (s. 33) i v LS (s. 34), 1930/1931 v ZS (s. 31) i v LS (s. 32), 1931/1932 v ZS (s. 98) i v LS (s. 44), 1932/1933 v ZS (s. 30) i v LS (s. 43), 1933/1934 v ZS (s. 101) i v LS (43), 1934/1935 v ZS (s. 106) i v LS (s. 44), 1935/1936 v ZS (s. 35) i v LS (s. 36), 1936/1937 v ZS (s. 110) i v LS (s. 46), 1937/1938 v ZS (s. 111) i v LS (s. 48) a napokon 1938/1939 iba v ZS (s. 117).“

Z uvedených údajov sa tiež dozvedáme, že základnú problematiku tvorila literárna história, ktorú Bobek nepodával iba formou prednášok, ale aj formou konverzačných cvičení.

Zaujímavý je fakt, že prednášky sa konali vždy v piatok (od 17,00 do 19,00 hod.) vo forme verejných podujatí a svojím charakterom boli adresované hlavne študujúcej mládeži.

V rámci cvičení z poľského jazyka pre začiatočníkov sa podľa zistení M. Pančkovej preberali nasledujúce témy:

- 1928/1929, LS (s. 31), Analiza i interpretacja prózy (wybrane lektury).
- 1929/1930, ZS (s. 33), Analiza i objaśnienie idei nowel H. Sienkiewicza; LS (s. 34), Analiza i wyjaśnienie idei noweli E. Małaczewskiego pt. *Dzieje Bałki Murmańskiej*.
- 1932/1933, ZS (s. 98), Analiza noweli B. Prusa pt. *Grzechy dzieciństwa* oraz Gramatyka polskiego piśmiennictwa we współczesnym języku polskim; LS (s. 43), Gramatyka i jej normy w *Balladach a romansach* A. Mickiewicza.
- 1936/1937, ZS (s. 110), Gramatyka i analiza powieści pt. *Wiesław K. Brodzińskiego*; LS (s. 46), Interpretacja *Ballad i romansów* A. Mickiewicza.
- 1938/1939, ZS (s. 117), Zasady gramatyczne w twórczości A. Mickiewicza w oparciu o *Ballady i romanse* A. Mickiewicza.

Prednášky pre pokročilých obsahovali nasledujúce témy:

- 1928/1929, LS (s. 31), Analiza utworów beletrystyki (wybrane lektury).
- 1929/1930, ZS (s. 33), Analiza *Ballad i romansów* A. Mickiewicza; LS (s. 43), *Wesele* St. Wyspiańskiego.
- 1932/1933, ZS (s. 98), Współczesna poezja polska; LS (s. 43), Współczesna proza polska.
- 1935/1936, ZS (s. 35), Stefan Żeromski – *Przedwiośnie*.
- 1936/1937, ZS (s. 110), Współczesna poezja polska; LS (s. 46), Korzeniowski – *Karpaccy Górale*.
- 1938/1939, ZS (s. 117), Analiza komedii Bałuckiego pt. *Grube ryby*.

Prednášky boli určené študentom od III. do VIII. semestra.

Ďalší výskum v archíve FiF UK bol z objektívnych príčin prerušený (presťahoval sa do iných priestorov). Verím, že

tento výskum bude pokračovať po sprístupnení archívnych dokumentov, aby sa získané poznatky mohli sprístupniť verejnosti.“

Tolko Marta Pančíková. Aj keď výskum, ako uvádza, ešte nie je celkom ukončený, už teraz si o Bobekovom pôsobení na Filozofickej fakulte UK v Bratislave môžeme utvoriť celkom jednoznačný a konkrétny obraz (aby nedochádzalo k ďalším nepresnostiam).

Cenný materiál k biografickému a vedeckému profilu Władysława Bobeka zhromaždil spomínaný už Władysław Tadeusz Bobek v knihe *Władysław Bobek, slawista i słowacysta* (Warszawa 2001). Kniha okrem životopisej faktografie prináša informácie o štúdijských programoch, prednáškach, výsledkoch štúdia a výskumu, tiež listy, články, úryvky z prác o Bobekovi, informácie o bobekovských konferenciách a sympóziách, ukážky z Bobekových publikácií, bibliografiu jeho prác, prác o ňom a nakoniec zaujímavú obrazovú prílohu. V tomto celku sa nám osobnosť a práca Władysława Bobeka javí ako cenný vklad do vývinu a výskumu slovensko-poľských literárnych a kultúrnych vzťahov.

Poznámky

¹ Bánsky, J.: *Władysław Bobek (1902-1942). Litteraria Historica Slovaca I, 1945/1946, s. 316-318.*

² *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník.* Praha 1972, s. 55.

³ *Slovník spisovatelů – Polsko.* Praha 1974

⁴ I. zv., VEDA SAV, Bratislava 1974.

⁵ Laťáková, A.: *Władysław Bobek a slovenská literatúra.* (In:) *Vzťahy slovenskej a poľskej literatúry od klasicizmu po súčasnosť.* Bratislava 1972, s. 223; porov. Bobek, W. T.: *Władysław Bobek, slawista-słowacysta, 1902-1942.* Warszawa 2001, s. 57.

⁶ Bobek, W. T.: *Władysław Bobek, slawista-słowacysta.* Cit. dielo, s. 82-84.

⁷ Tamže, s. 11.

PRZEKŁADY LITERATURY SŁOWACKIEJ W POLSCE DO 2002 ROKU

Poznámka redakcie: Prvú časť tejto bibliografie (roky 1842-1977) spracoval prof. dr Zdzisław Niedziela. Materiál, ktorý nám prof. Niedziela poslal asi mesiac pred nečakaným skonom (17. nov. 2001), uverejňujeme ako tichú spomienku na znamenitého bádateľa slovenskej literatúry, pedagóga a priateľa. Pokračovanie bibliografie (do roku 2002) vypracoval jeho žiak, slovákista Rafał Majerek, ktorý sa venuje komparatívnemu výskumu slovenského romantizmu a prijímania slovenskej literatúry v Poľsku.

I.

1. Pavol Jozef Šafárik: *Słowiańskie starożytności*, tom I. Prel. H. N. Bońkowski. Poznań 1842.
2. Pavol Jozef Šafárik: *Słowiański narodopis*. Prel. P. Dahlmann. Wrocław 1843.
3. Pavol Jozef Šafárik: *Słowiańskie starożytności*, tom II. Prel. H. N. Bońkowski. Poznań 1844.
4. Gustáv Zechenter-Laškomeřský: *Łowy na niedźwiedzia*. Prel. ? Kraków 1870.
5. Ján Kalinčiak: *Restauracja*. Prel. Bronisław Grabowski. Warszawa 1874.
6. *Obraz literatury powszechnej*, tom II. (S. Chalupka, V. Pau-

- liny-Tóth, S. H. Vajanský). Prel. Bronisław Grabowski. Warszawa 1896.
7. Martin Kukučín: *Obrazki i nowele*. Prel. Roman Zawiliński. Warszawa 1900.
8. Jozef Gregor Tajovský: *Matka*. Prel. Feliks Gwiżdż. Warszawa 1924.
9. Kristína Royová: *Trzej kole-dzy*. Prel. A. C. Cieszyn 1932.
10. *Wielka literatura powszech-na*, tom VI. *Antologia, część 2*. (L. Štúr, S. Chalupka, J. M. Hurban, A. Sládkovič, S. H. Vajanský, P. O. Hviezdoslav, M. Kukučín). Prel. kol. Warszawa 1933.
11. Jozef Nižnánsky: *Krwawa pa-ni na Czachticach*. Prel. J. Smotrycki. Katowice 1935.

12. Kristína Royová: *Bez Boga na świecie*. Prel. P. Hulka-Łaskowski. Łódź 1935.
13. Jozef Branecký: *Frater Johannes*. Prel. Jan Magiera. Kraków 1936.
14. Fero Urbánek: *Ślepy pasterz*. Prel. A. Ďurica a A. Piekarski. Szczakowa 1937.
15. Jozef Čiger Hronský: *Gajdosz i jego koń*. Prel. Jan Gołębek. Warszawa 1937.
16. Ján Smrek: *Wybór poezji*. Prel. Kazimierz Andrzej Jaworski. Chełm 1938.
17. *Z wojennej poezji Czechosłowacji*. (T. Florin). Prel. A. Bogusławski. Londyn 1944.
18. Jozef Horák: *Lasy milczą*. Prel. Antoni Brosz. Warszawa 1949.
19. Peter Jilemnický: *Kawałek cukru*. Prel. Anna Świdorska. Warszawa 1950.
20. Peter Jilemnický: *Kronika*. Prel. Zdzisław Hierowski. Warszawa 1950.
21. Fraňo Král: *Zakrzęty pod Rachowem*. Prel. Feliks Gwiżdż. Warszawa 1950.
22. Hela Volanská: *Spotkanie w lasach*. Prel. Jan Niepomuk Miller. Warszawa 1950.
23. *Nadzieja. Wiersze poetów czeskich i słowackich*. Prel. kol. Warszawa 1951.
24. Peter Jilemnický: *Kostka*
cukru, 2. wyd. Prel. Anna Świdorska. Warszawa 1951.
25. Peter Jilemnický: *Kronika*. 2. wyd. Prel. Zdzisław Hierowski. Gdańsk 1951.
26. Peter Jilemnický: *Nieorane pole*. Prel. Maria Erhardtowa. Warszawa 1951.
27. Peter Karvaš: *Pokolenie*. Prel. Zdzisław Hierowski. Warszawa 1951.
28. Fraňo Král: *Zakrzęty pod Rachowem*. 2. wyd. Prel. Feliks Gwiżdż. Warszawa 1951.
29. Samo Falán: *Zwycięskie spotkanie*. Prel. S. Dębski. Warszawa 1952.
30. Peter Jilemnický: *Nieorane pole*. 2. wyd. Prel. Maria Erhardtowa. Warszawa 1952.
31. Ján Kollár: *Wybór pism*, tom I – II. Prel. Jadwiga Bułakowska. Warszawa 1955.
32. František Hečko: *Drewniana wieś*, tom I – II. Prel. Jadwiga Bułakowska. Warszawa 1955.
33. Janko Jesenský: *Demokraci*. Prel. S. Dębski. Warszawa 1956.
34. Peter Karvaš: *Diabeł nie śpi*. Prel. S. Dębski. Warszawa 1957.
35. Janko Jesenský: *Bal maskowy i inne opowiadania*. Prel. Włodzimierz Kot. Warszawa 1958.

36. *Czeska i słowacka pieśń ludowa*. Prel. Anna Kamieńska. Wrocław 1960.
37. *Poetyckie pozdrowienia. Wybór czeskiej i słowackiej poezji współczesnej* (P. Bunčák, P. Horov, J. Kostra, F. Král, V. Mihálik, M. Rúfus, V. Reisel, J. Smrek, C. Štítnický, Š. Žáry). Prel. kol. Ostrava 1961.
38. Fedor Cádra: *Jedyny dzień życia*. Prel. Emilia Witwicka. Warszawa 1961.
39. Margita Figuli: *Trzy kasztanki*. Prel. A. Sieczkowska. Warszawa 1962.
40. Ladislav Mňačko: *Śmierć nazywa się Engelchen*. Prel. Edward Madany. Warszawa 1962.
41. Ivan Stanek: *Zdrada i upadek. Z dziejów ruchu ludackiego w Słowacji*. Prel. H. Zdąnowski. Warszawa 1962.
42. Ludo Ondrejov: *Młodość zbójnika*. Prel. Jadwiga Bułakowska. Warszawa 1963.
43. Jaroslava Blažková: *Nylonowy księżyc*. Prel. Cecylia Dmochowska. Warszawa 1964.
44. Ján Kostra: *Ave Ewa*. Prel. Janina Brzostowska. Warszawa 1964.
45. Vladimír Mináč: *Zapadły kąt*. Prel. Cecylia Dmochowska. Warszawa 1964.
46. Jaroslava Blažková: *Wyspa kapitana Haszaszara*. Prel. Cecylia Dmochowska. Warszawa 1965.
47. Rudolf Jašík: *Martwi nie śpią*. Prel. Edward Madany. Warszawa 1965.
48. Dominik Tatarka: *Wikłowe fotele*. Prel. Zdzisław Hierowski. Warszawa 1965.
49. *Czternaście opowiadań czeskich i słowackich* (J. Johánides, J. Blažková, A. Hykisch, R. Móric). Prel. kol. Warszawa 1966.
50. Klára Jarunková: *Jedynaczka*. Prel. Cecylia Dmochowska. Warszawa 1966.
51. Milo Urban: *Żywy bicz*. Prel. Emilia Witwicka. Warszawa 1966.
52. Alfonz Bednár: *Godziny i minuty*. Prel. Z. Mycielska-Golik. Warszawa 1967.
53. Rudo Móric: *Octavia leci setką*. Prel. E. Ozogowska. Warszawa 1967.
54. Laco Novomeský: *Romboid*. Prel. Józef Waczków. Warszawa 1968.
55. Klára Jarunková: *Jedynaczka*. 2. wyd. Prel. Cecylia Dmochowska. Warszawa 1968.
56. F. Beer, A. Benčík, B. Graca, J. Kren, V. Kural, J. Šolc: *Słowacja na przelomie. Powstanie słowackie 1944 r.* Prel. Piotr Godlewski. Warszawa 1969.

57. *Drzewo rośnie zielono. Wiersze młodych poetów czechosłowackich*. (M. Válek, L. Vadkertiová, J. Ondruš, M. Kováč, L. Feldek, J. Mihalkovič, J. Stacho, J. Šimonovič, V. Kovalčík). Prel. kol. Warszawa 1969.
58. *Królewskie wolne miasto. Opowiadanie słowackie*. (J. C. Hronský, P. Jilemnický, M. Urban, I. Horváth, D. Chrobák, M. Figuli, F. Švantner, D. Tatarka, A. Bednár, R. Jašík, V. Mináč, L. Ťažký, A. Hykisch, J. Blažková, J. Johánides, V. Šíkula, R. Sloboda). Prel. kol. Warszawa 1969.
59. Klára Jarunková: *Brat milczącego wilka*. Prel. Cecylia Dmochowska. Warszawa 1970.
60. Vincent Šíkula: *Nie na każdej górze karczma*. Prel. Danuta Abrahamowicz. Katowice 1970.
61. Ladislav Ťažký: *Amenmarryja. Sami dobrzy żołnierze*. Prel. Edward Madany. Warszawa 1970.
62. Ladislav Ťažký: *Dunajskie groby*. Prel. Danuta Abahamowicz. Warszawa 1970.
63. Klára Jarunková: *Jedynaczka*. 3. wyd. Prel. Cecylia Dmochowska. Warszawa 1971.
64. Miroslav Válek: *Z głową w ogniu*. Prel. Józef Waczków. Warszawa 1971.
65. *Antologia poezji czeskiej i słowackiej XX wieku* (J. Jesenský, I. Krasko, Š. Krémery, J. Smrek, L. Novomeský, F. Král, J. R. Poníčan, M. Halamová, A. Plávka, J. Kostra, R. Fábry, Š. Žáry, P. Bunčák, J. Rak, J. Brezina, V. Reisel, J. Lenko, P. Horov, M. Lajčiak, V. Mihálik, M. Válek, M. Rúfus, I. Kupec, J. Ondruš, M. Kraus, M. Kováč, J. Mihalkovič, J. Stacho, M. Kováčik, Š. Strážay, D. Banga). Prel. kol. Katowice 1972.
66. Kazimierz Andrzej Jaworski: *Przekłady poezji czeskiej i słowackiej* (A. H. Škul-téty, S. H. Vajanský, P. Z. Hostinský, J. Smrek, B. Lukáč, L. Ondrejov, J. R. Poníčan, F. Král, D. Okáli, J. Nižnánsky, L. Novomeský, F. Hečko, A. Plávka, M. Halamová, J. Kostra, P. Horov, R. Fábry, K. Bendová, P. Bunčák, J. Labáth, Š. Žáry, V. Reisel, C. Štítnický, M. Lajčiak, V. Mihálik). Lublin 1972.
67. Klára Jarunková: *Brat milczącego Wilka*. 2. wyd. Prel. Cecylia Dmochowska. Warszawa 1967.
68. Jozef Nižnánsky: *Kamienne dukáty*. Prel. Hanna Kostyrko. Warszawa 1973.
69. Ján Sedlák: *Ślawetna XII b.*

- Prel. Edward Madany. Warszawa 1973.
70. Andrej Sládkovič: *Maryna*. Prel. Józef Waczków. Warszawa 1973.
71. Ladislav Novomeský: *Zmagania. Wybrane prace publicystyczne z lat 1930-1970*. Prel. Piotr Godlewski. Warszawa 1974.
72. Milo Urban: *Wołanie bez echa*. Prel. Andrzej Piotrowski. Katowice 1974.
73. Miroslav Válek: *Cztery księgi niepokoju*. Prel. kolektiv autorov. Katowice 1974.
74. Ludo Zúbek: *Oltarz mistrza Pawła*. Prel. Edward Madany. Warszawa 1974.
75. Gustáv Husák: *O słowackim powstaniu narodowym*. Prel. Piotr Godlewski, U. Dzierżawska-Bukowska. Warszawa 1970.
76. Rudo Móric: *Teraz go sądzić wrogowie*. Prel. Ludwika Szlachowska-Winiarzowa. Katowice 1975.
77. Jozef Nižnánsky: *Pani na Czachticach*. Prel. Cecylia Dmochowska. Warszawa 1975.
78. Ján Papp: *Wózek pełen bólu*. Prel. Andrzej Gordziejewski. Warszawa 1975.
79. Ludo Zúbek: *Wiosna Adeli*. Prel. Emilia Witwicka. Warszawa 1975.
80. Jozef Horák: *Lasy milczą*. 2. wyd. Prel. Antoni Brosz. Katowice 1976.
81. Peter Jilemnický: *Kronika*. 3. wyd. Prel. Zdzisław Hierowski. Warszawa 1976.
82. Jozef Horák: *Legendsy spod Sitna*. Prel. Danuta Abrahamowicz, M. Burkówna. Warszawa 1976.
83. *Zbójnicki dar. Polskie i słowackie opowiadania tatrzańskie*. Prel. Teresa Komorowska. Warszawa 1976.
84. Vladimír Mináč: *Żaloba na dwie ręce*. Prel. Cecylia Dmochowska. Katowice 1976.
85. Ján Sedlák: *Ślawetna XII b.* 2. wyd. Prel. Edward Madany. Warszawa 1976.
86. Vincent Šikula: *Wakacje ze stryjem Rafaelem*. Prel. Jerzy Pleśniarowicz. Katowice 1976.
87. Ludo Zúbek: *Doktor Jeseňius*. Prel. Danuta Abrahamowicz. Katowice 1976.
88. Jozef Cíger Hronský: *Józef Mak*. Prel. Andrzej Sieczkowski. Warszawa 1974.
89. Gustáv Husák: *Artykuły i przemówienia 1969-1975*. Prel. U. Dzierżawska, Piotr Godlewski, Stanisław Majewski. Warszawa 1977.
90. J. Andráš: *W Tatrach słowackich. Przewodnik*. Prel. Halina Ivaničková. Warszawa 1977.

91. Krista Bendová: *Ten elektryczny potwór*. Prel. Andrzej Piotrowski. Warszawa 1977.
92. Milan Rúfus: *Wiersze*. Prel. Danuta Abrahamowicz. Kraków 1977.

**Spracował
Zdzisław Niedziela**

II.

93. Krista Bendová: *Małpeczki z naszej półeczki*. Prel. Maria Erhardt-Gronowska. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza. 1978.
94. Pavol Horov: *Podziemna rzeka*. Prel. Witold Nawrocki, Andrzej Piotrowski, Józef Waczków. Výber a úvod Witold Nawrocki. Katowice: Śląsk. 1978.
95. Klára Jarunková: *Mściciel*. Prel. Danuta Abrahamowicz. Katowice: Śląsk. 1978.
96. Ján Lenčo: *Egipcjanka Nitokris*. Prel. Antoni Kroh. Warszawa: Czytelnik. 1978.
97. Vojtech Mihálik: *Plomień i pocałunek*. Prel. kol. Výber Bogusław Sławomir Kunda, Jerzy Pleśniarowicz. Doslov Bogusław Sławomir Kunda. Kraków: Wydawnictwo Literackie. 1978.

98. Andrej Plávka: *Winobranie*. Prel. Jacek Bukowski, Witold Nawrocki, Andrzej Piotrowski, Józef Waczków. Výber a úvod Witold Nawrocki. Katowice: Śląsk. 1978.
99. *Poczta na południu: antologia młodej prozy słowackiej* (Vincent Šikula, Jozef Kot, Ján Beňo, Ján Lenčo, Rudolf Sloboda, Ján Johaničes, Peter Jaroš, Ladislav Ballek, Dušan Mitana, Milan Zelinka, Jozef Puškáš, Stanislav Rakús, Ľuboš Jurík, Ivan Habaj, Peter Andruška, Viera Švenková). Prel. kol. Výber Štefan Drug. Úvod Danuta Abrahamowicz. Katowice: Śląsk. 1978.
100. Milan Šútovec: *Mężczyźni i broń*. Prel. Cecylia Dmochowska. Warszawa: Czytelnik. 1978.
101. Hana Zelinová: *Hanibal za bramą*. Prel. Maria Joanna Marjańska. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza. 1978.
102. Ludo Zúbek: *Wiosna Adeli*. Prel. Emilia Witwicka. 2. wyd. Warszawa: Nasza Księgarnia. 1978.
103. Dobroslav Chrobák: *Las*. Prel., výber a úvod Danuta Abrahamowicz. Katowice: Śląsk. 1979.

104. *Jak prawdziwy mężczyzna i inne opowiadania*. Prel. a sprac. M. Kalisz. Warszawa: Nasza Księgarnia. 1979.
105. Ján Navrátil: *Trzy czerwone kapelusiki*. Prel. Maria Marjańska-Czernik. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza. 1979.
106. Alfonz Bednár: *Garść drobnych w kasiecie z Peszawaru*. Prel. Krystyna Moćko. Úvod Józef Zarek. Katowice: Śląsk. 1980.
107. Rudolf Fabry: *Ja to ktoś inny*. Prel., výber a dosl. Józef Waczków. Kraków: Wydawnictwo Literackie. 1980.
108. Eleonóra Gašparová: *Cieężko jest mustangowi*. Prel. Jacek Bukowski. Warszawa: Nasza Księgarnia. 1980.
109. Miloš Krno: *Lawina*. Prel. Urszula Dzierżawska-Bukowska. Warszawa: Książka i Wiedza. 1980.
110. František Švantner: *Piargi*. Prel. Danuta Meyza-Maruššaková. Výber a úvod Witold Nawrocki. Katowice: Śląsk. 1980.
111. *Antologia poezji słowackiej* (Ján Baptista z Banskej Bystrice, Martin Rakovský, Ján Silván, Štefan Jakóbek, Vavrinec Benedikt z Nedožier, Eliáš Láni, Gašpar Madách, Peter Benický, Štefan Pilárik, Juraj Zábojník, Daniel Sinapius, Štefan Ferdinand Selecký, Hugolín Gavlovič, Štefan Korbeľ, Bohuslav Tablic, Ján Hollý, Ján Kollár, Karol Kuzmány, Ludovít Štúr, Peter Kellner-Hostinský, Janko Matúška, Mikuláš Dohnány, Andrej Sládkovič, Ján Botto, Samo Chalupka, Janko Král, Samo Vozár, Samo Bohdan Hroboň, Svetozár Hurban Vajanský, Pavol Országh Hviezdoslav, Ľudmila Podjavorinská, Ivan Gall, Janko Jesenský, Ivan Krasko, Martin Rázus, Vladimír Roy, Štefan Kréméry, Ján Smrek, Emil Boleslav Lukáč, Ján Poničan, Fraňo Král, Ladislav Novomeský, Ľudo Ondrejov, Valentin Beniák, František Hečko, Andrej Plávka, Maša Haľamová, Pavol Gašparovič Hlbina, Janko Silan, Theo H. Florin, Ján Kostera, Rudolf Fabry, Štefan Žáry, Vladimír Reisel, Július Lenko, Pavel Bunčák, Pavol Horov, Vojtech Mihálik, Milan Lajčiak, Ivan Kupec, Milan Kraus, Mi-

- lan Rúfus, Viliam Turčány, Miroslav Válek, Pavel Koyš, Mikuláš Kováč, Lubomír Feldek, Ján Stacho, Jozef Mihalkovič, Marián Kováčik, Ján Šimonovič, Ján Ondruš, Ján Buzássy, Vlastimil Kovalčík, Lýdia Vádkerti-Gavorníková, Štefan Strážay, Dezider Banga, Peter Gregor). Red. a výber Józef Waczków. Prel. kol. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza. 1981.
112. Ivan Horváth: *Wiza do Europy*. Prel. Ewa Kraszewska. Úvod Witold Nawrocki. Katowice: Śląsk. 1981.
113. Klára Jarunková: *Ciche burze*. Prel. Danuta Abrahamowicz. Katowice: Śląsk. 1981.
114. *Słoneczny koń: bajki słowackie*. Výber Viera Gašpariková. Prel. Teresa Komorowska. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza. 1981.
115. Emil Dzvoník: *Pogorzeliska*. Prel. Edward Madany. Warszawa: Czytelnik. 1982.
116. Klára Jarunková: *Niezwykłe przygody Mirka Fasolki*. Prel. Andrzej Czcibor-Piotrowski. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza. 1982.
117. Ivan Krasko: *Nox et solitudo*. Prel. Anna Kamińska. Úvod Halina Janaszek-Ivaníčková. Katowice: Śląsk. 1982.
118. Ján Lenčo: *Rozpamiętywanie*. Prel. Danuta Abrahamowicz. Doslov Józef Zarek. Kraków-Wrocław: Wydawnictwo Literackie. 1982.
119. Rudo Moric: *Z myśliwskiej torby*. Prel. Hanna Ozogowska. Warszawa: Nasza Księgarnia. 1982.
120. *Ołowiany ptak: opowiadania słowackie* (Martin Kučín, Timrava, Ladislav Nádaši-Jégé, Jozef Cíger-Hronský, Dobroslav Chrobák, František Švantner, Margita Figuli, Leopold Lahola, Rudolf Jašík, Vladimír Mináč, Alfonz Bednár, Ján Johanides, Vincent Šikula). Výber a dosl. Danuta Abrahamowicz. Prel. kol. Kraków: Wydawnictwo Literackie. 1982.
121. Hana Zelinová: *Dwór Elżbiety*. Prel. Maryla Papierz. Úvod Jan Dutkowski. Katowice: Śląsk. 1982.
122. Alfonz Bednár: *Balkon był za wysoko*. Prel. Juliusz Zychowicz. Dosl. Józef Zarek. Kraków: Wydawnictwo Literackie. 1983.

123. Ivan Habaj: *Krewni z wyspy*. Prel. Ewa Kraszewska. Úvod W. Nawrocki. Katowice: Śląsk. 1983.
124. Karol Horák: *Cukier*. Prel. Marta Burkówna. Dosl. Józef Zarek. Kraków: Wydawnictwo Literackie. 1983.
125. Jozef Ciger Hronský: *Magdalena*. Prel. Antoni Kroh. Warszawa: Czytelnik. 1983.
126. Stanislav Rakús: *Zebracy*. Prel. Józef Waczków. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy. 1983.
127. Vincent Šikula: *Majstrzy*. Prel. Andrzej Czciwor-Piotrowski. Warszawa: Czytelnik. 1983.
128. Vincent Šikula: *Z Rozarky*. Výber, prekl. a dosl. Danuta Abrahamowicz. Kraków-Wrocław: Wydawnictwo Literackie. 1983.
129. Štefan Žáry: *Úsmiechnięta dolina*. Prel. Antoni Kroh. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1983.
130. Pavol Dobšinský: *Trzy róże*. Prel. Elżbieta Spadzińska. Katowice: Śląsk. 1984.
131. Lubomír Feldek: *Błękitna księga bajek*. Prel. Ewa Kraszewska. Katowice: Śląsk. 1984.
132. Ján Hrušovský: *Sprawa podporucznika Seeborna*. Prel. Cecylia Dmochowska. Výber Edward Madany. Warszawa: Czytelnik. 1984.
133. *Opowieść o białych kamieniach: opowiadania słowackie* (František Švantner, Dobroslav Chrobák, Margita Figuli, Jozef Ciger-Hronský, Rudolf Jašík, Stanislav Rakús, Vincent Šikula, Andrej Chudoba). Prel. Danuta Abrahamowicz a Marta Burkówna. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza 1984.
134. Vladimír Reisel: *Smutne rozkosze*. Výber Bogusław Sławomir Kunda. Prel. Danuta Abrahamowicz, Andrzej Babuchowski, Adam Włodek. Pośl. Danuta Abrahamowicz. Kraków-Wrocław: Wydawnictwo Literackie. 1984.
135. Vincent Šikula: *Pelargonie*. Prel. Andrzej Czciwor-Piotrowski. Warszawa: Czytelnik. 1984.
136. Timrava: *Za kogo wyjść za mąż?* Prel. Andrzej Czciwor-Piotrowski. Výber Witold Nawrocki. Úvod Halina Janaszek-Ivaničková. Katowice: Śląsk. 1984.
137. Válek Miroslav: *Niepojęte rzeczy*. Výber, prekl. a dosl. Danuta Abrahamowicz.

- Kraków – Wrocław: Wydawnictwo Literackie. 1984.
138. Tomáš Janovic: *Telejelen*. Prel. Józef Waczków. Warszawa: Wydawnictwo Współczesne; Łódź: Państwowa Agencja Reklamowa. 1985.
139. Ján Lenčo: *Dydaktyczna kronika rodu Hohenzollernów i inne utwory*. Prel. Zofia Bik, Maryla Papierz. Výber Danuta Abrahamowicz. Kraków – Wrocław: Wydawnictwo Literackie. 1985.
140. Ján Navrátil: *Latarnia małego żeglarza*. Prel. Cecylia Dmochowska. Warszawa: Nasza Księgarnia. 1985.
141. Ján Solovič: *Królowa nocy na kamiennej pustyni: komedia w trzech aktach*. Prel. Zygmunt Wójcik. Warszawa: Inspiracje: ZG ZSMP, Zesp. Kult i Ośw. ZG RSW „Prasa-Książka-Ruch”. 1985.
142. Pavol Dobšinský: *Trzy róże*. Prel. Elżbieta Spadzińska. 2. vyd. Katowice: Śląsk. 1984.
143. Janko Jesenský: *Demokraci*. Prel. Stefan Dębski. Úvod Jan Dudkowski. Katowice: Śląsk. 1986.
144. Rudo Moric: *Jak chrzcilem niedźwiedzia*. Prel. Emilia Witwicka. Warszawa: Kraków – Wrocław: Wydawnictwo Literackie. 1984.
145. Vincent Šikula: *Wilma*. Prel. Andrzej Czciwor-Piotrowski. Warszawa: Czytelnik. 1986.
146. Miroslav Válek: *Wyprawa do Tramarii: wiersze dla dzieci*. Prel. Andrzej Czciwor-Piotrowski, Józef Waczków. Katowice: Śląsk. 1986.
147. Elena Chmelová: *Baśnie z wyspy Lanka*. Prel. Andrzej Czciwor-Piotrowski. Dosl. Jan Filipický. Warszawa: Interpress. 1987.
148. Eleonóra Gašparová: *Niedźwiedź dla braciszka*. Prel. Maria Marjańska-Czernik. Warszawa: Nasza Księgarnia. 1987.
149. Ján Stacho: *Czytanie w prochu*. Výber Michał Sprusiński. Prel. a úvod Józef Waczków. Katowice: Śląsk. 1987.
150. *Baśnie z gór*. Výber a sprac. Elena Chmelová. Prel. Andrzej Czciwor-Piotrowski. Warszawa: Interpress. 1988.
151. Pavel Bunčák: *Z tobą i sam*. Výber a úvod Józef Waczków. Prel. Antoni Brosz i iní. Katowice: Śląsk. 1988.
152. Ivan Hudec: *Jak smakuje zakazany owoc*. Prel. Krystyna Donabidowicz. Katowice: Śląsk. 1988.

153. Peter Jaroš: *Tysiącletnia pszczoła*. Prel. Andrzej Czciwor-Piotrowski, Józef Waczków. Úvod Witold Nawrocki. Katowice: Śląsk. 1988.
154. Pavla Kováčová: *Marcinkowe kózki*. Prel. Andrzej Gordziejewski. Warszawa: Nasza Księgarnia. 1988.
155. Rudo Moric: *Urwis Packo*. Prel. Krystyna Donabidowicz. Katowice: Śląsk; Bratislava: Mladé leta. 1988.
156. Viera Švenková: *Zacisze z gitarą*. Prel. Maria Marjańska-Czernik. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza. 1988.
157. Mária Ďuričková: *Królowa Dunaju: baśnie, podania i legendy o Bratysławie*. Výber, prekl. a dosl. Dánuta Abrahamowicz. Katowice: Śląsk. 1989.
158. Boris Filan: *Puki*. Prekl. Joanna Figlewska. Warszawa: Wydawnictwa Radia i Telewizji. 1989.
159. Jozef Cíger Hronský: *Pisarz Gracz*. Prel. a dosl. J. Goszczyńska. Warszawa: Czytelnik. 1989.
160. Klára Jarunková: *O ptaszku, który znał pewną tajemnicę*. Prel. Cecylia Dmochowska. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza. 1989.
161. Nataša Tanská: *Coś znalazłem*. Prel. Maria Marjańska-Czernik. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza. 1989.
162. *Bajki na dobranoc*. Výber a sprac. Viera Janusová. Prel. Andrzej Jagodziński, Małgorzata Ziółkowska-Mazur. 2. wyd. Warszawa: Interpress. 1991.
163. *Baśnie z gór*. Výber a sprac. Elena Chmelová. Prel. Andrzej Czciwor-Piotrowski. 2. wyd. Warszawa: Interpress. 1991.
164. Elena Chmelová: *Baśnie z wyspy Lanka*. Prel. Andrzej Czciwor-Piotrowski. Dosl. Jan Filipský. 2. wyd. Warszawa: Interpress. 1991.
165. Dušek Dušan: *Powietrze pełne ptaków*. Prel. Cecylia Dmochowska. Warszawa: Alfa. 1992.
166. Terézia Baroková: *Kiedy Bóg woła*. Prel. Andrzej Czciwor-Piotrowski. Wrocław: Wyd. św. Antoniego. 1994.
167. Pavol Dobšínský: *Mysia Kapotka i inne bajki słowiańskie*. Výber a sprac. Elena Slobodová. Prel. Andrzej Czciwor-Piotrowski a Józef Waczków. Warszawa: Kalliope. 1994.
168. Dušan Mitana: *Nocne wia-*

- domości*. Výber Andrzej Sławomir Jagodziński. Prel. Jacek Bukowski, Andrzej Sławomir Jagodziński a Józef Waczków. Warszawa: Świat Literacki. 1994.
169. *Nucięcia w miodzie*. Wiersze poetów słowackich (Jozef Gerbóc, Peter Gregor, Erik Groch, Mila Haugová, Vlastimil Kovalčík, Štefan Moravčík, Kamil Peteraj, Dana Podracká, Viliam Pokorný, Viera Prokešová, Jaroslav Rezník, Štefan Strážay). Výber, prekl. a úvod Zygmont Wójcik. Staszów: Oficyna Wydawnicza ROY, Agencja Wydawnicza GENS, Staszowskie Towarzystwo Kulturalne. 1994.
170. Rúfus Milan: *Wyznanie miłości*. Wybór wierszy. Výber a dosl. Józef Waczków. Prel. Jacek Bukowski, Andrzej Czciwor-Piotrowski, Stanisław Grochowiak, Witold Rutkiewicz, Michał Sprusiński, Józef Waczków. Staszów: Staszowskie Towarzystwo Kulturalne. 1995.
171. Kovalčík Vlastimil: *Klucz światła (wybór poezji)*. Výber a prekl. Jan Pyszko. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce. 1998.
172. *Miejsce w zdarzeniu*. Antologia współczesnych opowiadań słowackich (Ján Hrušovský, Gejza Vámoš, Milo Urban, Dobroslav Chrobák, František Švantner, Alfonz Bednár, Leopold Lahola, Ján Johani-des, Vincent Šikula, Rudolf Sloboda, Jaroslava Blažková, Peter Jaroš, Dušan Kužel, Pavel Hruz, Pavol Vilikovský, Martin Bútora, Dušan Dušek, Dušan Mitana, Ivan Hudec, Igor Otčenáš, Peter Pišťanek, Ján Litvák, F. Balla). Výber a dosl. Peter Darovec. Red. a úvod Maryla Papierz. Jazyková red. Vlasta Juchniewiczová. Prel. kol. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce. 1998.
173. Hviezdoslav Pavol Országh: *Dzieci Prometeusza / Deti Prometeusa*. Výber a dosl. Józef Waczków. Prel. Andrzej Babuchowski, Leszek Engelking, Jerzy Litwiniuk, Andrzej Czciwor-Piotrowski, Józef Waczków. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce. 1999.
174. *Miasta i miejsca*. *Mestá a miesta*. (Ján Buzássy, Mila Haugová, Daniel Hevier, Vojtech Kondrót, Ivan

Laučik, Štefan Moravčík, Dana Podracká, Viera Prokešová, Štefan Strážay, Ivan Štrpka, Ján Zambor). Prel. Rafał Majerek, Maryla Papierz, Bogumiła Suwara. Kraków: Oficyna Konfraterni Poetów, Towarzystwo Słowaków w Polsce. 2001.

175. *Bóg dał mi słowo. Antologia współczesnej poezji słowackiej* (Milan Rúfus, Jozef Mihalkovič, Ján Buzássy, Vlastimil Kovalčík, Štefan Strážay, Mila Havgová, Štefan Moravčík, Ivan Štrpka, Ján Zambor, Milan Richter, Dana Podracká, Anna Ondrejková, Jozef Leikert, Daniel He-

vier, Viera Prokešová, Marián Hatala, Ivan Kolenič). Prel. a dosl. Bohdan Urbankowski. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce. 2002.

176. *Spotkanie. Stretnutie* (Peter Ďurkovský, Elena Holbová, Milan Kováč, Milan Lechan, Peter Mišák, Ondrej Nagaj, Anton Straka). Prel. Maryla Papierz. Kraków: Oficyna Konfraterni Poetów, Towarzystwo Słowaków w Polsce. 2002.
177. Michal Hvorecký: *W misji idealnej czystości*. Prel. Marcin Babko. Bytom: FA-art. 2002.

*Spracoval
Rafał Majerek*

NA ZÁVER:

K otázke významu slovensko-poľských vzťahov

Každý vzťah sa určitým spôsobom odráža na realite oblasti, v ktorej sa uskutočňuje – teda má určitý význam. Vzťahy v kultúrnej oblasti, do značnej miery i v oblasti politickej a ekonomickej, sú výsledkom kvalitatívneho výberu. Je tu nevyhnutne prítomný kvalitatívny faktor vzťahov. To znamená, že sa realizujú ako súčasť progresívnych procesov, do ktorých vnášajú veľmi dôležitý prvok medzinárodnej pôsobnosti, aktivity, komunikácie a komparácie, tým i hodnoty zodpovedajúce vzťahom na medzinárodnej úrovni.

Majú teda dvojrozmernú pôsobnosť. Na jednej strane – uspokojujú potreby prijímajúceho partnera; na druhej strane – spolu s prijímajúcim partnerom – vtlačujú daným vzťahom punc medzinárodného významu, čo v konečnom dôsledku prospieva obom (alebo i viacerým) partnerom vzťahov. Podiel Slovenska na formovaní slovensko-poľských vzťahov teda nie je jednostranný akt, nie sme pasívnym prijímateľom inonárodných podnetov. Teória modernej komparatistiky dokonca tvrdí, že primárnym činiteľom vzťahu je ten, čo prijíma, pretože „vonkajšie vplyvy a zásahy [do prijímajúceho kontextu] sú podriadené zákonitostiam prijímajúcej literatúry, ktorá (...) pretvára a prispôsobuje akékoľvek vonkajšie podnety svojim vývinovým potrebám a možnostiam“ (M. Bakoš, 1973, s. 164).

Pravda, všetko závisí od objektu vzťahov. V oblasti literatúry je to jasné: objektom vzťahov sú fakty patriace do sféry literárnej tvorby. V prípade literárnych vzťahov sa obojstranná prospešnosť vzťahov javí ako fakt vzájomného pôsobenia. Obaja partneri sú vlastne aktívnymi činiteľmi vzťahov. Jedna literatúra tým, že inonárodné podnety prijíma, im vlastne otvára dvere na medzinárodné fórum, aktualizuje ich a začleňuje do živého interkultúrneho procesu. Druhá – prijímaná literatúra – je predmetom vzťahu: inšpiruje, usmerňuje, slovom, umožňuje, aby sa vzťahový akt uskutočnil.

Vidíme, že vzťahy v oblasti literatúry a kultúry sú faktom dvojstranného (i viacstranného) pôsobenia, pretože ich determinujú procesy vyplývajúce z prirodzeného záujmu o uznávané hodnoty, ktoré sa týmto činom stávajú (resp. môžu sa stať) hodnotami svetovej literatúry a kultúry.

V konkrétnej praxi sa vzťahy uskutočňujú rozmanitými spôsobmi a na rozličnej úrovni. Josef Hrabák v nich rozlišuje „úroveň tematických zhôd“ a „zhody v oblasti formy literárnych diel“ (J. Hrabák, 1976, s. 52 a nasl.). Podľa Dionýza Ďurišina sa formy a postupy vzťahov realizujú jednak na intertextuálnej úrovni (vnútri výrazových a kompozičných daností diel), jednak na úrovni externých kontaktov a súvislostí (determinovaných mimotextovými danosťami), (D. Ďurišin, 1985, s. 105 a nasl.).

V tejto publikácii sa zaoberáme nasledujúcimi formami vzťahov: recepcia, preklady, analógie, paralely, kontakty s autormi, publicistické ohlasy, polonistický výskum, v druhej časti publikácie – kultúrne, politické stratégie, napokon v tretej časti – dokumentácia, znalosť, korešpondencia, archívny výskum, bibliografia. Špecifikácia uvedených foriem a postupov, ktorá je vďaka súčasnej teórii literárnej komparistiky viac-menej jasná, v nás organicky vyvoláva otázku, aký význam majú slovensko-poľské vzťahy pre nás ako percipientov. Keďže základný výskum slovensko-poľských vzťahov nie je ešte ukončený vo všetkých smeroch a oblastiach, pokúsim sa na uvedenú otázku odpovedať na základe poznatkov zistených v oblasti literatúry, kde je tento výskum relatívne najúplnejší.

Rozmanitosť foriem vzťahov nám signalizuje, že aj ich význam je rozmanitý, prejavujúci sa tak v synchronických (teoretický a metodologický systém), ako aj diachronických (vývinové zmeny a premeny) rozmeroch. Význam vyplýva z funkcií, akými sa vzťahy v prijímajúcom literárnom kontexte realizujú. Z doterajších znalostí možno vyvodit nasledujúce:

Aktivita percipienta, t. j. záujem slovenského prijímateľa o diela poľských autorov a snaha sprístupniť ich slovenskej čitateľskej verejnosti. Táto aktivita, spojená s výberom (se-

lekciou), voľbou, realizáciou vzťahu v podobe prekladu, ohlasu, citácie, reminiscencie, paralely, analógie, ponášky atď. je súčasne dokladom znalosti (vlastnej alebo sprostredkovanej), v niektorých prípadoch i osobných kontaktov, korešpondenčných stykov, typologických príbuzností a pod. Od toho sa rozvíjajú ďalšie funkcie vzťahov.

Podnety v oblasti vedeckého výskumu. Formovali sa už v osvietenstve ako lexikálne (Bernolák – Linde) a zberateľské (zbierky ľudových piesní) podnety. Poľské podnety boli prítomné aj pri vedeckých prácach P. J. Šafárika. Svedčia o tom odkazy na poľské pramene, ktoré Šafárik prijímal nielen ako zdroj základných informácií, ale aj ako podnet k vedeckej polemike; napr. na základe Surowieckeho knihy *Śledzenie początków narodów słowiańskich* Šafárik napísal polemickú knižnú prácu *Über die Abkunft der Slaven nach Lorenz Surowiecki (O pôvode Slovanov podľa L. Surowieckeho, 1828)* (J. Hvišč, 1992), v ktorej podrobne rozviedol vlastnú koncepciu uvedenej problematiky. Poľské vedecké podnety k nám prenikali aj prostredníctvom mesianistickej filozofie (Wroński, Cieszkowski, Trentowski) a pozitivistickej historiografie, s ktorou u nás polemizoval F. Sasinek, J. Škultéty a iní. Stopy polemického vyrovnávania sa s poľskou vedou možno nájsť aj v novšej jazykovede pri skúmaní pôvodu východoslovenských nárečí (H. Mieczkowska, 2001), v súčasnej teórii literatúry (poľská fenomenológia, literárna genológia), vo filozofii (Adam Schaff), v sociológii (Szczepański, Wiatr) atď. Veľké služby nám poľská veda poskytovala v období komunistickej izolácie sprostredkovaním prác západných vedcov, ktorí boli u nás z ideologických dôvodov zakázaní.

Literárne inšpirácie sú prirodzeným výsledkom literárnych vzťahov. Ide o tvorivý vzťah k prijímanej literatúre, ktorý sa realizuje intertextuálnym procesom medzitextového, resp. medziliterárneho nadväzovania. Literárne inšpirácie nie sú podmienené prekladom. Vieme, že štúrovci málo prekladali poľskú poéziu, napriek tomu bola pre nich veľmi dôležitým zdrojom literárnych a koncepčných inšpirácií. Podobnú funk-

ciu zohrala romantická próza Michała Czajkowského, v tomto prípade sa inšpirácia spájala s prekladateľskou recepciou. Cennú inšpiračnú úlohu u nás zohral Józef Korzeniowski hrou *Okreżne*, podľa ktorej Ján Palárik napísal svoju veselohru *Dobrodružstvo pri obžinkoch* (J. Hvišč, 1986, s. 123-133). Komédie Aleksandra Fredra podporovali u nás rozvoj ochotníckeho divadla. V období pozitívizmu sa intenzívne rozvíjal záujem o historické romány Henryka Sienkiewicza, ktoré učili Slovákov čítať literárne diela: „Užitočné sú romány, z ktorých národ učí sa čítať. Quo vadis? môže byť taká. Len ju niešť, ukazovať, ponúkať Slovákom – budú ju kupovať, budú čítať“ (J. Škultéty, 1911, č. 7, s. 575). Výrazové postupy poľskej historickej prózy úspešne využívali slovenskí tvorcovia historického žánru – J. Branecký, J. Hrušovský, L. Zúbek, Ján Čajak ml. a iní. Veľkej popularite sa v prostredí martinských národnárov tešila Tetmajerova folklórna próza. V medzivojnovom období hlavne zásluhou Andreja Žarnova ožíval u nás záujem o poľskú symbolistickú poéziu (Slowacki, Krasiński, Kasprowicz). Po druhej svetovej vojne sa toto inšpiračné prúdenie zintenzívnilo. V mladej próze sa vytvárali súvislosti s nekonvenčnými textami Marka Hlaska – jeho *Pierwszy krok w chmurach* (hoci u nás vyšli iba fragmenty) bol veľkým inšpiračným zdrojom mladých slovenských prozaikov, zoskupených okolo *Mladej tvorby*. Intenzívne u nás rezonovala básnická tvorba Tadeusza Różewicza, K. I. Gałczyńskiego, v próze poviedky Jaroslawa Iwaszkiewicza, Kazimierza Brandysa, Adolfa Rudnického. V historickej próze sa kontinuovali súvislosti s Prusovým *Faraonom*, Żeromského *Popiołami* a Sienkiewiczovou *Trylogiou*. Najvýraznejšie sa slovensko-poľské literárne súvislosti prejavili v žánroch, ktoré vykazovali istú mieru genologickej príbuznosti, ako to bolo v prípade diel reprezentujúcich dedinskú tematiku (Reymont, Nowak, Stachura, Redliński). Úmerne tiež narastal záujem o poľskú vedecko-fantastickú literatúru (S. Lem) a náboženskú literatúru i odbornú spisbu. V dramatickej tvorbe jasne sa vynímala recepcia poľskej absurdnej grotesky v podaní S. Mrożka, T. Różewicza a J. Grotowského. Veľkú úlohu pritom zohrávala a stále zohráva metatexto-

vá tvorba (polonistická literárna veda a kritika), ktorá tento receptívno-kreačný proces účinne stimuluje a usmerňuje.

Podnety umeleckých trendov. Z poľských umeleckých trendov na slovenskú literatúru účinne pôsobila poľská avantgardná poézia, a to nielen svojím ideovo-tematickým pôsobením, ale hlavne ako fakt výrazových analógií a súvislostí (P. Winczer, 1974). Tieto súvislosti a analógie sa organicky prenášali do koncepčných a metodologických otázok komparatívneho výskumu. Na tomto základe sa u nás rozvíjal teoretický výskum postmodernity. Prvé informácie o postmoderne v západnej Európe slovenskí literárni vedci čerpali z poľských a juhoslovanských prác, až potom sa začal rozvíjať systematický výskum slovenskej postmodernity (V. Marčok, T. Žilka), ktorý v mnohom vďačí práve poľským teoretickým a interpretačným inšpiráciám.

Podobne možno charakterizovať **podnety v oblasti divadla filmu a teórie masovokomunikačných médií**, rovnako i **výtvarné inšpirácie** (poľský plagát, scénografia a pod.). Túto činnosť zabezpečujú dobre rozvinuté kontakty a spolupráca univerzitných, vedeckých a kultúrnych inštitúcií. Vzťahy v oblasti literatúry a kultúry im vtlačajú veľmi potrebný intelektuálny a duchovný rozmer.

Na priesečíkoch uvedených foriem sa rozvíja **spolupráca vo výskume prihraničných regiónov**, ktorá vlastne je modelom komplementárneho celku. Prihraničné regióny plasticke odzrkadľujú funkciu a význam vzťahov, ich praktické potreby, možnosti a vzájomnú pôsobnosť.

Primárnu funkciu v tejto oblasti zohráva história a etnológia, ako o tom svedčí slovensko-poľský výskum dejín Spiša, ktorý bude predmetom nasledujúceho zborníka Slovensko-poľskej komisie humanitných vied.

Literatúra

Bakoš, M.: *Literárna história a historická poetika*. Slovenský spisovateľ, Bratislava 1973.

Hrabák, J.: *Literární komparatistika*. SPN, Praha 1976.

- Đurišin, D.: *Teória literárnej komparatistiky*. Bratislava 1985.
- Hvišč, J.: *Šafárikov vzťah k Poľsku*. (In:) *P. J. Šafárik a Slovakia*. Bratislava 1992.
- Mieczkowska, H.: *Pochodzenie dialektów wschodniosłowackich w świetle faktów i badań językowych*. (In:) *Kontinuita romantizmu, Vývin – súvislosti – vzťahy*. Bratislava 2001.
- Škultéty, J.: *Henryk Sienkiewicz: Quo vadis? Slovenské pohľady* 1911, č. 7.
- Hvišč, J.: *K otázke súvislosti dramatického žánru (Palárik – Korzeniowski)*. (In:) *Slavica v českém a slovenském literárním vývoji*. Praha 1986.
- Winczer, P.: *Poetika literárnych smerov v poľskej a slovenskej poézii 20. storočia*. Bratislava 1974.

Jozef Hvišč

MENNÝ REGISTER

Abrahamowicz, D. 75, 78,
285-287, 289-292	121, 125, 221, 224-227, 235,
250
Alberti, K. 71	Bauer, Z. 85, 86, 92
Ambruš, J. 35	Beaupré, A. 254
Anczyc, W. L. 66, 247	Beck, J. 171, 172
Anders, W. 180	Bečka, J. 9, 47
Andráši, J. 286	Bednár, A. 285, 288, 289, 293,
294
Andruška, P. 287	Beer, F. 284
Andrzejewski, J. 37, 39	Bella-Horal, P. 72
Apor, G. 162	Bellér, B. 167
Asnyk, A. 219, 251, 252	Benčík, A. 284
Babjaková-Bajová, M. 36	Bendová, K. 285, 287
Babuchowski, A. 290, 293	Benedikt, V. z Nedožier 288
Baczyński, K. 41	Benedikti, J. B. 11
Badeni, K. 216	Beneš, E. 135, 138, 140, 152,
153, 177, 178, 184
Bakoš, M. 295, 299	Beniak, V. 288
Balla, F. 293	Beniasz, J. 39
Ballek, L. 287	Benický, P. 288
Balowski, M. 126	Benkovičová, J. 125, 126
Bałucki, M. 32, 65, 280	Beňo, J. 287
Banga, D. 285, 289	Berent, W. 66
Bánsky, J. 35, 36, 47, 277, 281	Bernolák, A. 11, 214, 220,
297
Baptista, J. z Banskej Bystrice
288	Berwiński, R. 11
Barbara Radziwiłłówna, 25, 48	Bešta, T. 126
Barczewski, S. 33	Bielovodský, A. 136, 145, 156
Baroková, T. 292	Bieńkowski, Z. 40, 45
Bartlová, A. 131, 141, 142, 145,
146, 256	Bik, Z. 291
Bartmiński, J. 99, 191, 194, 195,
197	Blaho, M. 140
Bartnicka, B. 124	Blanár, V. 118, 120, 125, 126
Baudouin de Courtenay, J. 120,	Blažková, J. 284, 285, 293
	Bluszcz, A. 79, 80

Bobek, W. 20, 32, 47, 77, 91,
118, 121, 277-281
Bobek, W. T. 279, 281
Bobińska, H. 38
Bobrownicka, M. 91, 230, 248
Bogoczová, I. 126
Bogusławski, A. 283
Bocheński, J. 41
Bokes, F. 135, 145
Bolesław Chrobry, 201
Bolewski, J. 254
Bona, Sforza d' Aragona, 25
Bońkowski, H. N. 282
Borodovčák, V. 142, 146
Bosák, J. 123
Botík, J. 198
Botto, J. 12, 15, 18, 24, 203-207,
288
Brandys, K. 38, 39, 298
Brancký, J. 246, 283, 298
Braxatoris, K. 19
Breza, T. 39
Brezina, J. 285
Broniewski, W. 38
Brosz, A. 247, 283, 286, 291
Broszkiewicz, J. 39
Brťán, R. 34
Bryll, E. 40
Bryłowa, W. 110, 116
Brzechwa, J. 38
Brzostowska, J. 284
Brzozowski, S. 66
Buday, J. 258, 265, 268, 270
Budovičová, V. 126
Buffa, F. 118, 119, 122, 123,
125-127
Bujak, J. 196
Bukowski, J. 287, 288, 293
Bułakowska, J. 283, 284
Bułowski, L. 162
Bunčák, P. 35, 37, 284, 285, 288,
291
Bürger, G. A. 15
Burkówna, M. 286, 290
Burlasová, S. 198
Burszta, J. 190, 191, 195, 196
Bútora, M. 293
Buttlerowa, D. 124
Buzalka, M. 176
Buzássy, J. 289, 293, 294
Buzássyová, K. 124
Byron, G. G. 16
Bystrický, V. 141, 145
Cádra, F. 284
Capiak, A. 127
Centkiewiczowci, A. a Cz. 39
Cieker, J. 135, 145
Cieszkowski, A. 297
Cieszyn, A. C. 282
Cíger-Hronský, J. 74-91, 283,
285, 286, 289, 290, 292
Ciszewski, W. 214
Clementis, V. 132, 177
Csapláros, I. 223, 230
Ctiborovci (Czсібórowcy), 15
Czajewski, W. 207, 211
Czajka, W. 182
Czajkowski, M. 12, 16, 19-22,
298
Czartoryski, A. J. 20
Cząstka-Szymon, B. 124
Czсібor-Piotrowski, A. 78, 286,
287, 289-293

Czeczot, J. 11
Czubal, D. 191
Czyński, J. 19
Čajak, J. 18
Čajak, J. ml. 298
Čaplovič, M. 167
Čarnogurský, P. 34, 47, 181, 185
Čepan, O. 59, 62, 63
Černý, A. 224, 268
Čulen, M. 271

Dąbrowska, M. 36, 41, 88
Dafčík, M. 70
Dahlmann P. 282
Dalecki, M. 124
Damborský, J. 126
Danilowski, G. 66
Darovec, P. 293
Daszyński, I. 143
Daxner, Š. M. 139, 228
Deák, F. 226
Deák, L. 136, 141, 145, 146,
155-157
Dębski, S. 283, 291
Dérer, I. 267
Dmochowska, C. 284-287, 290-
292
Dobrotová, I. 126
Dobrzański, J. 252
Dobšínský, P. 18, 48, 290-292
Dohnány, M. 18, 288
Dolęga-Chodakowski, Z. 11
Dolník, J. 125
Donabidowicz, K. 291, 292
Dopard, D. 53, 63
Doroszewski, W. 119, 125

Doruła, J. 118
Drobný, J. 270
Drug, Š. 65, 287
Dudášová-Kriššáková, J. 122,
126,
Dušek, D. 292, 293
Dutkowski, J. 124, 289,
291
Dygadz, A. 190
Dygasiński, A. 33. 65
Dygał, S. 39
Dynowski, J. 198
Dzięgel, Z. 195
Dzierawska-Bukowska, U.
286, 288
Dzvoník, E. 289
Đurčanský, F. 157, 176, 181,
184, 185
Đurčo, P. 126
Đurica, A. 283
Đuričková, M. 292
Đurišin, D. 296, 300
Đurkovský, P. 294

Edigey, J. 39
Ehrenberg, K. 254
Engelkin, L. 293
Erhardtowa-Gronowska, M.
283, 287
Esterházy, J. 174
Estreicher, E. 254
Fábry, R. 285, 288
Faltán, S. 283
Fano, Š. 142, 146

Fedor, M. 48
 Feldek, E. 285, 289, 290
 Ferencíková, R. 122
 Ficowski, J. 45
 Fiedler, A. 39
 Figlewska, J. 292
 Figuli, M. 78, 284, 285, 289, 290
 Filan, B. 292
 Filipský, J. 291, 292
 Fircáková, K. 48
 Fischer, A. 252
 Fischer-Colbrie, A. 261
 Florin, T. H. 283, 288
 Francisci-Rimavský, J. 12, 17-19, 21, 23, 201, 206, 228
 František Jozef I. 225
 Fredro, A. 32, 38, 48, 65, 298
 Fredro, A. F. 32
 Fridrich, Š. 158

Gajanová, A. 167
 Gajda, S. 123
 Gajek, J. 252
 Gajslér, J. F. 219
 Gałczyński, K. I. 40, 298
 Galica, A. 234, 249
 Gall, I. 288
 Galváněk, B. 176, 184
 Garbowski, T. 278
 Garlicka, A. 231
 Gasperi, A. 179
 Gašpar, J. 99, 71, 72
 Gašparíková, V. 189, 190, 193, 196-198, 289
 Gašparová, E. 288, 291
 Gavlovič, H. 288
 Gawalewicz, M. 23

Gawlik, J. 38
 Gažík, M. 265, 270
 Gerbóc, J. 293
 Giller, A. 201, 203, 210, 218, 223,
 Głabiński, D. 136, 143
 Gładysz, M. 195, 196
 Godlewski, P. 284, 286
 Godra, S. 19
 Gogol', N. V. 21
 Gołębek, J. 283
 Golonkova, A. 232, 255
 Gombrowicz, W. 42
 Gonello, G. 179
 Gordziejewski, A. 286, 292
 Goszczyńska, J. 19, 75, 83-85, 230, 292
 Grabowski, B. 203, 204, 209, 211, 214, 216, 248, 282
 Graca, B. 284
 Gračo, M. 136
 Grebáč-Orlov, I. 67, 70, 258
 Gregor Tajovský, J. 282
 Gregor, P. 289, 293
 Groch, E. 293
 Grochowiak, S. 40, 293
 Grotowski, J. 298
 Gruszecki, A. 230
 Grzegorzczkova, R. 116, 124
 Grzegorzewski, J. 206, 208, 209, 211, 212, 218
 Grzeńczak, M. 45
 Grzybowski, S. 170, 181
 Gumpłowicz, M. 213
 Gwiżdż, F. 73, 169, 174, 282, 283

Habaj, I. 287, 290
 Habovštiak, A. 118, 121
 Habovštiaková, K. 118, 122
 Hajduk-Nijakowska, J. 190
 Halamová, M. 285, 288
 Halaša, A. 201
 Hamaj, J. 258
 Harasymowicz, J. 40, 45
 Harminec, M. 177
 Hašek, J. 86
 Hatala, M. 294
 Haugová, M. 293, 294
 Hayduk, A. 213
 Hečko, F. 283, 285, 288
 Hečko, P. 26
 Heinrich, W. 278
 Herben, J. 214
 Herbert, Z. 40, 45
 Herder, J. G. 11, 14, 225
 Herling Grudziński, G. 45
 Hertel, M. 158
 Hevier, D. 293, 294
 Hierowski, Z. 283, 284, 286
 Hilarowicz, T. 162
 Hirjak, J. 197
 Hitler, A. 173-175, 180
 Hlasko, M. 298
 Hlaváček, M. 18
 Hlbina, P. G. 288
 Hlešková, H. 196
 Hlinka, A. 31, 141, 149, 153, 154, 166, 168, 171, 172, 256-275
 Hodi, T. J. 219
 Hodža, M. 146, 177, 178, 266, 269
 Hodža, M. M. 19, 202

Hoesick, J. 246
 Holásek, P. 138, 140, 145
 Holbová, E. 294
 Holly, J. (prekladateľ), 37
 Hollý, J. 19, 52, 201, 204, 288
 Honowska, M. 123, 127
 Horák, G. 122
 Horák, J. 283, 286, 290
 Horov, P. 284, 285, 287, 288
 Horthy, M. 158
 Horváth, I. 285, 289
 Hostinský, P. Z. 285
 Houdek, F. 136, 145, 156
 Hrabák, J. 296, 299
 Hrklová, A. 22, 48, 201
 Hroboň, S. B. 24, 288
 Hronský, J. C. pozri
 Cíger-Hronský J.
 Hronský, M. 156
 Hrušovský, F. 31, 32, 34, 66, 135, 140, 145
 Hrušovský, I. 274
 Hrušovský, J. 290, 293, 298
 Hruz, P. 293
 Hudc, I. 291, 293
 Hulka-Laskowski, P. 283
 Hurban, J. M. 16-18, 48, 192, 202, 211, 225, 228, 282
 Husák, G. 286
 Hviezdoslav, P. O. 26, 27, 33, 65, 68, 209, 212, 217, 219, 228, 282, 288, 293
 Hvišč, J. 6, 9, 12, 21, 28, 48, 50, 52, 59, 63, 65, 70, 86, 91, 92, 157, 222, 230, 277, 297, 298, 300

Hvorecký, M. 294
Hykisch, A. 284, 285

Chalupka, S. 12, 15, 20, 202,
204, 205, 282, 288
Chmelová, E. 291, 292
Chmielowski, P. 221
Chodkiewicz, J. 21
Chopin, F. 253
Chrastek, M. 11
Chrobák, D. 285, 287, 289, 290,
293
Chrzanowski, I. 278
Chudoba, A. 290

Ibsen, H. 212
Isačenko, A. V. 125, 126
Iwaszkiewicz, J. 40, 41, 66, 298

Jablonický, J. 185
Jacek, sv. 236, 244
Jagodziński, A. S. 292, 293
Jakóbek, J. 288
Jakobson, R. 58, 59, 63
Jakubíková, K. 196, 198
Jan III. Sobieski, 15
Janaszek-Ivaničková, H.
88-91, 119, 123-125, 286, 289,
290
Jánošík, J. 15, 192, 193, 197,
205, 207, 221, 230, 249
Janovic, T. 291
Janusová, V. 292
Jaroš, P. 287, 292, 293
Jarošová, A. 125, 126
Jarunková, K. 284, 285, 287,
289, 292

Jastrun, M. 40
Jašík, R. 284, 285, 289, 290
Jaworska, B. 196
Jaworski, K. A. 283, 285
Jehlička, F. 159-167
Jesenský, J. 206, 283, 285, 288,
291
Jeske-Choiński, T. J. 33
Jilemnický, P. 77, 283, 283, 285,
286
Jirásek, A. 70
Jodas, J. 126
Jodasová, H. 126
Johanides, J. 284, 285, 287, 289,
293
Jokay, M. 205
Jozef II. 225
Juchniewiczowa, V. 293
Jurandot, J. 38
Jurányi, E. 99
Jurczak-Trojan, Z. 127
Juriga, F. 256, 265, 268, 269,
271
Jurík, L. 287
Juszkiewicz, A. 66

Kaden-Bandrowski, J. 41
Kalina, A. 252
Kalinčiak, J. 12, 16, 17, 20, 21,
26, 29, 48, 202, 282
Kalisz, M. 288
Kállay, J. 164
Kallenbach, J. 278
Kallimach (Buonaccorsi F.) 247
Kamieńska, A. 163, 284, 289
Káňa, O. 156
Karaš, M. 121

Karpowicz, T. 40, 45
Karvaš, P. 283
Kasprowicz, J. 33, 34, 37, 66,
71, 298
Káša, P. 50, 63
Katunincc, M. 142, 146, 156,
168, 183
Kawalec, J. 41
Kázmerová, L. 142, 146, 148
Kele, F. 99
Kellner-Hostinský, P. 24, 288
Kello-Petruškin, J. 26
Kiedrzyński, S. 33
Kirschbaum, J. 180, 183, 185
Klátik, Z. 50, 59, 63
Kleiner, J. 31
Klimaszewska, J. 197
Klimko, J. 139, 140, 145
Klinovský, J. 184
Kmieciak, Z. 230
Kochanowski, J. 9, 10, 40
Kolberg, O. 11
Koibuszewski, J. 201, 204, 210,
230
Kolenič, I. 294
Kollár, D. 126,
Kollár, J. 10-14, 26, 99, 217-220,
229, 283, 288
Kolodziejczyk, E. 230
Komenský, J. A. 29, 40, 124
Komorovskovci, 15
Komorovský, J. 196
Komorowska, R. 289
Komorowska, T. 189, 286
Kondrot, V. 293
Konopiński, M. 251
Konopka, J. 11

Konopnicka, M. 33, 65
Konwicki, T. 39
Kopecký, V. 171
Korbel, Š. 288
Korczak, J. 33,
Kordač, F. 265,
Korfanty, W. 160,
Korowicz, S. 230,
Korytko, E. 247,
Korzeniowski, J. 280, 298-300
Kořenský, J. 116
Kosakiewicz, W. 23
Kościszko, T. 66
Kosibowicz, E. 254
Kosová, M. 198
Kossak-Szczucka, M. 34, 36
Kostka Napierski, J. 250
Kostrá, J. 284, 285, 288
Kostyrko, H. 285
Kot, J. 287
Kot, W. 283
Kotarbiński, J. 255
Kovács, E. 167
Kováč, B. 99
Kováč, M. 285, 289, 294
Kováčik, M. 285, 289
Kováčová, P. 292
Kovalčík, V. 45, 285, 289, 293,
294
Koyš, P. 289
Koza-Matejov, J. 34, 275
Kozioł, U. 45
Kozmian, S. 254
Krajčovič, R. 118
Krajewski, R. 71
Král, F. 283, 284, 285, 288
Král, J. 50-64, 288

Kramář, K. 136, 267
 Kramer, J. 157, 167
 Krasicki, I. 12, 207, 217
 Krasinski, Z. 34, 247, 251, 298
 Krasko, I. 26, 285, 288, 289
 Krasuski, K. 124
 Kraszewska, E. 75, 289, 290
 Kraszewski, J. I. 21, 36
 Kraus, C. 59, 63
 Kraus, M. 285, 288
 Krčméry, A. H. 12, 21
 Krčméry, Š. 30, 68, 69, 71, 81, 91, 285, 288
 Krčmová, M. 116
 Krekovičová, E. 196
 Kren, J. 284
 Kridl, M. 31
 Krno, M. 288
 Krofta, K. 172
 Kroh, A. 82, 287, 290
 Krówczyński, I. 252
 Kruczkowski, L. 38, 39
 Kružliak, I. 44, 45
 Krzywicki, L. 255
 Krzyżanowski, J. 191, 193, 197
 Książek, W. 110, 116
 Kubáni, L. 23-25, 207
 Kučerová, E. 126
 Kudělka, M. 277
 Kukučín, M. 29, 70, 77, 78, 89, 219, 282, 289
 Kún, B. 158
 Kunachowicz, A. 195, 196
 Kunczewiczowa, M. 41
 Kunda, B. S. 81, 91, 287, 290
 Kupec, I. 285, 288
 Kural, V. 284

Kurimský, A. 125
 Kurnatowski, J. 71, 73
 Kuśniewicz, J. 41
 Kúttník-Šmálov, J. 31, 34-37
 Kuzmány, K. 12, 14, 20, 26, 52, 202, 206, 288
 Kužel, D. 293
 Kwaśniewska-Mżyk, K. 124

 Labáth, J. 285
 Lacika, J. 99
 Łaciński, W. 141, 259,
 Lahola, L. 289, 293
 Lajčiak, M. 285, 288
 Láni, E. 288
 Laskowski, R. 102, 103, 107, 116
 Laťáková, A. 277, 281
 Laučík, I. 294
 Lechan, M. 294
 Lechoń, J. 33
 Leikert, J. 294
 Lem, S. 39, 298
 Lenčo, J. 287, 289, 291
 Lenko, J. 285, 288
 Łepicki, Z. 31
 Leščák, M. 197
 Leška, O. 125
 Linde, S. B. 11, 297
 Lipiński, J. 11
 Lipska, E. 45
 Litvák, J. 293
 Litwiniuk, J. 293
 Łojek, J. 230
 Łoś, K. 278
 Lotko, E. 126
 Lubomirski, S. H. 236, 247
 Lubomirski, Z. 253

Lučanský, M. 99
 Lukáč, E. B. 285, 288
 Lutowski, J. 38

 Maciejowski-Sewer, I. 33
 Madany, E. 78, 284-286, 289
 Madár, G. 288
 Madecký, R. 126
 Magiera, J. 232-255, 283
 Magnuszewski, J. 48, 50, 52, 63
 Mach, A. 179, 267, 275
 Mácha, K. H. 64
 Macháček, P. 172, 258
 Machaj, F. 151
 Machejek, W. 38
 Maj, M. 196
 Majerek, R. 282, 294
 Majewski, S. 286
 Majtán, M. 118, 122
 Majtánová, M. 118, 122
 Makowski, S. 64
 Makuszyński, K. 33, 38, 65
 Małaczewski, E. 280
 Malarz, R. 99
 Malczewski, A. 16, 19
 Malecki, A. 121
 Malewska, H. 34-36
 Malíková, O. 126
 Maliński, Z. 45
 Mańkowski, L. 235, 251
 Marcinów, Z. 124
 Marčok, V. 62, 63, 299
 Marjańska-Czernik, M. 287, 288, 291, 292
 Markowski, A. 124
 Maróthy, D. 18
 Marušiak, J. 144, 147, 156

Masaryk, T. G. 274
 Maťovčík, G. 76
 Matuška, A. 70
 Matúška, J. 207, 288
 Matysková, Z. 126
 Mečiar, S. 31, 34, 71
 Mederly, A. 258
 Mederly, K. 258
 Medňanský, M. 204, 217
 Medvecký, K. A. 171, 274
 Melicherčík, A. 192, 196
 Melníková, M. 139, 140, 145, 156
 Meyza-Marušáková, D. 288
 Miciński, T. 66
 Mickiewicz, A. 12-19, 21-23, 26, 27, 33, 35, 47-49, 50-66, 68, 207, 243, 280,
 Mičura, M. 256
 Miczkowska, H. 100, 116, 117, 127, 297, 300
 Mieskowski, A. 23
 Mihálik, V. 284, 285, 287, 288
 Mihalkovič, J. 285, 289, 294
 Michálek, J. 186, 197, 198
 Michalski, S. 221
 Milaszewska, 66
 Miličević, 212
 Milkin, T. 58, 252
 Miller, J. N. 283
 Miłosz, Cz. 42, 43, 45
 Mináč, V. 284, 285, 289
 Mistrík, J. 99, 126
 Mišák, P. 294
 Mitana, D. 287, 292, 293
 Mlacek, J. 119, 125
 Mňačko, L. 284

Močko, K. 288
 Moravčík, Š. 293, 294
 Morawski, M. 254
 Morcinek, G. 33, 65
 Móric, R. 284, 286, 289, 291, 292
 Mościcka, M. 170
 Moszyński, J. 197, 254
 Moyzes, Š. 225
 Mráz, A. 71
 Mrozek, S. 42, 43, 45, 298
 Mudroň, P. 201, 206, 208, 228
 Müldner, H. 210, 218, 221
 Murawska, A. 127
 Mussolini, B. 179
 Mycielska-Golik, Z. 284
 Myśliwski, W. 86, 230

Nábělková, M. 212,
 Nádaši-Jégé, L. 69, 70, 91, 289
 Nagaj, O. 294
 Naikowska, Z. 33, 36, 37, 65
 Námerová, G. 198
 Navrátil, J. 288, 291
 Navrátil, L. 117
 Nawrocki, W. 287-290, 292
 Nedo, P. 196
 Newerly, I. 3,
 Niedziela, Z. 25, 48, 75, 87, 282,
 287
 Niedźwiecki, Z. J. 66
 Niemcewicz, J. U. 12, 16
 Niewiadowski, A. 124
 Nitsch, K. 121, 278
 Nižnánsky, J. 34, 36, 282, 285,
 286
 Norwid, C. K. 40
 Nosák Nezabudov, B. 12, 18, 21

Nosáľová, V. 198
 Novomeský, L. 284-285, 286, 288
 Nowak, M. 75
 Nowak, T. 41, 298
 Nowakowska, M. M. 124, 249

Ochmański, W. 193
 Okáli, D. 285
 Olszewicz, W. 230
 Ondrášková, K. 126
 Ondrejka, K. 191, 196
 Ondřejková, A. 294
 Ondrejov, L. 78, 284, 285, 288
 Ondruš, J. 285, 289
 Ondruš, J. D. 20
 Ondruš, Š. 118
 Opiela, S. 254
 Orgelbrand, M. 238
 Orkan, W. 71, 234, 249
 Orlof, E. 182
 Országh, J. 270
 Orwińska-Ruziczka, F. 116,
 117, 124, 127
 Orzeszkowa, E. 38, 41, 71
 Ossendowski, F. A. 33
 Osuský, Š. 131, 177
 Oszejca, W. 254
 Otčenáš, I. 293
 Ożogowska, E. 284, 289

Palacký, F. 225
 Palárik, J. 298, 300
 Paľkovič, J. 11
 Pančíková, M. 118, 119,
 122-124, 126-281,
 Papierz, M. 75, 127, 289, 291,
 293, 294

Papp, J. 286
 Pappée, K. 174, 176, 177, 180
 Paprocki, B. 9
 Parandowski, J. 39
 Parczewska, M. 204, 206, 213
 Pastrnek, F. 121, 219, 223
 Patočka, J. 54, 64
 Paučo, J. 185
 Pauliny, E. 115, 117, 118
 Paulíny-Tóth, J. 177
 Paulíny-Tóth, V. 282
 Pavelka, R. 156
 Pawelski, J. 254
 Pawlikowska-Jasnorzewska, M.
 41
 Pawlikowski, M. 251
 Pellegrinetto, E. 177
 Peteraj, K. 293
 Pečko, K. 276
 Piekarski, A. 283
 Pigoń, S. 31
 Pilárik, Š. 288
 Pilot, M. 86
 Piłsudski, J. 146, 149, 162, 165,
 169, 172
 Pišťanek, P. 293
 Pišút, M. 50, 59, 64
 Pius XII. 177
 Plávka, A. 285, 287, 288
 Pleśniarowicz, J. 286, 287
 Podjavorinská, L. 288
 Podolák, J. 198
 Podracká, D. 293, 294
 Pogonowski, J. 118
 Pohronský, A. 21
 Pokorný, R. 218
 Pokorný, V. 293

Polański, E. 99
 Poniatowski, J. 180
 Poničan, J. R. 285, 288
 Pösingerová, K. 126
 Potocki, W. 278
 Pranda, A. 191, 196
 Prokešová, V. 293, 294
 Prus, B. 29, 30, 34, 36, 38, 41,
 65, 280, 298
 Przerwa-Tetmajer, K. 29, 33,
 65, 68, 71, 72, 254, 255, 298
 Przyboś, J. 33, 40
 Przybyszewski, S. 33, 71, 73
 Puškár, J. 287
 Puškin, A. S. 15
 Putrament, J. 38
 Puzynina, J. 124
 Pyszko, J. 293
 Pytlakowski, J. 37

Raclavská, J. 126
 Radzikowski, E.S. 207, 219, 228
 Rak, J. 285
 Rákóczy, F. 250
 Rakovský, M. 288
 Rakús, S. 287, 290
 Rataj, M. 170
 Ravasz, V. 268
 Rázus, M. 77, 288
 Redliński, E. 41, 298
 Reisel, V. 284, 285, 288, 290
 Rej, M. 247
 Reymont, S. W. 30, 33, 41, 65-69,
 71, 91, 92, 230, 255, 298
 Rezník, J. 293
 Ribbentrop, J. von, 179
 Rieger, F. L. 25

Richter, M. 294
 Ripka, I. 122
 Robotycki, M. 196
 Rodziewiczowa, M. 33, 36, 65
 Rogosz, J. 254
 Roja, B. 163
 Romanowicz, T. 251
 Rossowski, S. 23
 Rostworowski, J. 254
 Rothermere, H. S. H. 271
 Roy, V. 288
 Royová, K. 282, 283
 Różewicz, T. 40, 42, 45, 298
 Rozwadowski, J. M. 235, 250, 278
 Rožnay, S. 11, 12
 Rudnicki, A. 37, 298
 Rúfus, M. 284, 285, 287, 289, 293, 294
 Ruman, L. 143, 146
 Ruppeldtová, H. 71
 Rusin, W. 99
 Rusinek, M. 37
 Rutkiewicz, W. 293
 Ružička, J. 109, 117
 Rybay, J. 11
 Rzetelska-Feleszko, E. 99

Sadkiewicz, H. 112
 Sadownik, J. 13, 198
 Sandauer, A. 45
 Sasinek, F. 207, 215, 216, 219, 230, 297
 Satkiewiczowa, H. 124
 Scott, W. 15
 Sedlák, J. 35, 38, 48, 71, 285, 286

Sekaninová, E. 126
 Selecký, Š. F. 288
 Semkowicz, W. 91, 142, 154, 169, 231
 Servátka, M. 122, 123, 126
 Shakespeare, W. 56
 Schaff, A. 297
 Schiller, F. 15
 Schlegel, A. W. 50, 64
 Siatkowska, E. 124
 Sidor, K. 6, 31, 34, 35, 66, 67, 91, 134, 140-142, 145, 146, 154, 156, 168-185, 258
 Sidorová, A. 185
 Sieczkowska, A. 284, 286
 Sieczkowski, A. 78-80, 88, 115, 117
 Siemieński, L. 19, 254
 Sienkiewicz, H. 29, 30, 33, 36, 38, 41, 65, 68, 70, 212, 280, 298, 299
 Sieroszewski, W. 255
 Sikorski, W. 162, 177, 178, 184
 Silan, J. 288
 Silván, J. 288
 Simonides, D. 191, 196, 198
 Sinapius, D. 288
 Sivák, J. 183
 Siwicka, D. 53, 64
 Skala, J. 75
 Skarbek, F. 136
 Skirmut, K. 153
 Skladaná, J. 122
 Skwarnicki, M. 44
 Skyčák, F. 272
 Sládkovič, A. 15, 25, 56, 282, 286, 288

Slančíková-Timrava, B. 289, 290
 Slávik Neresnický, J. 26, 131
 Slnková, V. 138, 145
 Sloboda, R. 85, 285, 287, 293
 Slobodová, E. 292
 Słonimski, A. 33
 Słowacki, J. 26, 27, 37, 40, 44, 65, 68, 298
 Smieško, V. 71
 Smoleński, W. 255
 Smolińska, T. 191, 196
 Smotrycki, J. 282
 Smrček, A. 171
 Smrek, J. 73, 74, 283-285, 288
 Sobierajski, Z. 121, 124
 Sokolová, M. 127
 Solovič, J. 291
 Solovjov, V. S. 251
 Sopodžka, T. 214
 Sosnowski, J. 237, 238
 Sowa, F. 123, 124
 Spadzińska, E. 290, 291
 Spasowicz, W. 255
 Sprusiński, M. 291, 293
 Staff, L. 33, 38, 40, 73, 255
 Stacho, J. 285, 289, 291
 Stachura, E. 41, 298,
 Stanek, I. 284
 Stanislav, J. 122, 118
 Stano, M. 32, 34, 36, 71, 125, 127, 255
 Stano, P. 255
 Starzewski, R. 254
 Stefańczyk, W. 123, 127
 Stefanowska, Z. 53, 64

Stieber, Z. 121
 Stöger, K. 163
 Straka, A. 294
 Strážay, Š. 285, 289, 293, 294
 Strug, A. 36
 Strykowski, J. 39
 Surowiecki, L. 297
 Suwara, B. 294
 Svätoboj, 15
 Svätopluk, 16, 208
 Sygietyński, A. 221, 222, 226
 Szaniawski, J. 33, 38
 Szathmáry, L. 176, 177
 Szczepański, J. 297
 Szelachowska-Winiarska, L. 286
 Szyménfalvy, T. 161
 Szklarska-Lohmanowa, A. 156, 157, 167
 Sztójakowics, D. 160
 Szukiewicz, A. 254
 Szukiewicz, W. 215, 217, 219
 Szymanis, E. 64
 Szymborska, W. 40

 Śliziński, J. 197, 230, 231
 Śniadecki, J. 53
 Świdarska, A. 283
 Świętochowski, A. 254
 Świeżyński, J. 253

 Šafárik, P. J. 11-13, 26, 54, 55, 63, 203, 220, 229, 282, 297, 300
 Šaling, S. 127
 Šikula, V. 85, 285-287, 289, 290, 293

Šimončič, J. 140, 145
 Šimonovič, J. 285, 289
 Škultéty, A. H. 18, 19, 285
 Škultéty, J. 32, 224, 246, 297, 298, 300
 Šmatlák, S. 64
 Šolc, J. 284
 Špetko, J. 184
 Špirko, J. 135, 145
 Šrobár, V. 256, 274
 Štefániková, A. 143, 146
 Števček, J. 50, 64, 83
 Štítnický, C. 284, 285
 Štolc, J. 122
 Štrpka, I. 294
 Štulc, S. 17
 Štúr, L. 11, 13-15, 22, 48, 52, 54, 64, 122, 202, 203, 206, 211, 219, 220, 223, 225, 228, 282, 288
 Štúr, S. 12
 Šubić Zrínsky, M. 15
 Šútovec, M. 287
 Švantner, F. 79, 85, 285, 288-290, 293
 Švec-Slavkovjan, J. 35
 Švehla, A. 268
 Švenková, V. 287, 292
 Tabackiewiczowa, A. 127
 Tablic, B. 288
 Tanská, N. 292
 Tanty, M. 231
 Tarnowski, S. 254
 Tatarka, D. 85, 284, 285
 Ťažký, L. 285
 Teren, Š. 184
 Terlecki, W. L. 41
 Thun, L. 223, 224
 Tiso, J. 174, 175, 258, 265, 270,
 Tisza, K. 209, 210, 213, 225
 Tokarzewicz, J. 219
 Tolstoj, L. N. 66
 Tománek, F. 265, 269, 271
 Tomaszewski, S. 204
 Tomášik, S. 206
 Tomczyk, E. 99
 Tomeš, J. 18
 Tranowský, J. 10
 Trenčiansky, M. 15
 Trentowski, B. F. 297
 Trnka, B. 125
 Trúchly Sytniansky, A. 12, 21
 Tuka, V. 160, 161, 164-166, 265, 272
 Turčány, V. 289
 Tuwim, J. 33, 38, 40, 41, 73
 Tvrdý, E. 160
 Twardowski, J. 44
 Ujejski, K. 240
 Unger, F. 159-167, 258
 Unruh, K. 221
 Urban, J. 254
 Urban, M. 34, 72, 73, 77, 87, 284-286, 293
 Urbancová, V. 198
 Urbańczyk, S. 116
 Urbánek, F. 283
 Urbankowski, B. 294
 Vadkerti-Gavorníková, L. 285, 289
 Vajanský, S. H. 89, 204, 207,

209, 211, 212, 217, 219, 228, 282, 285, 288
 Válek, M. 285, 286, 289-291
 Valenta, J. 184
 Vámoš, G. 293
 Vanovičová, Z. 197
 Vazov, I. 75
 Vážný, V. 121
 Věšín, J. 210
 Vilikovský, P. 293
 Vlček, J. 58, 214, 215
 Vnuk, F. 184, 275
 Vojtech, sv. 65, 67, 134
 Volanská, H. 283
 Vongrej, P. 59, 64
 Votruba, F. 26, 32
 Vozár, S. 288
 Vrabcová, E. 139, 140, 145, 156
 Vrchovský, A. B. 13, 17, 20
 Waczków, J. 284-291, 293
 Wadon, J. 163
 Wasilewski, L. 220
 Ważyk, A. 44
 Wiatr, S. 297
 Wiczorkiewicz, B. 119, 125
 Wielopolski, Z. A. 180
 Wierzyński, K. 33, 73
 Wiktor, J. 33, 34, 36, 65
 Williams, G. 254
 Winczer, P. 49, 277, 299, 300
 Windakiewicz, S. 278
 Witkiewicz, S. I. 42, 43
 Witos, W. 136, 143, 159
 Witwicka, E. 284, 286, 287, 291
 Włodek, A. 290
 Wójcicki, K. W. 11
 Wojciechowski, S. 169
 Wójcik, Z. 291, 293
 Wojdak, P. 115, 117
 Wojtyła, K. 34, 44, 45
 Wolanowski, L. 39
 Wróbel, H. 116
 Wroński, S. 297
 Wyspiański, S. 253, 254, 280
 Zabawa, P. 98
 Zábojník, J. 288
 Záborský, J. 12
 Zacharjasiewicz, J. Ch. 23
 Zaleski, J. B. 16, 18, 115, 117, 207
 Zaleski, W. M. 11
 Zalewski, W. 38, 39
 Zambor, J. 294
 Zamoyski, W. S. 24,
 Zapolska, G. 38
 Zápoľský, J. 15
 Zarębina, M. 115, 117
 Zarek, J. 288, 289, 290
 Zaťko, P. 178, 184
 Zawieyski, J. 34, 35, 38
 Zawiliński, R. 29, 69, 91, 221-224, 227, 282
 Zbierzchowski, H. 33
 Zdziechowski, M. 219, 235, 251
 Zechenter-Laskomerski, G. 29, 282
 Zelinka, M. 287
 Zelinová, H. 287, 289
 Zgorzelski, Cz. 53, 64
 Ziemowit, M. 124
 Zigmunt II. 25
 Ziółkowska-Mazur, M. 292

Zoch, C. 73

Zola, E. 212

Zúbek, L. 286, 287, 298

Zychowicz, J. 289

Żdanowski, H. 284

Żegota, P. 11

Żeromski, S. 30, 33, 36, 38,
41, 65, 67-69, 71, 255, 280,
298

Żukrowski, W. 38

Żuliński, T. 252

Žáček, V. 17, 18, 49

Žarnov, A. 16, 31, 33, 34, 37,
45, 65, 71, 91, 298

Žáry, Š. 284, 285, 288, 290

Žatko, R. 34, 190, 196-198

Žigo, P. 122

Žilka, T. 299

ISBN 80-89058-07-8

9 788089 058075